

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DANMARK BESAT OG BEFRIET

UNDER REDAKTION AF
HARTVIG FRISCH
V. BUHL · HEDTOFT-HANSEN
EJLER JENSEN

FORLAGET »FREMAD« KØBENHAVN

MCMXLV

DANMARK BESAT OG BEFRIET

*Under Redaktion af Hartvig Frisch, V. Buhl,
Hedtoft-Hansen og Ejler Jensen*

DANMARK BESAT OG BEFRIET

I

DEN POLITISKE HISTORIE TIL 29. AUGUST 1943

AF

HARTVIG FRISCH

FORLAGET »FREMAD« KØBENHAVN

MCMXLV

KAPITEL I

Danmark neutralt.

»At gøre Verden sikker for Demokratiet« var et af de Maal, som Præsident Wilson havde proklameret for U. S. A.s Deltagelse i den første Verdenskrig. De vigtigste Midler til Opnaaelsen af dette Maal efter Freden var *Folkeforbundet* og *Afrustningen*, og i den Fase af Efterkrigstiden, som kendetegnes ved Locarno-Aftalerne og Tysklands Optagelse i Folkeforbundet, saa det virkelig for en kort Tid ud til, at Genève's Anseelse var i Vækst, og at Afrustningen (der hidtil eensidigt havde paahvilet Tyskland) skulde føres fra Drømmens Verden over i Virkeligheden.

Den danske Regering *Stauning-Munch*, der dannedes i Foraaret 1929, var den eneste i Verden, der ikke lod det blive ved Ordene, men gjorde Skridt til en virkelig Afgørelse ved det *Afrustningsforslag*, der samme Efteraar efter at være præsenteret af Stauning i Genève blev forelagt den danske Rigsdag. Havde dette Skridt givet Stødet til, at Verdens Stormagter havde besindet sig paa, hvad der ventede Folkene, hvis enhver fortsatte ad de gamle Baner, vilde det være blevet Danmark til Ære. Det faldt til Jorden, men de, der nu spotter Afrustningstanken, bør betænke, hvad det har kostet Verden, at Statsegoismen viste sig stærkere end den solidariske Fred.

Efter Afrustningskonferencens Sammenbrud fulgte i 1931 den store økonomiske Verdenskrise. Begge disse Katastrofer i Forening blev en Overbelastning, som det unge og svage tyske Demokrati ikke formaaede at bære. Ved Septembervalget i 1932 viste *Nazismen* for første Gang Verden sit rette Ansigt, og efter Januar 1933 kom Adolf Hitler til Magten.

Ikke mindst for de nordiske Lande maatte Nazismens Sejr virke umiddelbart truende, thi her stilledes Norden pludselig overfor en Verdensbevægelse, som rettede sig direkte mod de Fredens og Folkestyrets Idealer, der var vort fælles Grundlag. Danmark var i Kraft af sin Beliggenhed i første Række udsat, hvad der ogsaa fik Udtryk under den saakaldte »Paaskeblæst« i 1933, da slesvigholstenske Krav næsten kaldte Tiden fra 1848 i Erindring.

Men der var endnu et Stykke Vej at tilbagelægge, før Tyskland var naaet tilstrækkelig langt i sine militære Forberedelser, og i denne Periode maatte

Folkeforbundet blive Skuepladsen for den ideologiske Kamp mellem Demokrati og Diktatur. I Aaret 1935 gennemrystedes Europa af to Begivenheder, der pegede frem mod den kommende Storkonflikt, dels den truende Krig mellem Italien og Abessinien, dels Tysklands Genindførelse af den almindelige Værnepligt. Men endnu var Traadene saa spegede, at Frankrig gennem Konferencen i Stresa søgte at vinde Italien for en Aktion mod Tyskland, der indlededes den 15. April ved et ekstraordinært Møde i Folkeforbundsraadet. Her forelagde Laval en Resolution, der indeholdt en skarp Fordømmelse af Tysklands Brud paa Versailles-Traktaten.

Paa dette Tidspunkt var det Danmark, der blandt de nordiske Lande beklædte Pladsen i Folkeforbundsraadet, og Udenrigsminister P. Munch kom herved til at tage Stilling til en Konflikt, der indeholdt yderst farlige Konsekvenser. Den danske Udenrigsminister hævdede kun at ville stemme for de Dele af Resolutionen, der var positivt opbyggende for Freden i Europa. Debatten blev meget hæftig og fremkaldte en Storm i den vesteuropæiske Presse, der tydelig tilkendegav, at naar en Stat var saa bange for at tage et Standpunkt, burde den slet ikke søge Plads i Raadet. I Virkeligheden betød Munchs Stillingtagen, at han hindrede, at Danmark blev indrullet i en kommende Opmarsch mod Tyskland, og hvor realpolitisk han herved handlede, viste sig allerede i Juni Maaned, da England udenom alle tidligere Aftaler afsluttede en officiel Flaadeoverenskomst med Tyskland.

Et lige saa brat Omslag i Stormagternes Politik blev de smaa Stater stillet overfor i den italiensk-abessinske Konflikt, hvor Folkeforbundet først lod det komme til en aaben Konflikt med Vedtagelse af økonomiske Sanktioner for derefter (da Tyskland i Mellemtiden havde militariseret Rhinlandet) at afblæse Sanktionerne i Sommeren 1936. Ved dette Omsving følte de smaa Nationer sig truede i selve deres Eksistens, og derfor fremkom en Erklæring fra de 7 Lande, der havde været neutrale under den forrige Krig, (de 4 nordiske samt Holland, Schweiz og Spanien) om at de ikke længere vilde være med til Sanktioner, naar Pagtens Bestemmelser om Fred og Afrustning alligevel ikke blev overholdt. Dermed søgte de mindre Lande at tilbagevinde en Platform for den gamle Neutralitet, i Kraft af hvilken de havde holdt sig udenfor den forrige Verdenskrig, idet de erkendte, at de solidariske Fredsgarantier ikke længere var holdbare.

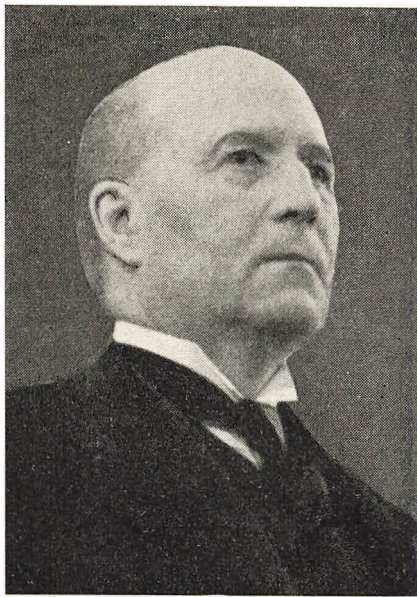
Men i samme Øjeblik maatte i de enkelte Lande Spørgsmaalet om Forsvarsberedskabet melde sig. Det danske Socialdemokratis Kongres havde i 1935 taget Skridtet ved en Erklæring om, at den isolerede Afrustnings Tid var forbi; i Sverige tog man ogsaa fra Arbejderside Forsvarsopgaven op og unægtelig med større Resultater, end Nordmænd og Danskere kunde opvise. Ved denne Vending fik Spørgsmaalet om Nordens Stilling en stærk Drejning i Retning af det

militær-politiske, og i de store danske konservative Blade brugte man kraftigt det svenske Eksempel og citerede svenske Røster, som manede Danmark til at ændre militær-politiske Signaler. I mange Henseender kom Situationen til at minde om Stillingen før 1864, da det var de danske National-Liberale, som i den skandinaviske Tanke saa Holdepunktet for den Politik, de førte mod Syd.

Som dansk Statsminister erkendte Stauding, at disse Stemninger kunde indebære en alvorlig Risiko for Danmark, fordi han ikke et Øjeblik troede paa, at der laa nogen Realitet bagved, som kunde bære den Dag, hvor Danmark virkelig blev udsat for en Trusel. Derfor holdt han i Foraaret 1937 sin Tale i Lund, hvori Udtrykket om Danmark som Nordens Lænehund vakte saa uhyre, og man kan nok sige pinlig Opsigt. Det, Stauning her udtalte, var haardt og ubehageligt, men *sandt*, og det bidrog til, at Danmark kom til at gaa sin Skæbne i Møde uden de farlige Illusioner, som vort Folk havde næret i 1864.

Hvor isoleret Danmark faktisk var indenfor Norden, naar det drejede sig om den Politik, vi var nødt til at føre som neutralt Grænseland til det nazistiske Tyskland, viste sig med største Tydelighed i det Øjeblik, da vi stilledes overfor Tilbudet om Ikke-Angrebspagt, et Tilbud, der ogsaa blev rettet til de andre tre nordiske Lande. Det var i Maj 1939 en rum Tid efter, at Hitler havde okkuperet baade Østrig og Tjekko-Slovakiet. Tilbudet fremkom som Led i en storpolitisk Aktion, der var fremkaldt af en Tale af Roosevelt, hvori denne havde udtalt overfor Europas to Diktatorer, at ingen af de smaa europæiske Stater følte sig trygge. Følgen blev, at det tyske Rige gennem sine Gesandter stillede det positive Spørgsmaal til alle de nævnte Lande, om de følte sig truet, hvad de naturligvis omgaaende alle benægtede. Men Tyskland lod sig ikke nøje dermed, men demonstrerede den 2. Maj sin storslaaede Fredsvilje ved direkte Tilbud til de nordiske Lande om en Række tosidige Ikke-Angrebs-traktater.

Her maatte enhver erkende, at Danmark som Grænseland til Tyskland endda med en Grænse, der var fremgaaet af Versailles-Traktaten (det var den eneste Artikel af hele dette Fredsværk, der endnu var opretholdt), var ude af Stand

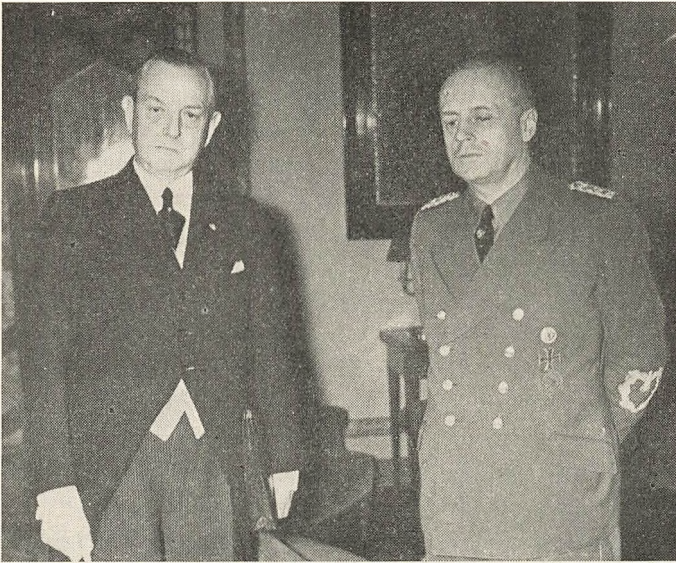
Udenrigsminister P. Munch.

Hitler paa Vej til Italien.

til demonstrativt at afvise et saadant Tilbud, da en Afvisning vilde belaste os med det direkte Ansvar for enhver kommende Konflikt. Betegnende nok havde Finland en ganske tilsvarende Ikke-Angrebstraktat med Rusland. Alligevel viste det sig, at de tre andre nordiske Lande under Paaberaabelse af særlige juridiske Argumenter holdt sig tilbage, naturligvis af Hensyn til Opinionen i Vestmagterne og U. S. A. Det behøver ikke at forties, at ingen ansvarlig dansk Politiker tillagde Indholdet i Pagten ringeste Betydning, men ved Afvisningen vilde vi have udleveret et Vaaben imod os. Derfor var Danmarks Tilslutning en konsekvent Videreførelse af den Politik, der markeres ved Munchs Stilling til Stresa-Resolutionen, ved de 7 eksneutrale Staters Erklæring og ved Stau-nings Lund-Tale. Det var en realistisk Politik, der søgte at hindre, at vort Lands Neutralitet blev bragt i Fare ved at klemmes inde mellem de ideologiske Modsætninger. Man maa iøvrigt ikke af senere Stemninger lade sig forlede til at tro, at der i blot nogenlunde Enighed mellem Danskerne kunde være ført nogen anden Politik. Beviset herfor er den spanske Borgerkrig og de ideologiske Modsætninger i Danmark, den affødte, thi de viste, at Borgerskabet herhjemme ikke under nogen Omstændigheder vilde lade dansk Udenrigspolitik bestemme af Fjendtlighed mod Nazismen.

Dermed skal ikke være sagt, at der bortset fra visse K. U. Kredse og L. S. i Danmark var nogen særlig frodig Grobund for Nazismen, men nok for Anti-

Kammerherre Zahle og Udenrigsminister von Ribbentrop efter Underskrivelsen af den dansk-tyske Ikke-Angrebspagt den 31. Maj 1939 i Berlin.

parlamentarismen, som mellem Aarene fra 1929 til 1940 satte sig adskillige Spor i vilde Bevægelser rettet mod det, der kaldtes »Systemet«, et mystisk Ord, som blev brugt lige kraftigt af Mænd som Valdemar Thomsen, Sehested, Pürschel, Arne Sørensen, Landinspektør Christiansen og Vilfred Petersen. Imod alt dette stod Socialdemokraterne og de Radikale gennem deres faste Regeringssamarbejde, ledet af Stauning og Munch, som et fast Bolværk med et Flertal, ogsaa efter det ugunstige Valg i 1939, baade i Folketinget (64 plus 14 Mandater) og i Landstinget. Ved dette sidste Valg før Krigens Udbrud optraadte de Konservative (26 Mandater) under Christmas Møllers Ledelse paa Grund af Forfatningsspørgsmaalet nærmest som en Slags Regeringstilhængere, hvad der iøvrigt medførte en vis indre Splittelse i Partiet, der særlig kom for Dagen ved Valgmandsvalget til Landstinget. I afgjort Opposition stod Venstre (30 Mandater), der i Rigsdagen leledes af Dr. Krag, mens Madsen-Mygdal endnu var Partiets Landsformand, men Venstres Stilling som Opposition svækkedes ved Angrebene fra Bondepartiet (4 Mandater) og L. S., thi jo mere de yderliggaaende agrariske Retninger drev mod Nazismen, des mere maatte Venstre omend nølende søge Stade nær Regeringspartierne; derfor var Valutacentralen og Spørgsmaalet om Forhøjelse af Eksportkvotaen til Tyskland efterhaanden det eneste faste Punkt, hvor Partiet til enhver Tid kunde faa Luft for sin Opposition. Naar bortses fra Retsforbundet (3 Mandater), der nok i Kraft af

sin Grundskyldstanke var i Opposition til Regeringens økonomiske Politik, men som gennem sin Talsmand, Oluf Pedersen, usvigeligt hævdede det mest folkelige Demokrati, staar tilbage at nævne Repræsentanterne for de fremmede Ideologier Kommunisterne og Nazisterne. Kommunisterne (3 Mandater) havde lige siden Ruslands Indtræden i Folkeforbundet proklameret den saakaldte Folkefront rettet mod Hitler, og Partiets Talsmand Aksel Larsen, en betydelig Taler og dreven Parlamentariker, benyttede sig af sin Stilling som Frispiller til at lægge sine Ord mod det nazistiske Tyskland saa nær Ytringsfrihedens Grænse som muligt, naturligvis med det Formaal at haane Regeringen for dens »Eftergivenhed«. Heroverfor stod det officielle danske Nazistparti, der ved Valget i Foraaret havde svunget sig ind i Tinget med 3 Mandater, under en Fører Frits Clausen, hvis Aand stod i direkte omvendt Forhold til hans Korpus, og selv om han bag sig havde den glatte Hartel til at støbe Kuglerne, formaaede denne omfangsrige »Führer« aldrig at ramme noget Maal. Saaledes var i Hovedtrækkene Styrkeforholdet og Ledelsen af de Partier, der havde Sæde i det danske Folketing ved Storkrigens Udbrud.

Man kan ikke sige, at Krigens Udbrud kom som en Overraskelse for det danske Folk, heller ikke, at det undrede nogen, at Konflikten kom til at staa om den polske Korridor, men hvad der næsten tog Vejret fra alle, var, at Konflikten indlededes med en Ikke-Angrebstraktat mellem Tyskland og Soviet-Unionen. Dette diplomatiske Skridt omstyrtede alle tidligere anstillede Beregninger, og dermed var i første Omgang Polens, Randstaternes og Finlands Skæbne beseglet. Den 1. September Kl. 5,45 indledede Tyskland Angrebet paa Polen, men allerede i de urolige Dage, der gik forud, havde den tyske Gesandt i København, v. Renthe-Fink, henvendt sig til den danske Udenrigsminister og overfor ham udtalt, at Tyskland vilde respektere Danmarks Neutralitet, idet man gik ud fra, at Danmark vilde følge en fuldstændig upartisk Politik og gøre sit til at Krænkelser af Landets Neutralitet blev undgaet. Fra tysk Side havde man i saa Henseende særlig Opmærksomheden henvendt paa Overflyvninger.

Denne Henvendelse faldt ganske i Traad med det Ønske om Neutralitet, som beherskede ikke blot den danske Regering, men hele det danske Folk. Stemningen overfor Polen var efter dette Lands Overfald paa Tjekko-Slovakiet Aaret i Forvejen ikke særlig hjertelig, hvortil kom, at Ruslands pludselige Svingning med eet Slag havde omstyrtet hele det Korthus af solidariske Forpligtelser, der hvilede paa Folkeforbundspagten. Alle ideologiske Linier var dermed udvisket, og selv om det danske Folk følte en vis Lettelse ved Spændingens Udløsning og nærede et inderligt Haab om Vestmagternes Sejr, samledes Nationen i et levende Ønske om ved en oprigtig Neutralitetspolitik ogsaa denne Gang at sejle gennem Skærene.

Fra Warszawa efter Overgivelsen.

Udenrigsminister Munch udstedte straks den 1. September Bekendtgørelse om Neutralitetsbestemmelser i Henhold til Anordning af 31. Maj 1938, hvorefter Statsminister Stauning samme Dag i en Tale i Radioen manede til Ro og paakaldte Befolkningens Samfundssind. Rigsdagen, der var indkaldt telegrafisk, vedtog paa Forslag af Handelsministeren den 2. September den Lov om ekstraordinære Foranstaltninger, der siden omend med Ændringer har dannet Grundlaget for Krigsøkonomien. Til Sikring af Neutraliteten bestemte Regeringen, at Forsvarsministeren straks skulde gøre Indkaldelserne af Aargangene 1936 og 37 og Flaadens Mandskab effektive og i de kommende Dage lade Aargangene 1934, 35 og 38 møde til en Mønstring paa en halv Snes Dage; samtidig vedtoges det at lade Hærens Flyvetropper forberede særlige Landingssteder rundt om i Landet og at klargøre de særlige Bevogtningsskibe.

Mens alt dette gik for sig med den Rutine, som Erfaringerne fra den forrige Krig muliggjorde, stilledes Regeringen paa to Punkter overfor Problemer af særlig Karakter dels vedrørende Dannelsen af en Samlingsregering, dels vedrørende Kursen paa den danske Krone.

Allerede i et Ministermøde den 29. August havde Stauning forelagt og enstemmigt faaet gennemført et Tilbud til Venstre og de Konservative om Deltagelse i Regeringen hver med to konsultative Ministre. Dette Tilbud forelagdes for et Partiformandsmøde, men stødte her paa Modstand særlig hos Venstre, der forstaaeligt nok som Betingelse for Regeringsdeltagelse krævede virkelige Porteføljer; de Konservative syntes mere tilbøjelige til at gaa ind paa den foreslaaede Ordning. Paa dette Krav fra Venstre faldt Forslaget efter nogen Tids Drøftelse til Jorden, men paa Baggrund af, hvad der senere hændte, maa

Engelske Bomber over Esbjerg den 4. September.

det erkendes, at det havde været bedre, om Rekonstruktionen straks var blevet gennemført til Bunds, saa meget mere som Steinckes og Fiskers Tilbagetræden den 13. September alligevel førte til Ændringer i Ministeriet, hvorved Unmack-Larsen blev Justitsminister og Axel Sørensen Trafikminister.

Det andet store Spørgsmaal vedrørende Kronekursen meldte sig allerede i Dagene før det egentlige Krigsudbrud, idet et stærkt Kursfald satte ind for Sterling overfor Dollar. Det Tab, der derved paaførtes Landbrugseksporten, medførte en øjeblikkelig Henvendelse baade fra Landbrugsraadet og fra L. S. til Regeringen, om at Kronen skulde følge Sterling. Herimod forelaa en enstemmig Udtalelse fra Danmarks Nationalbanks Bestyrelse, og Regeringen vedtog derefter den 30. August at stille sig paa det Standpunkt at lade Kronen følge Sterling, saa længe Forholdet mellem Sterling og Dollar ikke overskred 4,35, men derudover at holde sig til Dollar. Dette Standpunkt tilfredsstillede selvfølgelig ikke Landbruget, og gennem de følgende Maaneder rejstes Spørgsmaalet med stadig større Heftighed.

Medens det polske Felttog i det mest straalende Efteraarsvejr udfoldede sig med frygtelig Præcision, indskrænkede Vestmagterne sig i Begyndelsen til en Defensiv, hvorunder man mest hørte om Rekognosceringsflyvninger. Allerede den 4. September rystedes Danmark af en Katastrofe i Esbjerg, idet en udenlandsk Flyver nedkastede 4 Bomber over Byen, af hvilke den ene knuste et Hus, saarede syv Personer og dræbte en Kvinde. Den tyske Gesandt kunde

Nordens Stats- og Udenrigsministre i København den 19. September 1939.

straks erklære, at det ikke kunde være en tysk Maskine. Det alvorlige Fejlgreb gjorde et pinligt Indtryk trods prompte britisk Undskyldning. Først mod Slutningen af September begyndte med Sænkningen af S. S. »Vendia« og Opbringen af 3 danske Eksportbaade de Søkatastrofer, som i den følgende Tid førte til langvarige danske Forhandlinger med begge de krigsførende, men alt i alt var Stillingen herhjemme i den første Krigsmaaned ellers rolig. Regeringen besluttede derfor allerede den 18. September at hjemsende Aargangene 1934, 35 og 38 med Uniform. Skønt denne Foranstaltning, hvorimod den kommanderende General advarede, senere viste sig at være yderst betænkelig, synes den ikke at have fremkaldt større Indvendinger i nogen Kreds af Befolkningen.

Det blev nemlig hverken de danske Gennemsejlingsfarvande eller den franske Maginotlinie, som i Krigens Begyndelse paakaldte Interessen, men Begivenhederne omkring Finland. Allerede den 19. September havde alle Nordens Udenrigsministre været samlet i København og herfra udsendt en fælles Udtalelse om Nordens Neutralitetsvilje. To Dage i Forvejen var russiske Tropper rykket ind over Polens Grænse, og skønt der ikke ved Mødet i København udtaltes noget Ord om Finland, var alle indviede klare over, at der forestod en russisk Demarche baade mod Randstaterne og mod Finland.

Allerede den 9. Oktober fik Finland Opfordring til at sende en Forhandler til Moskva, hvorved Landet for første Gang stilledes overfor de russiske Krav. Den 18. og 19. samme Maaned samledes de nordiske Statsoverhoveder i Stockholm sammen med de fire Landes Udenrigsministre som en Gentagelse af det berømte Trekongersmøde i Malmø. Meningen var at give Udtryk for den dybe

Fra Underskrivelsen af den tysk-russiske Ikke-Angrebstraktat i Moskva
den 23. August 1939.

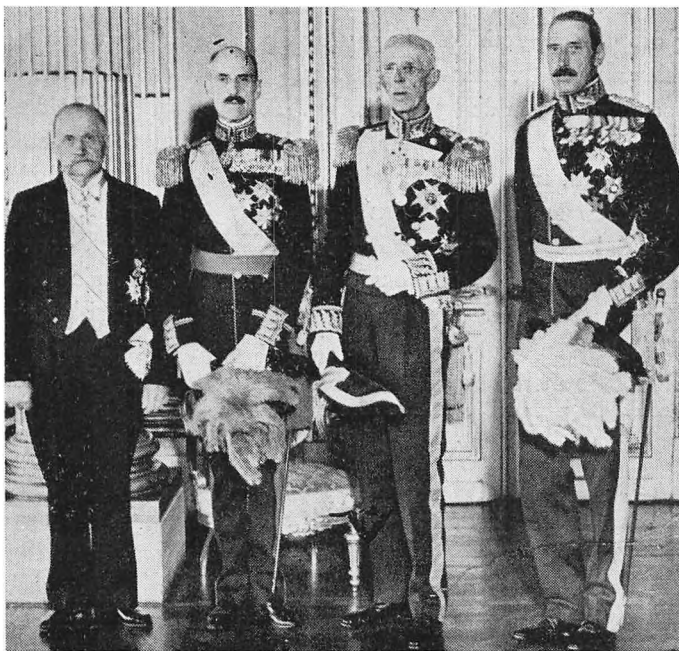
Fra venstre von Ribbentrop, Stalin og Molotov.

Sympati for Finland, men naturligvis maatte det udsendte Kommuniké nøjes med stærkt at understrege den fuldkomne Samhørighed om Neutraliteten. Situationen var den, at Sverige, Norge og Danmark end ikke kunde *raade* Finland, fordi et Raad i sig selv vilde have medført Konsekvenser, som intet af Landene var i Stand til at tage. Finland gik saaledes sin Skæbne ene i Møde. Den 28. November opsagde Rusland sin Ikke-Angrebspagt med Finland, og to Dage efter var Krigen en Kendsgerning.

Over hele Danmark gik en Bølge af Sympati for Finland med Indsamlinger og aabenlys Hvervning af frivillige (uden nøjere Eftertanke over Leningrads særlig udsatte Stilling), og en Storm af Raseri brød samtidig ud mod det danske Kommunistparti for den Dristighed, hvormed det fulgte alle Omsving i Moskvas Politik. Hidtil havde Kommunistpartiet været Hitlers svorne Fjende, som det kom til Udtryk i Centralkomiteens Opraab af 1. August 1939:

»Danmark, det danske Folk og dansk Arbejderbevægelse har een Hovedfjende, nemlig det nazistiske Hitler-Tyskland, der udefra antaster og indefra gennem sine Agenter søger at undergrave Landets Selvstændighed«.

Men den Dag i samme Maaned, da v. Ribbentrop rejste til Moskva, skrev Arbejderbladet med 6-spaltet Overskrift: IKKE-ANGREBSPAGTEN ER ET SLAG MOD DE FASCISTISKE KRIGSBRANDSTIFTERE. Faa Dage efter Storkrigens Udbrud hed det sammesteds: »Vi har intet med denne imperialistiske Krig at gøre. Vi kan ikke holde med nogen af de krigsførende Parter.« Og da Rusland gik ind i Krigen mod Finland, hyldedes det i »Arbej-

De nordiske Statsoverhoveder i Stockholm kort før Vinterkrigens Udbud.

derbladet» den 2. Dec. med Ordene: »Soviet Unionen har besvaret den reaktionære finske Militærklikes Provokationer og Overfald paa de soviet-russiske Tropper med Modangreb«. Fem Dage efter, da Kuusinen-Regeringen var udraabt, hilstes den sammesteds velkommen med disse Ord: »Den røde Hær gaar til Finland ikke som Agressor, ikke som Erobrer, men som *Befrier* af det finske Folk.«

Trods al ærlig Neutralitetsvilje i det danske Folk maatte en saadan Holdning virke provokatorisk, og adskillige Gange kom det i Folketinget til voldsomme Sammenstød med de kommunistiske Repræsentanter, der den 28. Oktober kulminerede i en demonstrativ Udvandring af hele Tinget under en Tale af Aksel Larsen.

For selve den danske Regering var det selvfølgelig ikke muligt trods al Sympati med Finland at fravige den strikte Neutralitet. I Overensstemmelse med de andre nordiske Lande havde man anmodet den danske Gesandt om at henstille til Roosevelt at henvende sig i Moskva angaaende Finland, og samtidig havde de nordiske Gesandter i Moskva rettet en Henvendelse til den russiske Regering, mens Forhandlingerne i Oktober endnu stod paa. Da Sverige i November paany ønskede en saadan samlet Henvendelse i Moskva, frygtede man fra dansk Side, at Virkningen snarest skulde blive kontraer, men beslut-

tede sig dog til en Forespørgsel. Da selve Krigen var begyndt, var man i Regeringen og det udenrigspolitiske Nævn enig om, at en eller anden Art af Neutralitetserklæring maatte fremsættes, hvilket skete ved en Udtalelse af Stauning under Finanslovsdebatten den 5. December. To Dage senere afholdtes et Udenrigsministermøde i Oslo, hvor man drøftede en Appel til Folkeforbundet til Fordel for Finland, men den overvejende Stemning paa dette Møde var ellers pessimistisk, idet man mente, at den eneste sikre Vej var Fred mellem Tyskland og England. Med Hensyn til Aktionen i Folkeforbundet, der som bekendt førte til Ruslands Udstødelse, betonedes de skandinaviske Lande, at man maatte tage Afstand fra eventuelle Sanktioner, hvad der var en logisk Følge af Neutralitetspolitikken. Den eneste nordiske Politiker, der paa dette Tidspunkt agtede at give Finland en mere haandgribelig Støtte, var Rick. Sandler. Han foreslog i sin Regering at landsætte Tropper paa Aalandsøerne, men da han ikke fik Tilslutning, tog han sin Afsked den 12. December og afløstes af Fagdiplomaten Günther.

I de Maaneder, der forløb mellem Storkrigens Begyndelse og den finske Vinterkrigs Udbrud, havde det danske Erhvervsliv paa forskellige Maader faaet Krigens økonomiske Virkninger at føle. Naar man sammenligner med Tilstanden under den forrige Krig, var der den betydelige Forskel, at Guldet slet ikke mere spillede nogen Rolle i Udvekslingen mellem Landene, og at Vestmagterne ved at danne en fælles Handelspulje maalbevidst modvirkede Prisstigninger paa de Varer, som de havde Behov for i Udlandet. Det mest følelige Udslag af denne Politik var for os Sterlingfaldet og Tabet paa Landbrugs-eksporten, som ogsaa Tyskland lukrerede af for de Varers Vedkommende, hvis Pris bestemtes af London-Noteringen. Naar der alligevel paa en Række Varer sporedes Prisstigningstendens, skyldtes det dels Indvirkningen fra Dollarlandene, dels navnlig Fragttstigningerne, som fremkaldtes af selve Krigsrisikoen. Ved Loven om overordentlige Foranstaltninger af 2. September med derefter følgende Bekendtgørelse fra Handelsministeriet var der nedlagt Forbud mod Opkøb af Varer (Hamstring) og mod ekstraordinære Prisforhøjelser paa Varer. Det viste sig imidlertid, at Interessen for at holde Varepriserne nede kolliderede med Interessen for at skaffe de størst mulige Forsyninger til Landet, saa længe Mulighederne for oversøisk Import endnu var til Stede. Efter nogen Vaklen indenfor Administrationen sejrede den sidste Interesse ved en Prisbekendtgørelse af 19. Oktober, hvorefter Varelagre af normal Størrelse kunde opskrives til Genanskaffelsesprisen.

Hermed var Forbudet mod Prisstigninger gennemhullet, og dette fik vidtrækkende Følger for de Forhandlinger, som siden Slutningen af September havde været løbende mellem Arbejderne og Arbejdsgiverne. Erfaringerne fra den forrige Krig havde lært Arbejderne Betydningen af at lade Lønningerne

følge Priserne, og Arbejdsgiverne paa deres Side foretrak en fast Ordning, da de vidste, at alle Overenskomster alligevel udløb til 1. Marts 1940. Derfor enedes begge Parter den 31. Oktober om en automatisk Regulering efter Pristal af alle Lønninger gældende til 1. Marts 1941. Desværre var Landbrugets Arbejdskraft ikke medindbefattet under denne Ordning, hvad der senere fik bitre Følger for Landarbejderne.

Medens der saaledes var skabt et fast Grundlag for Arbejdsfred og Ro i Industri og Haandværk, fortsattes indenfor Rigsdagens Partiformandsudvalg Forhandlingerne om en Landbrugsordning, der kunde bøde paa Virkningen af Sterlingfaldet. For det større Landbrug var Hovedkravet, at Kronen skulde følge Sterling, men Husmændene, der særlig vilde faa Kronefaldet at mærke

paa en Stigning i Priserne paa de indførte Korn- og Foderstoffer, sluttede ikke op bag Kravet. For at hidføre en Løsning fremsatte Bording den 25. Oktober paa Regeringens Vegne et Forslag om Erstatning for Sterlingfaldet ved Fragttilskud til Billiggørelse af Landbrugets Import i Forbindelse med en Forhøjelse af de indenlandske Priser svarende til 6 % af Eksportværdien. Da det større Landbrug protesterede herimod og indledede den saakaldte »Brevkort-Aktion« mod Forslaget, blev Følgen, at Husmændene traadte ud af Landbrugsraadet. Forslaget om Fragttilskud blev fremsat i Folketinget den 7. November og vedtaget med Regeringspartiernes og de Konservatives Stemmer, og i December Maaned lige før Jul efterfulgtes det af en Lov om Forhøjelse af den

Prins Aksel
som Leder af Englandsdelegationen.

indenlandske Smørpris til 3 Kr. pr. kg vedtaget med de samme Partiers Stemmer imod Venstres Protest.

I Mellemtiden havde Regeringen afsendt en stor Handelsdelegation til London med Prins Aksel som Formand og med Bramsnæs som Deltager. Det var efter engelsk Ønske, disse Forhandlinger var taget op, og det viste sig straks, at det, England tilsigtede, var en *Betalingsoverenskomst* nærmest paa Clearing-Grundlag med Ikrafttræden lige efter Nytaar. I Betragtning af den hævdevundne Ulighed i Handelsforholdet mellem England og Danmark maatte disse Krav naturligvis virke yderst opskræmmende, og det gjaldt derfor om at vinde Tid og at fremskaffe et nøjagtigt Materiale til Belysning af, hvilke Lande Danmarks Indkøb hidtil var foretaget i. Det lykkedes at drage Tiden ud for Forhandlingerne, men ikke at opnaa et virkeligt Resultat, før Landets Besættelse afbrød al Forbindelse med England.

Det var Regeringens Haab ved at lægge Kortene aabent paa Bordet at kunne bringe begge de store krigsførende Stater, England og Tyskland, til ligesom under forrige Krig at forstaa vor særlige Situation. Vigtigst af alt for at løse Opgaven var at føre en Neutralitetspolitik, der var uangribelig. Da Regeringen i de første Dage af September modtog en Forespørgsel fra England angaaende Muligheden af at give Meddelelse om danske Marineskibes Bevægelser af Hensyn til disses Sikkerhed, var der derfor Enighed om, at noget saadant ikke var praktikabelt. Ogsaa overfor de engelske Overflyvninger blev der Gang paa Gang Anledning til at nedlægge Protester, og da de sønderjyske Landsdele syntes særlig udsat, bestemte Regeringen at anbringe Anti-luftskyts i faste Stillinger Vest for Esbjerg.

Overfor Tyskland var det Torpederinger og Opbringelser af vore Baade, der gav Anledning til Protester. Det, der fra tysk Side lå bag ved den før nævnte Torpedering af S.S. »Vendia«, var et Modtræk mod den engelske Kontrabandepolitik, der søgte at afskære Tysklands Forbindelse med Sydamerika. Da den danske Udenrigsminister overfor den tyske Gesandt paa det alvorligste pegede paa Konsekvenserne heraf for Danmark, svarede Gesanden, at det tyske Rige ikke kunde opgive sit principielle Syn paa Englands Kontrabandepolitik, men at man af Hensyn til Danmarks store Vanskeligheder kunde tænke sig at tage de faktiske Forhold til Efterretning indtil videre. Resultatet blev, at Eksporten til England i Begyndelsen af Oktober efter en kortvarig Standsning blev genoptaget; men alene i Perioden fra September 1939 til April 1940 krigsforliste 33 danske Handelsskibe.

Spørgsmaalet om Gennemsejlingsfarvandene, som under forrige Krig havde spillet en Hovedrolle for Tyskland, var ved denne Krigs Begyndelse formelt afgjort ved Bekendtgørelsen af Neutralitetsreglerne, ifølge hvilke alle Gennemsejlingerne var aabne, medens Danmark paatog sig at spærre det egent-

Den danske Ambulancehjælp til Finland under Vinterkrigen.

lige danske Kystfarvand. Den 17. November modtog Forsvarsminister Alsing Andersen fra den tyske Marineattaché en Forespørgsel, om Danmark havde Sikkerhed for, at det danske Søterritorium i Storebælt og Lillebælt ikke kunde benyttes af fremmede U-Baade til Gennemfart i neddykket Tilstand i Modstrid med de danske Neutralitetsregler. Man henstillede at foretage Spærringer ved Net. Da Ministeriet ikke straks afgav Tilsagn om Netspærringen, men nok erkendte, at Forbudet skulde respekteres (man agtede nemlig at forelægge Sagen for det udenrigspolitiske Nævn), foretog den tyske Marineattaché Dagen efter en endnu mere energisk Henvendelse under Paaberaabelse af, at der skulde have fundet U-Baadsangreb Sted paa tyske Krydsere i Østersøen. Statsminister, Udenrigsminister og Forsvarsminister havde derefter forelagt Sagen for Kongen paa Sorgenfri, og i et Ministermøde samme Dag besluttedes det enstemmigt at udlægge Netspærringerne paa dansk Territorium i den sydlige Del af begge Bælter, saaledes at der holdtes et Sejlløb aabent til lovlig Gennemfart for alle Skibe.

Under denne Trusel om skarpere Former for Søkrigen ønskede de danske Redere, at der skulde udsendes danske Marineattachéer til London og Berlin, og Regeringen bestemte sig hertil og udpegede Juel-Brockdorff til London og

Kjølsen til Berlin. Derefter var der i nogle Uger Ro omkring vore Farvande, men den 23. December meddelte Forsvarsministeren fra Efterretningstjenesten, at der foregik stærke tyske Troppesamlinger ved Østersøkysten (ikke i Slesvig-Holsten) og Samling af Skibs- og Prammateriel, der var egnet til Troppetransporter. Regeringen drøftede Sagen og kom til det Resultat, at det vel nærmest var beregnet paa i givet Fald at true Sverige, dersom Hjælpen til Finland blev for aktiv. Noget senere opskræmtes Jylland ved Efterretninger om truende Troppesamlinger ved Grænsen, hvorfor den kommanderende General i Jylland beordrede Alarmitilstand. Begge de anførte Eksempler viser, hvorledes Regeringen adskillige Gange maatte tage Stilling til truende Efterretninger, der dog opløste sig i intet.

Naar saadanne alvorlige Spørgsmaal rejste sig vedrørende Landets Forsvar overfor truende Krigsfare, var det udenrigspolitiske Nævn det Organ, hvorigennem Regeringen søgte Føling med Partierne. Dette tilfredsstillede imidlertid ikke ganske de Konservative, som allerede i Slutningen af November rettede en Henvendelse til Statsministeren om Oprettelse af et særligt Forhandlingsorgan angaaende de militære Forhold. Først afviste Regeringen dette under Henvisning til Partiformandsmøderne og Nævnet, men da de Konservative den 13. December paany henvendte sig, stillede de selv Forslag om at lade vælge et Underudvalg af det 21-Mandsudvalg som var nedsat i 1938 med Hartvig Frisch som Formand. Dette godkendtes, og med Nedsættelsen af dette Underudvalg indleddedes en Række Forhandlinger, som meget snart førte til positive Resultater vedrørende Ekstrabevillinger til Forsvarets forskellige Grene, hvorved Militærordningen af 1937 udbyggedes indenfor de Grænser, som Tiden og Afspærringen tillod.

Før de positive Virkninger af dette Skridt endnu kunde spores, havde der imidlertid rejst sig en Storm, der forbigaaende truede med at vække den gamle Strid om Militærspørgsmaalet til Live. Ved Nytaar 1940 fremsatte Stauning nogle dybt pessimistiske Udtalelser om Fremtiden. »Landets Beliggenhed,« sagde han, »i Forbindelse med Folkets Uvilje mod Krig har umuliggjort alle Forestillinger om et effektivt Krigsberedskab, hvorimod vi er rede til at udøve den fornødne Neutralitetsvagt. Vi skylder vort Land at staa sammen om Opgavernes Løsning. Det gælder ikke den enkelte, ikke politiske Retninger, nu gælder det Danmark og det danske Folk.«

Denne Udtalelse fremkaldte nogle Dage senere en Artikel i »National-tidende«, hvori Oberst Giersing skarpt kritiserede Statsministeren og opfordrede det konservative Parti til at fralægge sig enhver Medvirken til en saadan eftergivende Politik. Den konservative Gruppeformand Henning Hasle udtalte herefter, at det var en ufravigelig Betingelse for den politiske Borgfred, at Rege-

ringen fastholdt, at enhver Krænkelse af Danmarks Neutralitet eller Angreb paa dets Selvstændighed vilde blive mødt med væbnet Magt.

Staunings Svar var, at han aldrig havde taget Afstand fra Forsvarsministerens Ord om, at Landets Kræfter skulde sættes ind for at afværge et Angreb paa Landets Neutralitet, men da Uroen om Nytaarstalen vedblev at bestaa, enedes Partiernes Formænd, herunder ogsaa Formændene for Bondepartiet og Retsforbundet, i Forstaaelse med Regeringen om at fremsætte et Forslag til Beslutning om Landets Forsvar. Det betonedes heri, at man fra alle Sider i det danske Folk var enig om, at Landets Neutralitet skal opretholdes, og at de Midler, der raades over, om fornødent skal anvendes for at hævde og værne Rigets Fred og Uafhængighed, og at Folketinget tilsiger Ministeriet sin Støtte i Arbejdet herfor. Denne Beslutning vedtoges enstemmigt den 19. Januar 1940, idet kun 1 Medlem (det slesvigske Parti) tilkendegav, at han hverken ønskede at stemme for eller imod.

I de Maaneder, der fulgte efter denne Erklæring, arbejdedes der med stor Energi i Underudvalget under 21-Mandsudvalget, men medens det nok lod sig gøre at gennemføre endda ret store Bevillinger (ialt 65 Mill.) baade til Hær og Flaade, var der visse Hindringer, der ikke lod sig overvinde. Dette gjaldt især saadanne Foranstaltninger, som kunde tjene til Dækning mod Grænseovergang, det være sig Cementstøbninger til Maskingeværreder eller Anbringelser af Sprængladninger. Modstanden var af udenrigspolitisk Natur, og Argumentet var, at lignende Spærringer ikke fandtes paa den anden Side af Grænsen og derfor vilde opfattes som Udæskning.

Det, der prægede den første Del af 1940, var ellers den finske Vinterkrig, den enestaaende Kulde, den stadige Frygt for Skandinaviens Indblanding i Krigen, de negative Forhandlinger i London og henimod Paaske Partiernes Enighed paa to vigtige Punkter: Lovene om forøget Indkomst- og Formuebeskatning og om ekstraordinære Afgifter (herunder Tøjskatten) og Loven om en Landbrugsordning fra 1. April til 1. November 1940 med et Tilskud paa 50 Millioner; den sidste vedtoges den 29. Marts, men naaede aldrig at træde ud i Virkeligheden. Sideløbende med denne Gestus overfor Landbruget var gaaet en Række pinlige faglige Forhandlinger om Landarbejdernes Lønninger, hvis Forbedring nu syntes saa meget mere paakrævet, som Januar-Pristallet automatisk havde givet alle andre Arbejdere Lønforhøjelse; desværre blev ogsaa her det rette Øjeblik forpasset.

Netop da Isen var ved at slippe sit Greb og Arbejdet atter skulde tage Fart i Danmark, hvor der saa sent som i Slutningen af Marts Maaned taltes 171,000 arbejdsløse, talte Nationalbankdirektør Bramsnæs om Aftenen den 8. April i Radioen om den bydende Nødvendighed for en Begrænsning af Indførselen.

Om Lønforliget af 31. Oktober udtalte han: »Jeg forstaar ikke, hvordan Arbejdsgiverne og Arbejderne har tænkt sig, at den Pristalsregulering for Lønningerne, man enedes om lige efter Krigsudbruddet, skal virke. Jeg tror, begge Parter har forregnet sig. Hvem skal betale Omkostningerne, naar alle skal holdes skadesløse?«

Det var den sidste Tale, der lød fra en fri dansk Radio. Samme Nat blev Danmark overrumplet og besat af tyske Tropper.

KAPITEL II

Dagene før 9. April.

Finlands Vinterkrig, der udkæmpedes under den største Sympati ikke blot i de nordiske Lande, men ogsaa i Vestmagterne og i det neutrale U. S. A., blev en kort, men ærefuld Tragedie. Efter at man herhjemme gennem tre Vintermaaneder kun havde hørt om finske Sejre, meddeltes det den 8. Marts 1940 fra Stockholm, at der var indledet Fredsforhandlinger, og den 12. sluttedes Freden paa de kendte Betingelser, som vakte den dybeste Sorg i det blødende Land.

Interessen for Finland ophørte imidlertid ikke efter Sammenbruddet, idet den Magtforskydning, som herved var sket i det nordligste Skandinavien, paa paafaldende Vis bragte hele Norden ind i Storpolitikens Brændpunkt.

Overfor den derved skabte Situation søgte først Sverige sammen med Norge at danne et rent defensivt Forbund med Finland (alle Dokumenterne vedrørende denne Sag er den 17/7 41 blevet offentliggjort i Sverige). Men allerede den 20. Marts indløb en russisk Erklæring om, at Rusland vilde betragte et saadant nordisk Forsvarsforbund som stridende mod den nylig afsluttede Fredstraktat, altsaa som *casus belli*; dermed faldt disse Planer til Jorden, og i Betragtning af, hvad der hændte ca. 3 Uger senere, er det vist ikke for meget sagt, at Sverige herved undgik en frygtelig Risiko.

Men ogsaa i Vestmagterne var Interessen for Skandinavien i dette Foraar overordentlig stor. Medens denne Interesse under den finske Konflikt særlig samlede sig om Planer vedrørende Transport af et allieret Hjelpekorps gennem Norge-Sverige til Finland, blev det efterhaanden den tyske Malmtransport i de norske Farvande, som dannede Brændpunktet, og ved »Altmark«-Affæren i Jøssingfjorden i Midten af Februar, hvor en engelsk Jager entrede en tysk Damp (der transporterede Fanger) paa norsk Søterritorium, blev Stillingen overordentlig kritisk for Norge. I en Tale i Radioen den 14. Marts redegjorde Udenrigsminister Koht for Norges hele Forhold til den lige afsluttede finsk-russiske Krig, idet han erklærede, at Norge havde maattet holde sig neutralt, da Regeringen vidste, at Tyskland vilde gribe ind, hvis Vestmagterne sendte Finland Hjælp; samtidig tilbageviste han skarpt Vestmagternes Kritik af de

Den tyske Damper »Altmark« i Jøssingfjorden.

skandinaviske Landes Holdning. Ja, saa sent som den 6. April udtalte Koht i Stortinget, at Norge vilde værges sig imod at blive inddraget i Krigen, at det vilde forsvare sit Sømmraade mod Neutralitetskrænkelser og beskyde udenlandske Flyvemaskiner.

Under hele denne Krise havde den tyske Presse med Voldsomhed vendt sig mod de Allieredes Brud paa Norges Neutralitet og ogsaa mod den norske Regering, men hverken officielt eller i Pressen var Danmarks Navn draget med ind under disse Meningsudvekslinger. Alligevel staar det fast, at den tyske Regering allerede i Marts Maaned er gaaet i Gang med den dristige Plan samtidig at overrumple og okkupere Danmark og Norge. Set nu paa Afstand synes det

klart, at denne uhyre dristige Operation langt mindre var et Træk rettet mod England end en Genoprettelse af den Magtbalance overfor Rusland, der var forskubbet, efter at Nordfinland var draget ind under russisk Indflydelsessfære. Først Begivenhederne omkring den 22. Juni 1941 forklarer tilfulde Felttoget i April 1940.

Hvor tidligt Planerne allerede er forberedt, fremgaar af den Beretning, som Major Glein, Kommandør for I./I. R. 308, har aflagt i »Militär-Wochenblatt« Nr. 40 for 4. April 1941, der indledes saaledes:

»Fra Begyndelsen af Marts 1940 laa Divisionen i Rummet Wittenberge-Perleberg. Vi uddannede vore Styrker. Divisionen skulde sammensvejses til en Kampenhed, der kunde yde det højeste, naar den sattes ind. Dog undgik det ikke den opmærksomme Iagttagelse, at der var sket nogle Ændringer. Og dette var meget glædeligt, da man deraf kunde slutte, at vi skulde faa Lov til at være med, naar det gik løs. Nogle Dele af Divisionen var blevet udrustet med

Cykler. Vi hørte, at Skriverne ved Divisionen næsten intet havde at bestille, og at Officererne selv betjente Skrivemaskinerne. Kom man til Divisionsstabskontoret, blev man modtaget i Forværelset. Man havde stadig Indtryk af forøget Arbejde og særlig Forsigtighed. Til Slutningen af Marts var der forlangt indsendt Meldinger vedrørende Transport. Et eller andet var altsaa i Gære. Men ingen vidste hvad. Det vil sige, nogle vidste det jo, men de var tavse som Graven.»

Saaledes forberedte Tyskland Angreb paa en Grænsestat, med hvilken det af egen Drift 10 Maaneder i Forvejen havde afsluttet Ikke-Angrebspagt!

At Planen var godt skjult, hindrede alligevel ikke, at det ad Omveje sivede ud, at der var noget i Gære. Disse Rygter, som efter Angivelse af den hollandske Marineattaché i Berlin skulde stamme fra Kilder indenfor tyske Officerskredse, som var utilfredse med Nazismen, fandt ogsaa deres Vej til den danske Marineattaché Kjølse, og gennem ham underrettedes baade den danske Gesandt i Berlin, Zahle, og den danske Regering. I Zahles Brev til Udenrigsministeren, der er sendt med Kurer den 4. April 1940, underrettedes den danske Regering om følgende:

- 1) »Der forestaar en 'Aggression' mod Danmark, som skal finde Sted i næste Uge.
- 2) Samtidig, eller muligvis lidt senere, forberedes et Indbrud i Holland, muligvis ogsaa i Belgien.
- 3) Det er sandsynligt, at Operationerne dernæst fortsættes mod Sydnorge.
- 4) Der er intet erfaret om eventuelle Hensigter mod Sverige.
- 5) Troppe- og Tonnagekoncentrationer (ialt ca. 155 000 Tons) ved Swinemünde bekræfter sig og skal delvis være indladet, men ikke afgaaet.»

Hvad Marineattachéerne her havde opsporet, var jo meget nær ved Virkeligheden, og selv om det hele lød noget fantastisk, tilføjede Kammerherre Zahle i sit næste Brev Dagen efter udtrykkeligt: »Jeg anser det dog for min Pligt at udtale, at den kgl. Regering paa ingen Maade bør skyde den Tanke fra sig, at Situationen kan være yderst alvorlig eller i Løbet af faa Dage eller Timer

Kommandørkaptajn Kjølse.

kan blive det.« Som Grund for sin Ængstelse angiver han bl. a. den paafaldende officielle Tavshed overfor visse Meddelelser i dansk Presse, saaledes i »Nationaltidende« for den 4/4 et Forlydende fra engelsk Kilde om militære Forberedelser ved den tyske Østersøkyst. Atter den 6. April skriver Zahle til Udenrigsministeren, og her peger han endnu en Gang paa Sammendragningen af Tropper i tyske Østersøhavne, og da han ikke finder Anvendelse af Tonnage nødvendig for en Aggression mod Danmark, mener han, at der er Grund til at formode, »at de trufne Foranstaltninger paa den tyske Østersøkyst snarere er en Forberedelse til et kraftigt Fremstød mod norsk Territorium«; han tilføjer, at han lige har overværet en Førsteopførelse af en Film om det tyske Flyvervaabens Terror-Indsats i Polen for et Selskab af samtlige Gesandter og Militærattachéer. Denne tilsyneladende uskyldige Meddelelse kunde ogsaa give noget at tænke over herhjemme, eftersom det tyske Gesandtskab Lørdag Aften den 6. April gav en lignende Opvisning for en indbudt Kreds specielt af Militære.

Allerede den 5. April i et Ministermøde Kl. 11 refererede Dr. Munch Meddelelserne fra Gesandten i Berlin angaaende Uroen om de nordiske Lande. Ministeriet havde jo tidligere været stillet overfor truende Meddelelser om Troppe- og Skibssamlinger i nordtyske Havne, og man hældede nærmest til den Opfattelse, at Troppeskydningerne stod i Forbindelse med den finsk-russiske Krigs Afslutning. Det vedtoges derfor at søge nærmere Oplysninger fremskaffet bl. a. fra Sverige og Norge, inden man indkaldte Partiformænd og Nævn til Drøftelse.

Ministermødet blev derefter udsat, og da det Kl. 14.30 genoptoges, gav Udenrigsministeren Meddelelse om Opfattelserne i Sverige og Norge, der nærmest var beroligende. Det besluttedes derfor at afvente det næste Brev fra Zahle, som ifølge telefonisk Meddelelse var undervejs fra Berlin.

Medens Spændingen i de indviede Kredse om Fredagen den 5. havde været paa det højeste, synes Forhandlingerne om Lørdagen at have været præget af en vis Optimisme, hvilket fremgaar af det Ministermøde, der blev afholdt Kl. 10 om Formiddagen. Det kan set med Eftertidens Øjne næppe have været Zahles andet Brev, som har fremkaldt dette Omslag (jfr Aktstykkerne Nr. 1), men snarere Udenrigsministerens Meddelelser fra Sverige om de Noter, England og Frankrig Dagen i Forvejen havde tilstillet Sverige og Norge. Efter en foreløbig Meddelelse om Indholdet af Noten til Sverige betød den nærmest en Afspænding i Situationen, da der aabenbart ikke rejstes øjeblikkelige Krav. Det blev derfor aftalt, at der skulde holdes nyt Ministermøde samme Dag, hvis Noten til Norge havde en alvorligere Karakter, men da dette ikke var Tilfældet, blev der ikke afholdt nyt Ministermøde før Mandag den 8. April, ligesom man hverken indkaldte Partiformændene eller det udenrigspolitiske Nævn.

Imellem de to Ministermøder om Lørdagen havde Forsvarsministeren haft en Konference med Generalerne Prior, Gørtz og Stemann samt Viceadmiral Rechnitzer og Kontreadmiral Hammerich. Ved Drøftelsen paa dette Møde sporede en kendelig Forskel mellem Hærens og Søværnets Bedømmelse af Situationen. Viceadmiralen mente, at Angreb paa Danmark var ganske uden Formaal, men muligvis var der tyske Planer om at besætte Læsø. General-løjtnant Prior foreslog derimod, at Regeringen søgte at forudse forskellige Eventualiteter, særlig ultimative Krav, og gøre sig klart, hvorledes den vilde stille sig overfor dem, saa man kunde være forberedt. Ministeren mente, og heri støttedes han af Viceadmiralen, at det var bedre at vente, til Kravene forelaa. Prior foreslog desuden, at man indkaldte Aargangene 1930—35, og Gørtz oplyste, at det vilde tage 6 Dage at gennemføre en fuldstændig Mobilisering. Heroverfor udtalte Ministeren støttet af Viceadmiralen, at en Indkaldelse kunde vække Uro, men lovede at overveje Sagen.

Søndagen den 7. April forløb roligt, og først hen paa Aftenen indløb fra Zahle telefonisk Meddelelse — stammende fra Kommandørkaptajn Kjølse — at Transportflaaden havde forladt Stettin den 4. April med vestlig Kurs over Østersøen, og at man mente, den skulde naa Bestemmelsesstedet den 11. April. Dr. Munch underrettede straks Forsvarsministeren, men da denne forespurgte i Marineministeriet, meddelte Viceadmiral Rechnitzer, at man ingen Observationer havde gjort, der kunde underbygge dette Rygte. Heller ikke Generalstabens Efterretningsvæsen havde Underretning om Troppekonzentrationer Syd for Grænsen, hvad der naturligvis virkede beroligende.

Men samme Nat mellem den 7. og 8. April udlagde engelske og franske Krigsskibe Minespærringer i norsk Territorialfarvand, hvilken Aktion Dagen efter i en fransk-britisk Erklæring begrundedes med, at Aktionen vel ikke i sig selv var folkeretlig lovlig, men blev det som Følge af Modpartens Krænkelser af Folkeretten.

Ved Meddelelse om denne forbløffende Handling maatte det staa klart for alle, at ethvert Haab maatte skrinlægges om en Afspænding af Uroen omkring

Forsvarsminister Alsing Andersen.

Skandinavien. I et Ministermøde den 8. April Kl. 10 gav Udenrigsministeren Meddelelse om det skete, idet han dog endnu ikke kunde sige, hvad Norge vilde foretage sig. Hertil føjede Forsvarsministeren Oplysninger om, at der tidligt om Morgen var konstateret ca. 40 tyske armerede Trawlere og et lignende Antal mindre tyske Skibe (Ministrygere) i Farvandet om Læsø, samt 6 tyske Krigsskibe (»Gneisenau«, »Deutschland«, »Emden« og tre Jagere) gaaende nordpaa forbi Langeland. Man var enig om, at dette Fremstød sikkert stod i Forbindelse med den engelsk-franske Mineudlægning ved Norge. For Danmarks Vedkommende, fremhævedes det, forelaa der ingen Henvendelse eller Forespørgsel af nogen Art fra nogen af Parterne. (Det er dog ikke ret forstaaeligt, at der heri kunde ligge noget beroligende, da en tysk Krig ført i Norge under alle Omstændigheder maatte implicere Danmark). Imidlertid udsattes Mødet, indtil Statsministeren, Udenrigsministeren og Forsvarsministeren havde haft en Konference med Kongen, der var sat til Kl. 11,15.

Forinden havde Alsing Andersen en kort Forhandling med de førnævnte Chefer for Hær og Søværn. Her kunde Generalstabschefen nu meddele, at en 50 til 60 km lang Motorkolonne var paa Vej fra Rendsborg mod Flensborg. Baade Prior og Gørtz foreslog derfor Indkaldelse af den fulde Sikringsstyrke (10 Aargange), hvorved Styrken vilde vokse til ca. 57.000 Mand, deraf i Jylland 26.000; desuden at Hærens Afdelinger øjeblikkelig blev sat i Alarmberedskab, og at der skete Flyveropklaring langs Landegrænsen. Man henstillede til Søværnskommandoen at indkalde Sikringsstyrken til Kystdefensionen, og hertil sluttede Viceadmiralen og Chefen for Marinestaben sig, idet de mente, at der burde indkaldes f. Eks. 4 Aargange til Kystdefensionen, og at man straks burde erstatte »Niels Juel«s Rekruthold med uddannet Mandskab. Disse Forslag lovede Ministeren at forelægge ved Mødet hos Kongen.

Udfaldet af denne Konference paa Amalienborg blev, at Forsvarsministeren kort efter vendte tilbage og meddelte, at der havde været Tvivl om det rigtige i paa dette Tidspunkt at foretage de store Indkaldelser, men at man havde besluttet at iværksætte højeste Alarmberedskab og at indkalde det uddannede Mandskab (400 Mand) til »Niels Juel«. Den samme Meddelelse blev to Timer efter givet i det samlede Ministerium.

Dette traadte atter sammen til Møde samme Eftermiddag Kl. 16,30 men paa dette Tidspunkt var Udenrigsministeren optaget, og det blev derfor Statsministeren, der overfor sine Kolleger refererede nogle opsigtsvækkende Udtalelser af den tyske Gesandt v. Renthe-Fink, der kort forinden havde været i Udenrigsministeriet: Fra sin Regering havde Gesandten ingen Art af Underretning, og der var ham intet bekendt om, at Tyskland havde nogen Art af fjendtlige Hensigter mod Danmark. Men paa Grund af de Allieredes Mineudlægninger i Norge var Situationen overordentlig alvorlig, og han maatte paa det

indstændigste tilraade Danmark ikke at foretage noget som helst Skridt, der kunde have Karakter af Mistanke mod Tyskland. Hvis noget saadant skete, kunde han overhovedet ikke svare for Følgerne. Da Dr. Munch under Samtalen havde bemærket, at den danske Regering i den Situation maatte overveje Indkaldelse af Beredskabet, havde Gesandten med usædvanlig Heftighed afværgende udtalt: »*Das wäre ja wahnsinnig*« med Tilføjelse af, at det var en rent personlig Opfattelse ud fra de Følelser, han nærede for Danmark.

Ministermødet tog Meddelelsen til Efterretning, idet man afventede et senere Møde om Aftenen, efter at der havde været Lejlighed til at forhandle med Partiformændene, hvilket skulde finde Sted Kl. 20.

I den mellemliggende Tid var der indløbet nye Efterretninger fra Slesvig: Motorkolonnen var mellem Kl. 10 og 12 standset med Teten ca. 1½ km Syd for Grænsen. Der var ialt 2400 Vogne, og der forberedtes Kvarter til 9.000 Mand i Flensborg. (Overfor denne Trusel forlangte Finansministeren, der havde Ansaret for Grænsegendarmeriet, at der skulde gives Ordre til Gendarmerne om uden Modstand at trække sig tilbage til den militære Forsvarslinie; i Betragtning af Korpsets overvejende civile Karakter var Kravet fuldt forstaaeligt, men Generalstabschefen protesterede kraftigt herimod).

Ved 17-Tiden afholdtes atter Møde hos Forsvarsministeren med de militære Chefer Generalløjtnant Prior, General Stemann og Viceadmiral Rechnitzer. Ved denne Lejlighed stillede Chefen for Generalkommandoen en Række bestemte Forslag:

Bemyndigelse for Jyske Division til at forskyde Tropperne efter Behov, bl. a. Luftværnsbatterierne i Sønderjylland hen til det nærmeste Fodfolk.

Styrken fra Odense til Fredericiægnen.

Styrken i Sønderborg for Størstedelen til Aabenraaegnen.

Andre Styrker ned mod Grænsen (ca. 1 km fra denne) til Støtte for Grænsegendarmerne.

Etablering af Luftmeldetjeneste.

Endelig indstillede Generalløjtnant Prior paany indtrængende, at man indkaldte Sikringsstyrken.

Admiral Rechnitzer.

Hartvig Frisch.

Charles Petersen.

A. M. Hansen.

Heroverfor anførte Ministeren paany Betænelighederne ved at indkalde Sikringsstyrken og henviste til v. Renthe-Finks Udtalelser om paatænkte Indkaldelser. Det aftaltes saa at opretholde højeste Alarmberedskab for de sønderjyske Styrker (Fredericia iberegnet), medens man for det øvrige Land gik ned til næsthøjeste Trin: forhøjet Beredskab. Denne Nedsættelse i Beredskabet skyldtes Generalløjtnant Prior; hans Tanke hermed var at holde Tropperne friske overfor den Kamp, han som Mand af den gamle militære Skole ventede indledet Dagen efter med et kortfristet Ultimatum til Regeringen. Angaaende Generalens vidtgaaende Krav henviste Forsvarsministeren til det forestaaende Møde med Partiformændene og det derefter følgende Ministermøde.

Mødet med Partiformændene fandt Sted i det inderste Ministerværelse bag Folketingssalen. Fra Ministeriets Side deltog Statsministeren, Udenrigsministeren, Forsvarsministeren og Finansministeren (den sidste var til Stede i Anledning af et Lovforslag om amerikanske Varekrediter). Fra socialdemokratisk Side mødte Hartvig Frisch og Charles Petersen. Den radikale Landstingsmand Veistrup var syg, saa at A. M. Hansen var ene om at repræsentere de Radikale. Hverken Brorsen eller Hauch havde kunnet komme til Stede, men Dr. Krag var mødt alene for Venstre. Fra konservativ Side deltog Henning Hasle og Halfdan Hendriksen.

Stauning indledede med at forklare, at Fremskyndelsen af Partiformandsmødet, der egentlig var indkaldt til Tirsdag, naturligvis skyldtes de truende Begivenheder omkring Mineudlægningerne i Norge, hvortil kom særdeles foruroligende Meddelelser om tyske Troppesamlinger ved Grænsen. Herom vilde han straks give Ordet til Udenrigsministeren. Hertil bemærkede Dr. Munch, at han syntes, at Forsvarsministeren helst maatte begynde med sine Meddelelser, hvorefter Alsing Andersen i store Træk berettede om den betydelige Akti-

Krag.

Henning Hasle.

Halfdan Henriksen.

vitet i vore Farvande og Syd for Grænsen og refererede de Forhandlinger, der havde fundet Sted.

Dertil føjede Udenrigsministeren et Referat af de Møder, han havde haft med de fremmede Gesandter. Først nævnte han, at baade den engelske og den franske Gesandt havde været hos ham, og at han overfor dem havde fremført, at han betragtede Mineudlægningerne i Norge som en grov Neutralitetskrænkelse, hvis Følger ikke mindst overfor Skandinavien var uoverskuelige. Den eneste Udvej for Skandinavien, han kunde se, var, at de Allierede bestemte sig til atter at fiske de Miner op. I den Retning havde det danske Udenrigsministerium ogsaa paalagt vore Gesandter i London og Paris at ytre sig.

Derefter gik Dr. Munch over til at referere sin Samtale med v. Renthe-Fink. Udenrigsministeren bad om, at dennes Udtalelser maatte behandles med største Fortrolighed, da de var fremsat under stærk Følelsesbevægelse som en ganske personlig Henvendelse. Det var Udenrigsministerens Opfattelse efter denne Samtale, at Danmark ved at gøre Skridt til Mobilisering eller Ekstraindkaldelser vilde provokere Tyskland til Modforanstaltninger.

Alsing Andersen knyttede hertil et Referat af Forhandlingerne med de militære Chefer og oplyste, hvilke danske Foranstaltninger der var henholdsvis drøftet og iværksat i Dagens Løb. Han nævnte i den Forbindelse ogsaa General Priors Forslag om Troppeforskydninger i Sønderjylland og bemærkede herom, at saadanne Skridt netop i Sønderjylland maaske kunde være lige saa betænkelige som almindelige Indkaldelser. Til disse Oplysninger føjede Stauning, at Kongen var gjort bekendt med de førte Forhandlinger og havde billiget den nævnte Fremgangsmaade.

Ved den Diskussion, der herefter udspandt sig, blev der fra Halfdan Henriksens Side nævnt Muligheden af at indkalde de med Uniform hjemsendte

og peget paa Nødvendigheden af at sikre Rømø mod Overflyvninger og Bombenedkastninger. Fra Krag's og Hasle's Side blev det bemærket, at den tyske Gesandt jo sagtens kunde besværges os at afholde os fra enhver Sikkerhedsforanstaltning, da det i givet Tilfælde udelukkende kunde være til Fordel for Tyskland. Hertil svarede Dr. Munch, at han havde den Opfattelse, at v. Renthe-Fink's meget personlige Udtalelse var baaret af en stærk Interesse for Danmark. Overfor selve Spørgsmaalet, hvorvidt vi skulde skride til virkelige Sikkerhedsforanstaltninger, blev der ikke gjort noget andet Synspunkt gældende end Regeringens. I en kort Bemærkning vendte Dr. Krag sig med Styrke mod Tanken at gaa til Mobilisering.

Herefter stillede Hartvig Frisch et direkte Spørgsmaal til Udenrigsministeren: »Det vanskeligste i den nuværende Situation, som vi er bragt i ved de Allieredes Mineudlægninger, synes at være det, at Tyskland med Paaberaabelse af Retten vil komme til os i den allervenligste Form og under Bedyrelse af den bedste Vilje stille os Forslag om Indgreb, som de vil erklære kun sker af Hensyn til de andres Overgreb. Jeg erkender ganske vor militære Afmagt, naar det kommer til en virkelig Styrkeprøve, men hvordan vil det blive bedømt ude i Verden, naar vi ingen Modforanstaltninger træffer, og hvorledes vil dette stille Landet i Fremtiden?«

Hertil svarede Udenrigsministeren ved at pege paa den Neutralitetspolitik, som baade Norge og Danmark stadig havde fulgt ligeligt overfor begge Parter i Erkendelse af, at man ingen Magtmidler besad, mens Sverige havde grundet sin Politik paa Erklæringen om ligeligt at ville bekæmpe enhver Angriber.

Paa dette Punkt spurgte Hasle, om disse Udtalelser skulde forstaas saaledes, at Regeringen ikke vilde bruge Militærmagten mod et Angreb (altsaa nøjes med Protest), men hertil svarede Forsvarsministeren, at vore danske Befalingsmænd havde Forholdsordre om at gøre Modstand mod enhver aabenlys Neutralitetskrænkelse; vore Tropper i Sønderjylland var som bekendt trukket noget tilbage fra Grænsen for at undgaa tilfældige Episoder, men ved Søgaard laa vore første Afdelinger, og disse var ligesom de andre sønderjyske Afdelinger beordret i Alarmitilstand.

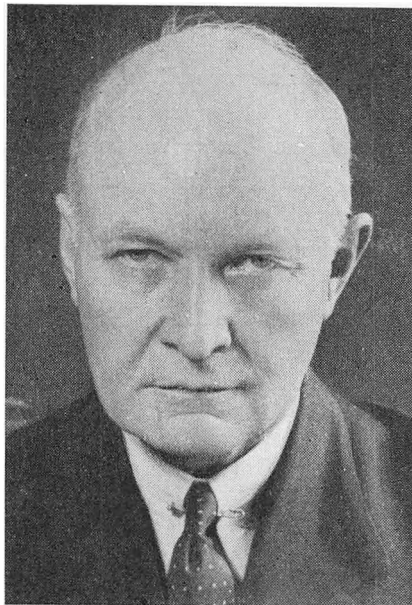
Endnu en Gang vendte Hartvig Frisch tilbage til Spørgsmaalet om, hvordan Udlandet vilde bedømme et eventuelt Overgreb, idet han fandt, at *Maaden*, hvorpaa vi tog det, kunde blive afgørende. Noget egentligt Svar paa dette Spørgsmaal blev ikke givet, men Stemningen var imod en yderligere Uddybning, idet alle erkendte, at Indkaldelse af Sikringsstyrken i hvert Fald var utilraadelig.

Før Deltagerne skiltes, skulde en Udtalelse udsendes til Pressefolkene, der myldrede ude paa Gangene. Stauning havde først lavet et Udkast, hvori forekom en Udtalelse om, at der var forordnet Alarmitilstand, men herimod indvendte Udenrigsministeren, at Udtrykket vilde kunne have uheldige Følger.

Overfør en ny Formulering om, at Situationen ikke var foruroligende, gjorde Hasle den fornuftige Bemærkning, at hvis der skete noget i Nattens Løb, vilde en saadan Udtalelse gøre det hele latterligt. Til Slut enedes man om ganske kort at sige:

»Formændene for de fire store Partier var samlet til Møde Mandag Aften med Statsministeren, Udenrigsministeren, Forsvarsministeren og Finansministeren. I Mødet gav Regeringens Medlemmer Oplysninger om de foreliggende Forhold, og Mødet vil blive fortsat Tirsdag Eftermiddag.«

Kort efter dette Møde, og endnu før Ministrene traadte sammen for at træffe den endelige Beslutning, meddelte Udenrigsministeriets Direktør Mohr, at den tyske Gesandt havde telefoneret og atter udtalt, at han var foruroliget ved Muligheden for Indkaldelser og gerne vilde have en beroligende Udtalelse. Det Svar, man gav, var, at man regnede med, at der ingen Neutralitetskrænkelser vilde finde Sted overfor Danmark.

Udenrigsministeriets Direktør Mohr.

Ministtermødet, som var det fjerde paa denne Dag, begyndte Kl. 21,30. Der blev givet Referat fra Partiformandsmødet og om den Tilslutning, der her var givet til Regeringens Synspunkt. Forsvarsministeren redegjorde for de seneste Oplysninger fra Farvandene og fra Grænsen. De tyske Skibe, der tidligere var omtalt, samt nogle yderligere rapporterede gik stadig nordpaa. Den Flaadeafdeling med »Gneisenau«, der om Morgenens var rapporteret ved Langeland, havde nu passeret Skagen og stod vestover. Fra Slesvig gik Efterretningerne ud paa, at Kolonnen nu var standset for at overnatte. Regeringen besluttede herefter at blive staaende ved det engang bestemte, hvilket Kl. 22,30 meddeltes Generalkommandoen, hvor det virkede overordentlig nedslaaende, at der hverken skulde indkaldes Sikringsstyrke eller foretages Forskydninger eller Sammendragninger af Tropper. Desværre viste det sig senere, at Viceadmiralen under Dække af Flaadens særlige Benævnelser for Beredskab ganske tilsidesatte Beslutningen om Alarmitilstand for Søværnets Vedkommende.

I Tillid til at Tyskland vilde respektere vor ubetingede Neutralitet gik Danmarks Regering ind i Natten til den 9. April. Men i det Brev, som samme Dag

var indløbet fra Kammerherre Zahle i Berlin, findes en meget interessant Passus:

»Hr. Ministeren vil ikke misforstaa mig, naar jeg i Ærbødighed tillader mig at advare imod for stærkt at parallelisere mellem den nuværende Krig og »Verdenskrigen«. Forholdene kan hastigt udvikle sig paa en ganske anden og farligere Maade. Vi kan ikke slaa os til Taals med Præcedenser. Vi kan i den nærmeste Fremtid fra begge krigsførende Parters Side blive stillet overfor Problemer, til hvilke ingen »Forakter« findes uden at gaa ret langt tilbage i Historien.«

Dette var Sandhed. Hr. v. Renthe-Fink lod sig ikke sammenligne med v. Rantzau.

KAPITEL III

Den 9. April.

April 1940 var en af de koldeste Foraarsmaaneder, Danmark nogen Sinde har oplevet; mange Steder var Jorden endnu bundfrossen, og Rester af Isskruinger laa stadig rundt om i vore Farvande ikke mindst i Sundets midterste og sydlige Del.

Blandt alle de tyske Transportskibe, som i Løbet af den 8. April var dampet op gennem Storebælt, var der to uskyldigt udseende Fartøjer, S/S »Hansestadt Danzig« og Isbryderen »Stettin«, som havde fortjent større Opmærksomhed fra dansk Side; thi hvor fredelige de end saa ud, var der tiltænkt dem den Opgave at forcere Adgangen til København for at lægge Pres paa den danske Regering.

Gennem den førnævnte Beretning af Major Glein er det muligt i Enkelt-heder at følge, hvorledes denne Ulykkesbaad med en Bataillon stuvet ned under Lugerne listede sig frem. Henimod Kl. 10 om Formiddagen fik man fra dens Kommandobro Øje paa to danske Torpedobaade, der ledsagede og iagttog Skibet, men efter halvanden Times Forløb drejede de af og forsvandt i Hori-sonten. Kl. 14 gav Major Glein Ordre til, at Førerne skulde møde i Officers-messen, og her aabnedes endelig de hemmelige Ordre, der var givet:

»Føreren har befalet, at Danmark skal besættes. Ifølge Divisionens Befaling skal Major Glein føres til København, dør tiltvinge sig Landgang og besætte Kastellet, for at den tyske Gesandts Krav kan faa særligt Eftertryk. Dansk Modstand skal brydes med alle Midler. I Tilfælde af Modstand vil en Kamp-eskadrille, som vil overflyve København en halv til en hel Time efter Land-sætningen paa Ordre knuse enhver Modstand med overlegen Kraft.«

Majoren skildrer selv, hvilket Indtryk Meddelelsen gjorde paa de tilstede-værende: »Først en kort Forbavselse, dette havde vel ingen tænkt sig. Saa straaledede alle Ansigter af Glæde og Handlelyst.« Ogsaa paa en Runde gennem Mandskabets Rum saa Majoren kun straalende Øjne og hørte kun Udraab af Begejstring og Stolthed over, at Føreren havde udvalgt dem til denne ene-staaende Opgave.

Saaledes var altsaa Tankegangen mod et Land, med hvilket Føreren for kort

Tid siden havde sluttet Ikke-Angrebspagt, og med disse Ordre styrede Skibet østover Nord om Sjælland og naaede Indsejlingen til Sundet i Nattens Mørke.

Klokken 4 om Morgenen den 9. April var det Klokkeslet, der var udset til Overrumplingen af Danmark. Paa dette Tidspunkt ringede den tyske Gesandt op til Udenrigsministeriet og meddelte, at han havde faaet Ordre til at overrække en Note fra den tyske Regering. Overrækkelsen fandt derefter Sted i Udenrigsministerens Hjem, hvor foruden Gesandten tillige Direktør Mohr var til Stede.

Gesandten havde med sig et udførligt Memorandum (se Aktstykker Nr. 3), som mundede ud i en Række Krav til Danmark opført under 13 Punkter. Hovedindholdet var, at Tyskland havde Vished for, at England vilde sætte sig fast paa dansk Territorium, hvormed en Besættelse af Danmark var blevet en Nødvendighed for Tyskland for at beskytte dansk Omraade. Derimod havde den tyske Regering ikke til Hensigt at antaste Danmarks Integritet og politiske Uafhængighed hverken nu eller i Fremtiden.

Samtidig hermed meddelte Gesandten, at tyske Tropper i samme Øjeblik overskred den danske Grænse i Sønderjylland og gjorde Landgang flere Steder i Danmark. Han havde til Opgave at opfordre den danske Regering til ikke at lade Tropperne gøre Modstand mod Indrykningen, da Tyskland i saa Fald vilde bryde Modstanden med alle Midler. Gesandten maatte bede om Svar meget hurtigt, da tyske Kampmaskiner om kort Tid vilde være over København. Foreløbig vilde de tyske Flyvemaskiner ikke paabegynde noget Bombardement, men være rede dertil, hvis Svaret ikke blev imødekommende.

Udenrigsminister Munch, som allerede ved den første Opringning havde underrettet Alsing Andersen om den Samtale, der skulde finde Sted, og bedt ham lade Beskeden gaa videre til Statsministeren, erklærede efter Oplæsningen og Motiveringen af Kravene, at han maatte nedlægge Protest mod Neutralitetskrænkelsen, at Militæret som bekendt havde Ordre til Modstand, og at han maatte forelægge Henvendelsen for Kongen og Statsministeren. Dette sidste erkendte v. Renthe-Fink var nødvendigt, men han fremhævede stærkt, at det hastede. Straks efter Samtalen bad Dr. Munch telefonisk, om at Statsministeren og Forsvarsministeren vilde komme til Stede paa Amalienborg.

Medens dette gik for sig ude i Øster Allé 5, var Meldingerne begyndt at strømme ind til Hærens Efterretningsvæsen og til Søværnet. Forsvarsministeren, som Aftenen forud havde besluttet sig til at overnatte i selve Ministeriet, modtog den første ildevarslende Melding mellem 3,30 og 4 om en forlist tysk Trawler i Storebælt, der viste sig at være et Troppetransportskib. Heri var der efter Gaarsdagens Rapporter dog intet nyt, men Kl. 4,15 kom Opringningen

fra Udenrigsministeren, og herefter behøvedes intet yderligere Bevis. Alsing Andersen gik ind til Viceadmiralen, hvor han ogsaa forefandt Kontreadmiral Hammerich, og idet han gav Meddelelse om den tyske Gesandts Henvendelse, bemærkede han, at Klokken nu var ved at falde i Slag. Til Gengæld kunde Kontreadmiralen give den første Melding om det tyske Skib, der lige var iagttaget fra Middelgrundsfortet.

Paa dette Tidspunkt, ca. 4,30, meldtes til Efterrettingssektionen, at tyske Tropper havde overskredet Grænsen ved Krusaa Kl. 4,15 (efter forudgaaende Snigmord paa 2 Grænsegendarmen), og straks efter indløb Meldinger

om, at tyske Tropper var gaaet i Land i Middelfart, Assens og Nyborg samt noget senere i Korsør og paa Masnedø. Chefen for Generalkommandoen tog Kl. 4,45 fra Kastellet ind til Forsvarsministeriet, og faa Minutter efter mødtes han med Forsvarsministeren, Viceadmiralen og Direktør Stemann til en kort Samtale, inden Konferencen paa Amalienborg skulde finde Sted. Paa dette Tidspunkt indløb Melding om tysk Landgang ved Langelinie, hvorefter Livgarden fik Ordre: »Klar til Modstand«, og alle Garnisoner blev alarmeret.

Lige forinden Forsvarsministeren sammen med Viceadmiral Rechnitzer og General Prior begav sig til Konferencen paa Amalienborg, forespurgte Kontreadmiral Hammerich, om der maatte gives Ordre til Modforanstaltninger. Herom meddeler Alsing Andersen i sin Beretning om Danmarks Besættelse: »Jeg gentog som Svar herpaa, at der ikke maatte udstedes yderligere Ordre, førend der forelaa en Regeringsbeslutning paa Grundlag af de af den tyske Gesandt bebudede Forslag.« Og han motiverer sammesteds dette paa følgende Maade: »Naar jeg tog dette Standpunkt, var det, fordi det for mig var en Selvfølge, at jeg ikke umiddelbart før Forhandlingerne paa Amalienborg burde give Ordre til Foranstaltninger ud over, hvad de gældende Forholdsordrer hjemlede. Paa

Tyske Tropper paa Vej mod Danmark om Morgen
til den 9. April 1940.

En dansk Nazist som Vejviser overfor Besættelsestropperne
den 9. April 1940.

det Tidspunkt hverken havde jeg eller kunde jeg have mindste Kendskab til, hvad den tyske Henvendelse gik ud paa, men jeg maatte formode, at Forhandlingerne herom paa Amalienborg vilde blive af afgørende Betydning for vort Lands Stilling. Jeg ansaa det derfor for uforsvarligt paa egen Haand at foregribe, maaske umuliggøre disse Forhandlinger ved at give nye Ordre, før disse Forhandlinger var ført og en Beslutning truffet paa Grundlag heraf.« I Søværnskommandoens Beretning tilføjes efter Alsing Andersens Svar: »Chefen for Søværnskommandoen gav Ordre om Alarmberedskab, men der maatte ikke skydes før efter nærmere Ordre.« Dette sidste synes ikke vel foreneligt med den faktiske Kampsituation, der allerede var i fuld Udvikling. Efter de gældende Forholdsordrer for Søværnet siges der udtrykkeligt om *væsentlige* Neutralitetskrænkelser, at disse uden nærmere Ordre skal *imødegaas med alle til Raadighed staaende Midler*, og til væsentlige Krænkelser henregnes lige saa udtrykkeligt: »Direkte Angreb paa dansk Krigsskib eller paa dansk Landomraade samt Landsætning paa dansk Grund af væbnede Styrker.«

For rigtigt at vurdere, om der ved Overrumplingen i København var nogen Anledning til Tvivl om de gældende Forholdsordrer, er det nødvendigt først at skildre, paa hvilken snigende Maade dette Overfald fandt Sted.

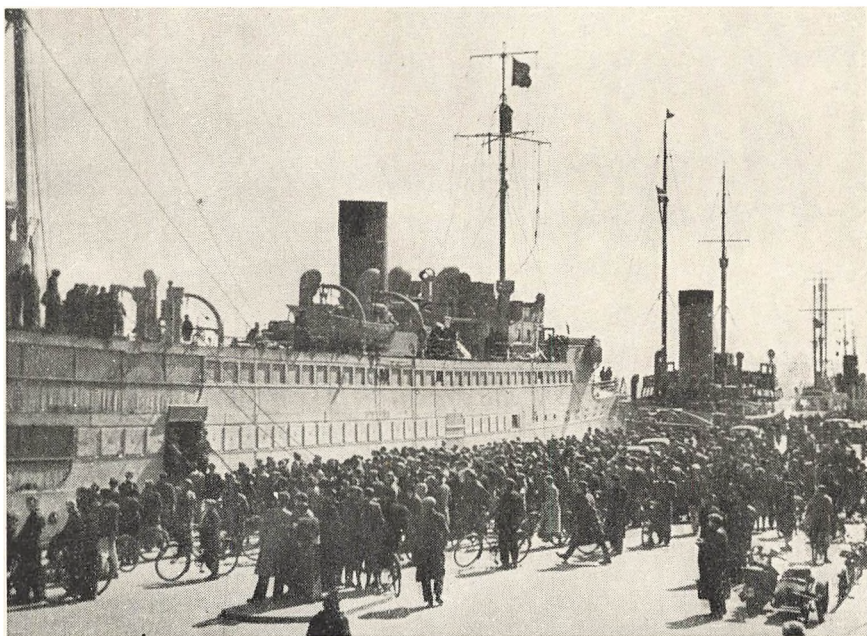
Som en Indledning til Skildringen af Københavns forsmædelige Besættelse fra Søsiden er det nødvendigt at gøre nogle Bemærkninger dels om vore Neutralitetsregler, dels om Isforholdene i Sundet. I Henhold til Bestemmelserne af 31. Maj 1938 var Gennemfart gennem Sundet og Bælterne tilladt alle Skibe,

Tyske Flyvemaskiner over København den 9. April 1940
om Morgen.

ogsaa krigsførende Staters Krigsskibe. Det var endvidere ogsaa tilladt fremmede Magters Krigsskibe at anløbe danske Havne, *for saa vidt de ikke var Krigshavne*. Da denne Undtagelse alene gælder for Københavns Havn, er det klart, at Begivenhederne i Nyborg, Korsør o. s. v. intet beskæmmende rummer for Danmark, idet Ulovligheden og den fjendtlige Hensigt først aabenbares, da de tyske Soldater gik i Land. Anderledes stiller Forholdet sig med København, der udtrykkeligt var undtaget som Krigshavn.

For at hindre uønskede Skibes Adgang til Københavns Red var der sørget paa to Maader, dels ved Lodstvang og Bevogningsfartøjer, dels ved Minespæringer. Det fremgaar imidlertid af alle Rapporter, at Søværnets Situation var ganske særlig ugunstig i Farvandene omkring København netop i Begyndelsen af April 1940. Der var nemlig en saa stærk Drift af sammenskruet Is i Københavns Redomraade, at det var umuligt at holde de danske Bevogningsfartøjer ude. Flere Forsøg havde været gjort, men man havde maattet opgive det. Som

Tyske Landgangsfartøjer ved Langelinie om Formiddagen
den 9. April 1940.

Følge heraf var der den paagældende Nat ingen Bevogtningsskibe eller Patruljefartøjer paa Post. Dertil kom, at Isen havde sat Minespærringerne ud af Funktion. At det dog ikke alene var Vejrligets Skyld, at Adgangen til Københavns Red saa let lod sig forcere, viser den Omstændighed, at der Natten mellem den 8. og 9. April *ikke var truffet Alarmforanstaltninger af nogen Art i Marinen*, og at der den 8. April om Aftenen *blev givet Landlov*. Denne oprørende Letsindighed, som direkte stred mod Beslutningerne paa Amalienborg og mod Aftalerne i Partiformandsmødet, og som Forsvarsministeren ikke havde ringeste Kendskab til, har Viceadmiral Rechnitzer senere villet begrunde med, at han ikke havde anset forhøjet Beredskab nødvendigt, fordi Flaadens Skibe, naar der som i dette Tilfælde var etableret Sikringstjeneste, praktisk talt var i samme Tilstand, som Hærens Afdelinger vilde komme i. At dette ikke var Viceadmiralens egentlige Grund, viser hans officielle Beretning og hans senere Brev til Storadmiral Raeder, hvoraf tydeligt fremgaar, at Viceadmiralen ud fra politiske Betragtninger »ikke ansaa Situationen som værende akut for Danmarks Vedkommende«. At dette Skøn ikke blot var skæbnesvangert fejlagtigt, men ogsaa laa helt udenfor Hr. Rechnitzers Beføjelse, kan der ingen Tvivl herske om.

Til Belysning af, hvordan Overfaldet fandt Sted, vil det være af Interesse Side om Side at aftrykke en dansk og en tysk Beretning:

Søværnskommandoens Beretning.

Natten mellem den 8. og 9. April forefaldt intet usædvanligt inden for Københavns Redomraade, før der ca. Kl. 4,00 fra Lodsdamperen observeredes 2 Skibe, der nordfra styrede ned mod de nordlige Minespærringer. Det forreste Skib førte en enkelt Toplanterne og Sidelys, det agterste Skib 2 Toplanter og Sidelys. Lodsdamperen stod straks hen imod Skibene for at stoppe dem og sætte Lods om Bord.

Skibene styrede ind mod Kroneløbsfyrlinien. Da Lodsdamperen befandt sig ca. 1 Sømil fra disse Skibe, satte det agterste Skib Projektøren paa Lodsdamperen og afgav nogle Blink. Derefter rettedes Projektøren et Øjeblik mod Skibets eget Flag under Gaflen. Paa Grund af Afstanden og den korte Belysningstid kunde Flaget ikke skelnes ud over, at det var rødt.

Skibene sejlede med god Fart, saaledes at det var udelukket, at Lodsdamperen kunde indhente dem, og da Kursen var nøje efter Fyrlinien, formodedes, at det var danske Orlogsfartøjer, der ikke benytter Lods.

Samtidig med at Lodsdamperen bemærkede de to Fartøjer, blev disse observeret fra Middelgrundsfortet. Da Fartøjerne ikke stoppede op for at tage Lods, tændtes en Projektør mod det ene Fartøj, der opfattedes som værende en stor Bugserbaad. Stopsignalet hejstes og belystes. Derefter belystes det andet Fartøj, og det saas da

Major Gleins Beretning.

Snart var vi i Nærheden af Fortet Middelgrunden. Her skulde jo vor Isbryder vente paa os. Faa Minutter efter dukkede han op tæt foran os. Vi standsede. »Jeg har forlangt Lods til at føre os ind i Havnen«, raabte Kommandanten til os, »men man har afslaaet det.« Det var en daarlig Efterretning. Skulde man dog have faaet Mistanke? Bekymret strejfede vore Blikke igen det danske Fort. Dets stærke Lyskasterlys havde allerede fat i os og slap os ikke mere. Hvor længe skal det endnu vare, inden det danske Forts svære Kanoner vil sende deres Metalhilsen ind i vort ubeskyttede Skib? Vi forsøgte at blænde Danskerne med vore egne Skibslyskaster. Et haabløst Foretagende. Større og større blev vore Bekymringer. Selv om Fortets Kanoner stadig tav, hvorledes skulde vi saa komme gennem de danske Minefelter? Var det ikke bedre at vende om og at lande et eller andet Sted paa den danske Kyst? Kun for et Sekund kom denne Tanke, og hurtigt afviste vi den. »Afdeling Major Glein tiltvinger sig Landgang i København«. Saaledes lød vort Hverv. Og dette Hverv bliver udført, ske hvad der vil! Er vi heldige, lykkes Landgangen; har vi ikke Held, dør vi en ærlig Soldaterdød. Men finder vi vor Død i Østersøen, da skal vort Flag vaje over Skibet, indtil det synker ned i Bølgerne. I Lyskasterlyset

at være et tilsyneladende uarmeret Orlogsfartøj af ukendt Nationalitet. Der saas ingen Folk paa Dækket. Da Projektøren rettedes mod Skibet, sendtes derfra en Række Blink, hvor-paa Projektøren blev slukket og Ordre givet til Affyring af Varselsskud, hvilket imidlertid mislykkedes.

Da Projektøren blev slukket, belyste Skibet sit Flag, der erkendtes som tysk Orlogsflag. Derefter slukkedes alt Lys om Bord i Fartøjerne. Kl. 4,03 afgaves Melding om det passerede til Kommandostationen Lynetten, der Kl. 4,17 afsluttede Videremeldingen til Efterretningssektionen i Søværnskommandoen.

Ved Kroneløbet stoppede det ene Fartøj, medens det andet fortsatte, og Kl. 4,20 fortojede ved Langeliniemølen, hvor der netop var fri Kajlængde mellem en Isbryder og nogle oplagte Fragtdampere. Manøvren foregik særdeles hurtigt og præcist. Man kunde skimte en Del Folk paa Dækket, men det var endnu umuligt at se, hvad der foregik.

Kl. 4,45 var det saa lyst, at man med Sikkerhed fra Lynetten kunde fastslaa, at der fandt Udslibning Sted af Tropper bestaaende af Fodfolk med krigsmæssigt Udstyr og forsynet med Cykler og Motorcykler. Melding herom blev straks afgivet til Søværnskommandoen.

fra det danske Fort blev Rigsflaget hejst. Vi erfarede senere, at dette blev vor Redning. Besætningen paa Middgrundten ansaa vort Flag for at være det danske Flag og skød derfor ikke.

Kommandanten paa Isbryderen fik Befaling til at lægge til ved Langelinie. Hans Skruer begynder at male; langsomt sætter han sig i Bevægelse, og vi følger ham i Køl vandet. Middgrundten rører sig ikke. Snart ligger det bag os. Den danske Hovedstads Silhuett bliver skarpere og skarpere. »Langelinie« dukker op. Men samtidig ser vi i Morgendæmringen til venstre Omridsene af et dansk Krigsskib. Svære Kanoner stirrer truende over paa os, men ogsaa dette Krigsskib forbliver stille. Foran os lægger Isbryderen til. Faa Minutter efter Kl. 5,20 er vi efter en kort Manøvrering fortoj et ved Kajmuren. Falde rebet falder, Landingen er lykkedes, det sværeste er gjort. Nu ved vi, at København bliver vor.

En Sammenligning mellem de to Beretninger viser ikke væsentlige Uoverensstemmelser. Det er utvivlsomt urigtigt, naar Major Glein paastaar, at den tyske Isbryder havde forlangt Lods. Det er ogsaa en Misforstaaelse, at det tyske Rigsflag skulde være mistydet som dansk. Derimod har Glein vel nok

Ret i, at Isbryderen fulgte med til Kaj. Naar Varselsskudet fra Middelgrunden ikke faldt be-roede det paa, at Patronen paa Grund af Fedt i Kammeret ikke kunde indføres. Da Kommandøren kun havde haft Tjenstgøring i 4 Dage paa Fortet, er det des-værre ikke uforstaaeligt, at han manglede Kendskab til Vaabnet. Naar der efter det mislykkede Varselsskud ikke blev foretaget Skydning med skarpt, skyldtes det ifølge Rapporten, at det observerede Fartøj tilsyneladende var et *uarmet* Orlogsfartøj.

Derfor blev der heller ikke givet Ild under Fartøjets videre Passage ind i Havnen. Paa Kystdefensionen havde man dannet sig den Opfattelse, at Skibet medbragte saarede fra forliste Skibe (muligvis i Forbindelse med Begivenhederne nordpaa), der ønskedes udskibet i København.

Statsminister Stauning hos Kongen den 9. April 1940 om Morgen.

Med største Præcision og Hurtighed rykkede de landsatte Tropper frem fra Langelinie, sprængte Norgesporten til Kastellet med en Haandgranat og lagde hele Kastelets Hovedgade under Ild. Da der paa Kastellet kun fandtes Arbejdssoldater uden Spor Udrustning, var Besættelsen her let gennemført.

Fra Kastellet og over Jernbaneterrænet rykkede Tropperne nu frem dels mod Toldbodvej og Amaliegade, dels mod Østerbro og Kristianiagade. Her har et Øjensvidne set, hvorledes tyske Soldater trak Telefonledninger over til det tyske Gesandtskab paa Kastelsvej for at sikre Forbindelsen med Gesandten. Samtidig begyndte Fremrykningen gennem Amaliegade, men her mødtes Ty-skerne af Garden, som under Kommando af Kaptajn Henningsen lagde sig i

Stilling og gav Ild. I de samme Minutter begyndte Bombemaskiner i stort Tal at drøne ind over Byen.

Under saadanne Omstændigheder foregik Forhandlingen paa Amalienborg. Her samledes i Forværelset til Kongens Arbejdsværelse i Tiden mellem Kl. 5,15 og 5,30 foruden Statsministeren, Udenrigsministeren, Forsvarsministeren og Cheferne for de to Værn tillige Direktør Mohr og Kabinetssekretær Bardenfleth samt Kongens Adjudant, Kaptajn Schlichtkrull. Dr. Munch havde paabegyndt Oplæsningen af det lange tyske Memorandum, da Direktør Mohr blev kaldt til Telefonen. Det var v. Renthe-Fink, der spurgte efter Svaret, idet han erindrede om, at det hastede, da det var nødvendigt for ham meget snart at give den tyske Regering Meddelelse om det danske Svar. Direktøren svarede, at Kongen endnu ikke var kommet til Stede.

Kort efter aabnede Kongen Døren paa Klem, og først Statsministeren, derefter Udenrigsministeren blev ført ind. Paa dette Tidspunkt hørtes ikke blot Bombemaskinerne over Byen, men ogsaa Lyden af Eksplosioner. Det var dog ikke Bombardement, men Skydningen paa Amalienborg Plads, der var begyndt.

I General Priors Beretning om Begivenhederne paa Amalienborg findes her et lille Indskud, som bør citeres ordret: »Der blev ringet fra Holmen, at Tyskerne gik i Land, og forespurgt Viceadmiralen, om der skulde gøres Modstand. Admiralen gik til Telefonen og befalede, at der ikke maatte skydes før paa nærmere Ordre. Derpaa henvendte han sig til mig og sagde, at Hæren vel ogsaa maatte have Ordre, hvortil jeg bemærkede, at jeg foretrak at afvente Kongens og Regeringens Afgørelse.« Man ser heraf, at begge Chefer afventede Kongens og Regeringens Afgørelse, den ene for at afgøre, om der maatte skydes, den anden, om man maatte ophøre med at skyde. Da Krænkelsen af vor Neutralitet var aabenbar, var det uden Tvivl Generalen, der havde Ret, og det havde tjent os alle til Ære, om man paa Holmen og paa »Niels Juel« havde gjort den Modstand, som Forholdene ikke havde muliggjort paa Reden.

Kl. 5,45 blev Forsvarsministeren, Generalen og Admiralen indladt, efter at Kongen forinden var blevet sat ind i Situationen. Kronprinsen var til Stede, og under Mødet kom ogsaa Dronningen, bleg og betaget af, at hun lige havde set to Gardere falde paa Pladsen. Hele Drøftelsen drejede sig om Svaret paa det stillede Ultimatum. For Regeringens Medlemmer var der ingen Tvivl om, at man befandt sig i en Situation, hvor et ganske uvarslet Overfald var under fuld Udvikling, og hvor det derfor ikke kunde anses for muligt at forhindre Gennemførelsen af den paabegyndte Aktion eller at yde effektiv Modstand.

Kongen spurgte saa General Prior, om vi kunde naa at kæmpe, hvortil denne svarede, at der sikkert allerede blev kæmpet i Sønderjylland. Kongen spurgte derefter, om det udadtil kunde siges, at vi havde gjort Modstand nok, hvad

Kong Christian den X.

Generalen benægtede. Med en Haandbevægelse mod Prior bemærkede Kongen saa overfor de andre Herrer, at der dog altsaa var en anden Mening. Herefter foreslog Generalen, at Kongen sammen med Regeringen skulde køre til den

nærmeste Bataillon i Høveltelejren. Dertil svarede Kongen: »Nej, jeg maa da blive her.« Generalens Forslag støttedes ikke fra anden Side.

Paa dette Punkt af Forhandlingerne erklærede Forsvarsministeren sig villig til at tage Ansvaret for, at man ikke fortsatte Modstanden. Han siger selv i sin Beretning, at han formulerede sine Udtalelser saaledes: »Den Form for Mod, der i den nuværende Situation er Brug for, er at se de haarde Kendsgerninger i Øjnene og handle derefter. Man maa regne med, at der er kæmpet en fuldstændig ulige Kamp i snart halvanden Time i Sønderjylland. Der kæmpes her i Byen og maaske andre Steder. Hvis man mener, at Resultatet er givet, bør man efter min Mening spare flere Ofre, og jeg er i denne Situation rede til at tage mit Medansvar herfor.«

Endnu stillede Kongen det Spørgsmaal, om Befolkningen kunde forstaa det, og herpaa svarede Viceadmiralen, at alle vilde kunne indse, at man under de foreliggende Forhold ikke kæmpede.

Stærkt bevæget bestemte Kongen sig saa omkring Klokken 6 for, at Direktør Mohr skulde tage til den tyske Gesandt. *Danmark havde kapituleret.*

Den officielle Kapitulationsskrivelse er stilet til v. Renthe-Fink og undertegnet P. Munch. Den lyder saaledes:

Hr. Gesandt,

Den kgl. danske Regering har gjort sig bekendt med Indholdet af de Dokumenter, De overrakte mig i Dag.

Den har bemærket sig, at tyske Troppers Betrædelse af dansk Jord ikke er sket i fjendtligt Sindelag, samt at den tyske Rigsregering ikke gennem sine Forholdsregler har den Hensigt nu eller i Fremtiden at antaste Kongerigets territoriale Integritet eller politiske Uafhængighed.

Efter Modtagelsen af denne Meddelelse har den danske Regering i den givne Situation besluttet sig til at regulere Forholdene her i Landet under Hensyn-tagen til den skete Besættelse. Den fremsætter dog sin alvorlige Protest mod denne Krænkelser af Danmarks Neutralitet.

Modtag, Hr. Gesandt, Forsikringen om min udmærkede Højagtelse.

(sign.) P. Munch.

I Betragtning af den snigende Maade, hvorpaa Besættelsen havde fundet Sted, og den haandgribelige Trusel, hvorunder Kapitulationsforhandlingerne foregik, kan Svarets diplomatiske Form lyde noget ejendommeligt. Det væsentlige i Svaret er, at Tyskerne holdes fast ved deres Løfter, og at den danske Stat samtidig protesterer mod Neutralitetsbruddet.

Hvad Løfterne angik, nøjedes Tyskerne iøvrigt ikke med at udstede dem

gennem sin Gesandt eller som han fra nu af hed Befuldmægtigede, men de blev ogsaa strøet over Hovederne paa Befolkningen fra Flyverne i et malabarisk halvt dansk halvt norsk Sprog undertegnet *Kaupisch*. (Se Aktstykker Nr. 4). Intet af de Løftebrud, Tyskerne senere har begaaet, har derfor noget Øjeblik kunnet være skjult for det danske Folk.

Efter at Overgivelsen havde fundet Sted, var det næste fornødne at hidføre Standsning af Kampen baa-
de i København og ude om i Landet. Ifølge den Beretning, der er afgivet af Kaptajnen for Livgarden P. Henningsen, har Kongen, Statsministeren, Udenrigsministeren og de to Chefer for Værnene været nede ved

Kaptajn P. Henningsen, Vagtkommandør
paa Amalienborg den 9. April 1940.

Hovedporten til Residenspaladset paa et Tidspunkt, da Skydningen endnu stod paa. Generalen gik frem til Kaptajnen paa Pladsen, hvor denne meldte sig til ham. Inde i Porten var Majestæten paa Vej ned for at se til den saarede Garder Nr. 284, og Kaptajnen hørte, hvorledes Kongen stærkt bevæget nede i Portnerlogen takkede Garderen for hans Indsats.

I Generalens Beretning staar der: »Vi gik ud. En dyb Følelse af Sorg, Bitterhed og Skam greb mig. Jeg kunde ikke telefonere fra Amalienborg. Man opfordrede mig til at standse Skydningen paa Slotspladsen, men det kunde jeg ikke formaa mig selv til. Jeg gik hen til Hjørnet for at se, hvor Fjenden var, men kunde intet opdage.«

Det blev derfor den jourhavende Adjudant, Kaptajn Schlichtkrull, der Kl. 5,55 gik ud paa Pladsen med Ordre fra Kongen til Kaptajn Henningsen om at standse Skydningen og meddele de fjendtlige Grupper, der skød mod Amalienborg, at Hans Majestæt ønskede, at Skydningen skulde ophøre og fra dansk Side ikke vilde blive genoptaget, medmindre Tyskerne forsøgte at trænge ind

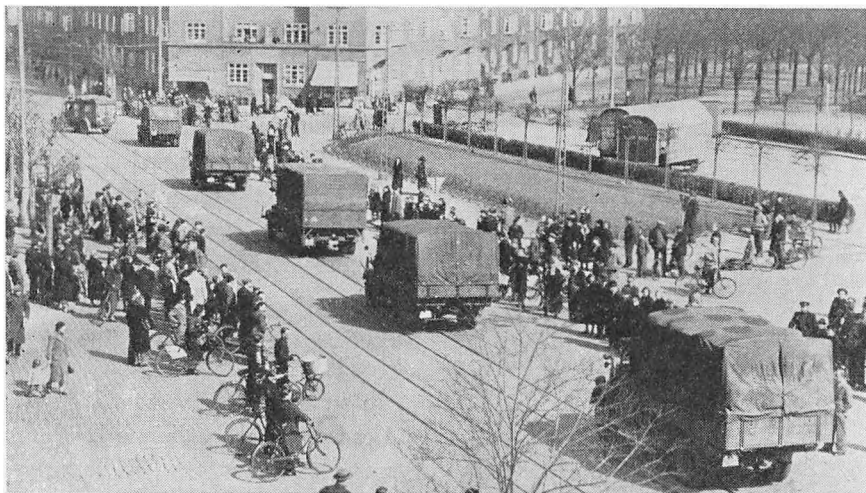

Hjemmetyskerne hilser Besættelsetropperne velkomne
den 9. April 1940.

paa Slottets Omraade. Det lykkedes Kaptajn Henningsen ved at træde midt ud i Skudlinien og vinke med Armen at faa Forbindelse med Fjenden og løse denne Opgave, hvorefter Tyskerne trak sig tilbage fra selve Slottets Omraade.

Rundt om paa Sjælland og Fyn var Kampene, hvor saadanne havde været forsøgt, allerede ophørt, men paa Grund af de Telefon- og Telegrafvanskeligheder, som Besættelsen allerede havde medført, tog det nogen Tid at faa Ordrene igennem til Jylland. Saaledes kunde Kampen i Sønderjylland — i Haderslev og Omegn — ikke standses før noget efter Kl. 8. Herom har Major Macher fra den tyske Generalstab i en Artikel i »Militär-Wochenblatt« for 9. Maj 1941 bemærket: »Da de vigtigste danske Efterretningsforbindelser i Midt- og Sydjylland paa dette Tidspunkt var paa tyske Hænder, maatte Meddelelser til de danske Tropper dér om deres Regerings Beslutning ske ved tysk Hjælp.«

Man kunde have ventet, at den danske Radio-Station i disse bevægede Morgentimer havde ladet sin Stemme høre saavel til Indland som til Udland. Men før Kapitulationen var der ingen, der havde tænkt herpaa (først senere under Besættelsen har Danskerne lært, hvad en Radio betyder under Krig), og straks efter Kapitulationen blev Stationen i »Størekkassen« besat af Tyskerne. De lod da Morgengymnastikken, Andagt o.s.v. udsende som sædvanligt, og først Kl. ca. 9 kom med vor egen Speakers Røst Kaupisch' »Oprop« til de

Tyske Tropper holder Indtog den 9. April 1940
i Aarhus By.

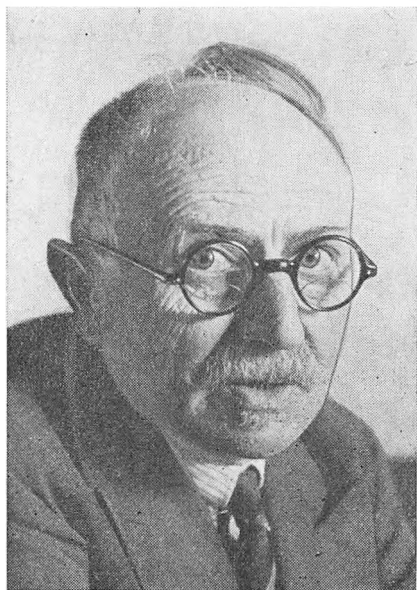
danske Soldater og det danske Folk, hvilket Dagen igennem gentoges hver Time.

Et overordentlig groft Misbrug af den danske Radios Navn fandt iøvrigt Sted samme Dag, idet Nazisten Carl Høyer, der var ansat i Arkivafdelingen, optraadte rundt om i Byen som dansk Medarbejder ved tyske Optagelser og udtalte, at København var lykkelig ved at være befriet af Tyskerne.

Fra Amalienborg begav Ministrene sig over til Kristiansborg og Slotsholmen, og Kl. 6,30 afholdtes det første Ministermøde, hvor Morgenens Begivenheder og Beslutninger blev refererede. De tilstedeværende Ministre godkendte den paa Amalienborg truffne Beslutning, og efter en kort Drøftelse vedtog Ministermødet at lade Rigsdagen sammenkalde til Møde samme Aften og at opfordre Venstre og de Konservative til nu at lade sig repræsentere i Regeringen, hver med tre Medlemmer.

Medens dette stod paa, lagde der sig et fint Røgslør over hele Slotsholmen. Det var Generalstabens Efterretningssektion og andre Kontorer, der brændte samtlige Dokumenter, der kunde være danske Statsborgere til Skade under Besættelsen.

Livet i Byen var efter de frygtelige Morgentimer ikke forandret i det rent ydre. Folk hastede som sædvanlig forbi, men overalt saas naturligvis Smaaklynger af tre eller fire, som diskuterede, og der var et Udtryk i Øjnene paa alle, der viste, hvad hver tænkte. Rundt omkring saas tyske Rigsværnssoldater

Redaktør, Folketingsmand J. P. Nielsen.

posteret med Maskingeværer, saaledes en ved Trægruppen foran den røde Bygning, og det virkede mærkeligt straks at se dem omgivet af en Klynge unge Københavnerne ikke mindst nysgerrige Pigebørn, der nød at tale Tysk og bød paa Cigaretter o. s. v. Ganske det samme skal være iagttaget overalt i Landet, hvad der ikke spaaede godt for den følgende Tids Besættelse, men heldigvis viste det sig at være forbigaaende.

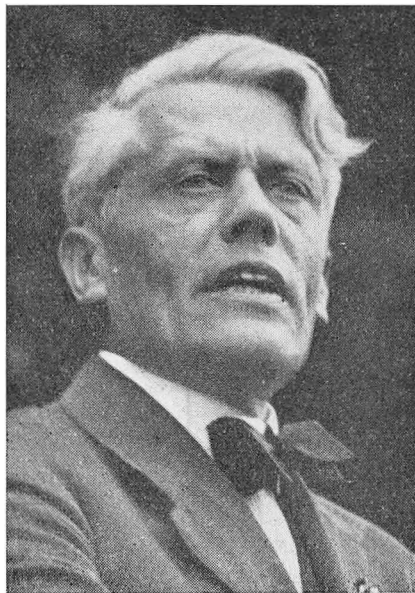
Endnu i de første Formiddagstimer udsendte det halvofficielle Telegrambureau »Ritzau« Reutertelegrammer bl. a. om Kampene i Norge, men nogle Timer efter udstedtes Forbud herimod, og ogsaa Aviserne blev standset indtil Kl. 9 om Aftenen, og hvad de da bragte, var kun halvofficielt Stof,

der allerede var bekendt efter Radioens Opraab. Virkningen af denne Afskæring af al Nyhedstjeneste viste sig straks. De vildeste Rygter sattes i Omløb; snart havde U. S. A. tilstillet Tyskland Ultimatum; snart var det Italien, der var gaaet ind i Krigen paa Tysklands Side.

Efter Erfaringerne fra alle de andre besatte Lande ventedes det, at der straks vilde blive iværksat Forfølgelse af de Partier og Politikere, der havde ført an i Bekæmpelsen af Nazismen baade den danske og den tyske. Paa Grund af Ministrenes Travlhed havde det ikke været muligt for Socialdemokratiet at sammenkalde Partiraadet, men ved 12-Tiden samledes paa Rigsdagen Partiets Formand Hedtoft-Hansen og H. C. Hansen sammen med Hartvig Frisch, Laurits Hansen, H. P. Sørensen og Otto Jensen til et kort Samraad om en Skrivelse til Partiets Tillidsmænd manende til at fortsætte Arbejdet roligt og i Forstaaelse af den nye Situation. Paa lignende Maade havde de Samvirkende Fagforbunds Forretningsudvalg opfordret Arbejderne til at bevare Ro og Disciplin, blive paa Pladserne og gøre Dagens Gerning. Det var ikke, fordi man nærrede Illusioner angaaende Fremtiden, saa meget mindre som der samme Dags Eftermiddag blev foretaget Husundersøgelse af tysk Militær paa Socialdemokratisk Forbunds Kontor i Rosenørns Allé. Partiets Hovedkasserer Klüver blev holdt under Bevogtning i halvanden Time, og en af Funktionærerne, Børge Schmidt, var ført i Arrest til Kuppet. Ud paa Eftermiddagen blev

Schmidt løsladt, og der blev givet den Forklaring, at det hele beroede paa, at man havde troet, det var Emigrantkontoret.

Et Indgreb af lignende Art var, at der samme Dag blev nedlagt kategorisk Forbud mod, at Redaktørerne Nic. Blædel og Franz v. Jessen skrev i Bladene. To andre danske Redaktører I. P. Nielsen, Sønderborg, og Knud Ree, Esbjerg, blev arresteret af Tyskerne og ført henholdsvis til Flensborg og Hamborg, og det krævede store Anstrengelser at udvirke deres Frigivelse. Af andre Voldshandlinger maa nævnes, at Tyskerne stuede det engelske, franske og polske Gesandtskabs Personale og Arkiver paa store Lastvogne og transporterede dem til Kastellet allerede i de tidlige Morgentimer.

Christmas Møller.

Midt under denne Forvirring, hvor ikke et Menneske formaaede at se blot en Dag frem i Tiden, samledes Kl. 14 Repræsentanter for Ministeriet og de fire store Partier til en Forhandling om Regeringens Opfordring til Samlingsregering. Foruden Deltagerne i Aftenmødet var nu ogsaa Brorsen og Veistrup kommet til Stede og desuden Christmas Møller. Siden Forhandlingen Aftenen forud var hele den Politik, Danmark havde ført fra Stresa-Resolutionen til Ikke-Angrebspagten brudt sammen og tillige ogsaa de Forsøg, der siden Forsvarslovene af 1937 var gjort paa at opbygge et Værn, som vel ikke var i Stand til at føre Krig mod en Stormagt, men dog til overfor Verden at stille vor Neutralitetsvilje udenfor enhver Tvivl. Ved en uheldig Kæde af Tilfældigheder og aabenbare Fejl havde Søforsvaret for København svigtet paa forsmædelig Vis.

Saaledes var det gaaet med det ydre Forsvar af Danmark, og de Mænd, som her samledes, skulde nu raadslaa for den sidste Skanse: vor Forfatning, vor Administration, vor indre Uafhængighed. Paa dette Omraade kunde det ikke nægtes, at de samme to Mænd, Stauning og Munch, der nu og for Fremtiden skulde belastes med Hovedansvaret for Hitlers Snigløb mod en lille neutral Stat, igennem den lange Aarrække, de havde lagt Navn til Danmarks Ministerium, havde fremkaldt en social Udvikling i Landet, som kunde være et stort nationalt Aktiv i Prøvelsens Tid. Spørgsmaalet var nu, om Oppositionen, som

Regeringens og Kongens Opraab af 9. April 1940.

næppe i Forvejen havde vidst, hvad der skulde ske, men haft forseglede Ordre liggende. (Herom er det vanskeligt at udtale sig, men der er intet i Gesandens senere Optræden, der bestyrker denne skaansomme Formodning).

Derefter gik man over til en Drøftelse af Regeringens Opfordring til at danne et Samlingsministerium. Dr. Krag, der var Rigsdagens største Dialektiker og sit Partis kyndigste Talsmand, tog hertil Ordet og fremhævede først, at Betingelsen naturligvis maatte være, at der blev slaaet en Streg mellem alt forudgaende indtil det Øjeblik, det nye Ministerium blev dannet. Hvad konsultative Ministre angik, foretrak han i Modsætning til Situationen i Efteraaret 1939 denne Form, idet det maatte paahvile Fagministrene af den gamle Regering at gennemføre den Overenskomst med Tyskerne, som den alene havde sluttet. Endelig spurgte han bestemt, om det kunde være sikret, at Oppositionen virkelig ogsaa fik noget at sige, saa at Flertallet ikke blot til syvende og sidst satte sin Vilje igennem.

Til dette svarede Stauning, at det naturligvis var vanskeligt at bringe noget

gennem Aar havde advaret — ikke mod den førte Politik overfor Hitlertyskland, for den havde alle været enige om — men mod den radikal-socialdemokratiske Militærpolitik, nu vilde bryde Staven over Regeringen og overfor Befolkningen vaske sine Hænder; eller om den vilde slaa en Streg over gammel Uenighed og gaa ind til at gøre Dagens Gerning i et besat Danmark. Det tjener til dens Ære, at den gjorde det sidste.

Først redegjorde de to Ministre for Nattens og Morgens Begivenheder, og det var herunder naturligt, at Spørgsmaalet blev rejst, om v. Renthe-Fink havde været i god Tro den forrige Eftermiddag. Stauning udtalte herom, at Gesandten vel

Statsminister Stauning taler i Rigsdagens Fællessal til Rigsdagens Medlemmer om Aftenen den 9. April 1940.

saadant til Udtryk i en Formel. Der kunde tænkes saadanne Stridsspørgsmaal, som maatte fremkalde en Deling efter Anskuelser. Men Tidens Alvor gjorde det jo højst usandsynligt. Overfor den nuværende Situation havde vi sikkert alle fælles Interesser. Hertil gav Krag Tilslutning, idet han mente, at der i hans Parti vilde være en lignende Opfattelse. Yderligere bemærkede dog Brorson, at indtil nu havde han og Krag kun haft Lejlighed til at forhandle med ganske faa af Partiets Medlemmer.

Christmas Møller, der ganske vist efter Grundlovssagens Fald havde trukket sig tilbage fra Ledelsen af de Konservative, men som i Kraft af sin politiske Indsigt og store personlige Indflydelse alligevel stod som den førende konservative Skikkelse, tog nu Ordet. Han stillede Dr. Munch det Spørgsmaal, om han i Betragtning af det, der var sket om Morgenens, vilde finde det rigtigt, at en Samlingsregering blev dannet; vilde det ikke kunne give Rum for den Opfattelse i Udlandet, at hele Danmarks Befolkning sluttede op om Overenskomsten med Tyskerne? Vilde dette ikke hos Vestmagterne kunne skabe en Forestilling om Danmarks Syn paa Begivenhederne, der i Fremtiden kunde volde Landet Vanskeligheder.

I Lyset af Christmas Møllers senere Politik forstaar man, at det Spørgsmaal, han her stillede, udtrykte hans egen indre Konflikt. Dr. Munch, hvis berømte Ro ved denne Lejlighed efter Nattens Begivenheder føltes som en Maske, sva-

Folketingets Formand Hans Rasmussen.

rede, at efter hans Mening vilde Udlandet i Samlingsregeringen kun se et Udtryk for, at alle betydende Dele af Folket samlede om at hjælpe Landet gennem Vanskelighederne.

Herefter lovede de to Partier at give Besked om muligt inden det Rigsdagsmøde, der skulde afholdes samme Aften. Oprindeligt var dette Møde ansat i begge Ting hver for sig til Kl. 20, men for at give Forhandlingerne en værdigere Form og for at udelukke alle eventuelle Demonstrationer (at saadanne kunde ventes, viste Nazisten Frits Clausen Dagen efter i det første aabne Møde) ændredes det til et fortroligt Møde Kl. 21 i Fællesalen, hvor Folketingets Formand og Statsministeren skulde være de eneste Talere.

I Eftermiddagens Løb offentliggjorde Kongen og Regeringen en Proklamation (se Aktstykker Nr. 5) dels gennem Radioen, dels senere paa Plakater rundt om paa Husmurene. Heri meddeltes, at Regeringen under Protest havde besluttet at ordne Landets Forhold under Hensyn til den Besættelse, der havde fundet Sted. Det er Befolkningens Pligt at afholde sig fra enhver Modstand mod de tyske Tropper. Ro og Orden maa præge Landet, og loyal Optræden maa udvises overfor alle, som har en Myndighed at udøve. I en personlig Tilføjelse opfordrede Kongen alle i By og paa Land til at vise en fuldtud korrekt og værdig Optræden, da enhver uoverlagt Handling eller Ytring kunde have de alvorligste Følger. Kongen sluttede med et: »Gud bevare Dem alle. Gud bevare Danmark.«

Fra de enkelte Ministerier udstedtes ogsaa Bekendtgørelser under Hensyn til Situationen. Indenrigsministeriet forordnede (efter tysk Krav) fremtidig Mørklægning over hele Danmark i Tiden Kl. 19—5. Handelsministeriet udstedte midlertidigt Spiritusforbud samt Forbud mod Forhøjelse af Priser uden Priskontrolraadets Tilladelse og mod Tilbageholdelse af Varer. Dertil kom Forbud mod enhver Afsejling af danske Skibe til fremmed Havn. Der indførtes ogsaa Petroleumsrationering. Trafikministeriet inddrog Lytogene og standsede indtil videre al Natforbindelse over Storebælt. Al Forbindelse med Sverige blev afbrudt.

Af alle disse Bestemmelser var Mørklægningen (som Befolkningen iøvrigt med forbavsende Præcision efterkom) det, der mest satte sit knugende Præg paa det Aftenmøde i Fællessalen, hvor Statsministeren overfor Rigsdagen berettede om Landets Besættelse. Efter en Redegørelse for Begivenhederne omkring Mødet paa Amalienborg udtalte han:

»Vi valgte at søge Landets Forhold ordnet under denne Besættelse i Tillid til Forsikringen om, at Tyskland ikke har den Hensigt igennem de iværksatte Foranstaltninger at antaste Danmarks territoriale Integritet og politiske Uafhængighed.

Vi valgte denne Vej for at skaane Landet og Folket for en Krigstilstands Følger — men vi maa dybt beklage Tabet af gode Sønner i denne Morgens første Timer, og at mange er blevet Invalider.

Der er straks nedlagt Protest overfor Tysklands Gesandt i Anledning af den skete Besættelse.«

»Den nuværende Regering har Ansvar for den Afgørelse, der er blevet truffet denne Dags Morgen, og vi føler, at vi har handlet ud fra en ærlig Overbevisning om, at vi ved Afgørelsen fritog Land og Folk for en tungere Skæbne.«

Efter en Omtale af Kongens Proklamation sluttede Stauning med at meddele, at der var givet Tilslutning til et Samlingsministerium.

Da Statsministeren havde sluttet, tog Folketingets Formand Hans Rasmussen Ordet og udtalte som sin Opfattelse, at Rigsdag og Befolkning vilde erkende, at Regeringen maatte handle, som sket, om ikke store Ulykker skulde times Danmark. Han sluttede med at sætte sit Haab til Fremtiden: »Vi vil ikke kunne tænke den Tanke, at Danmark ikke skulde bestaa som et frit og selvstændigt Land. Sammenhold maa til. Tvedragt maa forsvinde. Nu er det Danmark og alene Danmark, det gælder.«

Hvad Hans Rasmussen her udtalte, blev afgørende for flere Aars Udholdenhed mod det tyske Pres. Tanken om Sammenholdet var det eneste Glimt af Lys i den Stemning af Mørkelægning og Haabløshed, der havde sænket sig over Danmark den 9. April.

KAPITEL IV

Det første Samlingsministerium.

Den 10. April gennemførte Tyskerne Resten af Danmarks Besættelse ved at landsætte Tropper paa Bornholm. Virkningen af hele det lynhurtige tyske Indgreb var nærmest en fuldkommen Lammelse af det nationale Følelsesliv, idet Rigsdagspartiernes Parole om Sammenhold endnu ikke formaaede at fænge. Men lige saa samstemmende og præcist som Mørkelægningen Aftenen forud var gennemført, lige saa enige var alle om at fortsætte Dagens Gerning uforandret: Arbejderne i Fabrikerne, de Handlende i Butikerne, Børnene i Skolerne og Rigsdagsmændene paa Kristiansborg. Men over det hele var en Spøgelsesstemning af Uvirkelighed, fordi ingen endnu rigtig vidste, hvad det, der var sket, betød. Den Ordning, der var truffet paa Amalienborg, talte nok til Fornuften, men ikke til Følelserne, og det blev derfor i de første Dage Beretningerne i svensk og engelsk Radio om Kampene i Norge, der greb om Hjertet og fremkaldte den Følelse af Skam og Harme over vor egen Skæbne, som Kapitulationen herhjemme ikke havde givet Udløsning.

En særlig Sympati samlede sig fra den første Dag om Kongen og Kongehuset, som ved Angrebet paa Amalienborg var blevet Midtpunktet for den kortvarige Modstand i Hovedstaden. Da Kronprinsesse Ingrid faa Dage efter nedkom med en Prinsesse, vakte det en vemodig Glæde langt ud over de Kredse, som ellers dyrker Hofbegivenheder. Og da Kongen to Dage efter Besættelsen genoptog sin Morgenridetur gennem Byen, følte denne ensomme, ubeskyttede Rytter som et nationalt Symbol. I visse Dele af Befolkningen var der naturligvis en Sammenhæng mellem denne Stemning for Kongen og en stærk Uvilje mod det Ministerium, der bar Ansvar et uadtil for Begivenhederne, og specielt mod to Mænd indenfor Regeringen, der i disse Kredse blev lagt for Had: P. Munch og Alsing Andersen.

Hvor lidt Befolkningen i Virkeligheden forstod af, hvad der var gaaet for sig, viste sig i ganske urimelige Haansord og Tilraab til Militærpersoner paa Gaden, som foranledigede Generallojtnant Prior til at udsende en Tak til alle Befalingsmænd og Menige for deres Indsats, hvortil Stauning føjede en Udtalelse om, at den Afgørelse, der var truffet, skyldtes Kongen og Ministrene og ikke kunde lægges over paa Militæret. Efterhaanden som virkelige Oplys-

Folketingets Formand hilser paa Kongen faa Dage efter
den tyske Besættelse.

ninger sivede ud, kunde ogsaa Befolkningen danne sig en Opfattelse af, hvad der var sket (herunder ogsaa af Søværnets mærkelige Stilling i Modsætning til Hæren), men en særlig Vanskelighed i Begyndelsen for Hær og Flaade var den tyske Taktløshed, der ikke lod nogen Lejlighed gaa fra sig til at rose det danske Militær, møde op ved Begravelserne af vore faldne, nedlægge Kranse o. s. v. Alt dette skete i den tyske Propagandaløgn's Tjeneste, at den saakaldte »Værnemagt« kun var kommet her til Landet for at beskytte os mod Englænderne, og som et af Midlerne hertil paanødede Tyskerne det danske Militær som en stor Ære »kammeratlig« og gensidig Hilsepligt.

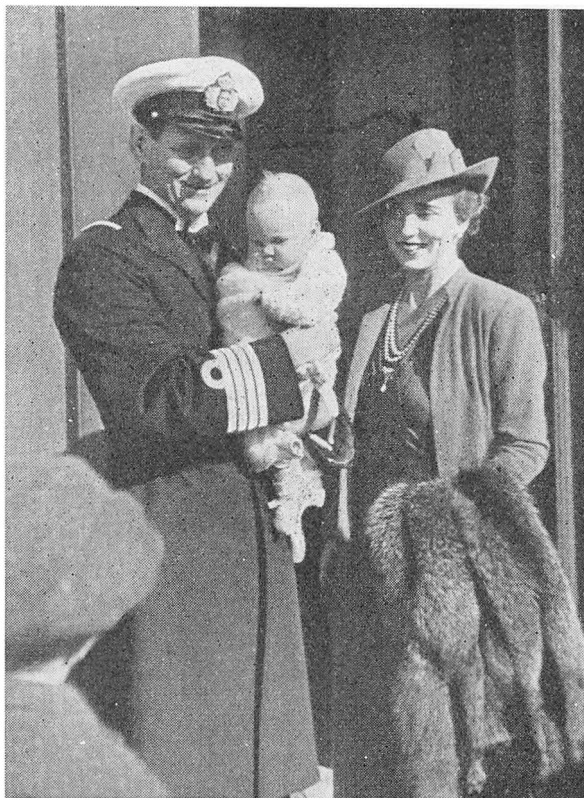
Det nye Samlingsministerium udpegedes allerede den 10. April og traadte i Funktion den 11. Fra Venstre indtraadte Brorsen, Krag og Hauch, fra de Konservative Christmas Møller, Fibiger og Hasle, alle uden Porteføljer, men saaledes at Krag var attacheret Udenrigs- og Indenrigsministeriet, Brorsen Forsvars- og Trafikministeriet, Hauch Landbrugs- og Undervisningsministeriet, Christmas Møller Handelsministeriet, Hasle Finans- og Justitsministeriet og Fibiger Social- og Kirkeministeriet.

Der er sagt mange Ord om det umulige i denne Ordning med 18 Ministre og ikke mindst Spøgefuldheder om »Ministerføllene«, som Folkevittigheden laante fra de nye C. B. Betjente, der netop samtidig dukkede op i Gaderne hver ved Siden af en Betjent. I Virkeligheden var det et sagligt stærkt og dygtigt Ministerium, og dets Talstyrke var under de forvirrede Forhold ved Besættelsens Begyndelse en stor Hjælp til Orientering af Rigsdagsgrupperne, hvad de overbelastede Fagministre næppe havde kunnet klare alene, medens det i den givne Situation var noget af det vigtigste. De nye Ministre viste hurtigt, at de paa det nationale Omraade stod klippefast sammen med det gamle Ministerium, og det er en uvisnelig Fortjeneste for Oppositionen, at den paa denne haandgribelige Maade var med til at underbygge det Sammenhold, der tre Aar igennem trods Krig og Besættelse bevarede dansk Styre paa danske Hænder. Men naturligvis kostede dette Sammenhold en Række Indrømmelser til de besiddende, som særlig Arbejderne maatte betale, men dette viste sig først nogle Uger frem i Tiden. Den rent umiddelbare Opgave, Samlingsministeriet blev stillet overfor, var den at finde faste Former for Samlivet med Besættelsesmagten, hvilket reelt vil sige for Modstanden mod de tyske Overgreb.

En særlig Vanskelighed beroede paa, at selve Grundlaget for den danske Administrations Stilling lige fra først af var vaklende (sml. Aktstykkerne Nr. 3). Hverken de 13 Punkter eller Kaupisch' Opraab afgav sikre Holdepunkter, da det første Dokument kun indeholdt rent militære Krav, og da Opraabet henviste til »Overenskomster mellem den tyske Rigsregering og den kgl. danske Regering, der skal sikre, at Kongeriget bestaar videre, at Hæren og Flaaden opretholdes, at det danske Folks Frihed agtes, og at dette Lands fremtidige Uafhængighed fuldt ud sikres.«

De Overenskomster, der her hentydes til, forelaa ikke som særlige Dokumenter, og derfor blev Stillingen i de første Uger den, at baade Danskerne og Tyskerne prøvede sig frem. Den første Gang, det formelle Grundlag rigtig var til Debat, var i et Ministermøde den 16. April. Her forelaa fra Tyskernes Side et Ønske om nærmere Samarbejde gennem særlige Befuldmægtigede overfor Civiladministrationen. Dr. Munch foreslog, at Grundlaget for dette Samarbejde skulde være en Praksis, ifølge hvilken det danske Udenrigsministerium og det tyske Gesandtskab skulde være Centralerne for Samarbejdet. Hertil sluttede Ministrene sig dog med Tilføjelse af, at der skulde tilstilles Tyskerne et skriftligt Svar paa Henvendelsen, hvori det præciseredes, at de 13 Punkter maatte være Grundlaget for Samarbejdet, ligesom der henvistes til de Løfter og Tilsagn, der var givet i Opraab og Taler fra tysk Side.

Samme Dag fik Udenrigsministeren bragt i Erfaring, at der var Udsigt til, at denne Praksis kunde fastslaaes. I Dagene den 23. og 24. April blev derfor forskellige Udkast til et Svar diskuteret i Ministermøder, og den endelige

Kronprinsparret
med den lille Prinsesse Margrethe.

Redaktion overlodes til Udenrigsministeren sammen med Dr. Krag og Christmas Møller. Resultatet heraf blev en Verbalnote om de Tilsagn, der var givet Danmark, og om de 13 Punkter som Grundlag for Ordningen af Forholdene; den blev godkendt i et Ministermøde den 26. April og blev af Dr. Munch overrakt den tyske Gesandt. Saaledes havde den danske Regering bestræbt sig for at lægge en klar Linie, men i hvor høj Grad Forholdene alligevel bestemtes af Tyskernes raa, fysiske Magt (naar det kom til Stykket), vil en Gennemgang af Situationen indenfor en Række Administrationsgrene vise.

1. Det vigtigste af alle Spørgsmaal, som den nye Regering i sit første Møde straks blev stillet overfor, var *Retsvæsnets*. Det er allerede nævnt, at Tyskerne den 9. April foretog adskillige Arrestationer, og dette fortsattes de følgende Dage i Forbindelse med Afhentning af danske Statsborgere til Afhøring. Det vedtoges derfor af Regeringen, at Justitsministeren herom skulde optage Forhandlinger, og dette skete ved, at Unmack-Larsen modtog den tyske Politi-

officer Kannstein til en Samtale. Det fremgik heraf, at Tyskerne i det store og hele var indforstaaet med, at dansk Politi og danske Domstole maatte have Ledelsen. De ønskede dog en Centralisering af Efterforskning og Domfældelse i Sager, der angik den tyske Værnemagts Sikkerhed, Spionage og »Zersetzung« (et Ord, der ikke lader sig oversætte paa naturligt Dansk). Den 13. April gav Ministeriet Tilslutning til, at Justitsministeren arbejdede videre paa en saadan Løsning, men den 17. April modtog Udenrigsministeren en Note fra den tyske Gesandt, hvori denne vel anerkendte, at Retsplejen skulde være dansk, men krævede Forbrydelser mod den tyske Værnemagt undtagne. Herimod havde Udenrigsministeren straks protesteret. Sagen var saaledes stadig under Forhandling, men i Mellemtiden saa Justitsministeren sig nødsaget til i Henhold til Fremmedloven at tage nogle tyske Emigranter under Forvaring, da Tyskerne ansaa dem for Deltagere i Spionage. Det blev ikke det eneste nødvendige Indgreb, idet en Række Eksplosioner paa Storebæltsfærgerne førte til, at Tyskerne med haard Haand greb til Afhøringer og Arrestationer. For at bevare Ledelsen af politimæssige Undersøgelser maatte Justitsministeren derefter gaa med til visse Afgivelser fra dansk Retsplejes almindelige Regler (Beskikkelse af Forsvarer). Samtidig forelagde han Rigsdagen Forslag om Fordobling af Straffe for Forbrydelser under Mørkelægning, ny Lov om Aflevering af Vaaben og Lov om Udvidelse af Politiet med 300 Mand. I Slutningen af April meddelte Justitsministeren, at man under Protest havde maattet imødekomme et Krav fra General Kaupisch om Overførelse til Kastellet af nogle Personer, der var sigtet for Spionsager. Dog var det denne Gang fra tysk Side fremhævet, at der ikke dermed var skabt Præcedens for fremtidige Sagers Behandling. Kun med yderste Besvær lykkedes det at redde en ung Mand fra Kastrup, der havde stjaalet et tysk Gevær, fra at blive henrettet. Man vil heraf se, at naar den tyske Militærmagts Interesser stod paa Spil, var det ikke muligt at fastholde dansk Retsplejes Regler, men det lykkedes i hvert Fald Unmack-Larsen i hans korte Regeringstid at slaa selve Principet fast overfor Tyskerne.

2. Et lige saa vanskeligt Punkt var Tyskernes Forhold til *de danske Værn* og det danske Krigsmateriel. Her var der dog ikke Tale om Uklarhed i Formuleringerne, thi i Kaupisch' Opraab hed det udtrykkeligt, at det ikke var den tyske Regerings Hensigt at skaffe sig et Støttepunkt i Kampen mod England, og i de 13 Punkter stod der, at de danske Tropper maatte beholde deres Vaaben. Disse to Tilsagn var Hovedpunkter for den danske Opfattelse, for de betød, at Danmark trods Kapitulationen stadig kunde betragte sig som *neutral* i Forholdet til England. At denne Neutralitet var en Fiktion, og at Tyskerne af alle Danske bortset fra Forræderne efter det skete Overgreb betragtedes som Fjender, forandrede ikke den Kendsgerning, at Neutralitetens Fiktion var det

Det første Samlingsministerium, udnævnt den 10. April 1940.

yderste Grundlag, hvorpaa en dansk Regeringsmagt fortsat kunde udøves, hvis Befolkningen skulde staa bag Regeringen.

Men netop i Forholdet til Hæren og dens Vaaben samt Udøvelsen af Bevogtningsfunktionerne til Søs og i Luften maatte der opstaa mange Vanskelig-

heder. Fra dansk Side begyndte man straks med store Hjemsendelser, saa at ialt kun 5500 Mand holdtes inde; Flaadens Skibe søgtes oplagt, saa at de fordeltes flere Steder i Landet. Mineeftersøgningen og Strygning holdtes dog i Gang. Dette forelagdes ifølge de 13 Punkter den tyske Forbindelsesofficer og blev godkendt; men samtidig henstillede denne, at man overlod Værnemagten 24 Stk. 20 mm Antiluftskyts med Ammunition til Forsvar af Lillebæltsbroen, Storebælt og Storstrømsbroen. Herpaa svarede Regeringen den 15. April efter Henstilling af Alsing Andersen enstemmigt, at det var i Strid med Bestemmelsen om, at Hæren maatte beholde sine Vaaben. Dagen efter hævdede Tyskerne kategorisk, at General Gørtz havde lovet dem disse Vaaben endnu samme Aften. Det, Gørtz havde lovet, var Svar samme Aften, men for at undgaa Konflikt paa Grundlag af en ren Misforstaaelse, vedtog Ministeriet, at Skytset vilde blive udleveret *i dette Tilfælde*, men at det principielle Spørgsmaal ikke dermed var afgjort. Det varede dog ikke længere end til den 22. April, før Tyskerne forlangte alt vort moderne Antiluftskyts med Tilbehør. Regeringen vedtog, at Udenrigsministeren skulde protestere under Henvi-
sning til, at den danske Hær skulde beholde sine Vaaben. Frugtede Protesten ikke, skulde Ministeren sige, at Sagen maatte tages op i den samlede Regering. Det varede dog kun 2 Dage, før Udenrigsministeren maatte meddele, at Tyskerne ønskede Antiluftskytset afleveret snarest, da det ellers vilde være Konfliktgrund. Derefter skete Udlevering under dansk Protest.

Medens Spørgsmaalet om Aflevering af danske Vaaben laa helt klart fra Begyndelsen af, var det vanskeligere straks at finde en Linie i Spørgsmaalet om Befolkningens Beskyttelse mod Angreb fra Luften. Første Gang, Spørgsmaalet meldte sig, var den 13. April, da Tyskerne forespurgte, om Fyrvæsnets Personale ikke vilde deltage i Luftmeldetjenesten for Tyskerne. Ministeriet svarede, at man foretrak, at Tyskerne anbragte deres egne Folk paa Fyrene hertil. Det næste Skridt fra tysk Side var en Henvendelse om Anvisning af Arbejdskraft til Anlæg af Flyvepladser i Jylland, da man ellers maatte hente tyske Arbejdere til dette Formaal. Da dette vilde være overordentlig ubehageligt for Befolkningen, enedes Ministeriet om at søge Sagen ordnet saaledes, at danske Entreprenørfirmaer paatog sig Arbejdet og antog danske Arbejdere paa normal Maade. Det bør anføres, at Ingeniør T. K. Thomsen, der paatog sig Arbejdet, herved handlede under stærkt Pres fra Stauning og Christmas Møller. Selve Beslutningen er udfra det stillede Alternativ forstaaelig, men den blev i sin Konsekvens skadelig, da det ret hurtigt viste sig, at de tyske militære Flyvepladser direkte drog Danmark ind under Krigshandlingerne. Det var naturligvis sket alligevel, men det formelle Grundlag for Protest var derved svækket. Allerede den 17. April saa Regeringen sig nemlig nødsaget til at gøre Tyskerne opmærksomme paa, at man ansaa Benyttelse af danske Flyve-

General von Kaupisch paa Hotel d'Angleterre.

pladser og Anlæg af nye for at være i Strid med givet Tilsagn om ikke at benytte dansk Territorium til Krigsoperationer. Før der endnu var kommet Svar herpaa, stillede Tyskerne Krav om Anlægget af 6 Flyvepladser i Jylland, og her maatte Regeringen af Hensyn til Befolkningens Sikkerhed paalægge Amtmændene at søge dem lagt saa langt fra tætbebyggede Steder som muligt. Da der derefter den 20. April fandt det første alvorlige Angreb Sted paa Aalborg Lufthavn, vedtog Regeringen, at Udenrigsministeriet skulde nedlægge den alvorligste Protest mod Benyttelsen af dansk Territorium som stridende mod det tyske Memorandum, hvilket ogsaa skete. Men det er karakteristisk, at man i samme Møde, hvor det ogsaa meddeltes, at Tyskerne ønskede at benytte de særlige Luftsendecentraler, vedtog ikke at gøre Indvendinger derimod, idet man samtidig fandt det formaalstjenligt at knytte dansk Personale til Centralerne, for at der kunde være et dansk Mellemed mellem den tyske Betjening og den danske Politi- og Luftværnstjeneste. Denne Side af Sagen vendte sig jo til Betryggelsen for den danske Civilbefolkning, en Opgave, Regeringen ikke kunde afvise. Men ogsaa dette maatte naturligvis svække vore samtidige Protester. Det var en haabløs Konflikt, der laa i Sagens dobbelte Natur.

3. En direkte militær Interesse havde Tyskerne i *Kommunikationsvæsenet*. Herom hed det i det sjette af de 13 Punkter: »Uskadt Opretholdelse og Sikring af Driften af Trafikmidler, Trafikveje og Kommunikationsmidler. Dispositionsoverladelser af Trafikmidler (Jernbaner) og den indenrigske samt Kystskibsfarten til de tyske Besættelsestropper i det Omfang, de bliver paakrævede for de tyske Troppers Opgaver og deres Forplejning.« Til dette gene-

Den tyske Handelsdelegation i København.

Nr. 2 fra venstre er Dr. Walther.

relle Krav kom i Punkt 8 udtrykkelig Bestemmelse om, at Tyskerne skulde være Herrer over Aabning og Lukning af Forbindelsen med Sverige, samt i Punkt 10 Krav om Spærring af ethvert Telegraf-, Telefon- og Postsamkvem over Havet med Udlandet.

Baade den danske Befolkning og hele det store Personale under Trafikministeriet følte denne Tingenes Tilstand som en nødvendig Følge af Besættelsen, og skønt disse Organer i egentligste Forstand og navnlig under Kampene i Norge var »krigsvigtige«, var der til at begynde med ingen Sabotagestemning til Stede. Derimod indtraf der paa Grund af engelske Miner en Række alvorlige Ødelæggelser af danske Færger («Nyborg» 14/4, et tysk Minefartøj 16/4, »Odin» 17/4, »Christian IX» 21/4), som ikke blot Gang efter Gang medførte Standsning af Overfarterne over Bæltet, men ogsaa de før omtalte haardhændede Efterforskninger fra tysk Side udfra Mistanken om Sabotage.

Telefon- og Telegrafvæsnet havde Tyskerne selve den 9. April reelt beslågt, men et fast System for Kontrollen gennemførtes først efter den 20. April i Forbindelse med Krav om Censur med Telefon, Telegraf og Post til Udlandet. En yderligere Indskrænkning skete den 26. April, idet al Post- Telefon- og Telegrafforbindelse indskrænkedes til Tyskland alene, saa at ogsaa al Post til Sverige maatte gaa den Vej.

Vore Luftforbindelser var ogsaa helt i Hænderne paa Tyskerne, men da de vilde prøve at faa det danske Personale i Kastrup til at betjene de tyske Mili-

tærmaskiner, protesterede Personalet med Regeringens Tilslutning, og Følgen blev, at Tyskerne fra Maanedens Slutning overtog hele Kastrup Lufthavn.

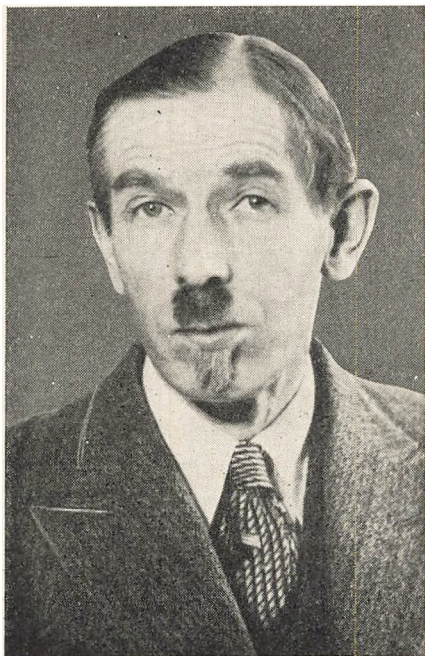
4. Et stort Problem for Danmark i den første Maaned af Besættelsen var naturligvis Spørgsmaalet om vor *Eksport*, idet Standsningen af Forbindelsen med England i første Øjeblik betød en uhyre Opstuvning af Fødemidler i Danmark. Allerede i Samlingsministeriets første Møde berøres Sagen i den Form, at det vedtages at optage Forhandlinger med Tyskerne om Aftagning af de forhaandenværende Lagre af Landbrugsvarer.

Paa dette Tidspunkt stod det endnu ikke klart, hvorledes hele Betalings-spørgsmaalet mellem Danmark og Tyskland skulde forme sig. Tyskerne havde straks bestemt, at de tyske Besættelsestropper som Betalingsmiddel anvendte Rigs kredittkassesedler til en Værdi af 1 Reichsmark = 2 Kroner, hvorved de tyske Soldater fik alt for mange Penge paa Lommen, da Kronen efter Pris-lejet i Danmark faktisk var under sin Værdi i Forholdet til Mark. Nationalbankdirektør Bramsnæs søgte derfor straks at faa denne Ordning ændret, men det lykkedes først henimod Udgangen af August.

Den 17. April ankom en tysk Handeldelegation under Ledelse af Direktør, Dr. Walther til København, og dermed paabegyndtes de første Forhandlinger om Udvekslingen af Varer under Besættelsen. I første Omgang maatte Landbruget mærke Overgangen i Form af Betalingsvanskelighed, idet de engelske Afregninger udeblev, og den tyske Aftagning hverken var kommet i Gang eller blevet finansielt fastlagt. Det første Spørgsmaal ordnedes den 24/4 saaledes, at Nationalbanken under Statens Garanti laante Landbrugets Organisationer 19 Millioner Kr., som var indefrosset i England. Denne Garanti var let at overskue, og dens Indfrielse vil næppe volde Vanskeligheder. Anderledes alvorligt blev det Spørgsmaal, som rejste sig, efterhaanden som det blev klart, at den dansk-tyske Samhandel paa Clearing-Basis afsatte et stadigt stigende Tilgodehavende for Nationalbanken. Risikoen herfor kunde Nationalbanken selvfølgelig ikke bære. Den 14. Juni vedtog Regeringen at bemyndige Finansministeren til overfor Nationalbanken at give Statsgaranti indtil videre for Udbetalingen af Eksportbeløbene til Erhvervene, idet en Meddelelse skulde udgaa, naar

Presseattaché Dr. Meissner.

Kontorchef Karl Eskelund,
Udenrigsministeriets Pressebureau.

Finansudvalget havde givet sin Tilslutning. Det er den største Forpligtelse, den danske Stat i dette Aarhundrede har paataget sig, og det er et Spørgsmaal, om det ikke havde været rigtigt at knytte visse Betingelser til denne Blanko-Veksel. Det afgørende for Regeringen var naturligvis at hindre Uro, og ingen kunde paa det Tidspunkt forestille sig Omfanget af den Udplyndring, der forestod.

En meget alvorlig Drejning fik Handelsforhandlingerne med Tyskland, da man kom til Spørgsmaalet om Fremskaffelsen af Brændselsmidler. Tyskerne stillede nemlig det Krav, at der hertil maatte sikres 5000 danske Arbejdere til Tyskland. Da hele den danske Industri var afhængig af disse Brændselsleverancer, var Nødvendigheden øjensynlig, og Regeringen vedtog den 21. Maj saa vidt

muligt at sikre Fremskaffelsen ad Frivillighedens Vej (sml. det økonom. Af-snit). Et Lyspunkt ved Handelsforhandlingerne med Tyskland var, at der ikke stilledes Krav om danske Rationeringer (efter Sigende fordi Tyskerne af egne Erfaringer vidste, hvor vanskeligt det er at rationere en Bondebefolkning). Derimod voldte Prisspørgsmaalene ejendommelige indre Konflikter, som vil blive omtalt i Forbindelse med L. S. og de danske Nazister.

Mod Slutningen af Maj rejstes ogsaa Spørgsmaalet om at optage Handelsforhandling med Rusland, og Regeringen fandt det ønskeligt, at en Minister var Leder af vor Delegation. Hertil udpegedes Hasle.

5. Overfor *Pressen og Radioen* krævedes der i det 11. af de 13. Punkter: »Anvisning til Pressen og Radiofonien om kun at bringe militære Efterretninger med Billigelse af de tyske Værnemagtskontorer. Dispositionsret for den tyske Øverstkommanderende over Radiostationer for Kundgørelser.«

Den umiddelbare Indskriden mod Pressen selve den 9. April er ovenfor skildret. Herefter blev Bladene atter fri, dog med Forbud mod at bringe Stof fra franske og engelske Kilder. Regeringen forsøgte at udvirke Tilladelse til i hvert Fald at bringe de officielle Kommuniqueer, men det blev afslaaet. Faa Dage efter Besættelsen indbød det tyske Gesandtskabs Presseattaché, Gustav Meiss-

ner, de københavnske Redaktører til et Møde i Paladshotellet. Denne Meissner, der under den første Del af Besættelsen kom til at spille en højst ubehagelig Rolle, var dansktalende, født i Sønderjylland. Han var kun ca. 30 Aar gammel og efter Sigende ikke ubegavet, men ganske umoden til det Hverv, han var sat til. Da han var ældre i Nazi-Partiet end selve Gesandten og havde særdeles gode Partiforbindelser, fik han paa mange Omraader en uhyggelig stor Indflydelse. Ved dette første Møde spillede han paa de ædle Forsætter, idet han udtalte Ønsket om, at den danske Presse, hvis Udseende og livlige Aand han beundrede, maatte bevare sit Særpræg under Besættelsen. Det viste sig dog hurtigt, at det ikke netop var »Særpræget«, Tyskerne holdt af. Hele Landet over hos de forskellige »Ortskommandanten« anbragtes lokale Presseofficerer til at føre samme Opsigt med Bladene som Presseattachéen i København. Fra dansk Side maatte Bestræbelsen ogsaa paa dette Punkt gaa ud paa en Centralisering, og Organet herfor blev Udenrigsministeriets Pressebureau under Ledelse af Redaktør Eskelund. Først ved Lovændring og Oprettelse af et Pressenævn i Juli Maaned blev Forholdet reguleret i en fastere Form.

Statsradiofonien Direktør
F. E. Jensen.

Statsradiofonien var lige fra den første Dag under en langt haardere Tvang end Pressen. Her anbragtes tyske Vagtposter i selve Bygningen, og et Antal tyske Herrer, Dr. Haverbeck, Hr. Lohmann, »Biskop« Balzer og Hr. Schmitz, fik til Opgave at kontrollere de danske Programmer. Det blev derfor nødvendigt at indføre Manuskripttvang (undtagen for danske Ministre), og i Begyndelsen læste Tyskerne hver Stump igennem. Deres Anmærkninger var ofte kosteligt naive (f. Eks. overfor enhver Omtale af Jøder, Negre, Fredsvenner etc.) og vil udgøre en fornøjelig Læsning efter Krigen. Hvad de tørstede efter, var at der skulde saa meget tysk Stof som muligt i Radioen. Herimod førte Programledelsen en sejt Kamp, snart med Protest, snart med Forsøg paa at gøre forstaaeligt, at Lytterne blot vilde reagere ved at lukke af. Resultatet efter længere Tovtrækkeri blev en bestemt Aftale om visse »Forstaaelsesforedrag«, og da det virkelig var en dansk Interesse at holde Nazisterne ude, maatte man paa Jagt

Gudmund Hatt.

Vilh. Wanscher.

Svend Borberg.

efter saadanne Danske, som uden at kompromittere sig selv eller Radioen kunde tale om ældre tysk Kultur og om Forholdet mellem Dansk og Tysk. Det hele var en Æggedans, og visse nette Herrer som Svend Borberg, Gudmund Hatt og Vilh. Wanscher var man nødt til at tage med i Købet. I det store og hele lykkedes det dog at gøre de Ord til Virkelighed, som Raadsformanden, Julius Bomholt, udtalte gennem Mikrofonen Dagen efter Besættelsen: »Ogsaa Statsradiofonien maa tilpasses den Virkelighed, vi nu møder. Det er vort Haab, at det folkekulturelle Arbejde kan fortsættes i en Radio, der med Rette bærer Navnet Danmarks Radio.«

Hvad der her er sagt om Tyskernes Trang til »Forstaaelsesforedrag« i Radioen, har for den første Tid af Besættelsen en langt videre Rækkevidde. Tyskerne vilde fremfor alt have *Kontakt* og sole sig i Samværet med Danskerne som vore ædle Beskyttere. De, der først fik dette at føle, var foruden Militæret vore Amtmænd, der som Centraladministrationens Chefer havde svært ved at komme uden om tyske Høflighedsbevisninger. I Anledning af Hitlers Fødselsdag i Slutningen af April skulde der afholdes store tyske Troppeparader, og hertil udgik Indbydelser til de danske Myndigheder. Da der naturligvis var stor Usikkerhed til Stede, vedtog Regeringen at udsende et Direktiv gennem Amtmændene til Borgmestre, Politimestre og militære Chefer gaaende ud paa, at almindelig Reception ikke burde afslaa principielt (hvilket kunde udlægges som Demonstration mod Statsoverhovedet); derimod vilde Indbyderne forstaa, at det var naturligt, at man med Tak meddelte, at man ikke var i Stand til at overvære tyske Troppeparader.

Saa fremkom Tyskerne med Ønsker om fælles Idrætsstævner, og Danskerne havde ikke andet at gøre end at væbne sig med en sejt Enighed om at sige Nej.

Lige saa paagaende og naiv var Tysker-
nes Hjertelighed med offentlige Mili-
tærorkestre, f. Eks. paa Kongens Ny-
torv (hvor Hagekorset vajede over
D'Angleterre, General Kaupisch' Resi-
dens), og de undlod aldrig at ende Kon-
certen med »Der er et yndigt Land«.

At der alligevel var naive Danske,
der nok kunde tro paa »Kontakten«, vi-
ste sig, da f. Eks. en kendt Højesterets-
sagfører skrev til Ritmester Schäfer i
det tyske Gesandtskab om Arbejds-
løshedens Bekæmpelse. Naturligvis mod-
tog han straks en Indbydelse fra Schä-
fer, og der maatte Raadgivning fra for-
standige Danskere til for at faa Højeste-
retssagføreren til at svare, at hans Hen-
vendelse var blevet misforstaaet. Da
Mandens nationale Sindelag er uangri-
beligt, er det et godt Eksempel paa
den Usikkerhed, der herskede i den
første Tid. Det blev heroverfor Rigs-
dagens politiske Partier, der gav Parolen, som efterhaande trængte igennem.

En umiddelbar Følge af Besættelsen var Afbrydelsen af enhver direkte For-
bindelse mellem Danmark og Forbundslandet *Island*. Allerede den 12. April
meddelte den islandske Gesandt i København, at Altinget i Betragtning af, at
den indtrufne Situation gjorde det umuligt for Kongen at udøve den ham i For-
fatningen tillagte Myndighed, havde vedtaget indtil videre at tillægge det
islandske Ministerium denne Myndighed, og tillige vedtaget, at Island selv
vilde overtage den nødvendige Fiskeriinspektion paa islandsk Søterritorium.
Kongen og Udenrigsminister Munch udtalte overfor den islandske Gesandt, at
den islandske Regerings Beslutning syntes en naturlig Foranstaltning under den
givne Situation.

Nogle Dage senere fik den islandske Gesandt Besked om, at han skulde søge
at komme hjem. Samtidig med, at han meddelte den danske Regering dette,
betonede han, at den islandske Legation her vilde blive opretholdt. Den danske
Regering vedtog paa sin Side at opretholde den danske Legation i Reykjavik.
Kort efter meddeltes det til Ritzau, at Island ønskede en Gesandt i U. S. A., og
at Staterne under de foreliggende Forhold havde givet Tilslutning hertil. Ogsaa
denne Meddelelse blev taget til Efterretning af den danske Regering i fuld

Gesandt H. Kauffmann, Washington.

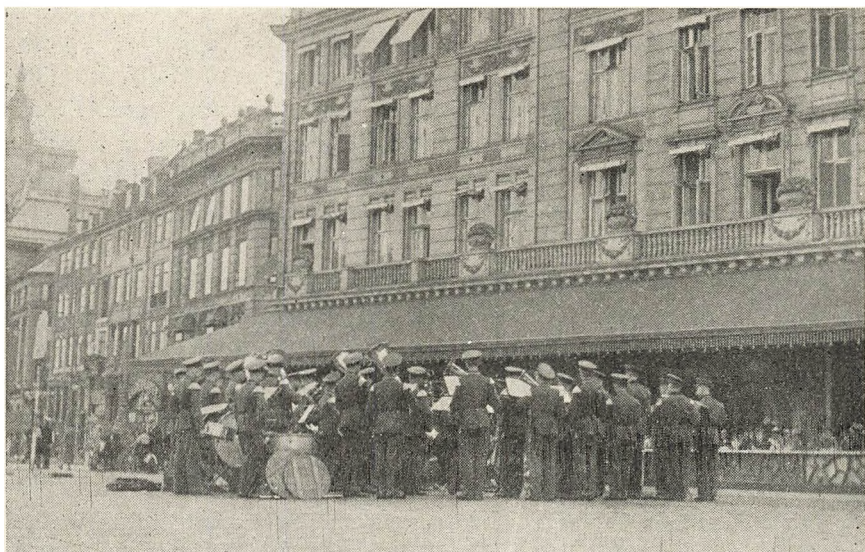
Den tyske Vagt foran Hotel d'Angleterre.

Forstaaelse af Islands særlige Stilling efter Afbrydelsen af Forbindelsen med Danmark.

Ikke mindre vanskelig var Danmarks Stilling efter Besættelsen af *Færøerne* og *Grønland*. Tyskerne nærede en stærk Interesse for disse Atlanterhavspositioner og meddelte allernaadigst den 13. April, at de vilde paa tage sig at besørge Telegrammer til disse Dele af Kongeriget, hvilket ved at understrege vor fuldkomne Afhængighed maatte stride stærkt mod danske Følelser. For *Færøernes* Vedkommende løste Englænderne Problemet ved at landsætte engelske Tropper den 25. April. De færøske Repræsentanter

i Rigsdagen var klar over, at denne nye Situation vilde sætte øget Fart i Løsrivelsesbestræbelserne, og den færøske Folketingsmand Poulsen bestemte sig til i Juni Maaned at vende hjem over Petsamo.

For *Grønlands* Vedkommende nærede man særlig Ængstelse vedrørende Landets Forsyninger nu, da Forbindelsen med Danmark var afbrudt. Regeringen besluttede derfor i Begyndelsen af Maj Maaned at afsende en Delegation til U. S. A. angaaende Forvaltningen af *Grønland*. Næppe var denne Delegation afrejst, før der indløb Telegram fra den danske Gesandt Kauffmann i Washington, hvori der stærkt advaredes mod denne Plan. Det var Henrik Kauffmanns store Fortjeneste, at han med sin særlige Forening af Mod og Begavelse allerede den 9. April ved Meddelelsen om Overfaldet paa Danmark stillede sig paa det Standpunkt, at Regeringen havde maattet kapitulere under Tvang, og at han følgelig maatte forbeholde sig Frihed til at repræsentere den Vilje, som ikke hjemme kunde finde Udtryk. Derfor udtalte han i den amerikanske Radio straks efter Meddelelsen: »Jeg kom til dette Land for at repræsentere min Konge og et frit og uafhængigt Folk. Det er stadig min Opgave her. Det demokratiske og fredelige Danmark har været nødsaget til

Tysk Militærorkester spiller for sig selv paa Kongens Nytorv.

at give efter for overmægtig Vold. Mit Land gaar mørke Dage i Møde, men det har det gjort før. Vi mistede ikke Modet, og vil heller ikke miste det nu. Jeg vil arbejde for een Ting: Genoprettelsen af et frit og uafhængigt Danmark. Mange vil arbejde med mig, og jeg ved, vi vil kunne gennemføre det.» Med disse vidtskuende Ord havde vor Gesandt i Washington foretegnet hele Linien for dansk Modstand. (Se Aktstykker Nr. 6). Naturligvis havde Kauffmann ganske anderledes Muligheder end Regeringen for at vurdere Udlandets Stemning overfor Danmark efter Kapitulationen, og vi stilledes her for første Gang overfor den skarpe Bedømmelse af den danske Regering som *ufri*. Regeringen bøjede af og hjemkaldte Delegationen, der ikke var naaet længere end til Genua; kun Christmas Møller tog ejendommeligt nok Forbehold heroverfor, ligesom han i et tidligere Møde havde udkastet den lidet gennemtænkte Plan at lade Islands Regering varetage Grønlands Interesser.

Vore *Gesandters* Forhold navnlig i det neutrale Udland var efter den 9. April overordentlig vanskeligt. Hvorledes skulde de stille sig til Ambassadørerne for den Voldsmagt, der havde overfaldet og okkuperet Danmark? Fra tysk Side blev der fremført Klager over deres Holdning, og udfra Fiktionen om Danmark som neutral Stat maatte Regeringen i Slutningen af April udsende en »Forklaring« til Gesandterne, for at »normale« Forhold kunde opretholdes. Alligevel var det naturligvis haabløst at gøre en saa ekstraordinær Situation som den danske »normal«.

Bedst lader hele vor hjemlige Situation sig udtrykke i Billedet af en lille, fredelig Familie, som pludselig ser sig overrumplet af en sindssyg Voldsforbryder, der svært bevæbnet trænger sig ind og sætter sig til Højbords. Udefra larmer man op om at bekæmpe Bestiet, men der er desværre ingen Tegn til Hjælp fra nogen Kant — tværtimod. Hvad gør man i en saadan Situation? Man stiller Maden frem for Personen og søger ved gode Miner at holde Familiens Medlemmer og Bohavet nogenlunde skadesløst under Fiktionen om, at det er et kortvarigt Besøg.

Paa et af vore Revyteatre blev der i den første Tid efter Besættelsen givet en Sketch, hvor man saa en Tante komme paa Besøg i en Familie med en stor Vadsæk, idet hun under stadige Forsikringer om, at hun havde alt med hjemme fra, ragede til sig, hvad hun kunde faa fat paa. Publikum var ved at revne af Latter, indtil det efter nogen Tid gik op for Tyskerne, at det var dem, man lo ad. Saa blev den forbudt.

Paa denne psykologiske Baggrund maa man forstaa de danske Bestræbelser i de første Maaneder for at finde en passende Form for stilfærdig Modstand mod Okkupationsmagten. Endnu var Folket ikke kommet sig af den totale Lammelse efter Besættelsen, og det vil i det følgende blive Opgaven at skildre, hvordan den indre politiske Udvikling formede sig, hvorefter til sidst Partiernes Samarbejde voksede frem.

KAPITEL V

Gennem Lønstop til National Samling.

Maanederne fra Maj til Juli 1940 var præget af Tyskernes ustandselige Sejre. Efter at Briterne den 2. Maj havde rømmet Åndalsnes, var de sidste fortvivlede Kampe i Norge kun et Spørgsmaal om Tid. Den 10. Maj om Morgen rykkede tyske Tropper ind i Luxembourg, Belgien og Holland, og allerede den 21. Juni undertegner Frankrig i Marskal Fochs Salonvogn de tyske Vaabenstilstandsbetingelser. Tysklands Magtomraade strækker sig nu fra Pyrenæerne til Nordkap, og heroverfor staar England som eneste Modstander, mens Rusland er i velvillig Forstaaelse med Tyskland og U. S. A. endnu er neutralt.

Paa denne Baggrund maa man forstaa den politiske Udvikling, der samtidig finder Sted i Danmark. I store Dele af Overklassen og den besiddende Bondestand var Stemningen paa dette Tidspunkt ikke saa meget rettet mod Tyskerne som mod den radikal-socialdemokratiske Regering, idet man et langt Stykke Vej mente at kunne følge Tyskernes Argumentation, at det var den danske Regering, der selv var Skyld i Besættelsen. Hertil kom i Bondestanden en vis Lettelse over, at Englændernes haarde Prispolitik nu var afløst af tysk Villighed til at betale højere Priser (det varede lidt, før det gik op for Landbrugerne, at det var os selv, der betalte), og i Arbejdsgiverkredse en gryende Følelse af, at man nu kunde sætte haardt imod haardt mod det saakaldte Fagforeningstyranni.

Denne Følelse kom til Udbrud selve den 1. Maj, da det offentliggjorte Pristal for April viste en Opgang paa 11 Points til 129. For første Gang i 50 Aar fejredes Dagen ikke af Arbejderne ved Demonstrationer, men de Samvirkendes Formand, Laurits Hansen, udtalte i en Radiotale om de økonomiske Vilkaar, at de var fuldstændig ændret efter Besættelsen. Fagbevægelsen var klar til at tilbyde Regeringen og Erhvervsorganisationerne loyalt Samarbejde, da det nu var Danmark og det danske Folks Liv, det gjaldt. Byrderne maatte fordeles som indenfor enhver hæderlig Familie, saa de stærkeste fik den tungeste Del.

Anderledes storpolitisk præget var det Opraab, som de danske Kommunistere udsendte paa Majdagen, hvori det hed: »De engelske og franske Krigsbrandstiftere og deres socialdemokratiske Lakajer raser over, at Sovietunionen forbliver neutral overfor den imperialistiske Krig. De raser over, at Sovietunionen

Formand for D. s. F. Laur. Hansen.

uafladelig vokser og styrkes. De er ude af sig selv af Raseri, fordi Sovietunionen gennem sin oprigtige Neutralitetspolitik modvirker Udbredelsen af Krigsbranden til andre Lande.» Ogsaa for de danske Kommuniste stod det fast, at Regeringen alene var Skyld i Besættelsen af Danmark, saaledes som det udtrykkes i »Arbejderbladet«s Majnummer: »Hipa-Mændene og andre, der gennem Maaneder med Brask og Bram gik ind for de engelske Krigsplanner, er paa denne Majdag naglet til Skampælen. Og aldrig saa megen Mørkelægning evner at tilsløre denne Kendsgerning, hvor meget de end forsøger med Talemaader om »national Enighed« eller lignende.«

Den 1. Maj var en Onsdag, og efter Lønoverenskomsten med Arbejdsgiverne stod det fast, at der allerede om Freda-

gen den 3. Maj skulde udbetales Lønninger efter det nye Pristal. I et Ministermøde samme Dag Kl. halv tolv henstillede Christmas Møller til Statsministeren at tage hele Pristalsproblemet op til en Forhandling mellem de to Hovedorganisationer. Et saadant Møde fandt ogsaa Sted noget senere paa Dagen, og her stillede Arbejderne sig meget forstaaeligt paa det Standpunkt, at en Aftale maatte holdes, og selv om man fra Arbejderside var klar over, at Situationen kunde kræve særlige Foranstaltninger, maatte man kræve, at alle Befolkningsskasser i saa Fald maatte tage deres Del af Byrderne. Imidlertid havde Arbejdsgiverne egenmægtigt udsendt Parole om, at de fastsatte Lønforhøjelser ikke skulde udbetales. Det er et typisk Tegn paa den psykologiske Magtforskydning, der allerede var fremkaldt ved Besættelsen, at de Samvirkende nok protesterede mod dette Løftebrud, men advarede imod i den Anledning at gaa i Strejke. De tilbageholdte Beløb blev senere betalt.

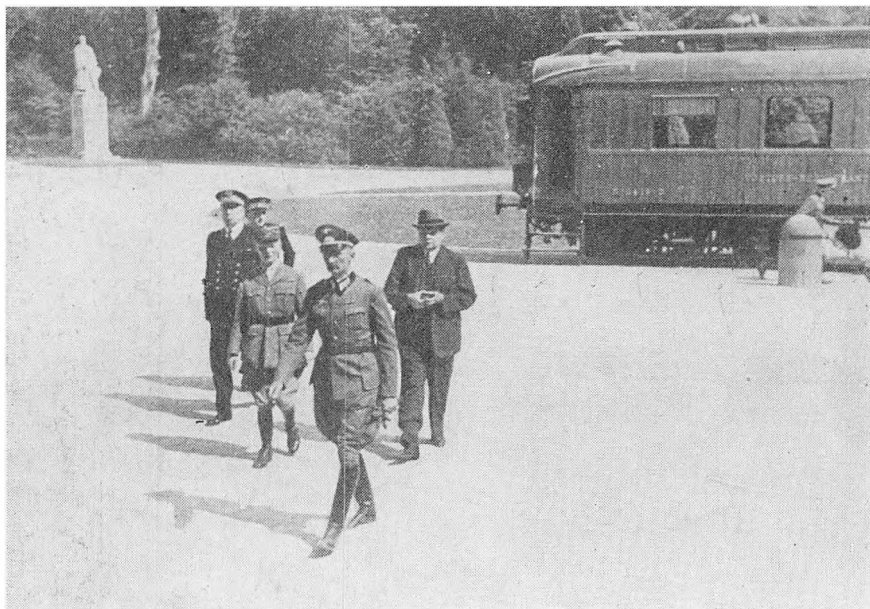
I Regeringen enedes man om Eftermiddagen om, at Ministeriets Kriseudvalg straks skulde tage hele Spørgsmaalet op og afgive Indstilling senest 15. Maj. Den Kamp, der herom kom til at staa i Regeringen, var dybtgaaende, og paa et vist Tidspunkt saa det ud til, at hele det nationale Samarbejde skulde bryde paa dette Spørgsmaal. Socialdemokrater og Radikale foreslog et Lønpristal baseret paa Fødevarernes daværende Pris og gældende til November, hvorefter

Fra det tyske Overfald paa Belgien
den 10. Maj 1940.

Beslutning skulde tages om Fremtiden. Heroverfor hævdede Dr. Krag paa Venstres Vegne, at Januar-Pristallet skulde være Grundlaget indtil April 1941. Christmas Møller, som nok erkendte, at Regeringens Forslag virkelig var et Tilbud, udtalte, at hans Gruppe ogsaa ansaa Januar-Pristallet for det rigtige, men at Ministrene havde Fuldmagt til at forhandle. Venstre maatte imidlertid gentagne Gange tilbage til Gruppen, og endelig den 15. Maj, som var den Dag, Sagen skulde have været afgjort, meddelte Dr. Krag, at Gruppen ikke vilde give efter paa Januar-Pristallet. Blev Partiet ikke imødekommet her, *var det ikke sandsynligt, at Venstres Ministre kunde fortsætte.*

Stillet overfor dette Ultimatum bestemte Ministeriet sig til at søge andre Udveje, og allerede Dagen efter kom der Enighed til Veje om det saakaldte Kriselovskompleks, som omfattede hele 9 Love, der den 17. Maj blev forelagt i Folketinget.

Den franske Vaabenstilstandsdelegation efter Underkastelsen
i Compiegne den 21. Juni 1940.

Hovedsagen var selvfølgelig *Lønstoppet*, som i den følgende Tid viste sig at komme Arbejderne meget dyrt at staa. Den Ændring i Prisloven, der skulde raade Bod paa Tabet, viste sig senere ikke at faa reel Betydning, da der med den nye Høst fulgte store Stigninger i Kornpriserne og dermed i samtlige Priser paa Fødevarer. Større Betydning havde Lempelserne i de Afgifter, Arbejderne skulde yde til Arbejdsdelingen, samt en kontant Hjælp paa 20 Millioner til vanskeligt stillede Arbejdsløshedskasser. Hertil kom Lov om Udbyttebegrænsning, som i hvert Fald har forhindret, at de Udbyttemuligheder, der har foreligget, har omsat sig i kontante Udbetalinger og eksorbitante Kursstigninger. Loven om Kreditfond til Bekæmpelse af Arbejdsløsheden pegede frem mod den effektive Beskæftigelsespolitik, som senere virkelig blev taget op. Til Komplekset hørte, at Landarbejdernes Lønninger skulde fastsættes ved Voldgift. Hvad det var værd for Arbejderne, viste sig den 6. Juni, da Kendelsen faldt og lød paa — *slet ingenting*. Disse Danmarks daarligst betalte Arbejdere, der i det kommende Aar skulde bjærge Afgrøden baade til Landets Befolkning og til Tyskerne, fik forlænget samtlige Overenskomster til den 31. Marts 1941, mens alle andre danske Arbejdere dog havde fulgt med Prisstigningen fra Oktober til Januar. Det var det haardeste Udslag af den Magtforskydning i Danmark, som var fremkaldt af Besættelsen.

Samme Dag, Kriselovskomplekset færdigbehandlede i Landstinget, den 28. Maj, afholdt De samvirkende Fagforbund Generalforsamling i København med ca. 1000 Deltagere. Her indskærpede Laurits Hansen som sin Opfattelse, at Regeringen handlede rigtigt den 9. April. Fagbevægelsen maatte fremfor alt hindre, at der opstod en Situation, hvorved Socialdemokratiet mistede sin Indflydelse i Regeringen, da Vilkaarene derved vilde blive ulige haardere for Arbejderklassen. Statsminister Stauning, der ogsaa deltog i Mødet, udtalte, at han, aldrig vilde fortryde det Standpunkt, han tog den 9. April, og dertil føjede han, at alle Rygter om Aftale angaaende Besættelsen eller om en Forhaandsviden var i Strid med Virkeligheden.

Ingeniør T. K. Thomsen.

Denne Udtalelse sigtede bl. a. til en Række løgnagtige Paastande, der med et italiensk Blad som Kilde i Begyndelsen af Maj Maaned var udspremt i Pressen, gaaende ud paa, at Stauning den 9. April om Morgen havde forelagt Kongen en Mobiliseringsordre, som denne havde nægtet at underskrive under Hensyn til Danmarks Forsvarsordnings Mangler, ligesom Kongen skulde have nægtet at modtage Statsministerens Demission.

En Kendsgerning var det imidlertid, at der baade indenfor Hær og Flaade var en stærk Gæring, og en umiddelbar Følge heraf blev, at Viceadmiral Rechnitzer under den 10. Maj ansøgte om Afsked, hvilket bevilgedes ham med Pension. Af Viceadmiralens Redegørelse for Begivenhederne i Københavns Havn fremgaar som ovenfor nævnt, at han til Grund for sine Beslutninger havde lagt politiske Betragtninger, som var ham uvedkommende. Dette fremgaar ogsaa tydeligt af en Brevveksling i Slutningen af April mellem ham og den tyske Storadmiral Raeder, hvori Viceadmiralen bebrejdende fremholder Forsikringer, Storadmiralen tidligere var fremkommet med (se Aktstykker Side 7). For at modvirke de mange Rygter blev der paa Forsvarsministeriets Foranledning udarbejdet autentiske Beretninger om Begivenhederne for begge de to Værn, som derpaa i fortrolige Afskrifter omdeltes til Information. Alligevel indgav General-løjtnant Prior og General Gørtz i Begyndelsen af Juni Ansøgning om Afsked, og kun ved Henstilling fra Ministeriet lykkedes det at faa Sagen stillet i Bero.

Admiral Rechnitzer og General With
modtages paa Banegaarden i Berlin ved Besøget
hos Hitler i Foraaret 1939.

Jævnside med denne Uro indenfor Værnene gik et stadig stigende Røre i politiske Kredse rettet mod Samlingsministeriet og dets Sammensætning. Dette Røre havde sit Udspring i vidt forskellige Kredse og lededes af vidt forskellige Motiver, men samlede dog i een fælles Bestræbelse i Retning af Regeringsomdannelse.

I Spidsen for Angrebene laa lige fra Begyndelsen de danske Nazister, der i den tyske Besættelse saa deres Chance for at komme til Magten. Allerede paa Besættelsesdagen havde nazistiske 5. Kolonnemænd været i Virksomhed, og Befolkningen havde bemærket sig, at der var danske Nazister, som den 9. April hilste de

tyske Tropper med Blomster. I Bladet »Fædrelandet« fandtes den 10. April følgende karakteristiske Opraab:

»Folkefæller, Landsmænd! Den hele foreliggende Situation er i sin for Danmark yderst nedværdigende og ydmygende Linie saa klar, at ingen lange Kommentarer er nødvendige . . . Først og fremmest skal det konstateres og fastslaaes, at Ansvar og Skylden hviler et eneste Sted: hos Regeringen og de parlamentariske Partier, der har været dem følgagtig i tykt og tyndt. Systemet og dets Udøvere skal nu nagles til Ansvar i en for vort Folk skæbnsvanger Stund. Vi kræver nu Landets Styre betroet til Frits Clausen!«

Denne Angrebslinje fortsattes nu i de følgende Uger med spaltelange Artikler af Bent Holstein, og for at give disse Angreb et særlig patriotisk Anstrøg lod man ingen Dag hengaa uden Forherligelser af de faldne danske Soldater fra den 9. April og haarde Ord mod Regering og Rigsdag for ikke at have rejst sig ved Aftensmødet i Fællessalen. Saaledes skrev Bent Holstein i »Fædrelandet« den 14. April:

»De tyske Tropper og deres Chefer har som de Soldater, de er, anerkendt,

at vore Folk var tapre og pligtopfyldende. Den dansktalende tyske Speaker i Hamburg har mindedes dem i Radioen med smukke Mindeord og et Minuts Tavshed. Kun de ansvarlige for Ulykken, den danske Regering og Rigsdag, har endnu ikke udtrykt sig i højtidsfuld Hyldest og Æresbevisning Op med jer, Elendige, i ærbødig Hyldest for vore faldne.«

Med velberegnet Frækhed førtes dette Misbrug af vore faldne til Kulmination den 26. April, da Frits Clausen i Folketinget stillede Forslag til Beslutning om Hædersgave til de danske Faldne, en Taktløshed, som Folketingets Formand paa værdig Maade afbødede.

Samtidig med Nazisternes stadige Raab om Regeringens Afgang lød ogsaa truende Toner fra L.S.-Bevægelsen. I Slutningen af April henvendte Folketingsmand Hartel sig til Statsministeren for at give det Raad, at der burde dannes et andet Ministerium, der havde mere Sympati hos Tyskerne end den siddende Samlingsregering. Bag den glatte og smilende Maske laa her en Trusel om, at Landbruget ellers ikke vilde føle sig trygt ved Handelsforhandlingerne, og dette kom den 24. Maj tydeligt frem i en Resolution fra Forretningsudvalget for L. S., hvori Regeringen opfordredes til at træde tilbage og give Plads for Mænd, der havde den danske Landbostand bag sig.

Men ogsaa blandt Byernes store Erhvervsdrivende var der en skarp Opposition mod Samlingsregeringen, og i disse Kredse af Arbejdsgivere, Skibsredere og Ingeniører var det Parlamentsleden, som var den drivende Kraft. Offentligt traadte disse Mænd ikke frem, men virkede saa meget mere bag Kulisserne, saa at endog de danske Nazister følte sig gaaet i Næringen, som det ses af en Notits i »Fædrelandet« den 5. Maj om visse »politiske Forsøgsmagere«, der vil oprette »Forretningsministerium med Pürschel, A. P. Møller og Knud Højgaard.«

Men medens disse mere ellert mindre aabenlyse Angreb stort set ikke var andet, end hvad man maatte vente, betød det en langt større Fare, at der indenfor selve Samlingsregeringens Partier lød Krav om Regeringsændring. Saa tidligt som den 8. Maj var der i den konservative Presse et Forlydende fremme om Regeringskonstruktion, og ved Behandlingen af Kriselovene i Folketinget

General E. Gørtz.

tog Ole Bjørn Kraft den samme Tanke op, idet han udtalte: »Det er et Spørgsmaal, om Regeringens Sammensætning er det rette Redskab for den nødvendige Handlekraft.«

Da denne Uro naturligvis betød en virkelig Fare for Regeringen, stillede Statsministeren i et Ministermøde den 29. Maj direkte Spørgsmaalet om, hvad Meningen var. Herpaa svarede Christmas Møller, at det var et udbredt Ønske i hans Parti, at de nye Ministre fik tildelt Fagministerier. Omvendt hævdede Dr. Krag i samme Møde, at Forudsætningen for Samlingsregeringen hidtil var opfyldt, og at han ikke saa nogen Grund til at foretage Forandringer.

Imidlertid fortsatte Christmas Møller sin Agitation, idet han den 2. Juni paa et Møde i Odense udtalte, at 18 Mands Regeringen kun kunde være en midlertidig Regering. At de Konservative ikke heri stod ene, viste en Udtalelse noget senere af Venstres nyvalgte Gruppeformand Knud Kristensen paa et Møde i Slangerup den 16. Juni gaaende ud paa, at Venstre ikke vilde lade sig repræsentere ved Fagministre under den gamle Ledelse uden Garantier for en ændret Politik.

Forud for dette var atter gaaet et Ordskitte i selve Ministeriet, hvor Stauning støttet af Krag havde henstillet til de Konservative at opgive denne Agitation, idet han erklærede sig villig til at søge en anden Form for mere intimt Samvirke. Bag hele denne Fægtning laa i Virkeligheden en rasende Forbitrelse i den konservative Gruppe mod P. Munch, og derfor kunde nok saa meget Lapperi paa den bestaaende Ordning ikke ændre Stillingen. Det viste sig da ogsaa i et Ministermøde den 14. Juni, hvor Statsministeren skitserede en eventuel Fordeling af Myndighedsomraader til de nye Ministre, at Christmas Møller afviste dette og i Stedet meddelte, at den konservative Gruppe havde tiltraadt de konservative Ministres Beslutning, saa at man nu var rede til at fortsætte paa det foreliggende Grundlag. Dette fik sin store Betydning i de følgende Uger, for medens Dr. Munch overfor de Konservatives Angreb forstaaeligt nok havde staaet urokkelig fast, viste han senere, da disse Angreb af personlig Art var afslaaet, ikke Utilbøjelighed til at træde tilbage. Hermed traadte Rekonstruktionsbestræbelserne ind i en helt ny Fase.

Den Bestræbelse, Hartel siden Samtalen med Stauning havde udfoldet, for at spænde det danske Landbrug bag Nazismens Vogn under de Prisforhandlinger, som samtidig foregik med Tyskerne, viste sig nu virkningsfuld paa et Repræsentantmøde af L. S. i Aarhus den 17. Juni. Her gjorde Knud Bach Rede for Forhandlingerne med Tyskland og udtalte sin dybe Mistillid til Regeringen og Landbrugsraadet, »Regeringen har bevist, at den ikke er i Stand til at bringe os i det rette Tillidsforhold til Tyskland og maa træde tilbage. L. S. vil kun beskæftige sig med faglige Spørgsmaal og vil som landbrugsfaglig Korporation i loyalt Samarbejde med Bondepartiet og Danmarks national-socialistiske Ar-

Frits Clausen.

Hartel.

Bent Holstein.

bejderparti medvirke til Dannelsen af en paa bred Basis hvilende Sammenslutning af alle nationale og sociale Kræfter.»

Samme Dag fandtes en meget truende Artikel i »Fædrelandet« om Magtovertagelse, idet der i Forbindelse med Loven om Aflevering af Vaaben antydedes, at den national-socialistiske Bevægelse selv besad Vaaben. Dette var dog Regeringen for meget, og den skred til politimæssige Afhøringer i Sagen, som fremkaldte et vidunderligt Dementi fra Frits Clausen, hvori han fralagde sig enhver Bestræbelse for Statskup; den siddende Regerings fuldkomne Evneløshed gjorde det overflødigt at tilrane sig den Magt med Vold, som af sig selv paa lovlig Vis vilde tilfalde D. N. S. A. P.

For Bondepartiet blev den Stilling, Hartel havde faaet L. S. manøvreret over i, for hver Dag vanskeligere. Den 20. Juni protesterede Valdemar Thomsen skarpt mod Paastanden om, at Partiet var gaaet i Forbund med Nationalsocialisterne, men den 25. Juni erklærede Partiets Rigsdagsgruppe, at det med Tak havde modtaget L. S.' Meddelelse om Vilje til Samarbejde, og den 3. Juli tiltraadte Partiet sammen med Nazisterne og Svend E. Johansen paa Rigsdagen et Genrejsningsprogram, der var proklameret af Knud Bach. I Mellemtiden var der nemlig udbrudt en rasende Strid i Landbrugsraadet efter en Erklæring af Proprietær Axel Hansen om, at Landbrugsprodukterne var solgt til en lavere Pris til Tyskland, end der var tilbudt. Denne Chance for Opvigling af Landbrugerne kunde Bondepartiet selvfølgelig ikke holde sig tilbage fra.

Skulde Samlingsregeringen kunne holde Stand overfor alle disse Angreb, der mere eller mindre aabenlyst støttede sig paa Besættelsesmagtens Tilstedeværelse i Landet, maatte der i hvert Fald være ubrødelig Enighed indadtil mellem de samvirkende Partier. At det skortede herpaa, viste ikke blot de Konservatives Stormløb mod Munch, der dog var bragt til Afslutning, men ogsaa skarpe Artikler i Venstrebladene, hvori det blev sagt, at Tilslutningen til de tre Venstre-

ministres Indtræden i Ministeriet var givet af mindre end en Trediedel af Partiet. Selv om Dr. Krag i en Redegørelse i »Politiken« den 21. Juni søgte at standse denne Agitation, fortsatte »Sorø Amtstidende« i en Leder Polemiken, der truede selve Grundlaget for Samarbejdet paa Rigsdagen.

Overfor alt dette erkendte Stauning, at der maatte skabes et solidere Grundlag for Samarbejdet, og han fik heri Støtte af Vilh. Buhl, der udkastede den Tanke, at man paa selve Rigsdagen maatte skabe et fælles Organ for den nationale Samling. I et Ministermøde den 27. Juni tog Statsministeren Tanken op, idet han udtalte, at man overfor den fortsatte Uro maatte skabe virkelig Samling, ved at Partierne f. Eks. gennem en Proklamation dannede en *fælles dansk Front* baade indadtil og udadtil. Hvis det var nødvendigt, var Socialdemokraterne og de Radikale villige til at drøfte Ministeriets Formindskelse og Fordeeling af Porteføljer.

Ministeriet sluttede sig hertil, og i Samarbejde med Dr. Munch, Dr. Krag og Christmas Møller udarbejdede Statsministeren en Proklamation, som Dagen efter blev forelagt Partiformændene. I dette Møde, som afholdtes i Statsministeriet, viste det sig, at der var Enighed om den nationale Side af Sagen, men paa Venstres Vegne stillede Knud Kristensen en Række Krav angaaende Ændringer i Landets Økonomi og Sociallovgivning som Betingelse for Partiets Medvirkning. Det var de samme Tanker, han havde givet Udtryk for i sin Slangeruptale, og de fremsattes med hans sædvanlige Sindighed og filosofiske Ro, men i en vag Form, som det var vanskeligt at give en bestemt Formulering for. Det lykkedes dog Stauning at finde nogle Udtryk, som kunde optages i Proklamationen om »sunde økonomiske Forhold« og om »Foranstaltninger, som kan bidrage til Formindskelse af Understøttelsestrangen«. At der var en Realitet i Venstres Krav, viste de senere Forringelser af Sociallovgivningen.

Trods disse Vanskeligheder skred selve Arbejdet med den fælles Front frem. Langt sværere blev det at komme til Enighed om Rekonstruktionen af Ministeriet, skønt Uroen i Landet nok kunde tilskynde til Hurtighed. Søndag den 30. Juni havde de danske Nazister afholdt Partimøde i Roskilde og ved en March gennem Byen overtraadt saavel Mødeforbudet som Uniformsforbudet, hvorved det var kommet til Voldshandlinger mod Politiet *under Medvirkning af tyske Soldater*. To Dage senere planlagde Nazisterne et Cykletog til København i fuld Uniform. Justitsministeren kunde om Formiddagen give Oplysninger om, hvad der var i Gære, hvortil Udenrigsministeren dog føjede, at han havde faaet Meddelelse om, at den tyske Overkommando vilde give Ordre til, at ingen af den tyske Værnemagt maatte deltage i Møder eller Demonstrationer i Danmark.

Det var under saadanne Omstændigheder, Partiformændene om Eftermiddagen den 2. Juli samledes til den afsluttende Drøftelse af det udvidede Sam-

arbejde. Statsministeren meddelte til en Begyndelse, at Enighed endnu ikke var opnaaet om Porteføljernes Fordeling, men at det skønnedes nødvendigt, at Samarbejdet proklameredes straks. Han meddelte endvidere, at Retsforbundet deltog sammen med de fire store Partier.

Mens de nazistiske Cykledemonstranter fik deres tørre Hug paa Raadhuspladsen, overvaaget af Føreren Frits Clausen fra Restauranten »Frascati«, skete den endelige Dannelse af den nationale Samling i Ministerværelset bag Folketingssalen, og Proklamationen offentliggjordes samme Aften (se Aktstykker Nr. 8). Det hed i Proklamationen: »Alle Parti-Uoverensstemmelser lægges til Side, og Partierne samles til Sikring af den Uafhængighed og Integritet, der er tilsagt Landet, og som er Folkets fornemste Ønske.« Og med Hensyn til Samarbejdets Form udtaltes: »For at sikre Samarbejdets videre Udvikling og tilrettelægge Arbejdet, naar Rigsdagen ikke er samlet, vælger Partierne et Fællesudvalg paa 2 Medlemmer fra hvert af de fire store Partier og et Medlem fra Danmarks Retsforbund.« Det var 9 Mandsudvalget ogsaa kaldet *Samarbejdsudvalget*, som saaledes oprettedes, en Nydannelse af vidtrækkende Betydning for hele Besættelsestiden.

Naar det hed, at alle Uoverensstemmelser blev lagt til Side, gjaldt dette som nævnt desværre ikke Ministerporteføjljerne, og det betød en Forringelse af Samlingsfrontens rent øjeblikkelige Styrke, at man i alle indviede Kredse vidste, at der var stadig Uenighed om Fordelingen, idet Venstre krævede en Portefølje mere end de Konservative. Hele den 4. Juli igennem til sent om Aftenen rasede denne Kamp, indtil der endelig naaedes en Enighed om et Ministerium paa 12 udelukkende taget fra Politikernes Kreds. Adskillige vil fra den Aften erindre, hvorledes Stauning rolig, men træt kom ud fra Forhandlingerne og til Justitsminister Unmack-Larsen, der stod i Kredsen udenfor, tørt bemærkede: »Du bliver altsaa!«

Saaledes havde den nationale Front ogsaa overvundet den anden Forhindring, og paa Christiansborg mente man, at Vejen herefter laa aaben for den nationale Modstandsvilje, som skulde føre Landet igennem Skærene. Men her

Knud Kristensen.

En Arrestant bliver indbragt paa Politistationen efter Nazisternes
Cykledemonstration over Raadhuspladsen den 2. Juli 1940.

havde man ikke regnet tilstrækkeligt med. Parlamentsledens dunkle Kræfter, hvis Repræsentanter havde Sæde i Erhvervslivets højeste Nøglestillinger. For dem var denne Løsning aldeles utilfredsstillende; helst havde de set et rent Forretningsministerium, men under alle Omstændigheder maatte de kræve Mænd udenfor Politikernes Kreds optaget i Ministeriet. Da Bladene udkom om Morgen den 5. Juli, bragte Berlingske Tidende en Overskrift over hele Forsiden: *Uantagelig Løsning!* Og i »Fædrelandet«, som aabenbart ogsaa havde Adgang til Forlydender fra den samme Kreds, luftedes Tanken om et Ministerium Bramsnæs. Mest afgørende var det dog, at Stemningerne indenfor de ledende Erhvervskredse havde gjort Indtryk paa allerhøjeste Sted.

Da Stauning om Formiddagen mødte hos Kongen med den nye Ministerliste, erklærede Majestæten, at den ikke tilfredsstillede ham, idet han bl. a. henviste til de i Pressen fremsatte Ønsker om Inddragning af Personer udenfor Rigsdagen. Ifølge Staunings Referat i sin Gruppe ventilerede Kongen selv Muligheden af et Ministerium med en anden Chef med den Tilføjelse: »De kan jo blive Socialminister.«

Da disse Meddelelser sivede ud paa Christiansborg i Løbet af den 5. Juli, blev Stemningen her meget opirret, og den Enighed, det hidtil havde skortet paa, blev ved denne Modstand svejset sammen. Ved et Ministermøde Kl. 19 var der Enighed om at lægge hele Bemyndigelsen til at danne det nye Ministerium i Staunings Haand paa Grundlag af en Skitse, Statsministeren tidligere havde udkastet, men dengang ikke var trængt igennem med, nemlig et Ministerium bestaaende af 4 Socialdemokrater, 2 Konservative, 2 Venstre, 2 Radikale og 2 udenfor Rigsdagspartierne.

I alle Rigsdagsgrupper afventede man med Spænding, hvorledes denne plud-

selige og uventede Ministerkrise vilde falde ud, og Partiformændene blev opfordret til at være parat til Dagen efter at blive kaldt til Amalienborg. Da Statsministeren om Aftenen søgte at komme i Forbindelse med Kongen, lod det sig kun vanskeligt gøre, men det lykkedes dog omsider. Kongen, der kom til Stede kjoleklædt fra et Aftenselskab paa Slottet, erklærede straks, da han havde hørt den nye Plan, at han ganske kunde tiltræde en Sammensætning af Regeringen som den foreslaaede. Ministerkrisen var løst, og tilbage stod nu kun Valget af Personer. Desværre viste det sig i den følgende Tid, at den nydannede nationale Samling ved dette Indgreb i Rigsdagens Bestemmelsesret havde lidt en Skade, som der ikke under hele Besættelsen lod sig raade Bod paa. Parlamentsleden havde fejret en Triumf, som kom Landet dyrt at staa.

General Lüdke.

For rigtig at vurdere, hvor paakrævet den nationale Samling var netop paa dette Tidspunkt, skal der tilføjes nogle Bemærkninger om visse Forhold vedrørende Tyskerne. Den 31. Maj havde den tyske Flyvergeneral v. Kaupisch været i Afskedsaudiens hos Kongen. I en Afskedsudtalelse til Pressen kom han ind paa Forholdet mellem Tyskland og Danmark, idet han sagde: »Danmark er ved Besættelsen blevet sparet for frygtelige Ulykker, hvis Omfang kan ses i de Lande, hvor Tyskland blev nødt til at tage Kampen op. Saa smertelig end Besættelsen er for Danmark, er den dog en militær Nødvendighed for Tyskland.« Generalen omtalte derefter, at han havde erfaret, at de tyske Tropper havde opført sig godt, og udtrykte sit Haab om et fortsat godt Forhold mellem de tyske Tropper og den danske Befolkning. Skulde det gode Forhold bringes i Fare af radikale nationalistiske Kredse, vilde saadanne Handlinger faa skæbnessvangre Følger.

Som v. Kaupisch' Afløser modtog Kongen den 6. Juni Generalløjtnant Lüdke, som viste sig at være en til det yderste korrekt Officer. Ogsaa han talte ved sin Tiltræden om det gode Forhold til Befolkningen, der laa ham paa Sinde, og der er ingen Grund til fra dansk Side at nægte, at han i den Tid, han var her, holdt sig denne Udtalelse efterrettelig.

Den egentlige Fare for Landets indre Uafhængighed truede os ikke fra Be-

sættelsestropperne, men fra Gesandtskabet i Kraft af dettes nære Forbindelse med alle de danske antiparlamentariske Kræfter. Saaledes kunde en dansk Rigsdagsmand efter et Aftenselskab hos v. Renthe-Fink i Slutningen af Juli, hvortil han i Kraft af sin Stilling havde været nødt til at møde, give vigtige Oplysninger om de Tanker, de nazistiske tyske Kredse gjorde sig. Først udtalte Gesandten om Norge, at det Land vilde Tyskland aldrig give Slip paa; det var erobret med Krigens Ret og vilde fortsat være Protektorat. Derimod vilde Tyskland respektere den danske Kongemagt og de danske Værn, der i Fremtiden skulde samarbejde med det tyske Rigsværn; ogsaa Danmarks Økonomi vilde Tyskland tage Hensyn til, selv om der naturligvis maatte ske en Omformning under Hensyn til det nye Europa. Da Rigsdagsmanden hertil gjorde en Bemærkning om Rigsdagen, svarede Gesandten venligt: »Rigsdagen behøver vi slet ikke!« Samtalen fandt Sted i Gesandtskabets Have, hvor ogsaa Frits Clausen og andre danske Nazister befandt sig.

Hvad disse nazistiske Herrer stræbte efter, var Magtovertagelsen, og som Eksempel paa deres Metoder kan nævnes, at Folketingsmand Aage Henriksen den 3. Juli indgav følgende Forespørgsel rettet til Justitsministeren: »Hvad foretager Justitsministeren sig i Anledning af, at Folketingsmand Hedtoft-Hansen gentagne Gange offentlig er sigtet for Overtrædelse af Straffelovens Paragraf 100 — Landsforræderi.« Hermed sigtedes til de »Tysklandsberetninger«, som længe før Krigen ved Indbrud var stjaalet paa Socialdemokratisk Forbunds Kontor sammen med andet Materiale fra Hovedorganisationernes Propagandaafdeling (H.I.P.A.), og som siden af Nazisterne var brugt til Hetz mod fremtrædende socialdemokratiske Politikere. Under Hensyntagen til Forespørgselsens Form og Indhold tilskrev Folketingets Formand Forespørgeren, at han nægtede at forelæse den. Som Svar herpaa udsendte Hofjærgermester Sehested kort efter en Pjece, der omdeltes i Rigsdagen; den bar Overskriften: »Hedtoft-Hansen og Hartvig Frisch maa straks fjernes fra den danske Rigsdag.«

Saaledes var Vilkaarene for politisk Virksomhed efter Besættelsen. Hvis disse lyssky Kræfter skulde holdes ude, var det paa høje Tid, at den nationale Samling i Danmark blev til Virkelighed, og det blev Staunings sidste store politiske Indsats, at dette lykkedes.

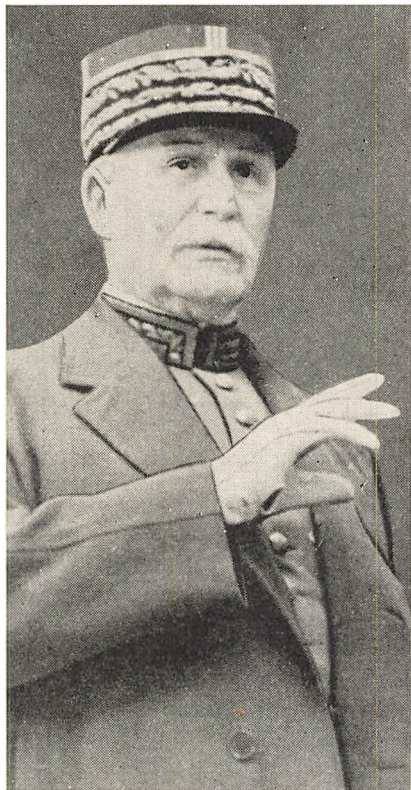
KAPITEL VI

Det andet Samlingsministerium.

Scavenius' Erklæring. Mønt- og Toldunion.

I Begyndelsen af Juli stod Tyskland som ubestridt Overherre i Europa. Kampene i Norge var endt. Italien var i sidste Øjeblik gaaet med ind i Krigen. Efter Englændernes Aktion mod en fransk Flaadeafdeling i Oran, havde Pétain-Regeringen i Frankrig brudt med England den 3. Juli, og to Dage efter, mens den danske Ministerkrise var paa sit højeste, maatte Sverige overfor et tysk Tryk give Tilladelse til Transit af tyske Soldater paa Orlov og af Krigsmateriel, de saakaldte Permittentrejser. Begrundelsen for Sverige var den, at nu, da Kampene i Norge var ophørt, kunde disse Indrømmelser ikke siges at være rettet imod Norge. Naturligvis følte det anderledes i Norge, og den 16. Juli rettede den landflygtige Regering Nygaardsvold en kraftig Protest mod disse Rejser. I Sverige selv fik dette Skridt stor Betydning for Bedømmelsen af Danmark. I de første Uger efter 9. April var Svenskernes Syn paa os Danske temmelig præget af en vis Haanlighed overfor dem, der blev taget paa Sengen. I Modsætning dertil havde Sverige jo ganske anderledes Vaaben, men Indrømmelserne af 5. Juli aabnede alligevel i Sverige Øjnene for, at smaa Lande nu engang ikke er jævnbyrdige med Stormagter. Og gjaldt dette et suverænt, neutralt Land som Sverige, maatte det naturligvis i endnu højere Grad gælde det besatte Danmark, hvor Suverænitet og Neutralitet kun var Fiktioner omend livsvigtige.

I Løbet af Lørdagen den 6. og Søndagen den 7. Juli tilendebragte Stauning sine Overvejelser og Forhandlinger om det nye Ministeriums Dannelse, hvorefter dettes Sammensætning Mandag den 8. blev bekendtgjort. Af Socialdemokrater var der tilbage foruden Statsministeren selv Finansminister Vilh. Buhl, Landbrugsminister Kr. Bording og Arbejds- og Socialminister Kjærbøl, der havde forladt Handelsministeriet for som haandfast Fagforeningsmand at røgte den utaknemmelige Opgave at indfri den nationale Samlings nye Socialprogram. Handelsministeriet overtog Christmas Møller, mens Fibiger blev Kirkeminister. Fra Venstres Side overtog Søren Brorsen Forsvarsministeriet og Knud Kristen-

Marskal Pétain.

sen Indenrigsministeriet, mens den radikale Jørgen Jørgensen fortsatte som Undervisningsminister. Udover Navnet Knud Kristensen var der heri intet væsentlig nyt; Overraskelsen samlede sig om de tre helt nye Navne: Erik Scavenius, Harald Petersen og Gunnar Larsen, thi her laa Indrømmelsen til de anti-parlamentariske Kræfter, der havde hindret den Regering, Rigsdagens Partier var blevet enige om.

Erik Scavenius' Rolle som Udenrigsminister under den forrige Verdenskrig gør det umiddelbart forstaaeligt, hvorfor Valget var faldet paa ham. Det skal have været et udtalt Ønske hos Kongen at faa Scavenius til Udenrigsminister, og Stauning har med sit Blik for Realiteter erkendt Nødvendigheden af til denne Post at vælge en Mand, der kunde anses for *persona grata* hos Tyskerne. Dertil kom den store Fordel, at det var notorisk, at han ikke i mindste Maade var Nazist (det ses af Listen, at han i Virkeligheden traadte ind som Repræ-

sentant for de Radikale, hvad det dog snart viste sig, Partiet ikke var vel hjulpet med); med sin kyniske Foragt for Ideologier nærede han meget ringe Forestillinger om det nazistiske Partivæsen og afgjort Ringeagt for de danske National-Socialister.

Scavenius er næppe gaaet ind paa Staunings Anmodning med Lyst, men han har ment at vide, hvad der i Situationen skulde gøres for Landet, og været parat til at gøre det. Han har ogsaa vidst, at det var upopulært og vilde stride mod danske Følelser, men det laa i hans Karakter ikke blot at gaa imod Strømmen, men ogsaa at føle en vis Nydelse ved ud fra sin formentlige Bedreviden at tirre disse Landsmænd, der var hildet i det, som for ham kun var nationalt Føleri. Men vigtigst af alt var, at han ubetinget troede paa Tysklands Sejr, og denne ensidige Blindhed, der i det lange Løb var hans Svaghed, gav ham i det givne Øjeblik hans Slagkraft.

Om den anden af de nye Mænd, den tidligere Statsadvokat Harald Petersen, maa det siges, at Stauning her traf et godt Valg. Denne Mand var fra sin Virk-

somhed i Skranken varit til at tage sagligt og nøgternt paa Forbrydere, ligegyldigt hvor i Samfundet, de var placerede, og da Størstedelen af de fremtrædende danske Nazister tilhørte Forbrydervendenen direkte eller indirekte, kom disse hans Forudsætninger ham i høj Grad til gode som Justitsminister i de følgende Maaneder.

Valget af Gunnar Larsen som Trafikminister var derimod fra ethvert Synspunkt set en alvorlig Fejl. Der ymtes om, at det skal have været Udenrigsministeriets økonomiske Raadgiver Styhr, der har været Formidleren ved dette Valg, men i saa Fald har han hverken gjort Danmark eller det ansete Firma F. L. Smidth, han repræsenterede, eller Gunnar Larsen selv nogen Tjeneste. Naar man tænker paa, hvor meget der har været fablet om Nødvendigheden af at faa en af vore store Ingeniører med ind i Landets Styre — man kan i denne Periode virkelig tale om en Slags Ingeniør-Parti — maa det erkendes, at da Fænomenet endelig præsenteredes, viste det sig i moralsk Kvalitet at ligge langt under parlamentarisk Jævnmaal. Det viste sig ogsaa, hvad det betyder i Politik, at en Mand i hvert Fald har et Parti at staa til Ansvar for. Naar som i Tilfældet Gunnar Larsen Karakteren er saa ringe, og Ansaret overfor et Parti mangler, bliver Følgen en Opportunisme uden anden Idé end den personlige Chance, som vedkommende styrter til at gribe i ethvert Forhold. Denne ubetydelige og svage Person var saaledes indenfor selve Ministeriet en Breche paa Forhaand i den nationale Front.

Statsminister Nygaardsvold, Norge.

Næppe havde Stauning i det første Ministermøde den 8. Juli Kl. 10 budt de nye Ministre velkommen og indskærpet de sædvanlige Regler om Afkald paa Ordner, Rang og Uniform samt Pligt til Fremlæggelse af Lovforslag og Meddelelser af Oplysninger, før Scavenius bad om Ordet for at oplæse en af ham til »Berliner Börsenzeitung« udarbejdet Opsats vedrørende Danmarks Forhold til Tyskland. Ministeren tilføjede til Oplæsningen, at han havde tænkt at tilstille »Politiken« den, saa at den derfra kunde gaa til Ritzau.

Denne Erklæring betegnede efter sit Indhold en dybtgaaende Ændring i den

Udenrigsminister Günther, Sverige.

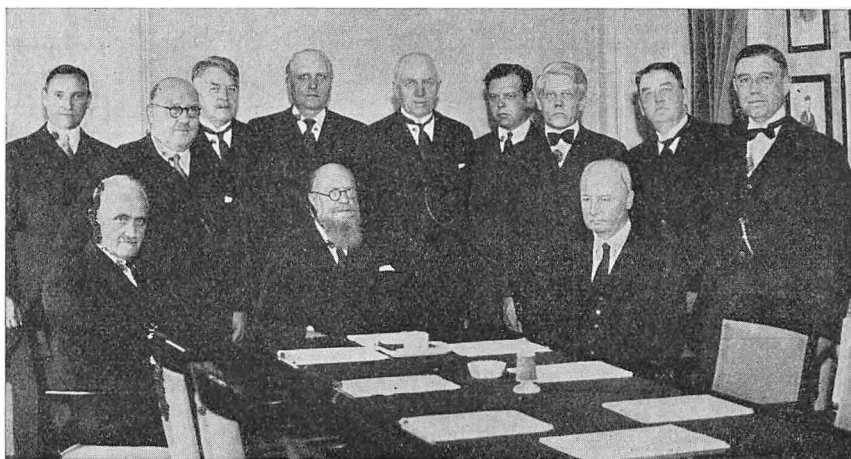
Politik, Danmark havde fulgt siden 9. April (se Aktstykker Nr. 9). Til Indledning siger Scavenius, at han vil drage en Parallel mellem Forholdene under Verdenskrigen og nu, og dette gør han ved at paavise, at Forskellen mellem før og nu var den Kendsgerning, at den tyske Højsøflaade ikke denne Gang kunde dække Tysklands Flanke mod Nord. Denne Opgave maatte derfor nu tilfalde Land- og Luftstridskræfterne, men disses Tilstedeværelse i selve Landet maatte naturligvis gøre Forstaaelsen sværere for det danske Folk.

I alt dette var der megen sund Sans, men dertil føjedes den afgørende Passus aabenbart som Paalægget paa Brødet: »*Ved de store tyske Sejre, der har slaaet Verden med Forbavselse og Beundring, er en ny Tid oprundet i Europa, der vil*

medføre en Nyordning i politisk og økonomisk Henseende under Tysklands Førerskab. Det vil være Danmarks Opgave herunder at finde sin Plads i et nødvendigt og gensidigt aktivt Samarbejde med Stortyskland.» Opsatsen sluttede med et Haab om, at Danmark vilde finde Forstaaelse for sin Egenart.

Denne Erklæring om aabenlys »Collaborationisme« endda med Udtryk for »Beundring« for de tyske Sejre var et Slag i Ansigtet paa alle de Kredse, der følte den tyske Besættelse som en Smerte. De Konservative, som for enhver Pris havde villet af med P. Munch, var nu fra Asken havnet i Ilden; aldrig vilde Dr. Munch have ladet saadanne Ord komme over sine Læber, som nu frejdigt med hele det nye Ministeriums Tilslutning skulde sendes over Verden.

Der forlyder intet om, at det kom til nogen egentlig Holmgang i Ministeriet

Samlingsregeringen, udnævnt 8. Juli 1940.

om Erklæringen; man protesterede imod Offentliggørelse gennem »Politiken« og forlangte straks Erklæringen ud gennem Ritzau. Stauning havde i Forvejen godkendt Artiklen, og overfor Ministrenes Indvendinger gjorde Scavenius gældende, at vi maatte tale paa en Maade, saa at Modtageren kunde forstaa det. De færreste troede, Udtalelsen indvarslede en helt ny Politik.

I et Referat af dette indledende Møde (*Per Möller*: »De reste sig« p. 95), som aabenbart gaar tilbage til Christmas Møller, siges det, at Stauning straks tilsluttede sig Udtalelsen, medens de øvrige Ministre var betænkelige. Hertil føjes som direkte Citat af Christmas Møllers Tankegang: »Vi skal naturligvis gøre et Forsøg paa at faa Erklæringen mindre udæskende. Men det er klart, at der i Realiteten ikke er noget at gøre. Det eneste, du kan gøre, er at meddele, at du ikke vil tage Ansvar for Erklæringen, og at gaa ud af Regeringen samme Dag, du er udnævnt til Handelsminister. Du kan gøre det for din egen Skyld, og det har du den største Lyst til, og du kommer derved til at staa i det klareste Lys, men hvad tjener det ellers til? Hvad kan du nemlig gøre, naar du er gaaet af? Angribe den Regering, som du selv med stort Besvær har hjulpet til at faa dannet, kan du ikke. Det vilde fremfor noget være at spille Tyskernes og de danske Nazisters Spil.« Derfor slutter Christmas Møller sine Overvejelser med at sige: »Kommer Tid, kommer Raad; man ved aldrig, hvad der kan ske,« og han har hertil senere føjet: »Jeg mener endnu i Dag, at jeg handlede rigtigt.«

Hvad Christmas Møller her har udtrykt, svarer sikkert nøje til, hvad de andre politiske Ministre har følt og tænkt. Dagen efter talte Rigsleder Alfred Rosenberg i Berlin om det tysk-nordiske Skæbnefællesskab, og det var aabenbart

det officielle Tysklands Svar paa den danske Erklæring: »Vesterhav-Østersø-Rummet og Donau-Rummet maa træde i gensidig levende økonomisk-kulturel Forbindelse, og det er kun muligt over Tyskland. Magternes indbyrdes Stilling vil blive bestemt af det faktiske Styrkeforhold. En lille Nation sætter intet til af sin Ære ved at stille sig under et helt stort Folks og et stort Riges Beskyttelse. Det er klart, at det tyske Rige aldrig mere vil give Afkald paa at værne sig mod Gentagelse af lignende Overfald som det, England forsøgte overfor Norge i April 1940.«

Disse truende og dog nedladende Ord til den lille Nation, der lige havde gjort sit Skrabud, danner den rette Baggrund for de følgende Ugers Begivenheder i Danmark. *Hele vor Politik var i Skred.* I et Ministermøde den 11. Juli mødte Udenrigsministeren med følgende Forslag:

- 1) at tilstille den tyske Regering i Berlin den i forrige Møde vedtagne Erklæring med en Note;
- 2) i større Udstrækning end hidtil at anvende Generalkonsul Yde, Hamborg, i Orienteringen overfor Tyskland og give ham Gesandt karakter;
- 3) under Hensyn til, at Folkeforbundet praktisk ikke eksisterer mere at trække Danmarks Repræsentation tilbage og ophøre med Betaling af Bidrag. En højtidelig Udtræden kan ikke anses for ønskelig (man hører Scavenius — med et Blik over Læsebrillen — tilføje: »Man slaar ikke en død Mand ihjel«);
- 4) at anerkende Slovakiet.

Medens Punkterne 1, 2 og 4 straks blev antaget, enedes man om, at Spørgsmaalet om Folkeforbundet skulde forelægges det udenrigspolitiske Nævn. I dette Nævnsmøde, som afholdtes den 17. Juli, kom det til et voldsomt Sammenstød mellem Scavenius og Landstingsmand Jepsen Christensen, ikke om Folkeforbundsspørgsmaalet, men om Erklæringen af 8. Juli, som ikke havde været forelagt Nævnet. Jepsen Christensen vilde herom udsende en Protesterklæring, men den blev standset af Pressebureauet. Dette var den første kraftige Modstandsyrtring overfor Scavenius-Politiken, men den kom altsaa kun til Orde indenfor fire Vægge.

I et Ministermøde den 19. Juli, hvor Scavenius refererede fra Mødet i Nævnet, gav Udenrigsministeren samtidig Meddelelse om den Note, han havde bebudet vilde blive sendt til Berlin sammen med Regeringserklæringen. For at overrække denne Note var Minister Mohr sendt til Berlin. I Udenrigsministeriets senere Redegørelse udtales det, at »dette hovedsagelig var ment som en Courtoisie uden andet praktisk Formaal end det, at Udenrigsministeren omgaaende kunde faa et mundtligt Referat af Udtalelser af Betydning, der kunde falde fra tysk Side«. Det fremhæves ogsaa, at der ikke var givet Minister Mohr nogen Instruktion om andet og mere. Da Mohr var ankommet til Berlin, havde han ikke truffet v. Ribbentrop, men afleveret No-

Harald Petersen afløser Unmack Larsen som Justitsminister
den 8. Juli 1940.

ten til Statssekretæren; desuden havde han aflagt et Besøg den 18. Juli hos Ambassadør Ritter, og denne havde stillet ham det direkte Spørgsmaal, om Noten var at forstaa saaledes, at Danmark var rede til med Tyskland at drøfte (*»besprechen«*) det fremtidige økonomiske Samarbejde *allerede inden en europæisk Fred* og ikke først efter en saadan. Hertil havde Mohr svaret, at han ikke havde drøftet det specielle Spørgsmaal om Tidspunktet med Udenrigsministeren, men at der efter alt foreliggende for ham ikke kunde være nogen Tvivl om Danmarks Villighed til en *»Besprechung«* før Fredsslutningen, da det selv-sagt laa i Danmarks Interesse at blive taget med paa Raad, inden Tyskland lagde sig for fast paa bestemte Standpunkter. Samtidig med, at Scavenius i Ministermødet refererede denne yderst vigtige Samtale, som maatte komme fuldstændig bag paa hans Kolleger, udtalte han som sin Mening, at det vilde være klogt, om Danmark gik i Forhandling med Tyskland, inden Krigen var tilendebragt. (Det var dette Ræsonnement, der senere populært udtryktes i Billedet med Tysklandsekspressen, hvori de, som kom først, vilde faa de bedste Pladser). Da Samtalen var ført, uden at Ministeriet var spurgt, var der i første Omgang intet andet at gøre end at tage det skete til Efterretning. Resultatet blev de langvarige Drøftelser af Mønt- og Toldunionen, som vil blive omtalt nedenfor; men først bør der gøres Rede for den overordentlige Forøgelse af de tyske Krav paa Indblanding, som den nye Politik medførte.

Klarest Overblik over denne Flodbølge af Krav vil man faa ved at inndeles Stoffet efter de forskellige Administrationsgrene.

1. Allerede den 11. Juli havde Landbrugsministeren redegjort for en Række

Forhandlinger, som han havde ført med Landbrugets Organisationer om en ny *Kornordning*, om hvilken der var opnaaet Enighed (sml. det økonomiske Afsnit). I Erkendelse af, at de nye, stærkt forhøjede Kornpriser vilde sætte Gang i Prisskruen, blev det paalagt Kriseudvalget indenfor Ministeriet at tage Spørgsmaalet om Arbejderlønningerne op til ny Undersøgelse. Dette førte den 15. Juli til, at der blev Enighed om, at Bording ved Lovforslagets Forelæggelse skulde fremsætte en Regeringsudtalelse om Arbejderlønningerne. Fremsættelsen fandt Sted den 17. Juli, og Udtalelsen havde følgende Ordlyd: »Det er Regeringens Hensigt, naar disse Priser for den nye Kornhøst slaar igennem for vigtige Fødevarers Vedkommende, at søge gennemført en vis Tilpasning mellem Arbejderlønningerne og de nye Priser. Det er ligeledes Hensigten at begrænse Brødprisernes Stigning for den økonomisk daarligst stillede Del af Befolkningen.« Efter dette henvendte Tyskerne sig til Landbrugsministeriet og forlangte Adgang til, naar Forslaget om Arbejderlønninger var udarbejdet, at blive gjort bekendt med Indholdet. Samtidig gjorde de Krav paa en Forhandling om Bryggeriernes Forbrug af Korn, ønskede nedsat et Udvalg under Landbrugsministeriet til Behandling af Landets Forsyning med Træ, og ønskede efter forudgaaende Forhandling med Godsejer Hasselbalch en Mand sendt til Tyskland for at studere den tyske Uldordning. Man vil heraf se, at der snart ikke var det Omraade af dansk Landbrugsadministration, de ikke blandede sig i.

Lige saa stærk og endnu mere brutal var den Interesse, Tyskerne viste for den nye *Mælkeordning*, som var det første Lovforslag, Handelsminister Christmas Møller fremkom med. Loven var udarbejdet paa Grundlag af Betænkningen af Kommissionen af 17. Juni 1939 og gik ud paa Centralisering af Mælkesalget med deraf følgende Billiggørelse baade af Mælk og Fløde. Fra yderliggaaende L. S. Kredse havde man derefter gjort Tyskerne opmærksomme paa, at Nedsættelsen af Mælkepriserne sandsynligvis vilde øge Konsumet. Renthe-Fink gik derfor til Scavenius og udtrykte sin Misbilligelse af, at der ikke havde været forhandlet med Tyskerne om Loven, hvorfor han maatte ønske Behandlingen standset. Loven var paa det Tidspunkt naaet til Landstinget, men blev her standset den 21. Juli og først 10 Dage senere ført til 3. Behandling.

Ved Siden af disse økonomiske Indgreb bør dog nævnes, at det endelig lykkedes Nationalbankdirektør Bramsnæs ved Forhandlinger, der strakte sig gennem Juli og August Maaned, at naa til en Ordning, hvorefter *tyske Pengesedler* ikke længere var lovligt Betalingsmiddel for den tyske »Værnemagt« i Danmark. For Fremtiden vilde Banken efter forud for hvert Kvartal truffen Overenskomst med de tyske Myndigheder stille et vist Beløb til Raadighed for Besættelseshæren i danske Kroner. Hovedmængden af disse Beløb skulde trækkes paa Checks og kun, hvor det drejede sig om Soldaternes Sold eller mindre Regningsbeløb, udbetales i danske Kroner.

2. Paa *Retsvæsenets* Omraade fortsatte Administrationen paa det Grundlag, der var skabt i de første Maaneder, og selv efter nogle alvorlige Slagsmaal i Frederikshavn i Midten af August, hvorved 8 unge Mænd blev idømt strenge Fængselsstraffe for Overfald paa tyske Soldater, fremkom der kun indtrængende Formaninger fra Justitsministeren og Statsministeren i Radioen. Derimod blev *Pressens* Forhold Genstand for Lovgivning ved en Ændring i Straffeloven fremsat den 19. Juli og stadfæstet den 22. samme Maaned. Grundlaget for Pressens Stilling havde i nogen Tid været et fortroligt statsministerielt Cirkulære af 6. Maj 1940, der fastsatte følgende Regler: »Enhver Omtale af krigsmæssige Begivenheder indenfor dansk Omraade, alt udenlandsk Telegramstof, Skibsfartsmedde-

Scavenius lige efter sin Udnævnelse
til Udenrigsminister.

lelser og Omtale af Besættelsestroppers Bevægelser og Færden skulde godkendes af Udenrigsministeriets Pressebureau, som endvidere kunde stille Krav om Censur af Meddelelser om løbende Handelsforhandlinger og andre specielle nøje angivne Handels- og Forsyningsforhold.« Denne Ordning var Redaktørerne frivilligt gaaet ind paa at overholde, dog saaledes, at Overtrædelser ikke kunde indankes for Domstolene, men Sager, der rejstes af Udenrigsministeriet, skulde paadømmes af Pressens egne Mænd, nemlig et Femmandsævn. Da der imidlertid var visse Blade, som ikke havde tiltraadt Ordningen (nl. de nazistiske), maatte Justitsministeren finde det nødvendigt, at der ad Lovgivningens Vej blev givet Retningslinier for

alle Blade. Lovens Formulering gik ud paa, at den, der ved trykt Skrift giver Meddelelser, der er egnede til at skade Landets Interesser i Forhold til Udlandet, straffes med Fængsel indtil 1 Aar eller under formildende Omstændigheder med Hæfte eller Bøde. Det tilføjedes udtrykkeligt, at Tiltale kun kunde rejses, efter at Pressenævnet havde haft Lejlighed til at udtale sig. Dette Indgreb var altsaa nærmest fremkaldt af en dansk Interesse. Anderledes forholdt det sig med de frække *Sessioner*, som Tyskerne ganske officielt lod afholde i Sønderjylland, og noget ind i August begyndte Tyskerne paa Foranledning af de danske Nazister at interessere sig for en Ophævelse af *Mødeforbudet*, hvilket vil blive omtalt senere.

3. For *Hærens* og *Flaadens* Vedkommende rejstes der straks efter Ministeriets Rekonstruktion nye Krav. Tyskerne var interesseret i Fremstillingen af Ammunition paa Hærens Værksteder og ønskede, at Leverancerne herfra skete til Dansk Industri Syndikat, og tilsvarende Forhandlinger førtes med Marinen, idet Raastofferne skulde leveres fra Tyskland og Betalingen ske paa Clearing-Basis. Scavenius anbefalede hurtigt Svar, og efter Forelæggelse for Kongen blev Bemyndigelse givet. Ogsaa Ministrygningen i danske Farvande var Tyskerne interesserede i og en Opmaaling af Samsø Bælt. Efter Forelæggelse for Kongen blev ogsaa dette imødekommet. Senere kom Krav om Forflyttelse af en dansk Oberst fra Sønderjylland, og i Slutningen af August krævede Tyskerne, at Middelgrundsfortet, der benyttedes til Skoleuddannelse, enten blev overtaget af »Værnemagten« eller bemanded af Danskerne. Forsvarsminister Brorsen foreslog, at Betjeningen af Skytset blev overladt det tyske Militær. Det stærke Røre indenfor de danske Værn havde endnu ikke lagt sig, selv efter at Redegørelserne for Begivenhederne den 9. April underhaanden var bragt til Office-rernes Kundskab. Et mærkeligt Udslag af den ulmende Misfornøjelse var en Skrivelse fra General Prior, som Forsvarsministeren den 1. August forelagde Ministeriet. Heri beklagede Generalen sig over, at Hæren og Flaaden ikke havde været med til Planlægningen af Landets Militærpolitik, og stillede desuden forskellige Forslag bl. a. om Indledning af Forhandlinger med Tyskland. Det vedtoges, at Statsministeren skulde deltage i en Samtale med Generalen. Det besynderlige i denne Henvendelse faar maaske en vis Forklaring ved den Kendsgerning, at Gunnar Larsen i Begyndelsen af August bl. a. førte Samtaler med Militærattaché Kjølse vedrørende Danmarks fremtidige Stilling til Militærspørgsmaalet. Man bør her erindre sig den tyske Gesandts ovenfor refererede Udtalelser til en dansk Rigsdagsmand.

4. Paa en Række mindre Punkter mødte Tyskerne med yderligere Krav. De krævede ny Ordning af Luftvarslingen i Lighed med Tysklands (26/7), Regulering af saadanne udenlandske Statsborgeres Forhold, der endnu ikke var naturaliserede, hvilket førte til to ekstraordinære Love om Indfødsret, stadfæstet

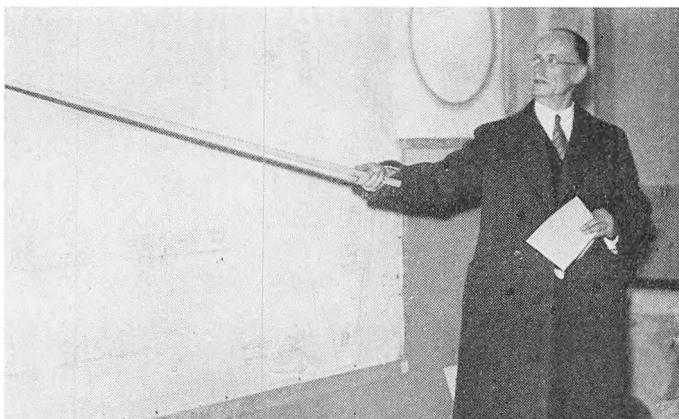
henholdsvis 2. August og 21. August. Undervisningsministeriet, der hidtil havde været uberørt af Indblanding, stillede i Slutningen af Juli overfor Krav om Udlejning af Jonstrup Seminarium til Brug for Tyskerne. En Maaned senere maatte Handelsministeren meddele, at der var stillet Krav om Overtagelse af nogle Skibe bygget paa danske Værfter for udenlandsk Regning. Saaledes regnede det ned med stadig nye Krav.

5. Medens alle de Indgreb, der hidtil er omtalt, var foretaget paa en Maade, som ikke gjorde det klart for Befolkningen, hvad det egentlig var, der foregik, stillede man ved Spørgsmaalet om *Sommertidens* Forlængelse pludselig overfor den rene Sandhed. Lige siden Foraaret havde dette Spørgsmaal affødt utallige Diskussioner i Partigrupperne og Ministeriet,

fordi den kendte Uvilje i Landbruget gjorde det næsten umuligt at føre Sagen igennem, og da man endelig i April var naaet til Enighed om 1 Times Sommertid, var det paa Betingelse af, at Loven udløb ved Høstens Begyndelse den 15. August. Et Par Uger i Forvejen blev der forespurgt fra tysk Side, om Loven ikke kunde forlænges, men vel vidende, hvilke Kvaler Loven allerede havde voldt, svarede Udenrigsministeriet, at Sagen var gennemført ved Lov og ikke kunde ændres. Dermed syntes Spørgsmaalet ude af Verden, saa meget mere som Rigsdagen havde Ferie. Men den 15. August om Eftermiddagen mødte den tyske Gesandt med Krav fra militær Side om Sommertidens Forlængelse. Rigsdagen blev straks indkaldt telefonisk og telegrafisk til et Aftenmøde den 16. August, hvor Loven blev ført

Gunnar Larsen ankommer til Amalienborg.

Ingeniør Højgaard.

igennem i begge Ting. Ved Behandlingen i Folketinget kunde Hr. Hartel ikke undlade en Kritik af Formen: »Vi har behandlet Sager af lignende Art, hvor vi vel har været klar paa, at det skyldtes Ønske fra anden Side, men hidtil er det ikke direkte meddelt, at Bestemmelserne skyldtes et saadant Ønske. Kunde det ikke ved en rettidig Forhandling mellem Parterne have været undgaaet?«. Herpaa svarede Stauning med en Henvisning til de tidligere førte Forhandlinger og sluttede: »Derefter hørte vi først om de Interesser, der knytter sig til Sagen, i Gaar Aftes Kl. 6.« Dette aldeles uforblommede Svar vandt Rigsdagens Bifald, og det fik ikke liden Betydning, at Befolkningen endelig fik Syn for Sagn. Medens de politiske Ministre i denne Haglbyge af Indblandinger daarligt vidste, hvordan de skulde genvinde et fast Stade, eller om der overhovedet var en Grænse for Scavenius' Eftergivenhed, var der en Minister, som svømmede som en Fisk i Vandet, nemlig Gunnar Larsen. Snart slog han til Lyd for at faa en Mand til U. S. A. vedrørende Grønland og tilbød at *stille* en saadan Mand, snart havde han hos Tyskerne hørt, at der var megen Interesse for det danske Vejvæsen, ikke mindst for Rødby-Femern Ruten og for en Autostrada Hamborg-Aalborg. I Forbindelse hermed spurgte han i Ministermøde Udenrigsministeren, om denne havde noget imod, at han rejste til Berlin for at forhandle, hvilket denne anbefalede. Den 21. Juli samlede han efter bedste nazistiske Mønster alle F. L. Smidths Arbejdere og holdt en storpolitisk Tale om den nødvendige Omlægning af Erhvervslivet, idet han tilføjede, at det sikkert vilde blive nødvendigt ogsaa paa anden Maade at tilpasse vore sociale og politiske Forhold paa et saadant Grundlag, at det bedst mulige Samarbejde med Tyskland kunde iværksættes. Samtidig med alt dette lod han nedsætte en stor Vejkommission med Ingeniør Højgaard som Formand, hvorved Ingeniør-Partiet

endelig skulde vise, hvad det duede til. Efter alt dette kunde det ikke undre nogen, at denne travle *agent voyageur* ogsaa fik betroet Formandsskabet i den Delegation, som blev en Følge af Minister Mohrs ovenfor omtalte Samtale med Ambassadør Ritter i Berlin.

Det, Mohr havde svaret, var, at Danmark var parat til Drøftelser af Tilpasning før Fredsslutningen. Hvorledes den Snebold, der hermed var sat i Gang, kom til at rulle, er fremstillet udførligt i den ovenfor omtalte Redegørelse fra Udenrigsministeriet, paa Grundlag af hvilken Hovedbegivenhederne her skal gengives. Med Ambassadør Ritters Spørgsmaal og Mohrs Svar var denne Sag unægtelig (for at bruge en Vending af Scavenius) »lagt op i et højere Plan«. Hele Historien minder om Bonden i Eventyret, der ved en uforsigtig Udtalelse bliver taget paa Ordet af Trolden.

Den 30. Juli ankom nemlig Ambassadør Ritter til København og forelagde mundtligt Scavenius Forslag om Danmarks Indtræden i »Wirtschaftsunion« med Tyskland, hvormed han mente Mønt- og Toldunion. Enkelthederne havde man i Tyskland ikke gjort sig helt klar, men et Tilsagn i Principet vilde Ambassadøren gerne bringe med sig hjem, naar han næste Dag tog tilbage til Berlin; saa kunde man enes om en »Rammeoverenskomst« paa 3—5 Dage og saa paa et Par Maaneder gøre den endelige Overenskomst færdig. Men om Rammeoverenskomsten maatte der herske den dybeste Fortrolighed.

Da Scavenius samme Dag refererede denne Samtale i et Ministermøde, anbefalede han paa sin Side at imødekomme Tyskerne. Vort vestlige Marked var tabt. Vi risikerede at blive overladt til os selv, hvis vi ikke vilde forhandle, mens der i Overenskomsten kunde ligge en Beskyttelse. De erobrede Lande vilde af sig selv glide ind i en Sammenslutning, men det maatte ogsaa paaregnes, at Sverige og Svejts vilde komme med. Baade af politiske og økonomiske Grunde maatte vi optage Forhandlingen.

Det forbløffede Ministerium vedtog at forelægge Sagen for 9 Mandsudvalget næste Dag Kl. 9.30, derefter for Kongen for saa endelig at genoptage Forhandlingen i Ministeriet. I 9 Mandsudvalget var der mildt sagt næppe nogen, der til Bunds kunde lodde Dybden af det fremførte med saa kort Varsel. I det derefter følgende Ministermøde hagede man sig dog fast i visse bestemte Mod-

Ambassadør Dr. Ritter.

krav: Kronen skulde vedblive at være eneste lovlige Betalingsmiddel i Danmark, og man skulde undgaa at betegne det paatænkte som en Mønt- og Toldunion, men finde en anden Betegnelse for Overenskomsten. Dertil kom et bestemt Krav om et fast Kursforhold mellem Mark og Krone i Overensstemmelse med Prisniveauet i de to Lande, da man ellers maatte befrygte dybtgaaende sociale Forskydninger i Danmark. Dette, der reelt betød Sænkning af Markkursen, var et Hovedpunkt. Disse Synspunkter fremførtes overfor Ambassadøren ved en paafølgende Frokost, hvor Stauning, Scavenius, Buhl, Gunnar Larsen og Bramsnæs var til Stede, og derefter udarbejdedes et dansk Memorandum, hvori Mønt- og Toldunion var erstattet med Ordet »Erhvervsfællesskab«, og hvor der desuden blev taget en Række Reservationer i Form af Kauteler for det mindre Landbrug, for den danske Industri, om Adgangen til fri Valuta til Brug overfor tredie Land samt om Overgangsbestemmelser. Med dette i Lommen rejste Ambassadøren tilbage med Aftale om, at Forhandlingerne skulde paabegyndes i Berlin den 5. August og være dybt fortrolige.

Da Delegationen bestaaende af Gunnar Larsen som Formand, Bramsnæs, Knud Korst, Styhr og Wassard var ankommet til Rigshovedstaden d. 4. August, modtog den straks om Aftenen et foreløbigt Udkast, og her gentog Eventyret med Bonden og Trollden sig i uhyggelig Forstørrelse. Forslaget var af et saadant Indhold, at det vilde være livsfarligt for en lille Stat overhovedet at drøfte det. Det var ikke blot en Skitse af en fuldkommen Mønt- og Toldunion, men der var desuden Punkter, der vilde ophæve enhver Selvstændighed for det lille Land, f. Eks. fri og lige Adgang saavel for Personer som for Selskaber (»juridiske Personer«); Kontraktens Gennemførelse skulde ledes af et Forvaltningsraad med en tysk Formand samt et tysk og et dansk Medlem, hvor Formandens Stemme gav Udslaget; alle Forhandlinger med tredie Stat skulde føres af Rigsregeringen o. s. v.

Hele Delegationen, selv Gunnar Larsen, blev bestyrtet, og den sidste telegraferede hjem til Scavenius, at Udkastet var uantageligt blot som Forhandlingsgrundlag. Man enedes om at meddele Tyskerne dette underhaanden, hvortil Ambassadør Ritter svarede, at han selv var klar over, at Overenskomstforslaget maatte gennemgaa radikale Ændringer, men han bad om, at det officielle Aabningsmøde alligevel maatte finde Sted. Dette gik Delegationen ind paa, men da den fastholdt, at Forslaget ikke kunde være Forhandlingsgrundlag, nøjedes man med i to følgende Dage sammen med Tyskerne at foretage en saakaldt »kursorisk« Gennemgang til Belysning af de danske Synspunkter. Herefter vendte Delegationen hjem den 8. August.

I Dagene fra den 9. til den 16. fortsattes Drøftelserne af Sagen i Ministerium, 9 Mandsudvalg samt med Erhvervsorganisationerne (der vedvarende modsatte sig Planen og endog foretog Henvendelse til Kongen), mens Delegatio-

nen fra den 15. til den 17. August for anden Gang maatte tage til Berlin for at faa Fristen forlænget. Her gjorde Ritter opmærksom paa, at da Sagen var blevet Offentligheden bekendt imod Aftalen, maatte Tyskland nu betragte en Undertegnelse af Rammeoverenskomsten som bindende for Danmark. Scavenius var rede til at bøje sig for dette Krav og satte sin Stilling ind paa, at Regeringen skulde give den forlangte principielle Tilslutning og samtidig fremsætte et Modforslag, hvortil han havde ladet udarbejde et skitse-mæssigt Udkast. Ministeriet afviste imidlertid — naturligvis med Undtagelse af Gunnar Larsen — enhver bindende Forhaandsaftale, og dermed faldt Modforslaget bort uden nærmere Drøftelse, og uden at Scavenius gjorde Alvor af sin Trusel (Forhandlingen foregik i Statsraadet). Herefter maatte Delegationen paa sin tredie og sidste Rejse se at hale i Land paa saa pæn en Maade, det lod sig gøre. Dette skete ved, at Delegationen udtalte Ønsket om, at man i Danmark kunde fortsætte Detailundersøgelsen, og samtidig gav Udtryk for sin Taknemmelighed for den Venskabelighedens Aand, hvori Forhandlingerne var blevet ført. Ritter tog det meget pænt, men lod dog i sit Resumé af de negative Forhandlinger den Bemærkning falde, at hvis den dansk-tyske Ordning blev udskudt til efter Krigen, vilde den næppe blive saa gunstig for Danmark.

Hertil havde man paa det Tidspunkt naturligvis intet Svar, men i hele Danmark føltes Udfaldet som en uhyre Lettelse. For første Gang under Besættelsen sporede et Tilløb til det, der senere blev den illegale Presse. Smaa, maskinskrevne Lapper, uvist hvorfra, spredtes i Tusindvis af Eksemplarer med et Indhold af 8 Punkter, der resumerede det væsentlige af de tyske Forslag. Virknin-

Vald. Thomsen, Bondepartiet.

gen heraf bør ikke undervurderes, navnlig ikke paa Erhvervslivets Mænd. Blandt Organisationerne fik Scavenius her kun Tilslutning fra Niels Lindberg fra Arbejdernes Erhvervsraad. Grebet af rent abstrakt Begejstring for Planøkonomi og svigtet af enhver politisk Sans lod denne Mand sig ganske blænde ved Tanken om Tysklandsekspressens bedste Siddepladser, og dette Sving til Siden fik desværre ogsaa videregaaende Følger for hans Synspunkter.

For Scavenius var Udfaldet af denne stort anlagte Aktion et alvorligt Nederlag, og han gav da ogsaa i et Ministermøde den 20. August Udtryk for, at der efter Sagens Forløb kunde være Grund for ham til at trække sig tilbage, men at han dog ikke nu i saa Henseende selv vilde tage Initiativet. Paa denne Invitation fik han intet Svar, hvilket dog ogsaa var et Svar. Den, der vilde benytte Lejligheden til at kræve hans Afgang, maatte samtidig kunne pege paa hans Eftermand. Men sund Fornuft maatte sige en, at Tyskerne ikke vilde taale en Eftermand, der fra deres Synspunkt set var mindre antagelig; altsaa maatte et Skifte give os en mere uantagelig. Dette Dilemma i Forbindelse med Scavenius' Pligtfølelse overfor det, han mente var hans Opgave, naglede ham fast til Taburetten, saa længe der under Besættelsen var en dansk Regering.

Mønt- og Toldunions-Planen var kun en Episode og blev aldrig mere; anderledes forholdt det sig med Spørgsmaalet om Danmarks saakaldte Omstilling til det nye Europa, thi det blev en Epoke, der satte sig Spor i visse Dele af Befolkningen. I de antiparlamentariske Kredse var Omstillingen et Hovedkrav, der som en Knytnæve rettedes imod Regeringen og den nationale Samling. Det var saaledes betegnende, hvad Valdemar Thomsen udtalte ved tredie Behandling af Finansloven den 4. Juli overfor de samarbejdende Partier, der her for første Gang demonstrerede deres fælles Front. Han udtalte vendt mod Regeringen: »Ministeriet Stauning og dets betroede Mænd har deres Fortid imod sig i den Grad, at de simpelt hen, i alt Fald overfor Tyskland, ikke kan repræsentere Landet paa rette Maade.« Og han tilføjede med Henblik paa Fremtiden og Bøndernes Stilling: »Jeg tror, at der, naar Krigstidens Vanskeligheder er overstaaet, med det tyske Marked og de tyske Priser som Basis vil blive tilfredsstillende Arbejds- og Fortjenstmuligheder.«

Det siger sig selv, at hele Betragtningen, hvis den deltes af Tyskerne, i Løbet af kort Tid vilde undergrave Regeringen. Hele Scavenius' Politik gik netop ud paa ved selv at tage Føringen i »Omstillingen« at lede Vandet bort fra den antiparlamentariske Mølle. I en Leder i »Politiken« den 14. Juli om loyalt og aktivt Medarbejde i et Europa, »hvor de urimelige Told- og Pasgrænser afløses af en planøkonomisk Ordning«, var et saadant Program skitseret (til stort Raseri for Bladets Læsere), og til videre Udbygning af denne Politik, som ogsaa Stauning erkendte var nødvendig, stiftedes den 6. August den *dansk-tyske Forening* med Generaldirektør P. Knutzen som Formand og med et Re-

præsentskab af en Række fremtrædende Mænd. Det er naturligvis svært at granske Hjerter og Nyrer, men det staar fast, at den overvejende Del af de Mænd, der her traadte til, gjorde det efter Regeringens Ønske og efter dens direkte Opfordring. Det bør erkendes, at hele den danske Politik i denne Periode, da Tyskland var paa Højden af sin Magt-udfoldelse, var Opportunisme (»kommer Tid, kommer Raad«, som Christmas Møller udtrykte det), men der bør samtidig billigvis sondres mellem *Tvangsopportunisterne* og *Lystopportunisterne*. Den sidste Type, som i Almindelighed ikke beklædte officielle Hverv, men som

Højesteretssagfører Leif Gamborg og Dr. la Cour.

af egen Iver og Geskæftighed trængte sig frem omkring det tyske Gesandtskab og kroede sig i de Sale, hvor Strikken var lagt om Danmarks Hals, altsaa Folk som Svend Borberg, Gudmund Hatt, Vilh. Wanscher, Th. Juncker, Th. Knudsen, og hvad de ellers alle hed, kan og bør ikke dække sig bag de Mænd, som officielt maatte bære Byrden af den saakaldte »Omstilling«. Heldigvis viste Befolkningen selv lige fra den første Tid, at den havde skarpt Blik for denne Sondring.

Fra tysk Side fulgte man med Argusøjne Omstillingens Gang i Danmark, og naar det ikke gik rask nok, kom Knaldepisken frem som i en Artikel i »Deutsche Allgemeine Zeitung« lige før 1. August, hvor der peges paa Faren ved, »at den indre Omstilling i Danmarks politiske Liv, der var nødvendig, hvis den forberedtes for langsomt, til Slut maatte foretages i stor Hast, hvorved Fordele, som ellers kunde opnaas, maaske gik tabt.« At der her hentydedes til de danske nazistiske Omstyrtningsforsøg, var ikke til at misforstaa. Den danske Regering var vel vidende om, at Forberedelserne til denne Omstyrtning var i fuld Gang ledet af den nazistiske Godsejer og Smædeskriver Jørgen Sehested, der den 14. August paa Broholm samlede et smukt Udvalg af »Genrejsere« til et konspiratorisk Møde.

Tysk Reichskreditkassenschein.

Sit tydeligste Udtryk fik Reaktionen ved Aabningen af Studentermødet paa Gerlev Højskole, hvor den tidligere ledende Senior, Højesteretssagfører Leif Gamborg, indledte en Diskussion om »Styreformer«, hvorunder han skarpt kritiserede Parlamentarismen, hvad der faldt godt i Traad med, at han i Tiden før Besættelsen havde været stærkt benyttet Sagfører for celebre Nazister. Saaledes trak Skyerne op i denne Sommer mod det danske Demokrati.

Men da Faren var størst, kom en uventet Hjælp. Den 1. August ved Aabningen af Købestævnet i Fredericia, hvortil alt repræsentativt fra dansk Industri og Handel var mødt op, talte Handelsminister Christmas Møller og benyttede Lejligheden til overfor de mange Herrer i høje Hatte at udtale en Lovprisning af det Arbejde, der var udført i det folkestyrede Danmark i den første Trediedel af dette Aarhundrede. »Man har kaldt det Staunings Danmark,« sagde han, »men det er ikke rigtigt; dog det var ogsaa Staunings Danmark, og det maa ikke glemmes, til hvilket højt Stade Fagbevægelsen har ført den danske Arbejder.« Havde disse Ord været udtalt af en Socialdemokrat, var de trods deres Sandhed faldet til Jorden ubemærket, men de kom fra Konservatismens ledende Personlighed, der samtidig i al sin Færd efter Besættelsen havde vendt sig mod de tyske Indflydelser. Det var en Fane, der var hejst paa en Skanse, der var truet, nemlig i en Kreds af Erhvervsdrivende, som var godt paa Vej til at blive et Bytte for Reaktionen.

Denne Tale bør ikke glemmes af danske Arbejdere. Stillingen var paa det Tidspunkt i alle Henseender ugunstig for Fagbevægelsen. Fra Regeringen og Rigsdagen mødtes den med Lønstop og Konsekvenserne af en ny Kornlov, Krav om Forhøjelse af Antallet af Arbejdere i Tyskland fra 12,000 til 18,000 og Henstilling om Nedsættelse af et Femmandsudvalg til Behandling af Spørgsmaalet om frivillig Voldgift. Fra Nazister og Kommunistere haglede det ned med Mistæneliggørelser af Fagbevægelsens Mænd. Men det farligste var dog, at Dr. Meissner ved det tyske Gesandtskab omtrent samtidig indledte en For-

staaelsespølitik med Indbydelse til Tysklundsrejser og Sammenkomster, som tydelig tog Sigte paa indefra at gøre Fagforeningerne møre og at drive en Kile ind mellem den faglige og den politiske Bevægelse.

Overfor alt dette var Christmas Møllers Tale et fast Haandtryk til Arbejderbevægelsen. Men Talens Modtagelse blev tillige et Symptom paa et dybtgaaende Sindelagsskifte i Befolkningen. Endelig var Rigsdagens Parole ved at naa ud. Oppe fra Aalborg lød den 21. Juli den første Alsang. Nu vaagnede Befolkningen efter Lammelsen den 9. April.

KAPITEL VII

Alsang og Kongejubilæum.

For den danske Nation havde den snigende tyske Överrumpling været som et Hug ind til Marven, og ligesom man i Naturen ser det skamhugne Træ skyde Safterne frem fra det indre for at bøde paa Bark og Ved, saaledes saa man i Sommeren 1940 et Væld af dybe Kilder fra Nationens tusindaarige Historie bryde frem.

Det dybeste Saar i den danske Bevidsthed skyldtes det uværdige Forløb af Begivenhederne paa Københavns Red den 9. April, men netop disse Forhold kunde man ikke tale ud om, hvis man da ikke som Nazisterne skamløst tog Tysklands Forsvar og kun væltede Ansaret over paa Regeringen. Alligevel var det paa dette Punkt, Naget aad sig dybest og bevirkede en fuldstændig Omlejring af dansk Bevidsthed.

Det frie, aabne og internationalt velvillige Sindelag, som havde været et fremtrædende Punkt i dansk Psyke, ikke mindst efter at Demokratiet siden Genforeningen havde afviklet den gamle nationale Smerte fra 1864, maatte nu give Plads for et Hamlet-Kompleks. Tyskerne havde myrdet vor Frihed og samtidig berøvet os vort Mæle, saa at vi kun i Digt og Drøm og i skjulte Hentydninger kunde faa Luft for vor nationale Smerte, mens samtidig udadtil paa Overfladen Omstillingen til det nye Europa var paa Moden, og det tyske Gesandtskab holdt aandeligt Hof i Danmark med Udnævnelse af Æresdoktorer og Uddeling af Humboldt-Medaljer (Svend Borberg og Carl Roos).

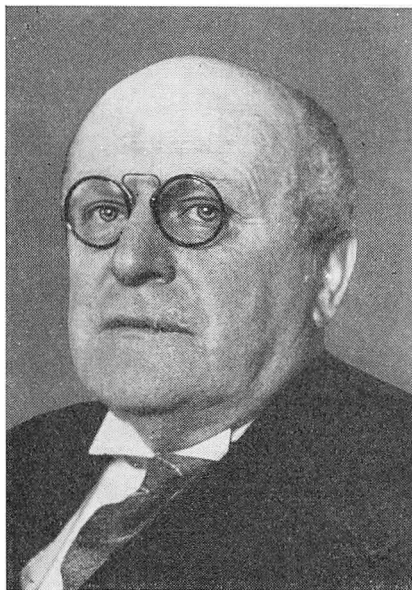
Den første, der overfor alt dette søgte at finde Mæle og give Udtryk for en dansk Besindelse, var Borgmester Kaper, der i en Artikelserie i »Berlingske Tidende« under Titlen »Vi og de fremmede« øste af sit mangeaarige og dybt-gaaende Kendskab til Forholdet mellem Dansk og Tysk. Fra ham stammer det kendte Svar overfor en tysk Militær, der beundrede »Disciplinen« i vor Mørkelægning: »Det er ikke Disciplin, Hr. General, det er Kultur.«

Borgmester Kapers Artikler var symptomatiske alene ved det Udtryk »de fremmede«, der var brugt om Tyskerne, og som i lang Tid blev almindeligt ved Siden af det utaalelige »Værnemagt« og det spøgefulde jyske »Frelsens Hær«. Det udtrykte nemlig en vis ejendommelig Undseelse hos Danskerne, der

ogsaa gav sig Udslag i, at man bogstavelig talt rettede sit Blik et andet Sted hen i den dybeste Foragt for de tyske Soldater, der fyldte op i Gadebilledet. En ejendommelig Styrke besad Nationen her i sin fuldkomne Afmilitarisering. Da Tyskerne f. Eks. i Begyndelsen prøvede at gaa i Strækmarch for at imponere Danskerne, fik det til Resultat, at ganske tilfældige forbigaende, herunder Kvinder og Børn, var ved at briste af Latter, en Demonstration, som selv Tyskerne maatte erkende ikke var tilsigtet, men spontan. Forsøget blev ikke gentaget.

Denne og lignende Historier om Tyskerne spredtes med forbavsende Hurtighed over hele Landet, og nu sporede man Virkningen af, at Pressen reelt om ikke formelt var kommet under Censur. Den offentlige Meningsdannelse, som hidtil havde været Pressens Sag, begyndte nu at finde andre Kanaler i Form af Historier og Paroler, der som en Præriebrand gik over hele Landet. Snart var det Kongen, snart et Cyklebud eller en Togkonduktør, der havde sagt et eller andet bevinget Ord, og de smaa Mærker med Dannebrogflag i Jakkeopslaget ud for »den kolde Skulder« var Bebudere af det samme Stemningsomslag. Mange af disse Rygter var ganske vilde, f. Eks. om Tallet paa druknede Tyskere i Kattegat efter Kampene i Norge. Det fortæltes gruopvækkende, hvordan Folk oppe ved Hornbæk, naar de aabnede deres Strandhus, havde fundet Hytten stopfyldt af tyske Lig, og udfra Sympatien med Nordmændene og Følelsen af Afmagt blev saadanne Beretninger troet og kritikløst kolporteret. Men Parolerne var virkningsfulde; det var saaledes betegnende, at Amtmændene i Begyndelsen af September protesterede overfor Indenrigsministeriet mod de Instruktioner, der var givet om deres embedsmæssige Forhold til Tyskerne. Det var en Folkestemning, som nu ogsaa var ved at arbejde sig frem i Dagens Lys.

En Udløsning for denne Stemning fik det danske Folk i *Alsangen*. Impulsen skal være kommet fra Sverige, men det blev i Aalborg, den haardest ramte By i Danmark, det første af disse spontane Sangstævner fandt Sted en Søndag Aften, hvor 8000 Mennesker af alle Befolkningsklasser havde samlet sig om at synge de gamle nationale Sange og til Slut sendt et Hyldesttelegram til Kongen.

Borgmester Kaper.

Over 150.000 Københavnerne var til Alsangstævne i Fælledparken den 1. September 1940.

Hurtig spredtes disse Stævner over hele Landet undtagen i Sønderjylland, hvor Tyskerne forlangte dem forbudt. Søndag den 1. September kulminerede Alsangen i kæmpemæssige Stævner over hele Landet. Statsradiofonien transmitterede det københavnske Stævne i Fælledparken, der samlede 150.000 Menne-sker. Kl. 18 udsendtes Raadhusets Timeslag, og paa samme Tid sang alle Del-tagerne over hele Landet (ialt 739,000) Grundtvigs »Moders Navn er en him-melsk Lyd«, hvorefter telegrafiske Hilsener sendtes til Kongen.

Denne ejendommelige og stilfærdige Form for Demonstration maatte selv-følgelig irritere Tyskerne, idet der samtidig herskede Mødeforbud i Landet, hvorved de danske Nazister følte sig hæmmet i deres Bevægelser. Tyskerne foretog derfor Henvendelse om Mødeforbudets Ophævelse i Begyndelsen af September, og da det ikke gik hurtigt nok, bragte »Berliner Börsen Zeitung« den 15. September en truende Artikel imod det danske Mødeforbud, der beteg-nedes som rettet mod den »nationale Opposition«, men da havde Justitsmini-steriet allerede ændret Forbudet noget og givet Tilladelse til Afholdelse af fælles Møder for Foreninger, hvortil Medlemmerne blot skulde fremvise Med-lemsskort. Da Rigsdagen traadte sammen, lempedes Forbudet yderligere.

Medens Alsangstævnerne var spontane Udslag af Stemningen, der ikke var baaret frem af bestemte Organisationer, skabtes der i den samme Sommer en vigtig Nydannelse paa Ungdomsorganisationernes Omraade ved Oprettelsen af *Dansk Ungdomssamvirke*. Begyndelsen var gjort allerede den 25. Juni, altsaa i de samme Uger, da Grundlaget blev lagt for Samarbejdet mellem de politiske Partier. En Række Ungdomsledere fra forskellige Organisationer havde paa et Møde i Studenterforeningen enedes om visse Retningslinier for et rent dansk, kulturelt Arbejde uden Særformaal af nogen Art, hverken politisk eller reli-giøst, og med Bevarelse af fuld Frihed for de enkelte til i deres Organisationer at arbejde for deres særlige Anskuelser.

Der nedsattes et Arbejdsudvalg, hvis mest fremtrædende Medlemmer var

Poul Hansen.

Poul Hjermind.

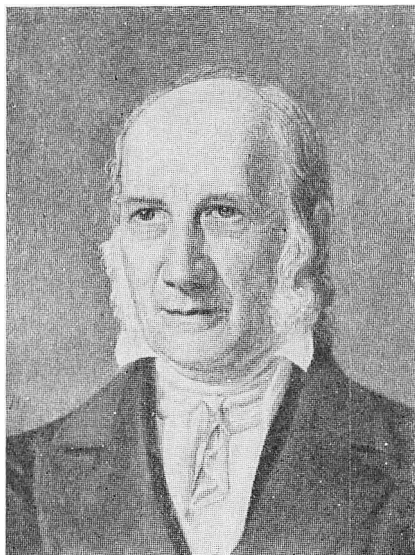
Jens Marius Jensen.

Poul Hansen fra D. s. U., Poul Hjermind fra K. U. og Jens Marius Jensen fra de danske Ungdomsforeninger, og i Begyndelsen af September var man naaet saa vidt, at Sagen kunde forelægges for Offentligheden og Opfordring udgaa til et konstituerende Møde, der fandt Sted den 1. Oktober.

Hvor vidt omspændende Sammenslutningen var, viser Listen over de tilsluttede Organisationer: De danske Gymnastikforeninger, De danske Ungdomsforeninger, Danmarks socialdemokratiske Ungdom, Konservativ Ungdom, Ventes Ungdom, Radikal Ungdom, Studenterforeningen, Studenterraadet, Studenterkredsen, Afholdsbevægelsens Ungdoms Fællesraad, Dansk Kvindesamfunds Ungdom, Kvindeligt Idrætsforbund og Dansk Haandbolds-Forbund, hvortil kom Tilsagn fra alle de store, danske Idræts- og Skytteorganisationer.

Som man vil se, savnes i Listen Repræsentanter for det kristelige Ungdomsarbejde. Dette hang sammen med, at K. F. U. M. og K. under Forhandlingerne havde stillet Krav om, at Radikal Ungdom skulde udelukkes, fordi dette Partis Militærpolitik ikke skulde have været national. Dermed vilde hele Diskussionen om Militærspørgsmaalet og om 9. April være rullet op til Fordel for national Splittelse i Stedet for national Enighed. Det var betydningsfuldt, at de stiftende Foreninger stod fast paa dette Punkt i nøje Overensstemmelse med det politiske Samarbejde paa Rigsdagen, thi Ungdomssamvirket blev i de følgende Aar et af de mest aktive Led i Kampen mod Tyskerne.

Det gælder for Ungdomssamvirket som for Alsangen, at det, man samledes om, var det evige Danmark, eller, som det hed i et Skrift af C. P. O. Christiansen, »Danmark i 1000 Aar«. For denne nationale Besindelse paa vor Arv og Gæld blev *Grundtvig* det store samlende Navn, fordi han paa een Gang var Repræsentant for den nationale og den folkelige Frihed, og vel ogsaa fordi han i sit bevægede Liv havde sagt saa mange forskellige Ting, at der var nok at citere for enhver politisk Afskygning.

N. F. S. Grundtvig.

I September Maaned kulminerede Publikumsinteressen for Grundtvig, idet Kaj Munk den 17. havde Premiere paa Det kgl. Teater paa »Egelykke«, der handlede om Grundtvigs Ungdomsforelskelse i Fru Leth, og Hal Koch den 18. paabegyndte en Forelæsningsrække over Grundtvig, hvortil Tilstrømningen var saa stor, at den sprængte alle Rammer. De to Mænd, der hver paa sin Maade i Grundtvigs Aand tog en national Gerning op, var begge Teologer, den ene Sognepræst og Skuespilforfatter, den anden Dr. teol. og Professor i Kirkehistorie, men ellers var de saa forskellige, som næsten tænkes kunde. Kaj Munk var genialt springende, capriciøs, studentikos og alt andet end Demo-

krat. I Trediveerne havde han vakt Opsigt ved at skrive »aabent Brev« til Mussolini i næsegrus Beundring, og Diktatur-Tanken hos Hitler fandt i ham en stor Beundrer, omend Antisemitismen i 1938 fik ham til at gøre op med noget af denne Beundring i Skuespillet »Han sidder ved Smeltediglen«. Efter den 9. April blev han hurtig en aandelig Fører for den Kreds af Danske, der i brændende Had til Tyskerne og med overlegen Foragt overfor Regeringen vendte sig imod enhver Tale om Kompromis.

Medens Kaj Munk allerede i 1940 var kendt som en af vore største Dramatikere, var Hal Koch paa det Tidspunkt et Navn, der ikke var trængt ud over Videnskabsmændenes Kreds. Hans ranke Skikkelse og smalle, cæsariske Profil lyste op i enhver Forsamling, hans klare, livlige Tale vakte Studenternes Beundring, og da han nu med sine Grundtvig-Forelæsninger søgte ned til de dybeste Kilder for dansk Nationalfølelse, herunder den folkelige Frihed, var det naturligt, at Ungdomssamvirket kaarede ham til Leder. Paa denne Post har han øvet sin Gerning helt og fuldt paa Demokratiets Grund, og det er karakteristisk for hans Indsats, hvad han i første Nummer af »Lederbladet« skriver om Ungdomssamvirkets Maal: »Vort Arbejde sker paa dansk Friheds Grund. Hvad vil det sige? Det vil sige, at denne vor Tilkendegivelse af Ungdommens Samhørighed er en Tilslutning til det frie Folkestyre. Dette med et frit Folkestyre er for os ikke et tilfældigt politisk Programpunkt — det bliver det først senere, i anden Omgang, og da ved vi godt, at der er mange Enkeltheder, vi er uenige om — nej, det er Forudsætning og Grundlag for det hele. Og det er

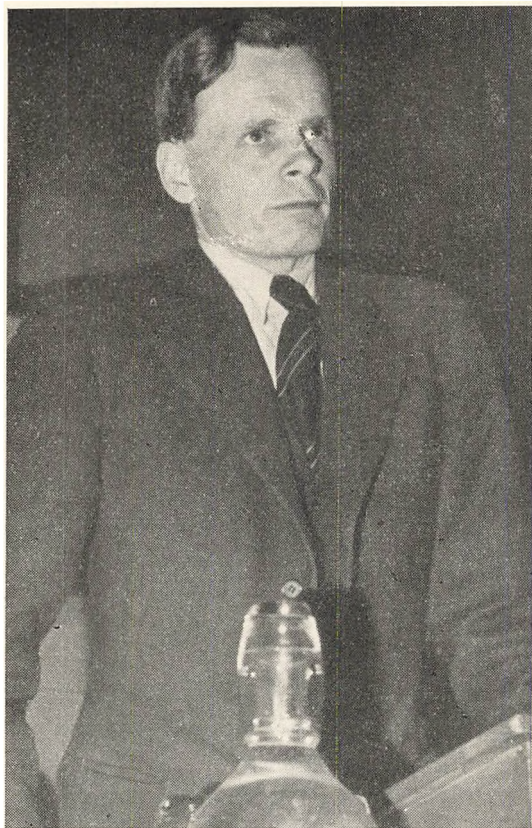
Kaj Munk.

det, fordi vort Lands Historie i Fortid og dets Trivsel i Fremtid ikke blot er et Spørgsmaal om Penge, Magt og Kanoner, men dybest set et Spørgsmaal om Aand og Karakter, og de vokser nu engang kun i Frihed.«

Det var ogsaa Hal Koch, der i en Tid, hvor opløsende antiparlamentariske Tendenser under patriotisk Dække søgte at smæde det politiske Arbejde, slyngede den Parole ud til Ungdommen: »Det er det politiske, der forener os!« At dette Sammenhold om Demokratiet virkelig fandt Tilslutning i Ungdommen, ogsaa i den akademiske, viste en Paladsrevolution i Studenterforeningen i September, hvorved den ledende Senior, C. Eigtved, blev tvunget til at træde tilbage, fordi han ved det før nævnte Møde i Gerlev havde givet Tilslutning til Højesteretssagfører Gamborgs antiparlamentariske Foredrag.

Det var Samlingspolitiken og dens Hævdelse af Folkestyret, der her som paa mangfoldige andre Omraader gjorde sig gældende. I Bogen »Hitler beskyddar Danmark« har Erik Ring søgt at give en Oversigt over de Formaal, som Samlingspolitiken gik ind for: 1) Bevarelsen af Folkets Liv og Sundhed, d. v. s. de enkelte Menneskers Liv og Sundhed, 2) Bevarelsen af Landets Produktionsapparat, 3) Bevarelsen af Retsvæsenet og Administrationsapparatet i de lovmæssige Former, 4) Bevarelsen af det herskende Livssyn og 5) Bevarelsen af den sociale Ligevægt paa det Stade, man var naaet til i Danmark.

I den Tid af Besættelsen, da der endnu fandtes en fungerende dansk Rege-

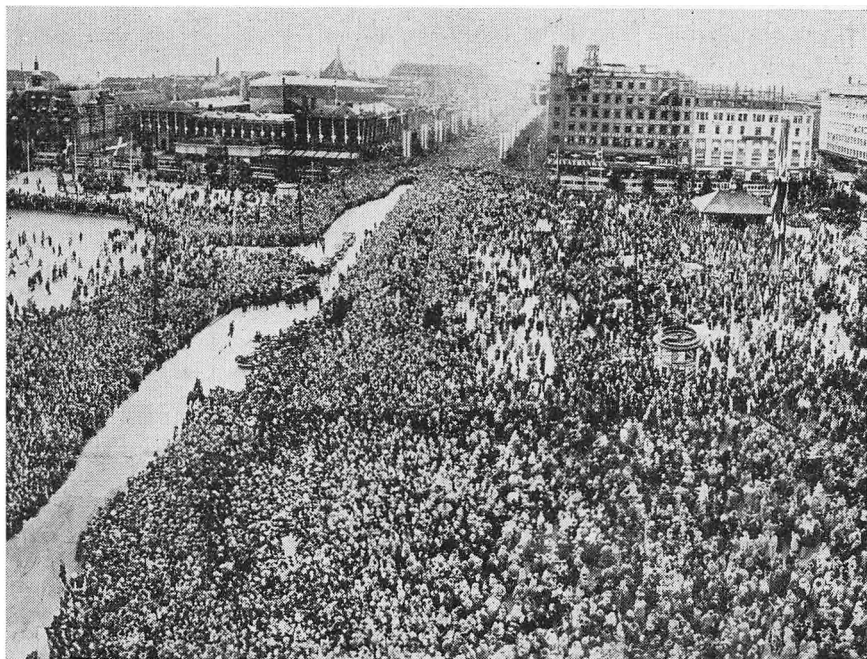

Hal Koch.

ring og Rigsdag, har Angrebene snart truet paa det ene snart paa det andet af disse Punkter, men i September 1940 var det i særlig Grad den sociale Ligevægt, der var truet. Som man i Forvejen vidste, maatte Forhøjelsen af Kornpriserne blive en Løftestang for en betydelig Stigning i Prisniveauet; da Arbejderne nu var bundet af Lønstoppet, foreslog Regeringen den 19. September et Dyrtidstillæg (mandlige Arbejdere 3 Kr., kvindelige 2 Kr. og Ungarbejderne 1,25 Kr. om Ugen), men med den Tilføjelse, at Forhøjelsen kun gjaldt Ugelønninger under 80 Kr. Samtidig gennemførtes Statstilskud til Nedsættelse af Rugbrødsprisen, idet man desuden føjede Rationering af Rugbrød og Fransk-

brød til Kortene paa Sukker, Kaffe, Kakao og The. Desuden gennemførtes det at give Smørrabatkort til mindre bemidlede. Trods disse Hjelpeforanstaltninger var det dog ubestrideligt, at den sociale Ligevægt truedes alvorligt, og at det var Arbejderne, der maatte yde disse Ofre paa den nationale Enigheds Alter.

Dette kom endnu tydeligere frem, da de førnævnte Planer om frivillig Voldgift i Arbejdsstridigheder skulde føres ud i Livet. Ved de forudgaaende Forhandlinger havde Arbejdere og Arbejdsgivere formaaet at tale sig til Rette om en saadan frivillig Ordning, men da Arbejdsminister Kjærboel forelagde Forslaget under Navn af »Lov om Arbejdsforhold« i Ministeriet, nægtede Venstre af Hensyn til visse Bestemmelser vedrørende de uorganiserede at tiltræde Forslaget. Efter langvarige Drøftelser, hvori ogsaa 9 Mandsudvalget tog Del, endte det med, at dette Omraade, der særlig tog Sigte paa de daarligst betalte Arbejdere paa Landet, helt blev taget ud af Lovforslaget. Hvad Frivilligheden af Voldgiften angaar, indskrænkede den sig til, at Arbejderne frivilligt gik med.

Raadhuspladsen paa Kongens 70-Aars Fødselsdag den 26. September 1940.

Loven betød faktisk *tvungen Voldgift*, idet den endelige Afgørelse af alle Stridigheder, hvorom Parterne ikke selv kunde enes, fremtidig skulde træffes af et Formandsskab udnævnt af Kongen. Til Medlemmer af dette Formandsskab udnævntes efter Lovens Vedtagelse den 21. September Direktør E. Dreyer (Formand), Landsdommer Victor Hansen og Professor Thorkild Kristensen.

Det afgørende Argument for Arbejderne for at gaa med til Lov om Arbejdsforhold var selvfølgelig den simple Kendsgerning, at selve Besættelsen af Landet udelukkede den frie Aktionsret, idet større Arbejdsstandsninger øjeblikkelig vilde medføre Indgriben fra Tyskerne. Men foruden dette stod det ogsaa Arbejderne klart, at Partiernes Samarbejde var en Nødvendighed for den nationale Selvopholdelse, og det er rigtigt, naar Per Möller i sin Bog »De reste sig« udtaler: »De danske Arbejdere har overfor Okkupationsmagten indtaget en saa beslutsom og fast Holdning, at de aldrig vil behøve at skamme sig overfor Arbejderne i noget Land.«

De danske Arbejdere gik med rolig Beslutsomhed ind i det nationale Samarbejde og deltog ogsaa i de nationale Sangstævner; det betød ikke, at de dermed var blevet frafaldne fra deres gamle internationale Indstilling eller pludselig var blevet højpatiotiske, men det betød, at de erkendte, at alt, hvad Arbej-

derbevægelsen havde tilkæmpet sig gennem to Menneskealdre, stod og faldt med, at Landet var frit. I Tiden før den 9. April, da Landets Frihed blot var en Selvfølge, man var født og opvokset med, havde denne Indstilling, selv i Skyggen af den nazistiske Trusel, ikke formaaet for Alvor at trænge igennem. Men nu var Følelsen vakt, og ogsaa Arbejderne lagde nye Betydninger ind i de gamle Sange, de nok huskede fra Skolen, men som noget, der var gaaet Politik i, og som andre vilde noget med.

Paa lignende Maade gik det Arbejderne med Kongens Person i disse Dage i September, da Bladenes Spalter fyldtes af Notitser om 70-Aarsdagen den 26. Ved en stor Landsindsamling lagdes Grunden til et Jubilæumsfond, og dertil solgtes det lille Kongemærke, som i de følgende Aar blev en Slags nationalt Emblem for talrige Danske. Den 11. September rullede første Gang Kongefilmen, som gav et Indtryk af det jævne og bramfri ved Kong Christians Person og virkelig var blevet et sandt Udtryk for Danskhed. Og hver Dag red Kongen sin Morgentur gennem Byen. En Iagttager har givet et Billede af denne Scene fra Tiden omkring April 1940:

»Det er en kold Solskinsformiddag med Byger, endnu i April; Cyklestimen staar ind over Søerne ved Gyldenløvesgade og standses op i Farimagsgadekrydset, og midt i Sværmen ses en enkelt Rytter paa en meget høj Hest: *Kongen*. Solen er ubarmhjertig nok til at spotte enhver Retouchering, og den lille Garderofficershue giver ikke mindste Skygge til at skjule de Rynker, som 28 Aars Regeringsansvar har furet i det skarpe smalle Hoved. Men Bevægelserne er rolige, og Rytteren har et Smil til hver af de forbigående, som løfter paa Hatten, baade den gamle Pensionist, der vender Front til og staar stille, og Mælkedrengen, der stryger forbi med sine Flasker og vipper Huen af med een Finger. Det er en ganske dagligdags Scene, men i Aprilsolen 1940 er det Smil, der veksles mellem Tusinder af travle Københavnerne og deres Konge, mere end en Formalitet: det er en Hilsen til vor Fremtid, det er et Haab og en Fortrøstning, som den københavnske Arbejder ude paa Broerne fuldt saa vel som andre Borgere slutter sig til, og det betyder paa Dansk, at vi er et Folk, og at vi holder sammen.«

Det var saadanne Tanker, der beherskede de uoverskuelige Menneskemængder, som hyldede Kongen under hans Køretur uden Eskorte gennem Byen ad Grønningen, Østerbrogade, Ryesgade, Nørrebrogade, Griffenfeldsgade, Bülow-vej og indefter gennem Vesterbrogade og Strøget til Amalienborg, og mellem de Foreningsfaner, der stod stillet op langs Ruten, saas ogsaa Arbejdernes politiske og faglige Bannere. Ved Hyldesten om Formiddagen paa Amalienborg Plads havde Kongen ganske kort takket, idet han udtalte: »Det er en tung Tid, vi gennemlever, men naar vi i værdigt Sammenhold staar den igennem, hævder vi dermed bedst vor Nation.«

Ogsaa D. U. I. var mødt op ved Kongens 70-Aars Fødselsdag.

Det var de samarbejdende Partiers Parole, Kongen herved gjorde til sin, og at der var Grund til at understrege det, havde Begivenhederne i Norge Dagen før vist. Her havde nemlig Rigskommissæren Terboven indsat en Regering med Vidkun Quisling som Statsminister og i en Radiotale erklæret, at Kongehuset og Regeringen Nygaardsvold aldrig mere vilde faa Tilladelse til at sætte Foden paa norsk Grund, at Stortinget var ophævet, og at National Samling overtog alle Regeringsfunktioner.

At det var lignende Planer, den politiske Underverden i Danmark arbejdede paa, var kendt for enhver, blot var det herhjemme netop Kongens Person, man ønskede at drage over paa den antiparlamentariske Side. Denne Tanke havde allerede længe beskæftiget Bondepartiet, som man ser af en fortrolig Henvendelse til Venstre og de Konservative af 24. August (se Aktstykker Nr. 10), men det kom offentligt frem faa Dage før Kongens Fødselsdag, da Bondepartiet anmeldte et Forslag til Beslutning gaaende ud paa, at det danske Folk trygt overlod til Kongen personligt at træffe de Beslutninger, som Hensynet til Nationens Fremtid nødvendiggjorde. Folketingets Formand Hans Rasmussen meddelte Bondepartiet, efter Samraad med Næstformændene, at han nægtede at opløse dette Forslag som grundlovsstridigt, og derved blev det. Men i de følgende Maaneder under det afgørende nazistiske Stormløb mod Regering og Rigsdag møder man Gang paa Gang det samme Forsøg paa at bruge Kongens Person i Kampen mod Rigsdagen baade aabenlyst og skjult.

KAPITEL VIII

Nazisternes Stormløb strander.

Gennem September Maaned havde Vejret været straalende, men i den milde Eftersommer, mens Flagene vajede for den danske Konge, levede hele Nationen med tilbageholdt Aandedræt, thi i de klare Efteraarsnætter begyndte Tyskerne de voldsomme Bombardementer paa London, som havde til Hensigt at nedbryde Englændernes Modstandskraft, og ved hvert Maaneskifte drøftedes Invasionsfaren i alle Kredse af Befolkningen. Men London holdt, og Invasionen udeblev, og blandt alle Foraarets og Sommerens omvæltende Begivenheder var denne negative Kendsgerning den første svage Lysstraale i et knugende Mørke.

Den 1. Oktober, som var en Tirsdag, traadte Rigsdagen atter sammen i Fællessalen (der for at markere Betydningen var smykket med Blomster og Dannebrog), og Stauning redegjorde i Aabningstalen for de store Beskæftigelsesplaner, der i Sommerens Løb var udarbejdet i Regeringen. Indledningsvis udtalte han om Danmarks Politik:

»Danmarks Maal vil være en Politik, der holder den danske Nation samlet om de nationale Opgaver, som er det fornemste for Folket, men dernæst vil det være naturligt, at Nationen har Opmærksomheden henvendt paa den Udvikling i Europa, der vil følge efter Krigen. Danmark vil fremdeles have Interesse i et fordrageligt Samliv med andre Nationer og i høj Grad *med vore Naboer*, hvorfor det ogsaa vil være en Opgave at forberede den *Tilpasning*, der melder sig som en uafviselig Fordring i kommende Tid.«

Med de understregede Ord var det uden Nævnelse af Tyskland givet til Kende, at Regeringen vilde vise Forstaaelse for den Magtforskydning i Europa, som vel var en Kendsgerning, men som Tyskerne allerede nu selv saa og af andre forlangte set i Efterkrigstidens Perspektiv, hvilket unægtelig var forhastet. Det var dog ikke denne Formulering af Regeringserklæringen, der beherskede Samtalerne mellem Rigsdagsmændene, da de forlod Fællessalen, men derimod den Sensation, at Tysklands Gesandt og Befuldmægtigede v. Renthe-Fink ikke havde overværet Aabningen.

Denne Demonstration havde sin Aarsag i en stærk tysk Utilfredshed med Handelsminister Christmas Møller, fordi denne ved forskellige Lejligheder

Rigsdagens Aabning den 1. Oktober 1940.

ikke havde lagt Skjul paa sine Følelser overfor Tyskland; han havde f. Eks. omend i lukkede Forsamlinger omtalt dem som »Fjenden«, og skønt han hermed kun gav Udtryk for Landets og Regeringens almindelige Opfattelse, var det i skarp Modstrid med den før omtale Fiktion om Neutralitet, der var og maatte være Grundlaget for Regeringens Politik.

Denne Krise løste Christmas Møller ved overfor Statsministeren at bede sig fri for Posten som Handelsminister. Sagen kom til Forhandling i Ministermøde den 3. Oktober, og i en indgaaende Drøftelse søgte Kollegerne at bevæge Christmas Møller til at fortsætte, da man naturligvis erkendte det farlige i et saadant Præcedens. Christmas Møller fastholdt sin Beslutning, hvorefter Regeringen med Beklagelse tog det skete til Efterretning. Efter Henvendelse til den konservative Rigsdagsgruppe udpegedes til hans Efterfølger Halfdan Hendriksen, som tiltraadte allerede Dagen efter.

I de følgende Uger optoges den politiske Interesse af Regeringens storstilede Beskæftigelsesforslag (se herom det økonomiske Afsnit). Der regnedes med, at 50.000 Mand kunde bringes i Arbejde, og Bekostningerne ansloges til ca. 200 Millioner Kroner, som skulde fremskaffes ved Udstedelse af rentebærende Statsobligationer som Grundlag for en Beskæftigelsesfond. For første Gang traadte ved denne Lejlighed Ministeriernes Pressesekretariat frem for Offentligheden under Ledelse af Redaktør Alex Christiansen. Det havde længe

Johs. Kjærhøl.

været paa Tale at skabe et saadant Organ for Regeringens Forbindelse med Pressen og Offentligheden, men paa Grund af den Frygt for politisk Propaganda, der herskede i visse Kredse, havde der været store Vanskeligheder for Virkeliggørelsen af Planen.

Ogsaa ved Udarbejdelsen af de store Beskæftigelseslove mærkede man de indre Modsætninger mellem de samarbejdende Partier. Ganske vist var det d. 9. Oktober lykkedes at faa en Overenskomst i Stand om Løntillæg til Mejeristerne og til Landbrugets og Skovbrugets Arbejdere, og ved den Forhøjelse af Smørprisen, der efter Forhandling med de tyske Myndigheder fandt Sted d. 21. Oktober, blev Forhøjelsen paa Eksportprisen 70 Øre, men paa Hjemmemarkedsprisen kun 20 Øre, hvorved Begyndelsen blev gjort til at koble Hjem-

memarkedets Priser fra Tysklandsprisen. Men alligevel var den almindelige Bevægelse den, at Priserne gik stærkt i Vejret, hvilket i November Måned gav sig Udtryk i Detailpristallet som en Stigning paa 11 Points. For Alders- og Invalidere rentenydere gennemførte Regeringen Dyrtidstillæg, men for Arbejderne fortsattes Lønstoppet. Dertil kom efter Gennemførelsen af Lov om Arbejdsforhold en heftig Avispolemik med Krav fra borgerlig Side om, at Arbejderne nu skulde give Afkald paa Indbetalingerne til Strejkekasserne, hvortil Laurits Hansen svarede med at oplyse, at Organisationernes Fondsbeholdning ialt androg ca. 24 Millioner Kroner, og at der aarligt af disse Midler afholdtes store Hjælpeforanstaltninger for Arbejderne. At Stillingen virkelig var ved at blive truende for Arbejderne, viste Regeringen Forstaaelse for, idet der ved Forlængelsen af Afgiftsloven (»Tøjskatten«) indførtes Rabatkort for Børn. Der indførtes ogsaa i Arbejdsløshedsloven Forhøjelse af Dagpengene og Børnetillæggene, og der gennemførtes en Lov om Fordeling af Flæsk og Svinekød til trængende Personer og om Hjælp til Indkøb af Sødsmælk. Men i Spørgsmaalet om Lønningerne var Modstanden navnlig i Venstre urokkelig. Stor Bitterhed vakte det blandt Arbejderne, at der i Loven om Beskæftigelse af arbejdsløse indførtes en Bestemmelse om nedsat Arbejdstid, der reelt var en Lønnedsættelse. Dette var Arbejdsminister Kjærhøl, omend modstræbende, gaaet med til

for Enighedens Skyld, men samtidig maatte man i Ministeriet se sine Forslag om Ændringer i Arbejdsdelingsloven (»Lønskatten«) og om Regulering af Arbejdslønninger strande. Det var Frygten for Inflationen, der var den drivende Kraft i denne Politik overfor Arbejderne, men samtidig betød den faktiske Undervurdering af den danske Krone i Forholdet til Mark, at Trykket paa Priserne opefter fortsattes. Det var derfor forstaaeligt, at mange Røster stadig hævdede sig for at foretage en Opskrivning af Kronen.

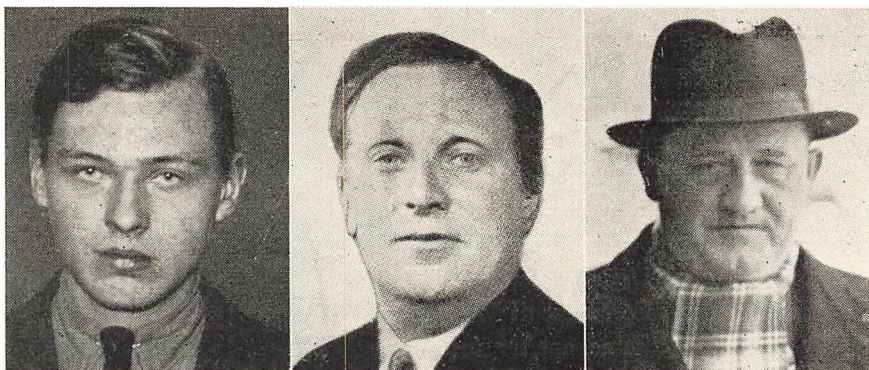
Medens Forelæggelserne af Beskæftigelseslovene og Førstebehandlingerne af de enkelte Love gennem hele Oktober Maaned lagde Beslag paa Størstedelen af Rigsdagens Arbejdstid, var der under Overfladen Bevægelser i Gang, der sigtede paa at omstyrte ikke blot Regeringen, men ogsaa det bestaaende Forfatningssystem. Midlet hertil skulde overfor Offentligheden være Uroen om den 9. April, der i lige høj Grad lod sig bruge af højpatiotiske Officerskredse og af nazistiske Landsforrædere, og de ledende tyske Kredse i Danmark saa uden Ængstelse dette Middel brugt, da de vidste, at ethvert bebrejdende Ord for Overfaldet paa Danmark vilde blive rettet mod Regeringen Stauning-Munch og ikke mod Hitler.

Begyndelsen til denne Storm mod Regering og Rigsdag blev gjort med en Syndflod af Pjecer, hvori de mest gemene Beskyldninger rettedes mod »Systemet« d.v.s. mod fremtrædende Mænd indenfor det offentlige Liv. I de første Dage af Oktober udsendte en Kreds af Officerer en Pjece »Som vi saaede...«, der indeholdt et ganske ubehersket Angreb paa det, der kaldtes »den 9. Aprils Mænd«, hvilket førte til en skarp Polemik i »Social-Demokraten« mellem Alsing Andersen og General Prior og faa Dage senere til et aabent Brev i »Berl. Tid.« fra Folketingsmand William Prieme, hvori han opfordrede Generalmajor Leschly, Oberst Giersing, Kommandør Augsburg og Kommandørkaptajn Nørgaard til enten at beklage Pjecens Fremkomst eller fremsætte de deri indeholdte Beskyldninger paa en saadan Maade, at Forfatterne kunde drages til Ansvar derfor ved Domstolene.

Fra nazistisk Side fortsatte Jørgen Sehested og Frits Clausen deres Smæde-

William Prieme.

Vilfred Petersen.

Preben Wenck.

Jørgen Sehested.

skriverier mod Retsvæsnet (Elith Jensen Sagen) og mod bestemte Politikere (Hedtoft-Hansen, Hartvig Frisch og Christmas Møller), og i denne Virksomhed fik Partiet en kærkommen Hjælp i de to Probenreutere Wenck (tyskfødt alias Wenckheim) og Blankensteiner (tidligere straffet), der gennem en Aarrække havde specialiseret sig i at mistænkeliggøre dansk Udenrigspolitik. For dem var Begivenhederne omkring den 9. April et kærkomment Emne, og i en Pjece med Titlen »Den 9. April 1940« havde de samlet hele dette Skyts mod P. Munch (der iøvrigt paa dette Tidspunkt opholdt sig udenfor Landet paa en Rejse til Kina). Som Eksempel paa Forfatterernes Argumentation for, at den danske Udenrigsminister var Skyld i Overfaldet paa Danmark, skal hidsættes et Citat:

»Dr. Munch har ligefrem gjort, hvad *han* kunde, for at faa Vestmagterne til at tro, at Danmark i en given Situation trods alle skønne Fraser om 'Neutralitet' vilde stille sig paa Vestmagternes Side, og han har derigennem, *uden at det var nødvendigt*, paaført Danmark Krigsfare. Samtidig lykkedes det jo ogsaa Dr. Munch at præge det danske Forsvar paa en saadan Maade, at det heller ikke kunde anvendes mod Syd, formentlig ud fra den Overbevisning, at Tyskland vilde føle sig beroliget ved at vide, at Danmark ikke kunde forsvare sig, hvis Tyskland vilde besætte danske Omraader. Resultatet af denne Virksomhed af Dr. P. Munch paa det forsvarspolitiske Omraade blev imidlertid — og maatte blive — at Tyskland blev overbevist om, at vi ikke vilde forsvare os overfor et engelsk Fremstød, og at der derfor kun blev levnet Tyskland een eneste Mulighed, hvis Tyskland da vilde forsvare sine egne Interesser — *nemlig uanset om Tyskland ønskede det eller ikke ønskede det, selv at overtage Forsvaret af Danmark og Danmarks 'Neutralitet'*«.

Argumentationens Kerne er altsaa den, at Danmark allerede i Tiden før Kri-

gen skulde have indrettet sin Udenrigs- og Militærpolitik i Forstaaelse med Tyskland, som om Danmarks Handelsforbindelser ud over Havene og Danmarks Forhold til det øvrige Norden slet intet betød. Sandheden om Danmarks Stilling i Mellemkrigsperioden er nemlig den, at Landet kulturelt hørte til Norden, økonomisk overvejende var knyttet til England, men strategisk laa direkte udsat for Tyskland. Denne Tredelthed, som laa i Kendsgerningerne, maatte enhver ansvarlig dansk Udenrigspolitik indrette sig efter ved at føre en fuldkommen uangribelig Neutralitetspolitik.

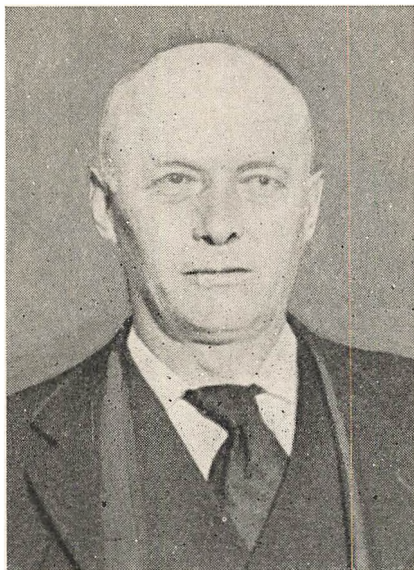
Betegnende nok sluttede

Pjecen med en direkte Henvendelse til Kongen som den eneste ansvarlige Person, der paa lovlige Maade kunde fjerne de nuværende Magthavere.

Midt i denne Flod af antiparlamentarisk Agitation dukkede pludselig et ganske mærkeligt Fænomen op. Det var en Pjece »Rene Folk med rene Hænder«, der med det bramfrie Navn Niels Olsen paa Titelbladet den 17. Oktober blev delt rundt til Rigsdagens Medlemmer. Heri aftryktes Breve og Regnskaber, der viste, at Majoratsforeningen efter Tilskyndelse af Jørgen Sehested i Løbet af fire Aar havde stillet 105.000 Kr. til Raadighed for L. S.s Agitationsarbejde; herunder fandtes Kvitteringer fra de Herrer Hartel, Foged og andre. Sagen vakte uhyre Opsigt, og trods Forsøg paa at dementere den bort, viste det sig, at Oplysningerne holdt Stik. Ingen vidste, hvem Niels Olsen var, men ikke længe efter fremkom paa Vilfred Petersens Forlag en ny Niels Olsen Pjece med samme Titel, og her blev samtlige fremtrædende danske Nazister taget under Behandling af en Mand, der aabenbart paa nært Hold kendte denne politiske Forbryderverden. Der staar i Forordet: »Det har været vor Hensigt at skabe en Modvægt til det demagogiske og løgnagtige Propagandaarbejde, Partiet selv

Plakaten med den pluskæbede Frits Clausen.

Fhv. Statsminister Madsen-Mygdal.

udfolder, og hvis Formaal er at fremstille Clausen og hans Folk som Fremtidens Mænd.« Det maa indrømmes, at Pjecens Forfatter kendte den nazistiske Underverden saa godt, at dette Formaal fuldt ud blev naaet. Efter 9. April havde Vilfred Petersen optraadt som Overpatriot med Brod dels mod Regeringen, dels mod Tyskerne. Det er derfor heller ikke til at undre sig over, at Tyskerne, der paa det Tidspunkt endnu holdt paa Frits Clausen, søgte at sætte Vilfred Petersen ud af Spillet, idet de allerede omkring d. 10. Oktober forlangte hans Blad »Stormen« beslaglagt; først adskillige Aar senere opdagede de, at ogsaa denne Herre lod sig bruge mod Danskerne.

I Maanederne Oktober og November var det Frits Clausen, der skulde gøres

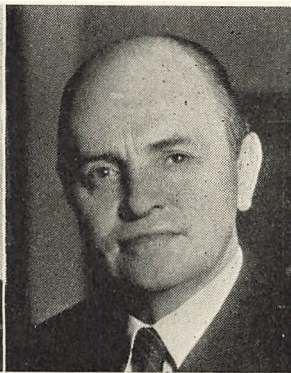
til det store Navn i dansk Politik for at anvendes som en dansk Quisling. Med Midlerne dertil var Tyskerne ikke karrige, idet Millionbeløb blev hentet friske fra vor egen Nationalbank. Snart var det alle Danmarks Jernbanestationer, som var overfyldt med store kulørte Reklamer for Nazi-Bladet »Fædrelandet« i Form af et Vikingskib med Indskriften: Nu lægger vi Roret om! Snart fandtes samtlige Plakatsøjler i København prydet med Frits Clausens pluskæbede Ansigt i Gigantformat som den kommende Fører (det besvaredes af Københavnerviddet med Paaskriften: Bortkommen fra Flæskehallen).

Det faldt godt i Traad med denne Agitation, at Tyskerne nu havde faaet deres Vilje med Mødeforbudets Ophævelse, hvorefter der Landet over paa-begyndtes store Møder baade af Nazisterne og af de samarbejdende Partier, saa at Tilstanden begyndte at minde ikke saa lidt om en Valgkamp. Paa et stort Møde i Aarhus i Begyndelsen af November udtalte Stauning sig paa een Gang forsigtigt og afmaalt om Forholdet til Tyskland og aabent og uforbeholdent om hele Genrejserslænget af Mænd, »man ikke vilde betro saa meget som at rejse Kegler«. (Forud herfor var gaaet et Tyveri paa Sehesteds Herregaard Broholm, hvorved et af hans tidligere anvendte Kreaturer havde bragt endnu en Række Transaktioner for Dagen).

Medens de andre Samlingspartier baade i Pressen og paa Møder for fuldt Orkester stemte i med Samlingspolitiken, hævdede der sig indenfor Venstre Røster af en noget anden Tone. Det var Partiets hidtidige Formand Madsen-

N. Elgaard.

Ole Bjørn Kraft.

Bertel Dahlgaard.

Mygdal, der dels paa Venstres Landsmøde havde stillet sig tvivlende overfor Samlingen («man maa ogsaa vide, hvad man samles om») og dels i Begyndelsen af November paa et Landboforeningsmøde i Odense advarede mod Regeringens Prispolitik overfor Bønderne og mod de Røster, der havde rejst sig for Kronehævning. (Netop paa dette Tidspunkt var Knud Bach og Sehested efter officiel tysk Indbydelse paa Besøg i Berlin, og L. S. larmede op om, at det var disse Herrers Skyld, at Eksportprisen paa Smør var sat i Vejret). Det var Toner, der mindede ikke saa lidt om en Artikel, der ved Rigsdagssamlingens Begyndelse havde staaet i »Lolland-Falsters Folketidende«, hvori det hed: »Vi vil ikke ofre en Tøddel for at opretholde et tidsbestemt politisk System, og overhovedet intet for at opretholde en tidsbestemt partipolitisk Konstellation.« Men denne Blæst blev ikke til Storm. Andre Venstreblade tog Afstand, og Venstre selv skiftede Landsformand og valgte i Stedet for Madsen-Mygdal Knud Kristensen.

Omkring Midten af November, da Luften var tyk af Kuprygter, og der hver Dag var nye Provokationer paa Bladhandlernes offentlige Plakattavler, aabnedes Finanslovdebatten med Taler af Partiernes Ordførere. Hovedpunktet i Debatten var den fortsatte Prisstigning paa Trods af Prisloven og Lønstoppet, men Talerne kom naturligvis ogsaa ind paa de truende Rygter om Omvæltninger og Kup, som de talrige Pjecer havde givet Næring. Saaledes udtalte Socialdemokratiets Ordfører Hartvig Frisch om Propagandaen mod »Systemet«: »Jeg ser nok, at alle disse Systembekæmpere lige for Tiden stikker de udenlandske Symboler i Skuffen og møder i Proklamationer og paa Plakater med vajende Dannebrog og danske Farver og raaber »Fædrelandet« ud paa Gader og Stræder. Den danske Folkevittighed har straks taget Situationen paa Kornet. Der spørges: Hvad er en dansk Nationalsocialist? Og Svaret lyder prompte: Det er en, der sælger 'Fædrelandet'.«

Et Firkløver af L. S.

Yderst til højre Lensgreve Knuth, der under Besættelsen fik en Dom for Blodskam.

Venstres Ordfører Elgaard udtalte: »Folkestyrets Idé er saa rodfæstet i Danmark, at Venstre ikke tvivler om, at denne Tids Prøve vil blive bestaaet, og Folkestyrets Indsats i Danmark gennem Aartier har været saa betydningsfuld, at vi mener, at man ogsaa har Raad til at erkende, at der fra tidligere Tid kan være Ting at ændre og Fejl at rette.«

For de Konservative udtalte Ole Bjørn Kraft: »Konge, Regering og Folkerepræsentation er Treklangen i vor Forfatning. Af deres Sammenspil udspringer Loven. Saa længe vor Forfatning bestaar, er dette Grundlag Rettens Grundlag i Danmark. Lovligt kan denne Forfatning kun ændres ved Folkets Beslutning i Frihed derom i Samstemmighed med Kongens og Lovgivningsmagtens Ønske. Anden lovlig Vej, der skaber Ret i Danmark, gives ikke.«

Bertel Dahlgaard, som var Ordfører for de Radikale, kom ind paa Spørgsmaalet om den politiske Samling: »Spredte Smaagrupper i Befolkningen har ment at kunne se noget kunstigt i denne Samling. Hvad der i denne Sommer er sket i det danske Folk, er uforstaaeligt for enhver, som ikke kender Forudsætningerne derfor, saaledes som de er skabt gennem hundrede Aar af de Mænd, der gik ud af Folket for at oplyse, for at vække og for at kalde paa den enkeltes personlige Ansvarfølelse. Det er den Sæd, Grundtvig saae, der er vokset op, og som nu bærer Frugt.«

Herooverfor lagde Valdemar Thomsen sig paa den Linie, at han paa Bonde-

Fra de danske Nazisters Mindeappel foran den lille Hornblæser
den 17. November 1940.

partiets Vegne fremholdt Scavenius' Erklæring overfor Regeringen: »Jeg henviser til Regeringerklæringen af 8. Juli for at sige, at Ministeriet selv har givet Udtryk for, at vi maa være forberedt paa en politisk Nyordning under Tysklands Førerskab, og for at sige, at Statsministeren og hans Kolleger derfor skulde være de sidste til at rette Anklager og Bebrejdelser imod Landsmænd for at være udanske, eller hvad andet man nu kan finde paa af Injurier.«

Kommunisten Aksel Larsen havde et oplagt Stof i Arbejdernes Skuffelse over Pris- og Lønpolitiken og i de mange Skandalepjecer, der gav ham Anledning til at rette det Spørgsmaal til Nazisterne, hvorfra Partiets fantastiske Pengerigelighed stammede. Iøvrigt udtalte han, at politisk Demokrati under et økonomisk plutokratisk System er utænkeligt.

Paa Spørgsmaalet om Pengene svarede Frits Clausen: »Jeg kan roligt lægge Bøgerne frem, men det bliver, naar det passer mig, og ikke, naar det passer det ærede Medlem Hr. Aksel Larsen. Jeg vil ogsaa sige, at selv om Offerviljen indenfor vort Parti er stor, saa er Evnen hos en enkelt, Herren til Broholm, dog ikke saa stor, at han alene kan finansiere denne allerhelvedes Propaganda, som vi har sat i Gang efter det ærede Medlems Ord, og som vi gerne skulde opretholde, hvis det er os muligt. Jeg vil ikke nægte, at vor Bevægelse har modtaget Hjælp fra Tyskland, men jeg vil paa det kraftigste tilbagevise, at denne Hjælp skulde bestaa i Pengemidler.« Samtidig bedyrede Frits Clausen, at han var en varm Ven af Grundloven i Modsætning til Regeringen, der tilsidesatte den ved Mødeforbudet.

Paa det Tidspunkt, da denne Debat fandt Sted, var i Virkeligheden alle Planerne lagt til det Stormløb, der skulde vælte Regeringen. Løsenet for Kampen skulde være Forsmædelsen den 9. April, og Mindet om de faldne danske Soldater skulde bruges i det politiske Opgørs Tjeneste dels ved Udbredelse i Masseoplag af en ny Pjece af Preben Wenck, kaldet »Den fulde Sandhed«, dels ved et Møde i Forum Søndag den 17. November, en saakaldt »Mindeappell«, som skulde ende med en March gennem Gaderne til den lille Hornblæzers Statue lige over for Dagmarhus.

Planen om at udsende Pjecen var blevet Regeringen bekendt, og allerede den 14. November skred man til Beslaglæggelse af hele Oplaget. I Hovedsagen var Pjecen et Opkog af den tidligere; den byggede navnlig paa Alarmeringen i Jylland den 8. Januar 1939, som skulde være Bevis for, at Regeringen vidste, hvad der skulde ske den 9. April, og den sluttede: »Hr. Statsminister! Jeg anklager Dem som dansk Mand overfor det danske Folk og — over Gravene af de unge danske Mænd — for Historiens Domstol. Der klæber dansk Broderblod ved Deres, Dr. Munchs og Systemets Fingre — Blod, der kræver Hævn.«

Medens Regeringen altsaa tog meget koldblodigt paa Pjecen og dens Bagmænd, som det blev overladt Rigsadvokaten at tage sig af, laa Forholdet vanskeligere med Hensyn til den planlagte Demonstration. Det viste sig nemlig, at Københavns Politidirektør Iwan Stamm af visse Bevæggrunde havde ladet sig lede til undtagelsesvis at tillade Opmarchen gennem Gaderne i *Uniform*. At dette var en grov Udæskning mod Københavns Befolkning, kunde enhver sige sig selv, men overfor den givne Tilladelse veg Regeringen tilbage for et Forbud. Det usmagelige Misbrug af de faldnes Minde understregedes derved, at adskillige af Forældrene til de faldne protesterede, men til ingen Nytte. Nazismen har altid elsket den lodrette Løgn, der staar saa vertikalt paa Sandheden, at den ikke kaster Skygge. Her drev man Løgneren om vore døde saa vidt, at man valgte Monumentet for den lille Hornblæser, der er rejst til Minde om de faldne i 1864, til at være Stedet for en Demonstration — ikke mod Tyskerne, men mod den danske Regering.

Det blev en Søndag, der vil mindes. Alle Morgentogene til København var fyldt af unge Fyre med Spidsbukser og lange Støvler, der fra hele Sjælland stævnedes til Mindeappellen i største Overmod og Kaadhed og uden at ane, hvad der ventede dem. Pladsen rundt om »Forum« var afspærret af Politiet, men uden for Afspærringen stod Tusinder af Københavnerne, hvis Fingre kløede efter at faa fat i Landsforræderne. Inde i Salen gik det løs med hule Bravader om de faldne og de sædvanlige nazistiske Skældsord mod Demokratiet, Plutokratiet, Jøderne o. s.v.

Saa begyndte Marchen til den indre By af en uniformsklædt Trop i Strid med gældende Lov, men under Politiets Beskyttelse. Det var for meget for Køben-

Hartvig Frisch ved sit Arbejdsbord.

havns Befolkning. Kun den forreste Del af Kolonnen naaede i Marchorden til Vestre Boulevard, de bageste blev hujet ned og ynkeligt medhandlet af Folkemængden. Da Fortroppen naaede op til Stedet, saas bag ved Politiafspærringen en uoverskuelig Menneskemængde paa Raadhuspladsen. Det lykkedes lige før »Højtideligheden« en ung Student at springe op og hænge en Sæk om Hovedet paa Hornblæseren, som først maatte fjernes, før Kransenedlægningen kunde finde Sted. Da Talerne skulde holdes vis-à-vis Tyskerne oppe i Dagmarhus, brød et infernalsk Spektakel løs fra Mængden, hvori al menneskelig Tale druknede. Og næppe var Kransene nedlagt, før behjertede Københavnerne fik dem revet væk og anbragt paa det lille Pissoir, der dengang laa i Hjørnet af Raadhuspladsen. Tyskerne oppe fra Vinduerne fik Syn for, hvad Danmarks Hovedstad mente om de nazistiske Landsforrædere.

Paa det Tidspunkt var den korte Vinterdag til Ende, og i Mørket, der nu brød frem, fik de unge uniformsklædte Fyre deres Bekomst. Det var en naadeløs Folkejustits, men uden Mord eller Kvæstelser. Man tog simpelthen de forhadte Uniformsdele — Bukserne og Støvlerne — af Delinkventerne, saa at de i ynkelig Forfatning maatte søge Tilflugt paa Politistationerne. Det var den københavnske Befolkning, der spontant og med barsk Humør gjorde Frits Clausens Stormløb til en uoprettelig Fiasko. Hr. Iwan Stamm, der som Politidirektør havde givet Dispensationen, fik liden Glæde af dette Skridt til Siden, og Regeringen lod Politiet vide, at der ikke fremtidig kunde gives lignende Dispensationer. Faa Dage efter blev Wenck (alias Wenckheim) og Blankensteiner

arresteret for deres Smædeskriverier, saa at ogsaa denne Del af Stormløbet mod Forfatningen endte, hvor det skulde.

Men Baggrunden for, at en saa eklatant Afbankning af selve Sympatisørerne med Tyskland kunde finde Sted i et besat Land og i en By, der vrimlede med tysk Militær, var selvfølgelig, at der samtidig holdtes gode Miner overfor den saakaldte Omstilling til det nye Europa. I det samme Tidsrum, hvor alt dette stod paa, havde vi tyske Udstillinger i København, som danske Ministre maatte være med til at aabne, Scavenius talte i Folketinget om den dansk-tyske Samhandel, Gunnar Larsen laa i intime Forhandlinger med Tysklands Vejdiktator Todt om Rødby-Femern Ruten, et Embedsmandsudvalg til Erhvervsforhandlinger med Tyskland blev nedsat med Generaldirektør Korst som Formand, vældige Projekter blev udkastet af Tyskerne om Arbejder i Hamborg til danske Firmaer for over 300 Millioner Kroner at udføre med vore egne Materialer og vor egen Arbejdskraft (en Plan det heldigvis lykkedes at aflive). For rigtig at lære os Manerer kom den tyske ErhvervsGesandt Dr. Clodius til København og talte i dansk-tysk Forening, og selv vor egen K. K. Steincke holdt Foredrag i Studenterforeningen om, at han i hele sit Liv havde bekæmpet Materialismen, hvad der saamænd var sandt. Samtidig tiltraadte Delegationer af Arbejdere og Arbejdsgivere samt visse Officerer efter Indbydelse Rejser i Tyskland i højeste Grad mod deres Ønske, men efter Regeringens Raad. Det faldt godt i Traad hermed, at Hartvig Frisch kort Tid efter sin Finanslovstale maatte træde tilbage som Socialdemokratiets Gruppeformand og Ordfører. Hermed hang det saadan sammen, at Hartvig Frisch allerede i April havde sagt til Stauning, at han, hvis Statsministeren mente, han var en Belastning for Regeringen, naturligvis vilde trække sig tilbage. Nu i Slutningen af November henvendte Stauning sig til ham og bad ham indfri sit Løfte, hvad han gjorde i den Form, at han bad sig fritaget af Gruppen paa Grund af et videnskabeligt Arbejde. Tildelingen blev givet, og Alsing Andersen traadte i Stedet i Spidsen for Gruppen, men de færreste troede paa Motiveringen, der dog trods alt indeholdt en saglig Sandhed. Af andre tyske Henstillinger og Krav i denne Periode kan foruden Forslag til Ændringer i den danske Toldlov vedrørende Spindestoffer og om Oprettelse af en Spærrezone i Jylland nævnes Forbudet mod at bruge Ordene Nationalsocialisme eller Nazisme i Forbindelse med den særlige danske Afart, der fremtidig skulde kaldes »Frits Clausen Folkene«.

For de danske Nazister skulde man tro, denne Form for Beskyttelse maatte være fornærmelig, da det tydeligt fremgik, at Tyskerne ikke kunde være deres egne Haandlangere bekendt, men alligevel fortsatte Frits Clausen ufortrødent. Nogen Opmuntring fik han: den 27. November kunde »Fædrelandet« meddele, at der var dannet en nationalsocialistisk Gruppe indenfor Politiet, og tre Dage senere forkyndtes højlydt, at Repræsentanter for en Række Majoratsgodser

Et Hjørne af Socialdemokratiets Møde i „Forum“ den 27. Oktober 1940,
hvor Stauning holdt Hovedtalen.

havde dannet en Faggruppe, der ønskede Tilslutning til D.N.S.A.P. under Ledelse af J. O. Raben-Levetzau, O. Rosenørn-Lehn og F. M. Knuth. Naar Jørgen Sehested ikke nævntes i den Forbindelse, hang det maaske sammen med, at Handelsministeriet faa Dage i Forvejen havde maattet gøre Skridt til Sagsanlæg imod ham for Overtrædelse af Valutaloven.

Det var nu Jylland, Frits Clausen velsignede med sin Virksomhed. Den 8. December gennemtrumfede han i Haderslev trods Politiets Forbud en Agitationsmarch gennem Byen i Uniform og med dragne Spader til Højskolehjemmet. Her blev dog 300 uniformerede Nazister anholdt af Politiet efter en Kamp med Taaregasbomber og Brandsprøjte. Blandt Talerne ved Mødet var en Kaptajn i Hæren Lærum, der udslyngede grove Fornærmelser mod Regeringen. Den 14. December forsøgte Nazisterne sig i Ribe og Dagen efter i Frederikshavn, men her var det begge Steder Befolkningen, der tog Affære, og Nazisterne, der maatte søge Tilflugt hos Politiet.

Det var saaledes smaat med Fremgangen for Nazisterne i Danmark. Lettere gik det med at faa ledende tyske Kredse til at udpege enkelte Ofre blandt danske Politikere. Saaledes fandtes der i Begyndelsen af December i »Berliner Börsen Zeitung« et hadefuldt Angreb paa Hedtoft-Hansen for den Politik, det danske Socialdemokrati havde ført overfor det nye Tyskland. Ingen kunde være i Tvivl om, at det var Arbejde, der var bestilt herhjemmefra. Hedtoft-Hansen svarede klogt med at udtrykke sin Forundring over Angrebet. »I det inter-

A. P. Møller.

Niels Høst.

Holger Andersen.

ationale Samarbejde havde den danske Arbejderbevægelse gennem Aarene gjort Brug af den for Arbejderrepræsentanter for et demokratisk Land selvfølgelig Ytringsfrihed. Det kunde ikke nægtes, at der særlig under de seneste Aars frie ideologiske Meningskamp var brugt stærke Ord, maaske for stærke Ord, men det var sket fra begge Sider. Arbejderbevægelsen i Danmark havde aldrig villet medvirke i en international Politik, som den fandt uforenelig med Danmarks statsretlige Neutralitet.« I Virkeligheden havde »Berliner Börsen Zeitung« blot genoptaget Angrebene fra Jørgen Sehesteds Smædeskriverier. Offeret var udpeget.

Imidlertid fortsatte de samarbejdende Partier ogsaa i December Maaned deres Mødekampagne, og den 8. holdtes der i København paa een Gang to Kæmpe-møder, dels i K. B. Hallen, hvor Stauning talte, dels i Forum, hvor Christmas Møller havde Ordet. Efter sin Fratræden som Handelsminister var han af de Konservative straks valgt ind i 9 Mands Udvalget, men havde tre Dage efter paa udtrykkeligt Forlangende atter maattet udtræde. Dette var offentligt kendt, og da han nu traadte frem for den store Forsamling, modtoges han med enestaaende Hyldest. Skønt han egentlig havde lagt sin Tale forsigtigt an, var Forsamlingen alt for villig til at ane en Mening bag hvert Ord. Naar han f. Eks. i Omtalen af Danmarks Eksport før Krigen nævnte Eksporten til England, brød Jubelen spontant ud, og naar han nævnte Eksporten til Tyskland, var der mange i Salen, som raabte »Føj«. Følgen blev, at der Dagen efter blev givet Besked til Pressen paa Tyskernes Foranledning om, at Christmas Møllers Navn fremtidig overhovedet ikke maatte bringes. Atter et Offer var udpeget.

Naar man ser hen til denne Tilspidsning af Kampen mellem de danske demokratiske Partier og de nazistiske Sympatisører med Tyskland, kunde man have troet, at enhver nationalt sindet dansk Mand her kunde finde sit Stand-

Endnu i 1941 kunde man tillade sig at gøre Grin med de danske Nazister. I „Social-Demokraten“ førte den kendte Humorist Jonas an med en Serie om „Det paa Plakatsøjlen“. En af Teksterne lød: Svar til en Læserinde i Glostrup: De vil gerne se et Par Plakater af Preben Wenck og Blankensteiner, skriver De. — Tror De, at Politiet saadan gaar og laaner hele sit Album ud.

punkt. Men saaledes var det ikke. Selv om man helt ser bort fra en Mand som Victor Pürschel (der den 13. November dannede Sammenslutning med Vilhelmsen, Vilfred Petersen og andre), var der ogsaa i det, der kaldtes »gode nationale Kredse«, en fortsat Forbitrelse mod Rigsdagen og Politikerne, og en naiv Tro paa, at Tiden nu var inde for stærke Mænd udenfor det politiske Liv til at overtage Regeringen. Det var de samme Kredse, som havde spillet en Rolle ved Samlingsregeringens Rekonstruktion, og det var det samme Middel, de nu tænkte at bringe i Anvendelse, nemlig et Tryk paa Kongens Person.

Denne Kreds af Mænd, hvortil hørte Minister Niels Høst, Lektor Vilh. la Cour, fhv. Retspræsident Holger Andersen, Generalkonsul Johan Hansen, Direktør Percy Ipsen, Skibsreder A. P. Møller og Ingeniørerne Kampmann, Saxild og Højgaard, henvendte sig i Begyndelsen af December til Kongen og bad om Foretræde. Dette nægtede Kongen, men da Minister Høst i Kraft af sin Stilling havde direkte Referat til Kongen, modtoges han. (Se Aktstykker Nr. 11).

Henvendelsen gik ud paa en Ændring af Formen for Ministeriet saaledes, at der dannedes en Regering af upolitiske Personer muligvis med Prins Axel som Leder (man havde dog ikke spurgt Prinsen). Kongen tog det fornuftige Standpunkt straks at underrette Statsministeren med Opfordring til at bringe Sagen videre til Ministeriet og 9 Mandsudvalget og med Tilføjelse af, at Kongen lagde den største Vægt paa at staa sammen med Rigsdagen. Herfor rettede Rigsdagens Partier en Tak til Kongen. Tilbage blev kun det yderst betænkelige i, at saakaldte nationalt sindede Mænd paa et saa kritisk Tidspunkt havde kunnet lade sig henrive til et saadant Skridt. Thi intet var i højere Grad Tyskernes Ønske end at sætte den danske Rigsdag ud af Spillet og overskære dens Forbindelse med Regeringen. Faa Uger efter mødte den tyske Gesandt hos Scaenius med det selvsamme Krav om Ændring af Ministeriets Sammensætning.

KAPITEL IX

Nytaarskrisen 1941.

Siden Bombardementerne af London havde Krigen i Vest nærmest været standende, men Japans højtidelige Tilslutning til Tremagtpagten (27. September 1940) aabnede store Perspektiver, og mens Italienerne stødte frem fra Libyen mod Ægypten og yppede Krig med Grækenland, hvori det gik dem ilde, ordnede Hitler Balkan ved at skære Grænsen op mellem Ungarn og Rumænien og føje begge disse stridige Magter til Tremagtpagten (20.—23. November 1940). I November Maaned var Molotov paa det berømte Besøg i Berlin, der blev det første og det sidste under Krigen. Hitler kunde i sit Nytaarsbudskab med Rette proklamere 1940 som Sejrens Aar.

Lettest af alle Sejre var tilsyneladende den, Tyskerne havde vundet i Danmark, og dog maatte man med Mishag i Berlin konstatere, at det stadig trak ud med den Omstilling, der forventedes. For den ledende Nazist ved Gesandtskabet Dr. Meissner var Fiaskoen omkring den lille Hornblæzers Statue følelig, og derfor maatte det være ham magtpaaliggende gennem Gesanden at ramme det Offer, som hverken Wenckheim eller Clausen havde kunnet styrte. Da von Renthe-Fink den 27. December gik til en Samtale med Scavenius, var det derfor med Krav om, *at selve Statsministeren Th. Stauning skulde fjernes.*

Enhver anden dansk ansvarlig Politiker, der den Dag havde siddet i Udenrigsministerstolen, vilde straks have erkendt, at hvis det Storstyrt, Tyskerne her jagede, faldt i Garnet, vilde Samarbejdets nationale Front være brudt og dermed ogsaa enhver Modstand mod den tyske Indflydelse. Men denne simple Erkendelse var Scavenius nægtet. I Stedet for straks at tage Handsken op og med alle Tegn paa Forfærdelse afvise Kravet, bragte han det blot videre, og i en Konference, der samme Dag førtes med Kongen i Nærværelse af Statsministeren, erklærede han som sin Mening, at Kravet burde opfyldes, skønt Statsministeren selv protesterede mod denne Løsning.

I et Ministermøde Dagen efter, hvori Scavenius redegjorde for det tyske Krav og Stauning for Samtalen med Kongen, stod Udenrigsministeren alene med sit Standpunkt (Trafikministeren var fraværende). Nogen Afgørelse blev

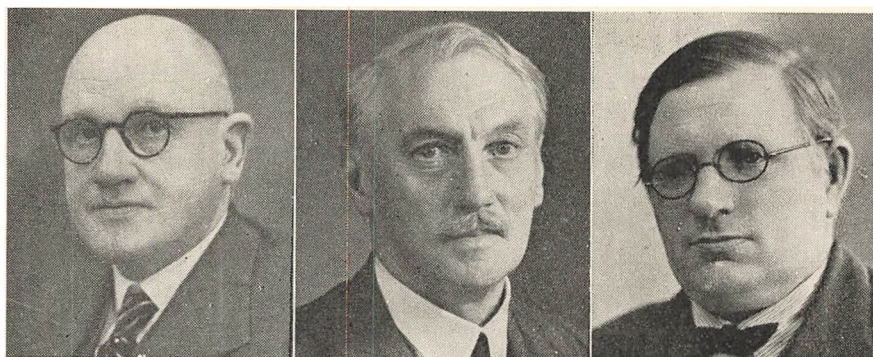

Udenrigsminister Molotov tager her Afsked med Himmler efter Afslutningen af sit Besøg i Berlin 13. November 1940.

ikke truffet, idet Rigsdagens Samarbejdsudvalg var indkaldt til Møde den 30. December.

I Samarbejdsudvalget havde paa dette Tidspunkt følgende Medlemmer Sæde: fra Socialdemokratiet Hedtoft-Hansen og Alsing Andersen, fra Venstre Elgaard og Stensballe, fra de Konservative Ole Bjørn Kraft og Axel B. Lange, fra de Radikale P. Munch og A. M. Hansen samt fra Retsforbundet Oluf Pedersen. I Mødet deltog Statsministeren og Udenrigsministeren. Scavenius gjorde til en Begyndelse Rede for det tyske Krav og fremholdt som sin Mening, at det burde opfyldes. Personlige Hensyn gjaldt ikke her; Statsministeren havde jo en lang Livsgerning bag sig og vilde gøre sit Folk en Tjeneste ved at gaa, da han nu var gammel og træt. Til dette bemærkede Stauning kort med sin dybe Bas: »Jeg er ikke træt«, men det anfægtede ikke Scavenius i hans Argumentering.

Hele Scenen gjorde et overordentlig pinligt Indtryk paa Udvalgets Medlemmer, og den yngste af de tilstedeværende Hedtoft-Hansen kastede sig med Voldsomhed ind i Debatten imod Scavenius, idet han fremholdt, at Staunings Afgang vilde betyde et Slag mod hele den danske Arbejderbevægelse og en Op-løsning af det nationale Samarbejde, hvad der vilde undergrave enhver Mod-stand mod Tyskernes Krav i Fremtiden. Scavenius, som saa med største Ringe-

Stensballe.

Axel B. Lange.

Oluf Pedersen.

agt paa det nationale Samarbejde, lod sig af denne Modsigelse henrive til stor Hæftighed, men Udvalget som Helhed stillede sig bag ved Stauning, og de andre Partier erklærede sig rede til i dette Spørgsmaal at staa Side om Side med Socialdemokratiet.

Den 30. December om Aftenen samledes i Rigsdagen de to Forretningsudvalg for den politiske og den faglige Arbejderbevægelse sammen med de socialdemokratiske Ministre, og det vedtoges her paa den samlede Arbejderbevægelses Vegne, at man maatte afvise Kravet om Staunings Afgang, at samtlige socialdemokratiske Ministre vilde gaa af sammen med ham, og at Arbejderbevægelsen ikke vilde give Tilslutning til, at nogen Socialdemokrat tog Sæde i Regeringen, hvis Stauning blev tvungen bort.

Ogsaa efter denne Meddelelse fastholdt de andre Partier deres Solidaritet, idet alle indenfor Samarbejdet erkendte, at hvis Kampen ikke blev taget op her, vilde nu ogsaa den *indre* danske Selvstændighed blive illusorisk. Truslerne med norske Tilstande bed ikke. De politiske Ministre og Rigsdagen stod fast, hvorefter Scavenius maatte tilbage til Renthe-Fink med den Besked, at Kravet ikke kunde opfyldes.

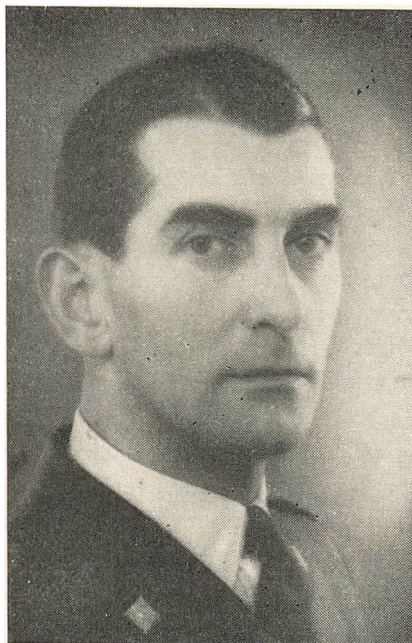
Det viste sig da, at hele Stormen var en lokal Affære, rejst af Dr. Meissner, uden at Berlin stod rede til at gaa i Aktion. Tyskerne bøjede af, skønt de havde været saa langt ude, at Gesandten i sin Nytaarssamtale med Kongen paa deres irriterede Spørgsmaal: »Hvem er det da, De vil have, jeg skal udnævne?«, havde nævnt Navne som den nazistiske Godsejer Juel, Villestrup, og den som Sædelighedsforbryder senere afslørede Grev Knuth, Knuthenborg. Betegnende for det løse i hele den tyske Plan er det, at den tyske Økonom Dr. Draeger, som den 13. Januar talte i København, ved en Sammenkomst efter Foredraget forsikrede Stauning om, at man i Tyskland saa med stor Anerkendelse paa hans Indsats som Statsmand, den Mand, de 14 Dage i Forvejen havde villet

smide ud af Regeringen. Efter at Gesandten i Hovedfægtningen havde lidt sit Nederlag, fortsatte Meissner Aktionen i Samtaler med Stauning. Han foreslog Statsministeren selv at gaa af, men i Stedet overtage Udenrigsministeriet, og saa skulde Scavenius afløse Zahle som Gesandt i Berlin. Meissner var ogsaa rig paa Ministeremner, og en hel Liste cirkulerede paa Christiansborg, hvoriblandt der fandtes mange Navne udenfor Rigsdagen som Højesteretssagfører Gamborg, Ekspeditionssekretær Popp-Madsen, Stiftsprovst Skat Hoffmeyer, Generaldirektør Knutzen og Grev Schimmelmänn. Det hele var endt i Farce.

Men selv om Anfaldet paa Stauning saaledes var glippet, betød det ikke, at Lysten hos Tyskerne til at se Ofre falde var blevet mindre. Allerede den 8. Januar var Gesandten igen paa Færde i Udenrigsministeriet dels for at kræve Indskriden mod »Demokraten« i Aarhus og mod Ledelsen af »Nationaltidende«, dels for endeligt og fuldstændigt at fjerne Christmas Møller fra det offentlige Liv.

De to Pressesager blev klarert ved mindre Indrømmelser (da »Nationaltidende«s Bestyrelse erklærede, at Bladet vilde ophøre at udkomme, hvis Redaktør Schoch, som det krævedes, blev fjernet, frafaldt Tyskerne Kravet), men overfor Christmas Møller blev der slaaet paa den store Tromme: han skulde og maatte ud af Rigsdagen.

Skønt Christmas Møllers Stilling naturligvis paa dette Tidspunkt af Besættelsen ikke i Vigtighed kunde sammenlignes med Staunings, stod det klart for Rigsdagsgrupperne, at hans Fjernelse principielt var en stor Svækkelse for Tingen. Rigsdagspartierne naaede imidlertid slet ikke til at tage Standpunkt, idet Christmas Møller selv den 10. Januar nedlagde sit Folketingsmandat og samtlige sine politiske Hverv indenfor Partiets Ledelse. Hastigheden i denne Beslutning kunde tyde paa, at han allerede paa dette Tidspunkt havde gjort op med sig selv og med den Politik, han selv havde været med til at lægge Grunden til den 9. April. Politiker som han var indtil Marven, kunde han ikke efter sin Udtræden finde Ro i forskellige Forsøg paa at virke i borgerligt Er-

Oberstløjtnant Ørum.

hverv (hvor han maatte begynde forfra som Sagføreraspirant og kun fandt ringe Hjælp hos Udøverne af Faget); han dreves derfor hurtig af sin flammende Patriotisme ud i den underjordiske Agitation, der endnu var i sin Vorden, men som skulde sætte dybe Spor. Tyskerne fik senere at lære, at de med denne billige Triumf havde skabt sig selv mange Sabotører.

Medens Christmas Møllers Mandatnedlæggelse udspillede sig for fuld Offentlighed, var Ministeriet omkring Midten af Januar underhaanden udsat for et voldsomt Pres fra Tyskerne, dels hidrørende fra en Spionsag, der rejste hele Spørgsmaalet om vor Straffelov, dels ved et Krav fra tysk militær Side om Udlivering af 12 danske Torpedobaade.

Det var den tyske Storadmiral Raeder, der fordrede Torpedobaadene udleveret paa Trods af alle Løfter til Danmark om, at Militæret skulde beholde sine Vaaben. Scavenius præsenterede Kravet i Ministeriet og gjorde som vanligt gældende, at det maatte imødekommes. Forsvarsminister Brorsen fremlagde den 17. Januar et Memorandum om Sagen udarbejdet af Søværnskommandoen. Sagen skulde derefter behandles i Statsraad, men det besluttedes, at Statsministeren, Udenrigsministeren og Forsvarsministeren skulde tale med Kongen forinden Statsraadet.

Da denne Forhandling blev refereret i et Ministermøde den 18., hvor Forsvarsministeren som Resultat af Forhandlingen oplæste et Udkast til et Svar med Henstilling om, at Tyskerne frafaldt Kravet, eksploderede Scavenius og erklærede, at han stillede sin Portefeuille til Raadighed, idet han overhovedet ikke vilde gaa med det Svar til Tyskerne. Det var ikke første Gang, og det blev ikke den sidste, Scavenius stillede sine Kolleger overfor denne ufordragelige Form for Argumentation, men det lykkedes efter nogen Forhandling at faa ham til at indgaa paa selv at udarbejde et Svar, der udtrykte Ministeriets Standpunkt, og et saadant Svar blev med nogle Ændringer godkendt i et Møde den 20. Januar. Heroverfor leverede den tyske Gesandt en skriftlig Note, hvori Kravet fastholdtes; samtidig havde Forsvarsministeren en Samtale med vor Marineattaché i Berlin, der aabenbart kunde give vigtige Oplysninger om Baggrunden for Kravet. Resultatet blev, at Ministeriet i et Møde den 22. Januar imødekom Kravet, som i Mellemtiden var nedsat til 8. Hertil havde ogsaa Kongen givet sin Tilslutning.

Hvad man i denne Sag særlig kan bebrejde Scavenius, er ikke selve Udfaldet, da Chancerne overfor den tyske Overmagt var smaa, men Forhaandsindstillingen. Da Sagen derefter fra Ministeriet gik over til Marinemyndighederne, lykkedes det dog disse at faa Tyskerne til at acceptere saadanne Instrukser ved Afleveringen, at Ydmygelsen blev begrænset. De spillede Spillet selv med de svage Kort, de havde paa Haanden, men det var det, man havde Indtryk af, Scavenius ikke gjorde: han smed Kortene. Ude paa Flaadestationen var

det en Sorgens Dag, da Afleveringen fandt Sted. Den danske Orlogskaptajn Ries, der havde Station i Svendborg, berøvede sig selv Livet af Fortvivlelse, og den Dag i Februar, Baadene førtes ud i Sundet, vajede Kongeflaget paa Amalienborg paa halv Stang — til Raseri for Udenrigsministeren over dette taabelige Land, hvor høj og lav forstod sig lige lidt paa, hvad Udenrigspolitik krævede under en Krig.

Sideløbende med Forhandlingerne om Udleveringen af de danske Torpedobaade gik den ovenomtalte Spionsag. Det drejede sig om to danske Officerer, Oberstløjtnant Ørum og Løjtnant af Reserven Jessen, der begge var blevet paagrebet i Berlin i manifest Spionage for Englænderne. Hvis Tyskerne efter deres eget Lands Lov og indenfor deres egne Grænser havde dømt de paagældende, vilde der ikke fra dansk Side kunne være indvendt noget derimod, da Forseelsen var oplagt.

Men Tyskerne, som hele Tiden havde set skævt til den milde danske Straffelov (hvis højeste Straf for Spionage var 6 Aars Fængsel), øjnede Muligheden for ved Trusel om Dødsstraf over de to Officerer at kalde paa den danske Medlidenhed og saaledes udvirke en Skærpelse af vor Straffelov. Heri tog de heller ikke fejl; saa afvænt var dansk Mentalitet med Blodsudgydelse og Dødsstraf, at det i alle Rigsdagsgrupper følte som proper Argumentering, at Straffeloven maatte ændres, for at de to Officerers Liv kunde reddes.

Skulde dette ske, maatte der imidlertid handles omgaaende, og med rørende Hurtighed gennemførte Rigsdagen paa een Dag den af Harald Petersen forelagte Straffelovsændring. Heri indeholdtes dels Skærpelse af Straffene for Udbredelse af Rygter, der var egnet til at skade Landet i Forhold til Udlandet — indtil 1 Aars Fængsel; dels Skærpelse af Straffen for Spioneri og Sabotage til Fængsel paa Livstid for grove Tilfælde, uanset om Forbrydelsen var begaaet udenfor dansk Statsomraade. De ny Lovbestemmelser skulde *gælde med tilbagevirkende Kraft* i Sager, for hvilke Tiltale var rejst før Lovforslagets Fremsættelse. Sagerne skulde paadømmes ved Byretten, og Appel kunde kun finde Sted med Justitsministeriets Tilladelse.

Kommandørkaptajn Kai Hammerich.

Folketingsmand H. Hedtoft-Hansen.

Loven skulde straks træde i Kraft. Det, der under de givne Forhold juridisk var mest angribeligt, den tilbagevirkende Kraft, havde sin naturlige Forklaring i Lovens Hensigt at redde Ørum og Jessen, der var de to eneste, som kunde falde ind under Bestemmelsen. Det mest betænkelige ved Loven var den Ændring i de processuelle Regler, hvorved der i Byretten indrettedes et særligt Kammer for alle Sager vedrørende Besættelsesmagts Interesser uden Medvirken af Nævninge eller Domsmænd, uden Adgang til valgt Forsvarer og uden Appel paa normal Vis. (Det blev Dommer Arthur Andersen, der kom til at beklæde Retten i dette 'Blykammer').

Naar man nu fra Modstandsbevægelsens Side angriber denne Straffelovsændring som »en landsforræderisk Undtagelseslov rettet mod det danske Folks Frihedskamp og udøvet af til Formaalet særlig egnede Domstole« og hævder, at alle

de i Lovens Paragraf 4 nævnte Forseelser (Ødelæggelse af Krigsmateriel o.s.v., altsaa Sabotage) var alt andet end strafværdige, eftersom Danmark siden 9. April befandt sig i Krigstilstand med Tyskland, saa vilde denne Argumentation paa Tidspunktet for Lovens Tilblivelse have været ganske uforstaaelig for den almindelige Befolkning, der paa det Tidspunkt aldeles ikke var indstillet paa at deltage i Krigsførelse eller Sabotage (det saa man bl. a. den 18. Februar samme Aar, da Firmaet Cornelius Knudsen nedbrændte til Grunden; thi vel ymtedes der om Sabotage og om, at Englænderne havde haft en Finger med i det, men Firmaet blev ikke lagt for Had, og Ødelæggelsen forekom de fleste uforstaaelig).

Hvor fremmed hele den Verden, vi da befandt os i, er blevet for vore Øjne, ser man bedst af en Tale, holdt af Justitsminister Harald Petersen samme Dag, Dommen over Ørum og Jessen (henholdsvis Fængsel paa Livstid og paa 14 Aar) var faldet ved Byretten den 25. Januar. Det hedder heri, at den øverstbefalende for de tyske Tropper i Danmark som Bevis paa det gode og tillidsfulde Forhold mellem den tyske Værnemagt og de danske Myndigheder tilbød at afgive de to Officerers Sag til Paadømmelse ved dansk Ret paa Betingelse af, at der tilvejebragtes Hjemmel til at ikende de tiltalte en Straf, svarende til de alvorlige Forbrydelser, saafremt de fandtes skyldige. Justitsministeren udtalte

sin Fordømmelse af de anklagedes ansvarsløse Handling, der kunde forstyrre det gode Forhold mellem den tyske Værnemagt og Danmarks Befolkning. Sagen burde være hele Befolkningen en Paamindelse om Kongens Opfordring til korrekt og værdig Optræden.

Vil man forstaa en Tid, maa man forstaa den Dialektik, og saaledes laa endnu i 1941 Argumentationen i Danmark under det, jeg ovenfor har kaldt 'Neutralitetens Fiktion'.

Ogsaa i ledende danske Officerskredse kunde man paa dette Tidspunkt spore en Mentalitetsforskydning henimod de samarbejdende Partiers Linie. Forholdet havde her ligget vanskeligere end i noget andet Befolkningslag, fordi begge Værnene i Begivenhederne den 9. April saa en Forsmædelse for deres militære Kald. Virkningen var til at begynde med diffus strækkende sig fra almindelig

Partisekretær, Folketingsmand
H. C. Hansen.

Harme mod Regeringen over højtpatriotisk Antiparlamentarisme i Pjecen »Som vi saaede« til aabenlys Nazisme. Og af de spredte Antydninger af Samtaler ført af den danske Marineattaché i Berlin med ledende Tyskere kan man forstaa, at Tanken om et Samarbejde med Tyskerne har været drøftet i visse danske Officerskredse i Efteraaret 1940. Men efterhaanden som Tyskernes Krav voksede og Overgrebene blev hyppigere, begyndte Alsangens Tone ogsaa at faa Magt indenfor Værnenes Ledelse. Man erkendte, at det havde været galt med Forholdet mellem Hær og Folk, men i Stedet for goldt at hengive sig til Klager over Fortiden grebes man af den Tanke at møde med op i det danske Samarbejde og med Fremtiden for Øje at bygge et nyt og sundere Grundlag op i Folket selv.

Den ledende Aand i denne nye Bevægelse var General Gørtz. Han kendte fra Forsvarsforhandlingerne i Aarene mellem 1937 og 1940 adskillige af de yngre Socialdemokrater og forstod, at der hos dem fandtes en anden Indstilling til Militærspørgsmaalet end det rent negative fra tidligere Tid. Og den Kreds, han samlede om sig, ligesom den Kreds af Søværnet, der samledes om Kommandør Hammerich, stod i Forholdet til den tyske Besættelsesmagt paa ganske samme Standpunkt som de samarbejdende Partier.

Begyndelsen blev gjort den 6. Januar med en fortrolig Drøftelse i Officersforeningen mellem en Række Officerer af begge Værn og nogle socialdemokratiske Politikere, hvoriblandt Hedtoft-Hansen, H. C. Hansen og Hartvig Frisch. Det viste sig, at man saa ret ens paa mange af de Spørgsmaal, som Besættelsen havde gjort særlig brændende, og man enedes om et Grundlag, hvorpaa et Arbejde kunde gøres for at uddybe denne Forstaaelse. I Slutningen af Januar blev Drøftelsen genoptaget i en større Kreds fra begge Sider ved en Serie Møder i Haandværkerforeningen, hvor en aabenhjertig Drøftelse fandt Sted. Dermed var Grundlaget lagt for »Folk og Værn«, som den 13. Februar traadte frem for Offentligheden.

De forberedende Møder mellem Officererne og Socialdemokraterne havde selvfølgelig været præget af Forbitrelsen over Tyskernes Løftebrud med Hensyn til Torpedobaadene. Hertil kom i Slutningen af Januar nye Krav dels om stærkere Kystbevogtning, som foranledigede Justitsministeren til at søge Rigsdagen om et særligt Kystpoliti, dels om saakaldt »Ombygning« af Luftskytset, de havde »laant«, saa at det danske Skyts kunde benyttes udenfor Landets Grænser.

Men Toppunktet naaedes den 29. Januar i en Samtale, som Stauning havde med Dr. Meissner om det evige Emne: Ministeriets Rekonstruktion. Ved denne Lejlighed stillede Meissner nemlig bestemt Krav om Fjernelse af Hedtoft-Hansen som Formand for Socialdemokratisk Forbund. Begrundelsen var, at Tyskerne fra deres Efterretningstjeneste bestemt vidste, at Hedtoft-Hansen med alle Midler fortsat modarbejdede en »tysk-dansk Forstaaelse«; dertil kom en Henvisning til hans tidligere fremtrædende Rolle i Socialistisk Arbejder-Internationale, der understøttede den illegale tyske Arbejderbevægelse, og hans Arbejde for Matteotti-Fonden, der havde understøttet de tyske antinazistiske Flygtninge, samt hans Understøttelsesaktion til Fordel for det republikanske Spanien m. m. Stauning, der overfor Meissner havde afvist de fremsatte Krav, refererede Samtalen Dagen efter i Ministermøde, hvor man foreløbig kun kunde tage Meddelelsen til Efterretning, skønt man var klar over, at Meissner nok skulde føre Kravet til Tops.

Tirsdag den 4. Februar kunde Udenrigsministeren meddele, at Gesandten overfor ham havde forebragt Krav om, at ikke blot Hedtoft-Hansen, men ogsaa Partisekretæren H. C. Hansen som medansvarlig skulde fjernes fra deres Partistillinger. Gesandten medbragte det, han kaldte for »Beviset« for Parti-formandens tysk fjendtlige Virksomhed, i Form af et Mikrofotografi af en af H.I.P.A. (Hovedorganisationernes Informations og Propaganda Afdeling) udsendt Pressemeddelelse, der bl. a. indeholdt »tyskfjendtlige« Uddrag af svenske Aviser vedrørende Forholdene i Norge (dette var rigtigt nok, men for det første var H.I.P.A. en selvstændig Central ledet af Folketingsmand Otto Jensen,

som iøvrigt netop i disse Dage afgik ved Døden, og for det andet kunde alle de svenske Aviser, hvorfra Informationerne var uddraget, købes i enhver Kiosk i Danmark, da der ikke paa det Tidspunkt eksisterede Forbud mod noget af disse Blade).

Ministeriet udsatte Sagen, indtil Scavenius direkte kunde optage en Forhandling med Hedtoft-Hansen og H. C. Hansen. Et saadant Møde fandt Sted Dagen efter, hvor ogsaa Alsing Andersen var til Stede, og her gjorde Scavenius gældende, at han ikke mere kunde staa for Tyskernes Pres vedrørende Hedtoft-Hansens Person, og at denne derfor af Hensyn til Regeringen burde gaa. Heroverfor fremførte baade Hedtoft-Hansen og Alsing Andersen det irrelevante i det fremførte Anklagemateriale, som Partiformanden notorisk slet intet havde haft med at gøre, hvortil Scavenius svarede, at det her ikke drejede sig om Jura, men om Magt. Scavenius sagde ligeud, at Hedtoft-Hansen ogsaa efter hans Mening burde gaa, da der ellers vilde ske værre Ting.

Den 6. Februar fik Sagen sin endelige Afgørelse i et Partiraadmøde. Forud for Mødet var der Enighed mellem Alsing Andersen og Hedtoft-Hansen om at foreslaa, at baade Partiets og de Samvirkende Fagforbunds Forretningsudvalg skulde protestere overfor Scavenius og nægte Tilslutning til Kravet. Men paa Mødet fremlagde Stauning et Brev fra Scavenius, hvori denne meddelte, at v. Renthe-Fink atter havde været hos ham og meget kategorisk gjort gældende for det første, at Partiformanden maatte have Ansvar for, hvad der blev udsendt af Materiale, for det andet, at Forudsætningen for Staunings fortsatte Forbliven som Statsminister maatte være, at han personligt hindrede Hedtoft-Hansens tysk fjendtlige Virksomhed, og sluttelig, at den tyske Gesandt helst vilde undgaa en Note, hvis det var muligt, men at et større Opgør med den tyske Rigsregering ikke kunde undgaas, hvis de to Herrer ikke traadte tilbage.

Indholdet af dette Brev maatte for Partiraadet og de socialdemokratiske Ministre, som deltog i Mødet, være afgørende, da et endeligt Brud ikke kunde tages paa dette Personspørgsmaal. Det Præcedens, der var skabt med Christmas Møllers Udtræden af Rigsdagen, gjorde det vanskeligt nu i et andet per-

Folketingsmand H. P. Hansen, Slagelse.

Tysk Rigsbefuldmægtiget, Gesandt
Renth-Fink.

sonligt Anliggende at føre Sagen til et stort Opgør, da Socialdemokratiet ikke indenfor Samarbejdet kunde tilregne sig større Beskyttelse end noget andet Parti. Desuden stod det klart, at man ved at føre Protesten videre risikerede, at Kravet uvidedes til ogsaa at gælde de to Folketingsmænds Udtræden af Rigsdagen, hvilket adskillige af Mødets Deltagere lagde stor Vægt paa at undgaa. Følgen blev, at det henstilledes til Hedtoft-Hansen og H. C. Hansen at nedlægge deres Hverv, hvad der derefter den 8. Februar blev meddelt Offentligheden.

Paa et Hovedbestyrelsesmøde den 13. Februar godkendtes Beslutningen, og i Stedet for de afgaaede konstitueredes Alsing Andersen som Partiformand og den tidligere Kirkeminister Johannes Hansen som Sekretær. Samtidig traadte H. P. Hansen, Slagelse, ind i 9 Mandsudvalget i Stedet for Hedtoft-Hansen. Ved senere Forhandling, som fandt Sted i Fællessalen i Rigsdagen, holdt Hedtoft-Hansen til Socialdemokratiets Hovedbestyrelse og Rigsdagsgruppe en stærkt personlig præget Tale hvori han bl. a. udtalte: »Nu spørges der: Hvorlænge kan dette blive ved? Tyskerne har paa næsten alle Omraader sveget og svigtet de Løfter, de gav os den 9. April. De blander sig nu ikke alene i de Forhold, der vedrører udenrigspolitiske Ting, men ogsaa i *alt* andet. De har i Strid med Løfterne forlangt vort Luftskytsvaaben udleveret, sidst har de forlangt vore

Torpedobaade og nu altsaa faaet dem udleveret under Protest. Er der ingen Grænse, hvor vi siger Stop og Nej? Kan vi overfor vort Parti, overfor Landets Befolkning, overfor vore nordiske Brødrefolk, overfor vor egen Samvittighed og Historien blive ved med Eftergivenhed? Kan vor Bevægelse og Landets Befolkning forstaa alt dette uden at tage Skade paa deres Sjæl? Er ikke denne

tilsyneladende principløse Eftergivenhed en haabløs Taktik, som blot fremmer den indre Opløsning og det indre moralske Sammenbrud — som er den æreløse Selvopgivelses uundgaelige Konsekvens? Jeg forstaaer inderlig godt disse Spørgsmaal, jeg stiller dem hver Dag til mig selv og tror at kunne sige, at langt de fleste af vore Tillidsmænd i Ministeriet, i Partiledelsen, i Rigsdagsgruppen og i Fagbevægelsens Ledelse ofte, vel daglig, har stillet dem til sig selv.»

Overfor dette og som Begrundelse for den af Regeringen hidtil fulgte politiske Taktik anførte Hedtoft-Hansen derefter følgende:

»Den maa tilstræbe to Ting: Et Brud, som antagelig maa

komme, maa helst tages *samlet* af de demokratiske Partier, og alt maa sættes ind paa at hindre Dannelsen af en nazistisk Regering. En dansk nazistisk Regering vil nemlig omgaende akceptere Told- og Møntunion, helt og holdent indrangere os i det tyske Livsrum, tvinge os ud af vor formelle neutrale Stilling og gøre os til Aksepartner. Dette er utvivlsomt ogsaa Tysklands principielle Ønske og Maalet for deres Bestræbelser her i Landet.»

I disse Ord finder man et klart Udtryk for den specielle danske Problematik, som først i 1943 paa een og samme Tid fik sin Udløsning og sin Afslutning i Valgsejren om Foraaret og i det endelige Brud om Efteraaret, efter at de danske Nazister først var redet til Døde. Denne Sammenhæng mellem Kompromisserne overfor Tyskland og Bekæmpelsen af Nazismen bør man stadig holde sig for Øje for at forstaa den indre danske Politik.

Det viste sig da ogsaa her, at da Nytaarskrisen og dens Udløbere var drevet over, uden at det ønskede Regeringsskifte var blevet fremtvunget, udbrod der en dyb Splittelse blandt de danske Nazister. Det er ubekendt, hvad Frits Clausen den 15. Februar har haft at forhandle om med Rigsminister S. S. Führer

Minister, Gesandt E. Reventlow, London.

Himmler ude i Kastrup Lufthavn. Lige før Jul havde han demonstrativt overrakt samme Himmler en Gave fra de danske Nazister bestaaende af fire Lurer, men denne Gang var der i hvert Fald ikke noget at støde i Lurerne for. Den Hær, Frits Clausen skulde føre, var i Opløsning. Den 18. Februar blev det offentligt meddelt, at en Gruppe under en vis Kai Rink var brudt ud, og tre Dage senere fik man i Folketinget den overraskende Meddelelse, at Smeden fra Aalborg, Th. N. Andersen, havde meldt sig ud af Clausens 3 Mandsgruppe. En Uge efter fik Andersen en kraftig Paamindelse om, hvilket Selskab han havde været i, idet der blev begaaet Indbrud paa hans Hotelværelse og stjaalet en Del af hans Papirer. Aarsagen til Uroen i Partiet var foruden de højspændte, men strandede Forventninger en dyb Harme over den Korruption, der skød i Vejret omkring Frits Clausen og Brødrene Bryld under den Strøm af Millionbeløb, som gennem Meissner tilflød Partiet.

Ikke meget bedre gik det paa samme Tid L. S. og Bondepartiet, som rundt om i Landet fik at føle, hvad det kostede, at Hartel havde manøvreret Bevægelsen ind i direkte Makkerskab med Tyskerne og de danske Nazister. Først brød Oprøret ud i Sønderjylland under Ledelse af P. Nielsen, Refsø, derefter havde man allerede i Efteraaret maatte opgive »Svinekronen«, som ingen længere vilde betale, og i det nye Aar kunde man i Aviserne læse, hvorledes det ene Andelsslagteri efter det andet meldte sig ud. For dog at finde et politisk Stade, som kunde muliggøre fortsat Agitation, kastede Partiet sig over de haardnakkede Forlydender om Kronehævning og stillede den 7. Februar en Forespørgsel i Folketinget knyttet til en Udtalelse af Handelsminister Halfdan Hendriksen. Forespørgselen lød: »Hvad har Regeringen at anføre til Forsvar for det, som uvægerligt bliver Resultatet af en Kronehævning: en Svækkelse af Landbrugets Produktionsevne og dermed en Formindskelse af den for hele Samfundet livsvigtige Eksport?«

Bag dette Spørgsmaal laa virkelig en Realitet, som kunde volde Besværligheder indenfor de samarbejdende Partier, hvad allerede Madsen-Mygdals Tale i Efteraaret havde vist. Det var en Kendsgerning, at den danske Krone i Forhold til Mark var undervurderet, og dette betød en stor Belastning paa vor Import fra Tyskland og dermed et fortsat Tryk paa det hjemlige Prisniveau.

Den 10. Januar havde det saakaldt »Styhrske Udvalg« indenfor Udenrigsministeriet udarbejdet et Memorandum, og Ministeriet havde besluttet, at man i kommende Forhandlinger med Tyskland forsigtigt skulde tage Spørgsmaalet om en Kronehævning op. Fra Nationalbankens Ledelse blev det fremhævet, at en saadan Afspænding af Trykket paa Priserne vilde være af stor Betydning, men Vanskeligheden laa i Venstres Stilling, hvis Formand Knud Kristensen den 8. Februar paa et Møde i Randers skarpt havde afvist Kronehævning-

Kongen, Dronningen og Kronprinsessen ved den svenske Uges festlige Møde i Raadhushallen.

gen, og for ikke at trække Modsætningerne for skarpt op nægtede Folketinget den 13. Februar at lade Bondepartiets Forespørgsel nyde Fremme med 100 Stemmer mod 3. Alligevel fortsattes Underhaandsforhandlingerne, og Spørgsmaalet fik forøget Vægt, da Januarpristallet havde vist en Stigning i Detailpriserne paa 28 Procent siden Januar 1940.

Det var en haard Vinter for Arbejderne. Den usædvanlige Kulde (der maalttes den 31. Januar ÷ 33 Grader ved Hadsten) hindrede i Maaneder alt uden-dørs Arbejde, og ultimo Januar steg Arbejdsløshedstallet til 196.000. Og mens Arbejderne saa Dyrtiden stige og selv herhjemme maatte bære de fulde Byrder, blev der samtidig gennemført Kontingentfrihed for de 25.000 danske Arbejdere i Tyskland, og man kunde i Aviserne læse om de Beløb, de over dansk-tysk Clearing (d. v. s. paa vor egen Regning) kunde sende hjem til deres Paa-rørende.

Det var derfor forstaaeligt, at de Samvirkendes Formand Laurits Hansen paa et Møde i Januar udtalte, at Tiden nu var kommet til, at Arbejderne gjorde deres Indflydelse gældende. De Veksler, der var blevet udstedt fra Samfundets Side ved Lønstoppet den 30. Maj 1940, forfaldt til Betaling den 1. Marts (nl. ved Overenskomsternes Udløb). Arbejderne kunde ikke fortsat bære Dagens tungeste Byrder.

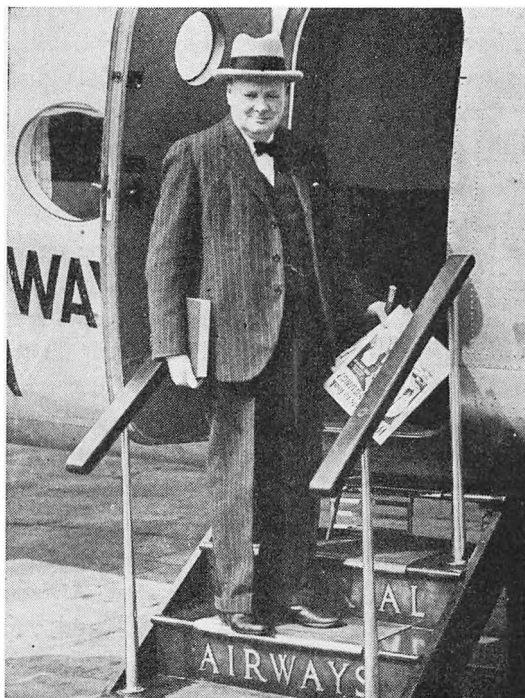
Imod denne Tale vendte Knud Kristensen sig paa et Møde i Roskilde den 25. Januar, hvor han efter nogle indledende Ord om »Stemmekøbspolitiken« udtalte, at uden Lønstop vilde Arbejderne have været endnu ringere stillet. Priserne vilde være steget betydeligt mere, og den enkelte Arbejders Fordel ved en Lønstigning havde været tvivlsom, ligesom der var kommet betydeligt større sociale Udgifter. Der vilde have været færre Penge til Bekæmpelse af Arbejdsløsheden. Talen om, at Samfundet gjorde Uret mod Arbejderne, var urigtig og derfor skadelig.

At dette virkelig var Knud Kristensens Mening, viste han i den følgende Tid ved at fremtvinge de Forringelser af Socialloven, som han allerede i 1940 havde indvarslet som Betingelse for Venstres Medvirken i det nationale Samarbejde. Knud Kristensen havde i Besættelsens Tid faaet et stort Navn blandt Bønderne og i store Kredse af Borgereskabet (hvor ellers Halfdan Hendriksen gjorde særlig Lykke, naar han med sin sonore Røst i Radioen lovede nye Rationer af Kaffe eller Wienerbrød). Det sindige i Knud Kristensens Natur skabte Tillid i Forbindelse med det urokkelige i hans Væsen, der grænsede nær til Stædighed. Man vidste, at han hørte til de stejle indenfor Ministeriet i Forholdet til Tyskerne, og naar han paa et Møde i Vejle den 5. Januar havde sagt, »at vi vel maatte forhandle os til Rette, men at vi ikke kunde forhandle om vor Forhandlingsret, for dermed forhandlede vi vor Frihed bort,« forstod enhver, hvad han med disse filosofiske Ord sigtede til.

Alligevel blev det Knud Kristensen, der som Indenrigsminister kom til at tage Tørnen overfor det næste tyske Krav, nemlig om Udsættelse af vore Kommunalvalg. I Forvejen havde man haft langvarige Forhandlinger i Ministeriet om specielle valgtekniske Spørgsmaal dels vedrørende Sønderjylland, dels vedrørende Stemmeafgivning fra Arbejderne i Tyskland, og Udenrigsministeren havde derom ogsaa forhandlet direkte med Tyskerne, uden at det var muligt at faa nogen bestemt Besked. Omkring den 11. Februar havde Scavenius betonet, at Valgene nu skulde udskrives, og at Svar maatte gives uopholdeligt. Saa kom Svaret, der gik ud paa, at Valgene *paa Grund af den skærpede Krigssituation* ikke kunde afholdes, og med den Motivering maatte Knud Kristensen gaa til Rigsdagen med Forslag om Udskydelse af Valgene et Aar fremefter.

Det var den Slags pludselige Udslag af tysk Indblanding i vore indre Forhold, der gjorde det umuligt for Befolkningen at laane Øre til de Røster om

»Omstilling«, der stadig lød som Sirenetoner fra ledende Hold. Derfor vakte det skjult Forbitrelse, naar Gunnar Larsen i Folketinget fremlagde sin Autostradavej fra Rødby til Guldborg, og naar han satte Ingeniør Erik Kayser i Spidsen for en ny teknisk Central under Ministeriet for offentlige Arbejder. Og det gik ikke bedre med P. Knutzen, da denne i Februar vendte hjem fra sin Tysklandsrejse og holdt Foredrag i Radioen om Tysk og Dansk, eller med Th. Juncker, naar han skrev i det tyske »Vierteljahrsplan« om Danmark. De stadige tyske Krav viste Befolkningen, at al den megen Tale om »Forstaaelse« hvilede paa en Løgn.

Premierminister Winston Churchill.

Men Modstanden mod denne Løgn havde endnu ikke konkretiseret sig, omend den var skjult til Stede. Endnu havde den danske Regerings Ord ogsaa udadtil en saadan Vægt, at f. Eks. Kaptajnerne paa 38 danske Skibe i U. S. A. i Slutningen af Januar nægtede at medvirke ved Skibenes Overdragelse til England uden udtrykkelig Instruks fra deres Rederier. Og da der i Februar lød Røster om, at der omkring Danish Council i London var ved at dannes en dansk Exilregering, tog Udenrigsministeren deraf Anledning til en voldsom Protest den 20. Februar: »Meddelelser for nylig i den engelske Radios Udsendelser paa Dansk om, at dette Raad af England skal være anerkendt som Regering, maa betegnes som meningsløse og fantastiske, og det er endnu mere absurd, at den danske Gesandt i London, Grev Reventlow, skulde have deltaget i Drøftelserne herom, eftersom han repræsenterer den danske Konge og den danske Regering.«

Herpaa svarede den engelske Regering officielt den 22. Februar, at den aldrig havde anerkendt eller vilde anerkende Danish Council i London som dansk Regering. For at forstaa Englands hensyntagende Holdning, er det rigtigt at erindre sig Churchills uforblommede Ord til de skandinaviske Korre-

spondenter i Januar 1940 om at Danmark »uhjælpelig vilde komme mellem Tigerens Klør«, og at England »havde afskrevet Danmark«. England vidste, at det ikke havde kunnet yde os nogen Hjælp.

For saa vidt var Stillingen for Danmark ogsaa udadtil endnu ikke blevet kritisk, hvad der naturligvis hang sammen med, at baade U. S. A. og Rusland endnu var udenfor-Krigen og repræsenteret hos den danske Konge ved Gesandtskaber.

Men ideologisk blev Stillingen mere og mere kritisk, og det eneste Land, som vi her havde at holde os til, var Sverige, som paa Grund af sin egen udsatte Stilling — ikke mindst efter Indrømmelsen med Permittentrejserne — virkelig forstod den danske Fiktion om fortsat Neutralitet.

Den nordiske Tanke blev under det tyske Tryk ligesom Alsangen og de nationale Minder og gamle Grundtvig et vigtigt Led i vor ideologiske Rustning, og under en svensk Uge, der afholdtes i Dagene fra den 14. til den 19. Januar, vilde Jubelen over vore svenske Gæster ingen Ende tage. Afslutningsfesten, der transmitteredes, afholdtes i Raadhushallen under Overværelse af Kongeparret og Kronprinsparret med Taler af C. V. Bramsnæs, Vilh. Andersen og den svenske Forfatter Anders Österling. Indenfor Statsradiofonien, hvor der stadig var tysk Kontrol, kunde man mærke, hvor disse nordiske Toner mishagede Tyskerne, fordi de følte, at Danskerne derigennem byggede et Værn op mod al den tyske Tale om »Omstilling«. Tyskerne taalte det imidlertid og fandt sig ogsaa i, at 6 danske Parlamentarikere i Slutningen af Februar tiltraadte en Rejse til nordisk-interparlamentarisk Møde i Stockholm, hvor en fortrolig Drøftelse fandt Sted baade med svenske og finske Kolleger.

I Sammenligning med andre besatte Lande indtog Danmark virkelig en Særstilling, hvad der gav Tyskerne Stof til Benævnelsen »Mønsterprotektoratet Danmark«, en Glose, Churchill gennemhullede med sin endnu mere rammende Karakteristik »Lystmorderens Kanariefugl«.

KAPITEL X

Danmark i det nye Europa.

Foraaret 1941 stod i Balkans Tegn. Den 1. Marts sluttede Bulgarien sig til Tremagtspagten, hvorefter tyske Tropper holdt deres Indtog i Landet. Over den russiske Radio lød stærke Advarsler mod dette Skridt, og Spændingen øgedes efter det militære Statskup i Jugoslavien, som blev Optakten til Lynkrigen paa Balkan. Den 5. April, Dagen før Tysklands Indrykning i Jugoslavien, havde dette Land nemlig sluttet Venskabs- og Ikke-Angrebspagt med Rusland. Felttoget i Jugoslavien varede kun 12 Dage og paa det græske Fastland kun 24 Dage, og i en stor Tale den 4. Maj til den tyske Rigsdag sluttede Rigskansler Hitler med følgende Ord:

»I en Tidsalder, som præges af de jødisk-kapitalistiske Illusioner om Guld, Stand og Klasser, staar den nationalsocialistiske Folkestat som et uforgængeligt Monument af social Retfærdighed og klar Fornuft. Den vil overleve ikke alene denne Krig, men det kommende Aartusinde!«

Stemningen i Danmark var i de samme tre Foraarsmaaneder naturligvis stærkt præget af de voldsomme tyske Fremstød, og dette understregedes den 8. Marts ved den Tilfældighed, som lignede en Tanke, at den tyske Propagandaminister Göbbels i en Pressekonference udtalte sig om den europæiske Nyorientering samtidig med, at Statsminister Stauning i en Tale i Studenterforeningen kom ind paa Spørgsmaalet om Danmarks fremtidige Stilling.

Hovedtanken i Göbbels' Tale var, at Staterne skulde underkaste sig det europæiske Fællesskabs Love, saaledes at Ledelsen erhvervsmæssigt, møntmæssigt, militærpolitisk og udenrigspolitisk blev fælles. Tyskland vilde som Enhedsfaktor løse de Opgaver for Europa, som Folkeforbundet ikke magtede.

Stauning begyndte sin Tale med at omtale Forsyningsvanskelighederne og Bekæmpelsen af Arbejdsløsheden. Derefter gik han over til en Omtale af Tyskland som den Magt, der nu herskede over væsentlige Dele af Europa. Det var hans Indtryk, at Tyskland havde Planer om en europæisk Nyordning med et Samarbejde, der tilsigtede en Planøkonomi i Stedet for den Planløshed, som hidtil havde raadet i det liberalistiske Samfund, der i udpræget Grad byggede paa Egoisme. Arbejdsdeling og en fornuftig ordnet Produktion og Omsætning vilde

Efter Tyskernes Indtagelse af Serajevo i April 1941 overrækker »Folketyskere« Mindetavlen over Attentatmændene fra 28. Juni 1919 til den tyske Værnemagt.

gøre Europa meget stærkt overfor Blokade og vilde kunne fremme en Højnelse af Levestandarden. Hvis Udviklingen gik i den Retning ude i Europa, maatte ogsaa Danmark til sin Tid gaa ind i de nødvendige Forhandlinger og søge at tilpasse sig den nye Tilstand. Denne behøvede ikke at berøre de enkelte Landes nationale Forhold. Deres Forfatninger, Sprog og nationale Indretninger kunde blive bestaaende, og Folket skulde ikke foretage nogen aandelig og politisk Omstilling, da dette vilde være skadeligt for Samarbejdet mellem Tyskland og de øvrige Lande vedrørende økonomiske Forhold. Maaske krævedes der ogsaa Forstaaelse og Samvirken med Hensyn til Europas Udenrigspolitik, men Stauning understregede, at hans Udtalelser ikke byggede paa Anvisninger fra Tyskland. Han troede paa Forsikringen om Frihed og Uafhængighed for Danmark, Bevarelse af Sprog, Konge, Flag og Forfatning, men det var fremdeles af afgørende Vigtighed, at Ro og Orden bevaredes.

Naturligvis maatte Sammenfaldet af disse to Taler gøre et uhyggeligt Indtryk paa den danske Offentlighed, og den 10. Marts fandtes der i »Nationaltidende« en Leder, der tog sit Udgangspunkt i Göbbels' Tale og betonedes, at for en gammel, selvstændig Nation som Danmark maatte det virke som et Chock at skulle give Afkald paa fuld Uafhængighed i Militærpolitik, Mønt-

væsen og Erhvervspolitik, selv om det skete med Sprog, Forfatning, Flag og Konge i Behold. Bladet nærede derfor Haab om, at det maatte lykkes vort gamle, frie Land i Forstaaelse med vor store Nabo at finde en Vej, som ogsaa klang sammen med vort Haab og vore Drømme.

I disse Bemærkninger, der jo mest var rettet mod Stauning, maatte Bladet altsaa alligevel i sin Argumentation gaa ind paa det Udgangspunkt, der var Hovedsagen: *Troen paa Tysklands Sejr*. Paa et Tidspunkt, hvor hverken Rusland eller U. S. A. endnu var med i Krigen, var dette Hovedpunkt Tysklands stærkeste Aktiv, og derfor havde Planerne om »Omstilling« saa kraftig Vind i Sejlene herhjemme.

Skønt Gunnar Larsen ved Behandlingen i Rigsdagen af Motorvejen fra Rødbyhavn til Storstrømsbroen havde mødt en vis Modstand, udkastede han stadig nye Planer om nye, store Veje og om Anlæg af en Øresundsbro eller Øresundstunnel. I April Maaned bombarderedes vi af tyske Propagandafremstød: Den 18. aabnedes en tysk Udstilling i Forum kaldet »Liv og Lære« i Overværelse af v. Renthe-Fink og Undervisningsminister Jørgen Jørgensen; den 24. talte Dr. Landfried ved det tyske Handelskammers Generalforsamling i København og forsikrede, at Tyskland efter Freden ikke vilde tilstræbe en fuldstændig Selvforsyning for det europæiske Fastland; han viste ogsaa Forstaaelse for, at en pludselig Nedrivning af alle Toldskrænker og Oprettelse af en europæisk Møntunion kun vilde bringe Forvirring. Det lød jo haabefuldt for et gammelt søfarende Folk.

Men det lød ikke saa forhaabningsfuldt Dagen efter, da Dr. Meissner indkaldte de københavnske Chefredaktører til en Sammenkomst paa d'Angleterre. Her krævede han nemlig en gennemgribende Nyorientering, da der ellers fra tysk Side vilde blive truffet Forholdsregler, som var egnet til fuldstændig at gennemføre denne Omstilling, og han mindede i denne Forbindelse truende om, at man fra tysk Side ikke havde glemt noget af, hvad der var kommet frem i de enkelte Blade i de sidste syv Aar; enhver Ting kunde bringes paa Dagsordenen igen. Det skal siges til Redaktørernes Ros, at de køligt afviste disse

Rigsminister Dr. Göbbels.

Redaktør Stein.

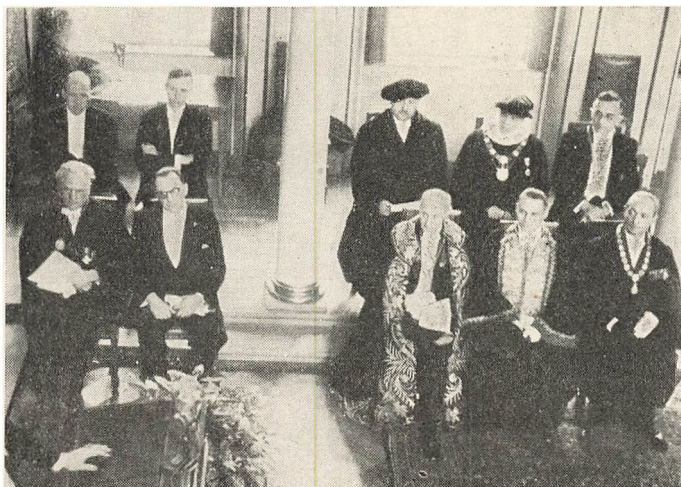
Trusler, som iøvrigt havde den pinlige Baggrund, at Redaktør Helweg Larsen Dagen før var krævet afsat fra sin Stilling som Leder af »Kristeligt Dagblad«.

I Begyndelsen af Maj aabnedes i København det tyske Institut i Nærværelse af en Række Rektorer fra tyske Universiteter og med Tale af Professor Otto Scheel, Kiel. Kongehuset repræsenteredes af Prins Harald, da Kongen ved et Maveonde var forhindret — til usigelig Fryd for Befolkningen; det maa dog tilføjes, at han et Par Dage senere aflagde Høflighedsvisit i dette Institut, hvis videnskabelige Betydning stadig er forblevet en Gaade.

Et Led i den tyske Propaganda var Bestræbelserne for at bevæge fremtrædende Personligheder til at gøre Rejser sydpaa. Størst Held havde Tyskerne her med Trafikminister Gunnar Larsen, som i sin Ministertid har bestrøget

de fleste Kontinentalruter (saaledes var han i Begyndelsen af Marts baade i Frankrig og Tyskland), men ogsaa Generaldirektør P. Knutzen visiterede som nævnt Tyskland, og han udgav i Maj en Pjece om sit Arbejde for at bygge Bro mellem danske og tyske Anskuelser.

Ved Siden heraf maa nævnes Tyskernes gentagne Forsøg med Arbejderrejser, som i Maj Maaned førte til en Rejse, hvori foruden en Række udprægede Fagforeningsmænd og Kooperatører ogsaa deltog Forstander Aage Jørgensen og Forfatteren Harald Bergstedt. Disse to Mænd var netop i de samme Dage traadt frem for Offentligheden i et nystiftet Tidsskrift kaldet »Globus« med Undertitlen »Tidsskrift for Nutidskultur, Planøkonomi og Geopolitik«. Dette første Hæfte i Maj 1941 bar paa Forsiden et yndigt Billede af en bulgarsk Bondepike og bragte foruden Artikler af de nævnte to Herrer samt af Gudmund Hatt og Niels Lindberg tillige med synlig Stolthed fra Tidsskriftets Side Indledningsartikler af Th. Stauning og Laurits Hansen. Foretagendet var mystisk; det fremtraadte trods Maskeringen med Planøkonomi som et ægte Barn af »det nye Europa«, og hvad man længe havde anet gennem Harald Bergstedts Radioreportager, sprang nu tydeligere i Øjnene, idet han her i »Globus« skrev:

Fra Indvielsen af det tyske Institut i Øster Alle i København
den 4. Maj 1941.

»Lad Ungdommen dog se sig om ud over Europa med nye Øjne. Overalt samme nye Tid, samme Socialisme, der smerteligt sprænger sig frem — blot i forskellige Bastardformer. Thi intet Sted bliver den nye Tid levedygtig, før den (i hvert Fald en Overgang) har dannet *Bastardform* med det bestaaende og tilvante. Den russiske Kommunisme blev en Bastardform mellem den gamle Zarisme og den nye Socialisme. Den tyske Nationalsocialisme en Bastardform mellem det tyske Nationalopgør og Socialismen. Og den danske Socialisme blev med lige saa verdensklog Haand tilformet som en Bastardform af Demokrati og Socialisme.«

Hvis dette blot var Historiefilosofi, var Karakteristikken ikke ubegavet; men af Sammenhængen forstod man, at nu skulde Bastarderne yngle sammen, og at der var hedt, hvor denne Kærlighedserklæring kom fra. I et Møde i det socialdemokratiske Partiraad, hvor dette første Nummer af »Globus« blev fremdraget, rettedes en skarp Kritik mod Staunings og Laurits Hansens Medvirken. Den sidste kunde meget let pege paa, at han efter at være gjort bekendt med Staunings Artikel ikke havde fundet det betænkeligt selv at skrive. Stauning brummede noget om, at han jo altid havde interesseret sig for Planøkonomi, men da et af Partiraadets Medlemmer gjorde gældende, at Partiet indtil nu under Besættelsen nok havde kunnet diskutere forskellige Grader af Opportunisme, men at der her var Tale om to forskellige Slags Politik, svarede Stauning lavmælt: »Ja, der er vel to forskellige Slags Politik.«

Dette Ordskifte fik dog ikke dybere Betydning, fordi Krigen med Rusland

Aage Jørgensen.

H. Bergstedt.

Henning Dalsgaard.

kort efter skilte Vandene paa en ny Maade og førte hele »Globus«-Kredsen direkte over i Nazismen. Men Episoden er betegnende for Foraarets Debat om det nye Europa, præget som Tiden var af Tysklands store Sejre (paa ganske samme Maade som Efterkrigsdebatten tog Fart i Udlandet og herhjemme 3 Aar senere efter Frankrigs Befrielse, da de Allieredes Sejr tegnede sig klart). Et Udslag af den samme Tankegang var et Forslag, der fremkom samme Foraar inden for fire Vægge om, at »Social-Demokraten« skulde ændre sit Navn; det afvistes med overvældende Flertal uden egentlig Afstemning, idet man hævdede, at skulde Bladet gaa ned, skulde det i hvert Fald være med Flaget vajende.

Formelt faldt dette Standpunkt sammen med det Synspunkt, Stauning havde fremhævet i sin Studenterforeningstale, »at Folket ikke skulde foretage nogen aandelig og politisk Omstilling«. Hele Regeringens officielle Politik i denne Periode gik netop ud paa at forene den indre Kamp mod Nazismen med den økonomiske Tilpasning, som Hensynet til Befolkningens Livsforhold nødvendiggjorde.

Her var det navnlig Spørgsmaalet om Eksportprisernes Forhold til det hjemlige Prisniveau og i Fortsættelse heraf om Prisniveauets Forhold til Lønningerne, som i Foraaret 1941 meldte sig med Styrke. Det centrale Punkt var her Kronens Værdi. Den 4. Marts — netop da Formandsskabet i Arbejds- og Forligsnævnet havde afsagt sin Kendelse om Lønningerne for det følgende Aar — henvendte Bramsnæs sig til Statsministeren for at afæske ham en Præcisering af Regeringens Stilling til Spørgsmaalet om Kronehævning. Ministeriet enedes om at udtale, at Besvarelsen ahang af Forhandlingerne i Berlin om Priserne paa Import- og Eksportvarer, hvilket var rigtigt, da Tyskerne ved en vilkaarlig Forhøjelse af vore Importpriser kunde neutralisere den eventuelle Kronehævning.

For Nationalbanken, der Uge for Uge saa Clearing-Kontoen vokse med store Millionbeløb, maatte Kronehævningen staa som et vigtigt Middel til Afspænding, og i Aarsberetningen, der udsendtes den 12. Marts, anførte Direktionen, at den maatte anse det for et nødvendigt Korrektiv, at den danske Krone, der var undervurderet, blev bragt i et naturligt Forhold til de øvrige Valutaer (d. v. s. til Reichsmark), saaledes at den stærke Prisstigning i nogen Grad kunde imødegaaes.

Da der Dagen efter i Folketinget førtes en Debat om Renten af Udlaan i fast Ejendom, benyttede Hassing-Jørgensen Lejligheden til at drage Spørgsmaalet om Kronehævning ind i Debatten, idet han udtalte, at han fandt det skæbnesvangert, at Nationalbankens Direktion ikke *alene* var Herre over Ansættelsen af de fremmede Valutaers Værdi i dansk Mønt. I Betragtning af Danmarks Besættelse var denne rent bankmæssige Problemstilling naturligvis naiv, og den indbragte da ogsaa kun Hassing-Jørgensen en Debat med Jens Thomsen fra Bondepartiet, medens Regeringen og Ordførerne forholdt sig tavse. Spørgsmaalet laa faktisk i højeste politiske Plan som et dansk-tysk Mellemværende.

Da Tyskland med sin ensrettede Økonomi kunde diktere alle Priser vilkaarligt, var det nødvendigt for den danske Regering paa sin Side at faa lige saa fast Hold i Prisansættelserne overfor Udlandet, hvorfor man da ogsaa havde dannet det snævrere Embedsmandsudvalg til at lede alle Handelsforhandlinger. Heroverfor reagerede Landbrugsraadet og en Række Landbrugsorganisationer, idet de i Begyndelsen af Marts 1941 rejste Kravet om Landbrugets Adgang til selv at forhandle med Udlandet om Priserne paa Landbrugets Eksportvarer. Dette modsatte Bording sig, og i et Ministermøde den 6. Marts fastholdt Regeringen, at det maatte være de af den nedsatte Udvalg, der alene forhandlede om Priserne. Endnu saa sent som den 18. April ventileredes Spørgsmaalet fra Landbrugsside i Forbindelse med Krav om en mindre Forhøjelse af Smørprisen, men Regeringen stod stadig fast.

Ved Forhandlingerne om Kornloven, som strakte sig gennem hele Marts

Direktør Hassing-Jørgensen

Landstingsmand Hauch.

Maaned, og som den 1. April førte til Fremlæggelse af Forslag for det nye Høstaar (sml. det økonomiske Afsnit), fastholdtes selve Prislej et undtagen for Industrikornet, medens der samtidig fandt en Forøgelse Sted af det udskrevne Kvantum. Det mærkedes nu, at L. S.s Baghaandsangreb støttet til Tyskernes Hjælp ikke mere formaaede at vildlede Bønderne, og det var af største Betydning for Regeringens Hold over Priserne paa Hjemmemarkedet, at Landbrugsminister Bording og Landbrugsraadets Formand, Hauch, stod enige sammen om den Prispolitik, der skulde føres.

Ogsaa overfor Industrien blev det nødvendigt for Regeringen at gribe regulerende ind ved en Kontrol med Placeringen af tyske Ordre, idet de Priser,

Tyskerne kontraherede om, var helt uden Forbindelse med sund Økonomi. I Slutningen af April enedes man i Regeringen om at samle denne Kontrol i et særligt Kontor (senere efter Lederens Navn døbt »Odelstinget«) under Udenrigsministeriet.

Men disse Bestræbelser for at faa Hold i Priserne kunde ikke hjælpe Arbejdere og Tjenestemænd overfor de Stigninger i Prisniveauet, der allerede havde fundet Sted. Januar-Pristallet viste 151 mod 145 i Oktober eller som før nævnt en Stigning paa 28 % i Forhold til Januar 1940. Udgiftstallet for Statens Tjenestemænd viste 3986, hvad der gav Tjenestemændene Ret til yderligere 7 Portioner Reguleringstillæg. Som Følge heraf var der de største Forventninger hos alle Lønmodtagere, men da Formandsskabets Kendelse faldt den 3. Marts, lydende paa ca. 8—10 % Stigning, blev det en Skuffelse. Kendelsen gjaldt for et Aar, men i en særlig Tilføjelse betonedes det, at Kendelsen under bestemte Omstændigheder kunde tages op til Prøvelse allerede i August. Denne Kendelse blev ogsaa lagt til Grund for de Tjenestemandshandlinger, som Ugen efter blev ført af Finansminister Buhl, og hvorved der opnaaedes Enighed om Bibeholdelse af det særlige Tillæg paa 168 Kr. samt 3½ Portion Reguleringstillæg og en Honorarforhøjelse paa 5 %.

Selve Tidens Tendens var i dette Foraar i høj Grad Lønmodtagerne imod. Selv om Socialminister Kjærbo ved mindre Ændringer i Arbejdsfordelings-

Finansminister Vilh. Buhl.

loven og nogen Forhøjelse af Dagpengene for de arbejdsløse søgte at raade Bod paa Dyrtiden for de daarligst stillede, vedvarede Misforholdet mellem Priser og Lønninger. En stor Hjælp var det, da Regeringens Beskæftigelsesprogram med Foraarets lyse Tid virkelig antog Dimensioner — ikke mindst paa Landet ved det voldsomme Behov for Tørvearbejde — men ogsaa herved stilledes Arbejderne overfor ubehagelige Krav. Det var Spørgsmaalet om Sikring af Landbrugets Arbejdskraft, som den stærkt øgede Beskæftigelse nu gjorde aktuel. Paa en og samme Dag — den 27. Marts — da Handelsminister Halfdan Hendriksen sluttede Aftale med Sukkerroedyrkerne om en Grundpris af 4.10 Kr. pr. Dobbeltcentner plus indtil 30 Øre i Tantième, maatte Arbejdsminister Kjærboel i Folketinget forelægge Loven om Sikring af Arbejdskraften (bl. a. til de samme Sukkerroedyrkere), hvilket reelt betød Indførelse

af Stavnsbaand for Landarbejdere. Og medens den førnævnte Roepris betød noget nær en Fordobling i Forhold til Førkrigsprisen, afsagde Forligsnævnets Formandsskab faa Dage senere — den 7. April — en Kendelse for Landarbejderne lydende paa Dyrtidstillæg fra 1.25 til 1.90 pr. Dag, *hvilket kun dækkede 20 til 25 % af Prisstigningen.*

Naar dertil føjes, at Venstres længe nærde Ønske om en Revision af Socialloven nu endelig i April Maaned blev virkeliggjort, idet et Udvalg nedsattes med Arbejdsministeren som Formand (sml. det økonomiske Afsnit), kan man ikke undre sig over, at Stemningen særlig indenfor Arbejdsmændene var bitter. Det kom ogsaa til Orde i skarp Form i Arbejdsmændenes Fagblad den 15. Maj, hvor Axel Olsen under Overskriften »Grænsen for Arbejdernes Taalmodighed er naaet« kritiserede saavel Loven om Beskæftigelse af arbejdsløse som Loven om Arbejdskraft til Landbruget.

Det var let for de Partier, der stod udenfor det nationale Samarbejde, som Kommuniste og Nazister, at pege paa denne Slagside, hvis dybere Aarsag, Tyskernes Tilstedeværelse i Landet, samtidig var *tabu* for begge disse Yderpartier. Mens »Fædrelandet« og »Arbejderbladet« udadtil var ganske enige om at maltraktere Englænderne som »imperialistiske Brandstiftere«, var de indadtil lige saa enige om at kaste sig over Socialdemokratiet og De samkende Fagforbund. Af nationale Grunde var begge Partier dog paa dette Tidspunkt lige upopulære. Kommunisterne fik det at føle, da de i Slutningen af Marts ved 3. Behandling af Finansloven stillede Forslag om livsvarig Hædersgave til Martin Andersen Nexø og ikke selv havde sikret sig at være til Stede ved Behandlingen: det faldt med alle Stemmer mod ingen. Det maa dog siges, at den samme Finanslov med Skam at melde gav livsvarig Hædersgave til Digteren Valdemar Rørdam, der kort efter aabenlyst optraadte som Nazist. Nazisternes indre Stridigheder fortsattes; den udbrudte Smed fra Aalborg, Th. M. Andersen, dannede sammen med Sv. E. Johansen og Victor Pürschel et saakaldt Dansk Folkeparti, der blev en Døgnflue ligesom Pürschels øvrige antiparlamentariske Foretagender. En Del Opsigt vakte det, at Gunnar Larsen den 11. Marts sammen med Nazisten, Stabsfører, Landsretssagfører H. C. Bryld i Overværelse af den danske Gesandt, Kammerherre Zahle, modtoges i Berlin i Nordische Verbindungsstelle af Rigsminister Dr. Dormmüller og Præsidenten, Dr. Draeger. Det var hyggeligt for de samarbejdende Partier at vide, at Gunnar Larsen ogsaa plejede den Forbindelse. Iøvrigt gjorde danske National-socialister paa det Tidspunkt en Drejning over mod større Aktivitet blandt de danske Arbejdere, idet Frits Clausen den 19. Marts opløste de nationalsocialistiske Faggrupper og i Stedet dekretede Oprettelsen af en saakaldt »Arbejdsfront« under D.N.S.A.P. med Sigte baade paa Tysklandsarbejderne og paa de mange, der beskæftigedes ved tyske Anlægsarbejder i Danmark.

Pürschel.

H. C. Bryld.

Sv. E. Johansen.

Overfor dette Pres under Tysklands Førerskab i det nye Europa havde Danskerne ikke stort andet at sætte op end en indre ukuelig Tro paa Englands Sejr med det kendte Motto: England taber alle Slag undtagen det sidste! Nogen Grund til denne Optimisme var der visselig ikke, særlig ikke efter Balkanfelttoget. Bedst er det udtrykt af en kendt Forfatterinde med de Ord: Jeg tror paa Englands Sejr. Hvorfor? Simpelt hen, fordi jeg ellers ikke kan udholde at leve! Saadan var Følelsen, selv om Argumentet ikke hører under Logiken.

Men denne indre Optimisme maatte man gaa stille med, ikke blot fordi den var svær at begrunde, men navnlig fordi enhver Antydning af Tysklands endelige Nederlag blev betragtet som direkte Tyskfjendtlighed. Derfor maatte dansk Selvhævdelse stadig optræde i nordisk og historisk Klædebon som f. Eks. ved Fejringen af den Danske Uge i Stockholm, der aabnedes den 16. Marts med en Digteraften i Riddarhusets Festsal, samtidig med at der afholdtes Alsangstævne i Københavns Raadhushal; og man aabnede næppe nogen Avis, uden at Hans Hartvig Seedorffs fem Svaner fløj gennem Spalterne. Den nordiske Tanke fik ogsaa Udtryk ved en nordisk Studenterdag, der fejredes den 27. Marts paa alle Universiteter i Danmark, Sverige og Finland, ved hvilken Lejlighed der vedtoges en Resolution om Oprettelse af et fællesnordisk Universitet.

Dagen før havde Københavns Universitet paa den smukkeste Maade dannet Ramme om en Fest for 700 Aars Dagen for Jyske Lov i Overværelse af Kongehuset, Ministeriet og Rigsdagens Medlemmer. Ved denne Lejlighed gav Stauning paa den værdigste Maade Udtryk for vor danske Arv af Frihed og Menneskelighed, og Universitetets Rektor, Professor Bloch, hyldede til Slut Kongen i bevægede Ord. Forud var gaaet en betegnende lille Episode i Stats-

radiofonien, idet den tyske Kontrol som sædvanligt havde forlangt Talerne Manuskripter indsendt. Hertil svarede Bloch, at Universitetets Talerstol var fri, og at en Censurering ikke vilde blive taalt. Tyskerne bøjede sig og lod alligevel Festen transmittere.

Kort Tid efter, da Aarsdagen for den 9. April nærmede sig, viste Tyskerne stor Nervøsitet og pressede paa Regeringen, for at denne skulde afværge Demonstrationer. I et Ministermøde enedes man om at rette Henvendelse desangaaende til de politiske Partier og til Erhvervsorganisationerne, og da General Prior fremsatte Ønske paa Hærens Vegne om Flagning paa halv Stang, var der Enighed om ikke at imødekomme det. Udenrigsministeren havde Møde med Samarbejdsudvalget om Sagen, og samtidig med, at Justitsministeren udsendte Cirkulære til Politimestrene med Direktiver for Politiets Optræden, offentliggjorde Regeringen en Henvendelse til Befolkningen. Det udtales heri, at det ikke tjente noget Formaal at skjule, at Begivenhederne den 9. April 1940 havde hvilet tungt paa os alle, men takket være Befolkningens værdige Holdning og den tyske Værnemagts Hensyntagen til Følelser og Stemninger var det lykkedes saavel paa det politiske som paa det økonomiske Omraade at komme gennem Aaret under gunstigere Vilkaar, end vi ved Besættelsens Begyndelse havde turdet regne med. »Lad da Aarsdagen give Anledning til Eftertanke, men lad den passere under værdig Holdning fra hver enkelts Side og uden Demonstrationer af nogen Art, saasom Flagning eller paa anden Maade.« Denne Henstilling blev faktisk fulgt af Befolkningen; Kongen hilstes paa sin Morgenridetur af talrige Mennesker, og der afholdtes Mindehøjtideligheder ved de faldnes Grave, men Dagen forløb i Ro.

Medens Aarsdagen for den 9. April saaledes ikke fik større Eftervirkninger i selve Danmark, var der et andet Sted paa Kloden, hvor den samme Aarsdag gav Anledning til vidtrækkende Skridt. Paa denne Dag undertegnede Amerikas Forenede Stater en Traktat (*agreement*) med den danske Minister i Washington Henrik Kauffmann, hvorved Grønland blev draget ind under det amerikanske Forsvarssystem for den vestlige Hemisfære.

Det har allerede været nævnt, at Henrik Kauffmann lige siden den 9. April overfor Regeringen havde advaret under Hensyn til Stemningerne i De forenede Stater, og i Spørgsmaalet om Salget af danske Skibe i amerikanske Havne til England havde han, modsat Udenrigsministeren, vist stor Interesse for at fremme denne Sag. Den afgørende Grund til Konflikt blev dog Forholdet til Grønland.

Ved et panamerikansk Møde af Udenrigsministre i Havanna den 25. Juli 1940 var Monroe-Doktrinens gamle Krav om den vestlige Hemisfæres Integritet blevet stærkt understreget, og hertil regnedes ogsaa Grønland. Gennem Sommeren 1940 og i Marts 1941 var der konstateret tysk Aktivitet med Skibe

og Flyvemaskiner paa Østkysten af Grønland (særlig med meteorologiske Formaal), og heraf tog U. S. A. nu Anledning til selv at sørge for sin Sikkerhed ved at skaffe sig Luft- og Flaadebaser i Grønland.

For Henrik Kauffmann var to Argumenter i denne Forbindelse afgørende: Han var bekendt med, at U. S. A. under alle Omstændigheder vilde gennemføre Aktionen, da Danmark efter Besættelsen var ude af Stand til at beskytte sine egne Omraader; og han fandt det ønskeligt, naar galt skulde være, at det blev det fjernere U. S. A. og ikke det nære Canada, der foretog Okkupationen.

I Indledningen til Præsident Roosevelts Erklæring om den trufne Aftale, der afgaves fra det Hvide Hus den 10. April, betonedes det udtrykkeligt, at Grønland vilde forblive en dansk Koloni, naar Tyskerne var fordrevet fra Havet, hvad der ogsaa var understreget i en ledsagende Erklæring fra Udenrigsminister Cordell Hull. Selve Aftalen indeholdt 10 Artikler, hvori de amerikanske Rettigheder i Grønland under Besættelsen præciseredes. Noget utydelig var Artikel 10 om Besættelsens Ophør, idet denne ikke simpelt hen gøres afhængig af Danmarks Status, men af det amerikanske Kontinents Fred og Sikkerhed og af forudgaaende Forhandlinger mellem de to Parter (*due consultation*), hvorefter hver af Parterne faar Ret til Opsigelse med 12 Maanedes Frist (sml. Aktstykker Nr. 12).

Meddelelsen om denne Traktat, sluttet udenom Regeringen af en Gesandt med en fremmed Stat, kom lige overraskende for det danske Udenrigsministerium og for Tyskerne. Netop mens alt tilsyneladende gik saa godt med Danmark i det nye Europa, sprang denne Bombe, der viste, at man ude i den Del af Verden, der ikke var afhængig af Tyskland eller Rusland, saa helt anderledes paa Spørgsmaalet om Danmarks Suverænitet.

Den tyske Regering nedlagde straks en skarp Protest overfor Scavenius mod det foretagne Skridt og krævede forskellige Forholdsregler gennemført i den Anledning, bl. a. en Lov, ifølge hvilken danske Statsborgere, der handlede imod de tyske Interesser (!), kunde fratages deres Statsborgerret, samt at Gesanden øjeblikkelig blev hjemkaldt.

Digteren Hans Hartvig Seedorff Pedersen.

Fra 700 Aars-Festen for Jyske Lov paa Universitetet d. 26. Marts 1941.

Paa det sidste Punkt behøvede Scavenius nu ikke særlig at opægges, idet han paa Forhaand var opsat paa baade at protestere mod Aftalen og at afskedige den opsætsige Gesandt. Herom blev der den 12. April udsendt officiel Meddelelse gaaende ud paa, at Overenskomsten selvsagt ikke havde folkeretlig Gyldighed, da den var blevet til, uden at Kongen eller den af ham lovligt udnævnte Regering havde medvirket eller overhovedet havde haft Kendskab til Sagen. Samtidig sendtes Protest til den herværende amerikanske Chargé d'Affaires og Skrivelser til samtlige Danmarks Gesandtskaber i Udlandet, og ved kgl. Resolution blev Kauffmann tilbagekaldt fra Posten, og Ledelsen af Gesandtskabet i Washington overdraget Legationsraad Blekingberg.

Hverken i Ministeriet eller i 9-Mandsudvalget, hvor Sagen ogsaa blev forelagt, rejste der sig afgørende Røster mod denne kategoriske Behandling, da Sindene paa dette Tidspunkt slet ikke var indstillede paa at betragte den danske Konge og Regering fra en saadan Synsvinkel. Et personligt Budskab fra Præsident Roosevelt til Kongen, som ikke blev offentliggjort, blev besvaret af Kongen efter Samraad med Udenrigsministeren, og da det den 14. April blev bekendt, at Kauffmann i en Note til Cordell Hull havde erklæret ikke at kunne anerkende den af Regeringen i København meddelte Afsked, hvortil Cordell Hull havde svaret, at den amerikanske Regering vedblivende vilde anerkende ham, foranledigede Regeringen pr. 16. April, at der indlede-

Da Danmark gik Algang.

des strafferetlig Undersøgelse mod Kauffmann for Landsforræderi, hvorefter hans Formue her i Landet blev beslaglagt. Yderligere afskedigedes de tre danske Generalkonsuler i U. S. A., Georg Bech, R. Baumann og A. Sporon Fiedler, der havde gjort fælles Sag med Kauffmann.

Medens der i Begyndelsen i politiske Kredse i Danmark ikke var synderlig Forstaaelse af Kauffmanns Handlemaade, virkede de drastiske Skridt mod hans Person og hans Formue baade til Eftertanke og Kritik, og ved Overlægninger Mand og Mand imellem om Grønlands Stilling sporedes efterhaanden en Opfattelse af, at Danmarks Fremtidsinteresser paa dette Omraade næppe var vel varetagne ved disse voldsomme Skridt.

Aldrig saa snart var Sindene faldet nogenlunde til Ro efter Okkupationen af Grønland, før der kom Meddelelse om, at Islands Alting i et Møde den 17. Maj havde vedtaget to Udtalelser rettet imod Forbundsfællesskabet med Danmark. I den første Erklæring udtaltes det, at Island havde erhvervet sig Ret til endelig Ophævelse af Forbundsoverenskomsten med Danmark, selv om man for Tiden ikke ansaa det for rigtigt i Formen helt at ophæve Forbundet. I den anden erklæredes det, at Altinget gav til Kende som sit Maal, at Island blev Republik, saa snart Forbundet med Danmark blev ophævet.

Herpaa svarede Stauning den 31. Maj i en Note til den islandske Chargé d'Affaires i København, at den danske Regering ikke savnede Forstaaelse for de af de forhaandenværende Forhold betingede Vanskeligheder, der kunde have foraarsaget disse Beslutninger, men at den dog fandt det beklageligt, at Altinget paa nærværende Tidspunkt havde ment at burde tilkendegive sit Syn paa Retsforhold, der dog vedrørte begge Stater. Den danske Regering var rede til, saa

snart Forholdene tillod det, at træde i Forhandling paa Grundlag af Forbundslovens Bestemmelser og under fuld Hensyntagen til det islandske Folks Ønsker.

Da selve Forbundsloven udløb med Aaret 1943, og der gjaldt toaarig Opsigelsesfrist, kunde Islands rent juridiske Ret ikke anfægtes, og det eneste, man fra dansk Side kunde bemærke, var netop, at Fremskyndelsen var noget haardhændet og beklagelig, da normale Forhandlinger ikke kunde indledes.

Selvom Ordvekslingen med Island foregik i urbane Former, bidrog ogsaa den til at øge den kvælende Følelse af, at vi ved Besættelsen og Inkorporeeringen i det nye Europa var puttet i en Sæk, der Maaned for Maaned snøredes tættere til. Selv de mest hektiske Forsøg paa at stramme os selv op (f. Eks. ved Algangsstævner, hvor gamle og unge efter svensk Forbillede vandrede om Kap ud ad Landevejene) kunde ikke befri os for Trykket, som Tyskerne yderligere ved smaa Naalestik stadig lod os mærke.

I Foraarsmaanederne var det særligt vort store kolde Bord, de var ude efter, fordi denne Udstilling af Madvarer forargede dem. I Slutningen af Marts blev dette forbudt, og fra den 24. April blev hver Tirsdag gjort »kødløs«. Saa var det galt med vort Brevduehold, og snart efter skulde vore Færger bevæbnes (hvad vi dog undgik). I Maj Maaned stillede Krav om Legitimationskort for den saakaldte Spærrezone i Jylland og om at benytte en Del af Frihavnen. Noget forinden havde Tyskerne rejst Krav om Overtagelse af 5 Nybygninger, som Odense Staalskibsværft og Burmeister og Wain byggede for norsk Regning. Værfterne havde modsat sig Overtagelsen, medmindre de ved Underkaution af den danske Stat blev sikret mod Tab, hvad vi maatte gaa ind paa. Hver Gang et nyt Krav stilledes, spredtes det gennem underjordiske Kanaler over hele Landet og øgede Irritationen.

Ved en Fodboldkamp i Begyndelsen af Juni i Idrætsparken, hvori Boldholdet »Admira« deltog, kom det til voldsomme Demonstrationer mod Tyskerne, og det viste sig, at Københavns Politidirektør Iwan Stamm ikke paa langt nær havde sikret Nærværelsen af tilstrækkeligt Politi. Tyskerne blev rasende. Den 9. Juni bekendtgjorde Justitsminister Harald Petersen, at Demonstrationer i Ord og Gerning overfor de tyske Tropper i Danmark vilde blive straffet med Bøde, Hæfte eller Fængsel i indtil 2 Aar, og han advarede samtidig Befolkningen mod at demonstrere ved at bære andre krigsførende Magters Flag eller Farver. Men dette tilfredsstillende ikke Tyskerne, der tværtimod stillede bestemt Krav om Justitsministerens Afgang. I Ministermøde den 19. Juni redegjorde Statsministeren for de Forhold, der stod i Forbindelse med dette Krav, som iøvrigt havde vakt kraftig Protest fra politisk Side. Sagen kunde betragtes som afgjort, skønt den endelige Demission udsattes. Saaledes blev det alligevel den af Tyskerne forhadte Harald Petersen, der fungerede som Justitsminister Søndag den 22. Juni, da Tyskerne indledede Angrebet paa Rusland.

KAPITEL XI

Tyskland angriber Rusland. Den skjulte Ministerkrise.

Maj Maaned 1941 havde været præget af Tyskernes Landgang paa Kreta fra Luften, en Triumf, som Englænderne ikke kunde opveje hverken ved Abessiniens Frigørelse eller ved Sænkningen af »Bismarck« i samme Maaned. Derimod vakte det næsten lige saa stor Opsigt, da Rudolf Hess den 13. Maj landede pr. Faldskærm i Skotland, hvor han straks blev arresteret. Hess var Hitlers nærmeste Medarbejder og hans udpegede Efterfølger. Sensationen fløj gennem Verdenspressen som en Præriebrand efterladende et Baal af Gisinger. Det sandsynligste er, at han fløj med Hitlers Velsignelse for at tilbyde England Fred paa Betingelse af Vaabenbroderskab mod Rusland. Efter Balkanfelttoget var Ligevægten overfor Rusland nemlig forskubbet, og de russiske Hære dybt inde i det tidligere Polen bandt tilsvarende tyske Tropper i Milliontal. Herom har Hitler nok konfereret med Mussolini i Brenner den 2. Juni, og herpaa sigtede tyske Troppers Tilstedeværelse i Finland ifølge Berlinermeddelelse af 13. Juni. Helt uforberedt kom det derfor ikke, da Tysklands Radio Søndag Morgen den 22. Juni raabte ud over Verden, at tyske Tropper Kl. 5 var gaaet over den russiske Grænse. I en Proklamation til det tyske Folk forkyndte Hitler, at Sovjetregeringen havde forraadt og brudt Traktaterne og Overenskomsterne med Tyskland, og at Bolschevismen og Nationalsocialismen nu stod som Dødsfjender overfor hinanden. Rumænien og Finland, erklærede han, kæmpede med som Vaabenbrødre. Finsk Radio dementerede dette for Finlands Vedkommende, men det varede ganske vist kun tre Dage, før Finland greb til »Forsvarskrig«, hvad der førte Sverige til at give en hel tysk Division Gennemrejse til Finland. Allerede om Morgen den 22. Juni umiddelbart efter Hitlers Proklamation tilbød Churchill Rusland Hjælp. Krigen var gaaet ind i en helt ny Fase. Hitler havde begaaet sit Livs største Dumhed.

Det kan ikke med Sandhed paastaas, at Rusland paa det Tidspunkt, Overfaldet fandt Sted, var populært i Danmark. Efter Vinterkrigen mod Finland var Følelserne mod Rusland bitre, og dertil bidrog yderligere de danske Kom-

Hitler i Radioen.

munisters antibritiske Agitation, der i det forløbne Aar af Besættelsen havde placeret dem udenfor det nationale Samarbejde.

Ogsaa Tyskerne maa have betragtet Forholdet under Ikke-Angrebspagtens Synspunkt, thi samme Nat, Angrebet paa Rusland fandt Sted, blev der fra højeste Sted i Berlin givet Ordre til, at samtlige russiske Statsborgere i Danmark og ledende danske Kommunistere skulde arresteres. Det blev hverken det danske Ministerium eller den danske Justitsminister Harald Petersen (der jo som ovenfor nævnt var krævet fjernet kort i Forvejen), som stillede overfor dette Krav. Kun Udenrigsministeriets Direktør og Stauning synes ved en Telefonopringning sent om Natten at være underrettet, mens de egentlige Forhandlinger førtes af den tyske SS Politigeneral Kannstein med Eivind Larsen, der netop Dagen forud havde overtaget Ledelsen som Departementschef for et midlertidigt og særligt Departement under Justitsministeriet »til Behandling af visse Politivæsnets vedrørende Sager«. Kravet fra tysk Side var kategorisk og i en voldsom Form, saa at det ikke var et Spørgsmaal om, hvorvidt Arrestationerne skulde foretages eller ej, men blot om Danskerne eller Tyskerne skulde foretage dem. Da det kommunistiske Parti i Danmark, saa længe det havde eksisteret, havde levet legalt med fuld Angivelse af Adresse og Telefonnummer, havde Tyskerne med vanlig Grundighed haft rig Anledning til at udfinde en Liste over deres Ofre, saa at det ikke var nogen tom Trusel, at de selv i givet Fald vilde hente de paagældende. Paa lignende Maade besad det danske politiske Parti et udarbejdet Kartotek over de to Yderpartier, Kommunistere og Nazister. Hvorvidt det er sandt, som der ymtes, at en Med-

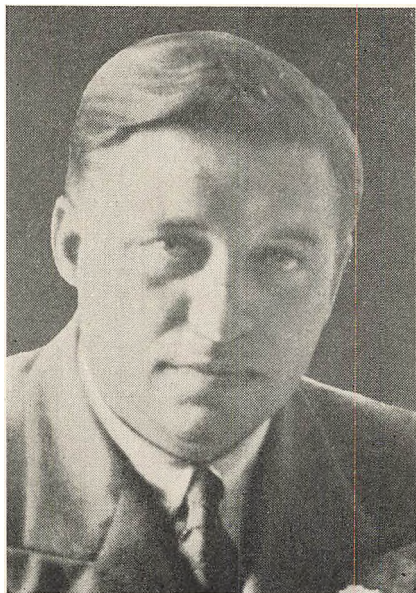

Hitler og Mussolini mødes til Konference i Brenner den 2. Juni 1941.

arbejder ved det danske politiske Politi, Louis van Kohl, ogsaa har tjent som Medarbejder for Gestapo, vil det være forbeholdt en senere Tid at konstatere.

Saa snart Ordren var givet, gik det danske Politi i de tidlige Morgentimer i Gang med Arrestationerne Landet over, og i Løbet af den 22. Juni og de følgende Dage indbragtes ialt ca. 350 Personer til danske Fængsler, hvor de fastholdtes; man kan ikke sige »anholdtes«, idet der hverken holdtes Grundlovsforhør eller beskikkedes Forsvarere. Det synes hævet over enhver Tvivl, at Arrestationerne direkte stred imod den danske Grundlov, og enhver »juridisk« Besmykkelse af selve den haarde Kendsgerning udover den saakaldte Nødret er usømmelig. Det var et Overgreb under tysk Pres med den ene formildende Omstændighed, at det havde været værre for de paagældende direkte at blive taget af Tyskerne selv.

Blandt de mere kendte Ofre for Arrestationerne kan nævnes Folketingsmand Martin Nielsen, Borgerrepræsentant Johannes Hansen, Medlem af Aarhus Byraad Thomas Christensen, Sogneraadsmlem Karen Tovborg, Gudum, Forfatteren Hans Kirk, Forfatteren Hans Scherfig, Adjunkt Peter P. Rohde, Fagforeningsformand Inger Gamborg, ja endog den verdenskendte Forfatter Andersen Nexø, som ikke engang med sine 72 Aar kunde gaa fri for dette Overgreb. Ogsaa Folketingsmand Alfred Jensen blev arresteret i Aarhus, men ved Ankomsten til Københavns Hovedbanegaard lykkedes det ham at und-

Departementchef Eivind Larsen.

slippe dækket af sine blaa Øjne og overordentlig »ariske« Udseende. Samme Søndag blev der foretaget Razzia paa selve Kommunistpartiets Kontor og paa »Arbejderbladet«, hvorved alle Papirer blev beslaglagt. Partiets Formand Aksel Larsen lykkedes det ikke Politiet at paagribe.

Først om Mandagen den 23. Juni samledes Ministeriet til Møde, og her fremlagde Udenrigsminister Scavenius Meddelelse om en Række Krav, der var stillet fra tysk Side. For det første ønskede Tyskerne, at vi skulde trække vor Gesandt i Moskva tilbage. Desuden oplæste Scavenius en Henvendelse fra de tyske Myndigheder vedrørende forskellige Sikkerhedsforanstaltninger, der ønskedes gennemført i Anledning af den tysk-russiske Krig sigtende dels til de

foretagne Arrestationer dels til Minespæringer i Østersøen. Paa samme Møde fremlagde Udenrigsministeren Udkast til en Verbalnote til den amerikanske Regering med Meddelelse om, at de amerikanske konsulære Embedsmænd og amerikanske Statsborgere i »American Express Company« skulde forlade Danmark senest den 15. Juli. Dette tiltraadtes med nogle Ændringer. Endelig forelagde Scavenius Udkast til en Udtalelse fra Regeringen i Anledning af Udbruddet af Krigen mellem Tyskland og Rusland, men herom lykkedes det ikke straks at naa til Enighed, og Sagen udsattes til Behandling i et senere Møde. Dette fandt Sted senere paa Dagen, hvor Kirkeminister Fibiger foreslog en ændret Redaktion, hvorom der opnaaedes Enighed.

Det viste sig imidlertid, at Tyskerne ikke kunde godkende den foreslaaede Affattelse, men ønskede en Tilføjelse, som derefter blev drøftet i Minister-møder den 25. og 26. Juni, og som ogsaa blev forelagt i Samarbejdsudvalget og i det udenrigspolitiske Nævn. Ved Mødet i Nævnet blev der ikke gjort Indvendinger imod selve Hjemkaldelsen af vor Repræsentation i Moskva, da det erkendtes, at det for Danmark i den nye Situation under Krigen mellem Tyskland og Rusland rent teknisk vilde være vanskeligt for ikke at sige umuligt at opretholde Gesandskabet. Reventlows Stilling i London lod sig næppe analogt overføre paa Boldt-Jørgensen i Rusland, da den udelukkende hvilede paa Englændernes stiltiende Anerkendelse af vor prekære Situation.

Martin Nielsen.

Alfred Jensen.

Hans Kirk.

Derimod vakte det Modstand, at Erklæringsudkastet gav Udtryk for en principiel Tilslutning til Kampen mod Bolschevismen, da dette var en Foregriben af Kampens Udfald. Fra Dr. Krag rettedes denne Indvending, og under Diskussionen sekunderedes han fra flere Sider i Nævnet. Man maa her erindre, at Ruslands Inddragelse i Krigen for første Gang siden Frankrigs Fald havde ændret Krigens Balance i mere positiv Retning for England. Der var dog intet Menneske i Danmark (og vel heller ikke mange andre Steder paa Kloden), der havde nogen klar Forestilling om, hvad Rusland betød i en Krig; efter den finske Vinterkrig var Indtrykket af russisk Militærvæsen nærmest ringe. Derfor havde Scavenius let Spil, da han overfor en Bemærkning af Hartvig Frisch om Krigens Chancer udslyngede:

»Kan De nævne mig en eneste Magt paa Fastlandet, som vil kunne overvinde Tyskland?«

Det oplagte Svar var 'Rusland', men det er betegnende for den daværende Betragtning, at dette Svar selv ikke for dem, hvis Haab gik i den Retning, havde tilstrækkelig Slagkraft til blot at virke som Retorsion.

I den Erklæring, som Regeringen den 26. Juni afgav, udtales omtrent følgende: »Ved den Krig, som nu er brudt ud mellem Tyskland og Sovjetunionen, er der indtraadt en ny Fase i det store Vaabenopgør i Europa. Tyskland har nu vendt sine Vaaben mod en Magt, som gennem en Aarrække har betydet en Trusel mod nordiske Staters Velfærd og Trivsel. *Det danske Folk bevæges af de samme Følelser*, nu da Kampen i Finland er genoptaget *efter Ruslands fornyede Angreb paa Finland*, som ved Angrebet i 1939. Der er en fælles europæisk Interesse i dette Opgør under Tysklands Førerskab, som paa afgørende Maade vil kunne bidrage til at bevare Europas Lande for indre Samfundsopløsning. Danmark deltager ikke i dette Opgør, *men ud fra den fælles europæiske Interesse kan Udviklingen ikke være ligegyldig for Danmark*. Er-

Andersen Nexø.

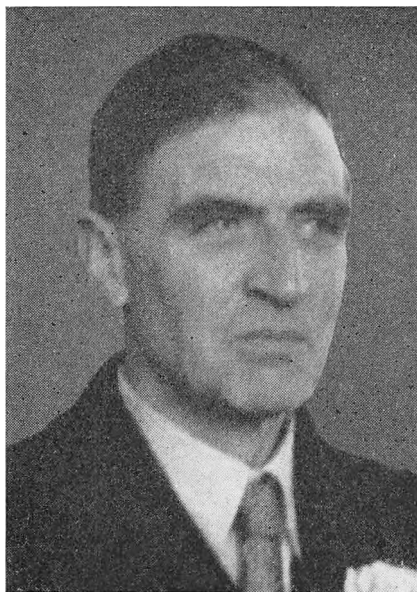
kendelsen heraf har fundet Udtryk deri, at det danske Gesandtskab i Moskva er blevet kaldt tilbage, hvorefter Forbindelsen mellem Danmark og Sovjetrusland er afbrudt.» (Sml. Aktstykker Nr. 13).

Selv om det altsaa nok betonedes, at Danmark fortsat ikke var Krigsdeltager, var denne Udtalelse i hvert Fald unneutral, som den sidste understregede Passus viser; den var desuden uoprigtig, dels fordi Spørgsmaalet om Finlands Indtræden i Krigen laa meget uklart, dels fordi Udtalelsen om det danske Folks Følelser i Sammenligning med 1939 med et mildt Udtryk var urigtig.

Dette kom tydeligt for en Dag umiddelbart efter Erklæringen, da der den

28. Juni i alle Blade indrykkedes Annoncer, hvori frivillige opfordredes til at melde sig til Regiment »Nordland« til Kamp mod Bolschevismen. Det meddeltes yderligere, at der samtidig var et dansk Frikorps under Dannelse med samme smukke Formaal. Lederen af dette saakaldte »Frikorps Danmark« var en vis Oberst Kryssing, og han rettede samtidig Henvendelse til den danske Regering om Støtte til denne Hvervning. I et Ministermøde den 1. Juli indtog Regeringen det Standpunkt, at den principielt ikke vilde blande sig i Spørgsmaalet om Hvervningen, da denne faktisk havde været tolereret under Vinterkrigen, hvor Danskere af alle Afskygninger var strømmet til Fanerne. Vedrørende Spørgsmaalet om Officerers Deltagelse besluttedes i et Møde Dagen efter, at de danske Officerer, der gik over i Frikorps til Deltagelse i Krigen, kun kunde faa Tilladelse hertil imod at tage deres Afsked fra den danske Hær. Denne Beslutning laa utvivlsomt paa Linie med Befolkningens Følelser, da det maatte vække berettiget Harme i et besat Land, at der var Folk, der vilde melde sig til Undertrykkerens Hær; men den lod sig ikke opretholde. Allerede den 3. Juli blev det paa Forslag af Udenrigsministeren besluttet, at Officerer, der gik over i Frikorps, i Stedet for at blive afskediget traadte udenfor Nummer. Det var klart, at der bag ved dette laa et stærkt Pres fra det tyske Gesandtskab, og ogsaa de danske Nazister var ivrige for at fiske i rørt Vande; saaledes indsendte Frits Clausen et Andragende om et Beløb paa 5 Millioner til Oprettelse af Frikorps, og dette støttedes af Scavenius. Samme Dag, den 5. Juli, havde Oberst Kryssing overfor Pressen paa brovtende Maade rede-

gjort for Korpsets Formaal: det skulde have dansk Kommandosprog og kæmpe under Dannebrog, og Ordet »Danmark« skulde bæres i et Armbind paa de tyske Uniformer. For at sikre, at Pressen forstod Parolen, havde Scavenius samme 5. Juli ladet Eskelund informere Redaktørerne om den Tone, der skulde anlægges. Efter en kendt Pressemands Referat lød Formaningens saaledes: »Man maatte regne med, at der i Løbet af meget kort Tid ikke vilde være nogen anden væbnet Magt paa Fastlandet end den tyske Hær, og at Europa da dermed vilde være udleveret til Tysklands Forgodtbefindende. Det gjaldt derfor om at placere sig rigtigt. Vi burde ikke lægge Vanskeligheder i Vejen for Hvervningen af danske frivillige til det netop i disse Dage opret-

Gesandt Boldt-Jørgensen, Moskva.

tede »Frikorps Danmark«, thi fra højeste Sted i Tyskland var meddelt, at man ikke vilde finde sig i nogen Art af Hindringer. Men Pressen burde ogsaa positivt gaa ind for Frikorpset.« Det skal siges til den danske Presses Ros, at den baade viste større Fremsyn end Udenrigsministeren og holdt Ryggen rank overfor Truslerne. Den nøjedes med at referere nogle af de uforskammede Taabeligheder, som Oberst Kryssing havde afleveret paa Hotel d'Angleterre ved Konferencen, og saboterede iøvrigt troligt Hvervningen.

Det er ejendommeligt, at naar man sammenligner Virkningen af de to Foranstaltninger, der fulgte umiddelbart efter Tysklands Overfald paa Rusland: Arrestationen af Kommunisterne og Oprettelsen af »Frikorps Danmark«, saa var det afgjort det sidste, der kaldte paa de lidenskabelige Følelser i Befolkningen. Erik Ring har i sin Bog »Hitler beskyddar Danmark« nok ramt det rigtige, naar han om Arrestationerne siger, »at de nok vakte stor Indignation, men naar denne ikke fik mere vidtgaaende Følger, beroede det dels paa, at den danske Internering i hvert Fald var at foretrække for tyske Koncentrationslejre, og dels paa, at Flertallet af Befolkningen paa Grund af Kommunisternes tidligere Holdning paa dette Tidspunkt ikke betragtede dem som uden videre moralsk berettigede til at drage Nytte af den demokratiske Solidaritet.«

Dette var utvivlsomt den mest almindelige Opfattelse, men indenfor Arbej-

»Frikorps Danmark« drager af Sted med tysk Orkester og forræderiske Officerer i Spidsen.

dernes Kreds kunde Arrestationerne ikke undlade at fremkalde Diskussion, ikke mindst indenfor de Forbund og Afdelinger, der fagligt var repræsenteret af Kommunisten. Ved et Møde i De samvirkende Fagforbunds Forretningsudvalg den 27. Juni rejste et Medlem Spørgsmaalet om en Protest imod Arrestationerne, specielt af de kommunistiske Rigsdagsmænd, der ifølge dansk Grundlov ikke kunde belægges med Arrest. Meningerne var delte, men naar ingen særlig Beslutning blev truffet, skyldtes det blandt andet Socialdemokratiets Repræsentant i D. s. F., Hedtoft-Hansen, der paa dette Tidspunkt endnu havde Sæde i Forretningsudvalget, skønt han var traadt ud af Ledelsen af Partiet. Hedtoft-Hansen erklærede sig nemlig principielt enig i, at man burde protestere mod det foretagne Overgreb, men henstillede, at man afventede en Protest til Regeringen, som han vidste var under Forberedelse fra de samarbejdende Partier angaaende denne Sag.

Denne Udtalelse fik meget alvorlige Følger for Hedtoft-Hansen, idet det viste sig, at De samvirkendes Forretningsudvalg ikke holdt tæt, men tværtimod havde en Læk, som førte direkte til Tyskerne. Det vil være Eftertiden forbeholdt at navngive den eller de Personer, som formidlede Referat til Tyskerne (man gør dog næppe Uret ved at pege paa Forbindelserne med

Lederen af »Frikorps Danmark«, Oberst Kryssing, ved Mikrofonen.

»Globus«-Gruppen, Henning Dalsgaard og Dr. Meissner). Det er en Kendsgerning, at v. Renthe-Fink allerede i en Skrivelse af 2. Juli henvendte sig til Scavenius med en Klage over Hedtoft-Hansen og H. C. Hansen bilagt et Krav om deres fuldstændige Fjernelse fra alle politiske Hverv (se Aktstykker Nr. 14).

I denne Klage findes ved Siden af de mange andre Beskyldninger følgende Passus: »Til min store Forbavselse erfarer jeg nu, at Hr. Hedtoft-Hansen sammen med Hr. H. C. Hansen i den danske Rigsdag oparbejder Stemning mod de overfor Kommunerne trufne Forholdsregler og gør Forsøg paa at konspirere med Kommunerne ved en iscenesat Protest.« Denne Bemærkning havde tydeligvis sin Kilde i De samvirkendes Forretningsudvalg, og Sagen fik et langvarigt Efterspil. Baade Hedtoft-Hansen og H. C. Hansen protesterede naturligvis, saa godt det nu lod sig gøre mod dette nye Overgreb, og nægtede at udtræde af Rigsdagen. Efter en Forhandling i Partiledelsen enedes man om, at en Deputation bestaaende af Partiets, De samvirkende Fagforbunds og den socialdemokratiske Rigsdagsgruppes Formænd skulde overbringe Protesten direkte til den tyske Gesandt. Under Forhandlingerne insisterede Tyskerne dog haardnakket paa, at begge de Herrer nu maatte forsvinde fra alt offentligt politisk Arbejde, da deres Virksomhed i et Regeringsparti var en Belastning, det tysk-danske Samarbejde ikke kunde bære. Resultatet blev, at Hedtoft-Hansen maatte træde tilbage som Socialdemokratiets Repræsentant i De samvirkende Fagforbund, Udenrigspolitisk Nævn m. m., medens de

Aksel Larsen.

begge opretholdt deres Rigsdagsmandater og Retten til at informere deres Vælgere om Rigsdagsarbejdet.

Denne Løsning faldt sammen med en Ordning, der samtidig var blevet truffet med Hartvig Frisch. Denne havde siden sin Fratræden som Gruppeformand fuldendt en Doktorafhandling, der ved Siden af Graden indbragte ham Udnævnelse til Professor i klassisk Filologi. Ved en opsnappet Rapport fra en ung Nazist, Tretow-Loof, er det senere blevet oplyst, at de danske Nazister overfor Tyskerne gjorde sig Bestræbelser for at hindre denne Udnævnelse. En Indblanding fandt dog først Sted, efter at Udnævnelsen var en Kendsgerning, og Baggrunden herfor var følgende: Selve den 22. Juni talte Hartvig Frisch i en socialdemokratisk

Ungdomsforening i Brønshøj og omtalte her foruden Krigen, der samme Dag var udbrudt, ogsaa nogle Kroniker af Harald Bergstedt, som denne havde skrevet efter sin Tysklandsrejse, og som var blevet paatvunget »Social-Demokraten«. Taleren rettede det Spørgsmaal til Forsamlingen: »Jeg ved ikke, om I synes om de Kroniker?« og da Forsamlingen højlydt benægtede det, tilføjede han: »Jeg gør det heller ikke.«

At der ved denne Lejlighed har været en Spion til Stede, fremgaar af, at den tyske Gesandt samtidig med, at han klagede over »den politiske Udnævnelse« til Professoratet, fremholdt, at Hartvig Frisch i sine Taler provokerede Forsamlingen ved at stille Spørgsmaal. Protesten mod Udnævnelsen afvistes, »da denne var foregaaet paa ganske normal Vis«; derimod toges den anden Klage til Følge i den Form, at Stauning henstillede til Hartvig Frisch at ophøre med sin Foredragsvirksomhed, hvad denne gik ind paa med det Forbehold, at han stadig kunde tale i sin Valgkreds, hvilket meddeltes Gesanden i Begyndelsen af Juli. Det var aabenbart denne Ordning, som dannede Forbilledet for Beslutningen vedrørende Hedtoft-Hansen og H. C. Hansen.

I de første Dage af Juli var hele det officielle Danmark samlet til 500 Aars Fest for Aarhus By, hvorved det nye Raadhus indviedes med Tale af Indenrigsminister Knud Kristensen. Festen sluttedes med Opførelse af Kaj Munks »Pilatus« paa en Friluftsscene foran Aarhus Teater. Men Baggrunden for

denne nationale Fest var sørgelig. Samme Dag meddelte det tyske Gesandtskab, at den tyske Værnemagt havde erklæret sig rede til at indsætte det af Oberst Kryssing ledede »Frikorps Danmark« som en samlet Troppeenhed paa den militære Front mod Sovjetunionen, og der spredtes udementerede Forlydender om, at det skete med Tilslutning af Kongen og Regeringen. Nu fremkom ogsaa den officielle Meddelelse om den før omtalte Udvisning af de amerikanske konsulære Repræsentanter (begrundet med, at de anerkendte danske Konsuler i U. S. A. ikke kunde fortsætte deres Virksomhed for den danske Regering), og dette Skridt følte yderligere som en Kompromittering af vor Neutralitet.

Jørgen Jørgensen.

Paa Baggrund af alt dette samlede der sig indenfor Ministeriet en Uvilje mod Scavenius, der steg til alvorlig Harme. Ved et Ministermøde den 9. Juli (som for Resten var det første Møde, hvori den nye Justitsminister Thune Jacobsen deltog) samlede Uviljen sig i et regulært Opgør. Det var Knud Kristensen, der først i en længere Redegørelse gav Luft for sin Misfornøjelse med den Udvikling, der ved Udenrigsministerens Politik var tilvejebragt i Forholdet mellem Danmark og Tyskland.

Scavenius afviste den fremførte Kritik og erklærede, at det maatte være Statsministeren og Udenrigsministeren, der sammen med Kongen bestemte, hvilken Politik der skulde føres overfor Tyskland.

Men denne Afvisning kunde Ministeriets øvrige Medlemmer, der alle maatte staa til Ansvar for de fælles Handlinger, ikke lade sig nøje med. Jørgen Jørgensen erklærede, at der maatte føres en Politik, som kunde bevare Befolkningens Sammenhold, og han bebrejdede Udenrigsministeren, at denne ikke tilstrækkeligt sørgede for at være i Kontakt med den øvrige Regering. Dette gav Fibiger Anledning til at henstille til Scavenius, at Udtalelser til Offentligheden og Erklæringer ikke blev afgivet uden at være tiltraadt af Regeringen, samt at de blev affattet i Overensstemmelse med trufne Beslutninger.

Da Ordsiftet nu var blevet et almindeligt Opgør, tog ogsaa Finansminister Vilh. Buhl Ordet og fremhævede Nødvendigheden af, at Udenrigsministeren ved Forhandlinger med Tyskerne gjorde disse opmærksom paa, at der maatte

Fibiger.

tages Hensyn til den danske Befolkningens Indstilling. Det vilde være en Ulykke, om Danmark skulde gaa ud af denne Situation med et splittet Folk. Ogsaa Bording pegede paa Nødvendigheden af, at Befolkningen forstod Regeringens Handlinger, og fremholdt, at ogsaa Tyskerne kunde bringes til at forstaa dette, da det ellers vilde gaa ud over Produktionen og Eksporten.

Trafikminister Gunnar Larsen tog nu Ordet. Han maatte mene, at den Politik, der var ført de sidste Aar, havde givet Danmark en langt gunstigere Stilling, end Tilfældet var i den overvejende Del af det øvrige Europa.

Denne Tilslutning fra Gunnar Larsen kunde naturligvis ikke ændre det samlede Billede, og Scavenius henstillede derfor som Afslutning til Statsmini-

steren at søge at finde en ny Udenrigsminister, da der nu var udtalt Mistillid til ham fra Repræsentanter for alle de fire Partier.

Skønt Stauning heroverfor henstillede at tage de faldne Udtalelser til Efterretning og Overvejelse, idet der efter hans Mening trods alt var Enighed om, at der ikke skulde føres en ændret Udenrigspolitik, blev Resultatet af det bevægede Møde, at de politiske Ministre indenfor Regeringen tog Scavenius paa Ordet og enedes om at nedsætte et mindre Udvalg, der kunde se sig om efter en ny Udenrigsminister.

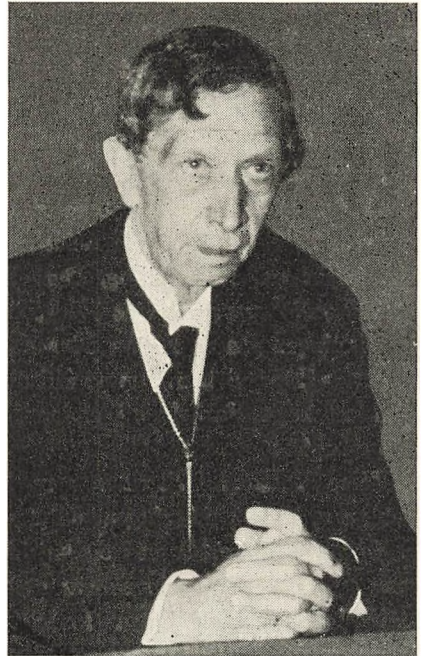
Dette Udvalg kom til at bestaa af Buhl, Jørgen Jørgensen, Knud Kristensen og Fibiger, og ved deres første Overvejelser enedes de om at søge at bevæge Dr. Munch til at vende tilbage til den Post, han havde forladt i 1940. Før Henvendelse kunde finde Sted, var det dog nødvendigt at føre en særlig Forhandling med Halfdan Hendriksen, da denne indenfor de Konservative havde været en af de ivrigste for at kræve Munchs Afgang. Stillet overfor Spørgsmaalet gjorde han dog ingen Vanskeligheder, hvad man nok forstaaer i Betragtning af de indhøstede Erfaringer med Efterfølgeren.

Da Udvalget opsøgte Munch og satte ham ind i Situationen, svarede han stilfærdigt, at han meget vilde fraraade at foretage nogen Ændring overhovedet, og han tilføjede for sin Persons Vedkommende, at man lige saa godt kunde lade være at forsøge, da det sikkert vilde støde paa Modstand hos Kongen.

Efter dette mislykkede Forsøg bestemte Udvalget sig for Henvendelse til vor Gesandt i Berlin, Minister Mohr, som tilfældigvis netop var i København, mens dette stod paa. Det Raad, Munch havde givet, fik Udvalget ogsaa af Mohr, men i forstærket Form, idet han paa det bestemteste advarede imod det mindste Skridt, der kunde udlægges som Fjendtlighed. Stemningen i Berlin var nemlig præget af de overordentlig blodige Kampe i Rusland, der bragte Tabcifre af uhyggelig Størrelse. Under den Irritabilitet, der fulgte hermed, kunde selv den ubetydeligste Forstyrrelse af Roen fremkalde uanede Reaktionen endsige da et Ministerskifte, der ramte en Mand, der fra sin Tiltræden havde været et Bindeled mellem Danmark og Tyskland.

Med denne Besked maatte Udvalget naturligvis opgive Tanken om i den øjeblikkelige Situation at finde en ny Udenrigsminister, ja, om overhovedet at foretage et Skifte. For Statsministeren, der næppe havde troet paa Muligheden af et Skifte, var denne Konstatering beroligende, men for nu at bevæge Scavenius til at fortsætte blev det nødvendigt at gøre Indrømmelser til den Side. Dette skete i det næste Ministermøde den 15. Juli, idet Statsministeren indledede Mødet med at oplæse en Erklæring beregnet paa at aabne Døren for Scavenius' Tilbagekomst:

»I Mødet den 9. Juli fandt Indenrigsministerens Kritik overfor Udenrigsministeren Tilslutning fra Finansministeren, Undervisningsministeren, Handelsministeren og Kirkeministeren, medens Statsministeren forholdt sig passiv. Da det ved Debattens Slutning konstateredes, at Repræsentanter for samtlige Partier havde udtalt deres Misbilligelse af Udenrigsministeren, saa denne sig ikke i Stand til at fortsætte og blev ikke modsagt fra nogen Side. Naar det nu alligevel ønskes, at Udenrigsministeren skal tage Afskedsbegæringen tilbage, maa det være Forudsætningen, at Ministeriet i sin Helhed giver Tilslutning til dette Ønske og udtaler sin Tillid til Udenrigsministerens fortsatte Virksomhed paa Grundlag af Erklæringen af 8. Juli 1940, idet alle er enige om at tilsige hinanden loyalt Samarbejde i Landets Interesse.«

Justitsminister Thune Jacobsen.

Scavenius ønskede enkelte Ændringer indført, men var ellers villig til at fortsætte paa det angivne Grundlag.

Heroverfor gjorde Knud Kristensen med sin urokkelig Sindighed den Bemærkning, at han ikke kunde forstaa, at det kunde have nogen Betydning, at der udtaltes Tillid til Udenrigsministeren, naar denne Tillid faktisk ikke var til Stede.

Justitsminister Thune Jacobsen (for hvem dette var det andet Ministermøde, hvad der maa have givet ham et ejendommeligt Indtryk af Ministermøder) søgte at berolige den vrede Achilleus ved Forsikringer om, at man altid kunde naa meget ved Forhandling. Det vilde være en Støtte for Udenrigsministeren at forhandle Spørgsmaalene i Regeringen. Det vilde ogsaa være muligt at oplyse Befolkningen paa en saadan Maade, at denne kunde forstaa Regeringens Handlinger. »Hvor vi kan komme i Samarbejde med Tyskerne, uden at vi bringer os i et skævt Forhold til anden Side, bør vi positivt gaa ind i et saadant Samarbejde.«

Efter at Knud Kristensen atter havde haft Ordet og denne Gang direkte var gaaet imod Erklæringen, udtalte Fibiger, at han ikke fandt det nødvendigt at forme Tillidserklæring og højtidelige Protokolater, men Scavenius riposterede straks, at Erklæringen var nødvendig for at fjerne den udtalte Mistillid.

Hertil bemærkede Jørgen Jørgensen, at Udenrigsministeren ikke kunde bruge den vanskelige Situation til at skabe sig en Særstilling, og Bording udtalte, at han ikke havde noget imod at tilsige loyalt Samarbejde eller give Tilslutning til 8. Juli-Erklæringen, men han kunde ikke gaa med til en Tillidserklæring til Udenrigsministeren.

Den saaledes strammede gordiske Knude overhuggede Buhl ved at sige, at han under Hensyn til den foreliggende Situation kunde tiltræde Erklæringen, idet han opfattede Udtalelsen om Tillid til Udenrigsministeren som et *rent teknisk Udtryk*, der ikke tilkendegav nogen personlig Indstilling.

Scavenius fastholdt Ordlyden og gjorde Erklæringen til en Betingelse for sin Forbliven i Regeringen.

Paa dette kritiske Punkt greb Stauning ind med en Udtalelse, der sluttede al videre Debat; han sagde nemlig, at hvis det ikke var muligt at opnaa Enighed, *maatte han opgive at føre Regeringen videre*. Heroverfor erklærede Jørgen Jørgensen, Bording og Halfdan Hendriksen, at de ikke vilde tage Ansvar for Regeringens Afgang, men var villige til at afgive Erklæringen i den givne Form.

Knud Kristensen sagde, at han maatte overveje at træde ud af Regeringen og udbad sig Tid til denne Overvejelse, men Statsministeren forlangte Sagen afgjort straks, og da ingen hertil begærede Ordet, erklærede han, at han betragtede Protokollatet som tiltraadt. Saaledes fortsattes Regeringen med Scavenius som Udenrigsminister, en Regering, som var et Janushoved med to Ansigter, et vendende mod Landets Befolkning og et mod Tyskerne.

KAPITEL XII

Janushovedet.

De tyske Bulletiner fra Østfronten indeholdt i Begyndelsen lutter Jubel og store Sejre, og allerede i Juli Maaned naaede Tyskerne saa langt, at baade Leningrad, Moskva og Odessa syntes truet, men af fortrolige Beretninger, som den ovennævnte af Minister Mohr, vidste man herhjemme, at disse Sejre kostede Strømme af tysk Blod. Næppe var Sejren ved Smolensk forkyndt, hvorved Napoleons Kampe paa samme Sted bragtes i forjættelsesfuld Erindring, før Verden den 14. August overraskedes af Meddelelsen om, at Roosevelt og Churchill var mødtes paa Atlanterhavet om Bord paa »Prince of Wales«. Skønt U. S. A. endnu ikke formelt var traadt ind i Krigen, havde det aldrig lagt Skjul paa sin Vilje til at hjælpe England til Sejr over de diktatoriske Aggressionsmagter, og her forkyndtes nu i een Erklæring Angelsaksernes Krigsmaal: Ingen Grænseudvidelser, de europæiske Staters Frihed, lige Adgang til Raastoffer, Sikkerhed mod Angreb, Havenes Frihed og Afrustning af Angriberstater.

Det var de gamle Toner fra Wilsons 14 Punkter, men for de fangne Nationer i »det nye Europa«s Bur lød det nærmest som et Budskab fra en anden Klode, hvor der endnu var noget, der hed Frihed, Sikkerhed, Fred og Afrustning.

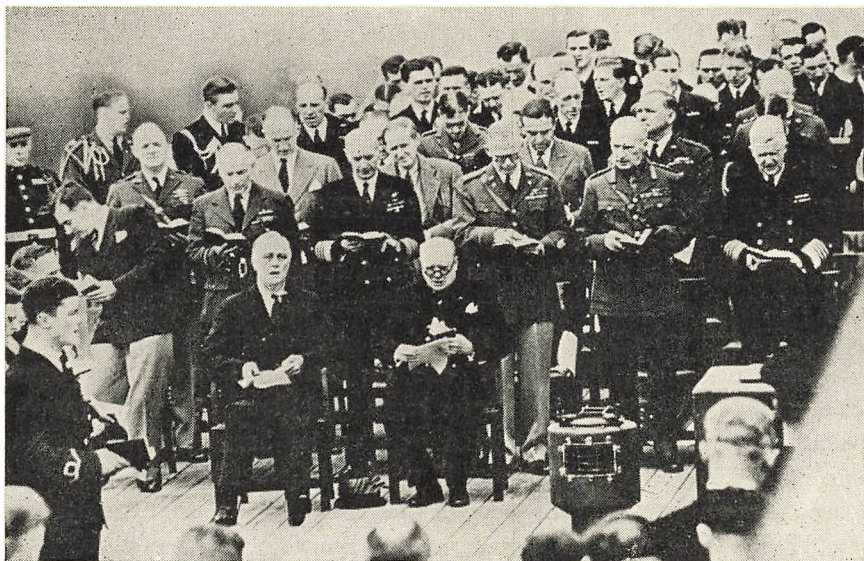
Omtrent en Maaned forud, den 7. Juli 1941, havde U. S. A. i Henhold til Overenskomst med Islands Førsteminister overtaget den militære Besættelse af Island under udtrykkelig Forsikring om, at Tropperne vilde blive trukket tilbage, naar Krigen var ovre. Fra amerikansk Side blev det uden nogen Art af Besmykkelse sagt, at Foranstaltningerne var rettet mod Tyskland, da U. S. A. ikke kunde tillade, at Tyskerne eventuelt besatte strategiske Forposter paa den vestlige Halvkugle. Saa meget mere maatte Tyskland være interesseret i, at der fra Forbundslandet Danmark fremkom en Tilkendegivelse, der i hvert Fald formelt havde Karakter af en Protest. Efter Drøftelser frem og tilbage, der strakte sig over en hel Maaned, endte det med, at Stauning i et Ministermøde den 19. August forelagde Udkast til en Erklæring, han vilde fremsætte i Rigs-

dagen. Efter en Del Kritik af Erklæringen i dette og et følgende Møde enedes man om, at Statsministeren med et nyt Udkast skulde gaa til Samarbejdsudvalget og til det Dansk-Islandske Nævn. Udvalget tog Erklæringen til Efterretning, mens Nævnet fraraadede, at Udtalelsen blev fremsat; dog besluttede Ministeriet sig herefter til, at Statsministeren fremsatte Erklæringen. Det skete samme Dag, den 22. August, i den Form, at Stauning først gjorde Rede for Udviklingen i Island siden Danmarks Besættelse og derefter for de seneste Begivenheder. Med Henvisning til Islands Erklæring i 1918 om permanent Neutralitet udtaltes om det skete: »For Island maa der utvivlsomt have foreligget tungtvejende Grunde, som vi her vanskeligt kan vurdere, men det er vel ikke uberettiget at formode, at Island i Virkeligheden er blevet bragt i en Tvangssituation, saaledes at den islandske Regering praktisk talt ikke har haft noget Valg.« Dette var jo for at bruge en gammel Vending at tale om Strikke i en hængt Mands Hus, og det forcerede i Erklæringen følte endnu mere i en Passus mod Slutningen, hvori det hed: »Amerikas forenede Staters Overtagelse af Islands militære Besættelse maa ud fra danske og europæiske Synspunkter i høj Grad beklages,« thi her stak Hestehoven ligefrem ud igennem Linierne, og det har næppe været til Behag for Stauning, selv bastet og bundet, at udtale Beklagelser overfor en lige saa afmægtig Broderation.

Overfor en anden nordisk Broderation, Finland, var Danmark ved den tysk-russiske Krig kommet i en ejendommelig Situation, idet dette Land nu var Vaabenbroder med vore Undertrykkere. Det var ikke alle Kredse i Danmark, der lige hurtigt forstod, at Situationen var blevet en helt anden end under Vinterkrigen, og de, der var ivrigst og mest højrostede for Hjælp til Finland, fik et Argument paa Haanden, da Sveriges Regering den 25. Juni med Rigsdagens Tilslutning efter finsk og tysk Anmodning tillod Transport af en tysk Division med de svenske Jernbaner fra Norge til Finland. Skønt Sverige i samme Aandedræt erklærede, at det vilde bevare en »streng« Neutralitet i den tysk-russiske Krig, maatte denne usædvanlige Indrømmelse virke opmuntrende paa tysksindede Kredse her i Landet.

Det første Udslag fremkom allerede i det danske Folketing den 24. Juni som et Forslag til Beslutning af Th. M. Andersen og Svend E. Johansen gaaende ud paa, at Danmark skulde yde materiel Støtte til Finland, ophæve Straffelovens Forbud mod Hvervning og lade den danske Forsvarsmagt uddanne Frivillige. Forslaget nød »Fremme«, men kom aldrig til Behandling.

I Regeringen, hvor Spørgsmaalet kom til Behandling den 1. Juli, besluttedes det som ovenfor nævnt, at man ikke vilde blande sig i Hvervningen, men tillige, at man nok vilde støtte Bestræbelserne for materiel Hjælp, eventuelt ved Nedsættelse af vor Smørration. Der var dog en enkelt Minister, Gunnar Larsen, som ønskede at yde Finland virkelig militær Hjælp. Han saa gerne et Frikorps

Mødet paa Atlanterhavet i Begyndelsen af August 1941 mellem Præsident Roosevelt og Premierminister Churchill om Bord paa „Prince of Wales“.

dannet, hvori andre end Nazister deltog, og han havde herom henvendt sig til en vis Hr. Skjoldager, der havde været Stabschef i Vinterkrigen under Oberst Tretow-Loof. Derefter var Ministeren gaaet til Foreningen »Det frie Nord« og havde tilbudt, at hans Firma vilde stille en Million Kr. til Raadighed med Tilføjelse af, at andre Firmaer (herunder Ingeniør Højgaard) var rede til at være med, saa at der kunde stilles indtil 4 Millioner Kr. for dette Formaal. »Det frie Nord« for fornuftig nok til at sige Nej Tak til Planen, som iøvrigt fik Støtte fra Udenrigsministeren, men faldt paa enstemmig Modstand i 9-Mandsudvalget i et Møde den 1. Juli. Det var ved denne Lejlighed, Scavenius sarkastisk bemærkede, at der for Tiden var fire Regeringer i Danmark: »1) Den engelske Radio, 2) Værnemagten, 3) 9-Mandsudvalget og 4) Ministeriets egen Komsammen.« Det var ment haanende, men udtrykte en Sandhed og var i Virkeligheden en Kompliment til den Modstandsvilje, der selv paa Højdepunktet af Tysklands Magtstilling gjorde sig gældende i Danmark.

Finnerne selv hjalp ikke med til at bedre Stemningen, idet General Mannerheim i en Dagsbefaling den 10. Juli erklærede Østkarelenes Indlemmelse for finsk Krigsmaal: »... derved vilde der skabes Finland en stor og lykkelig Fremtid!« At der alligevel var fremtrædende Danske, der tænkte sig, at Danmark ogsaa burde deltage i det antibolschevikiske »Korstog«, viste sig i Begyndelsen af August, idet Forsvarsminister Brorsen i et Ministermøde oplyste, at den tyske

Overkommando *paa Foranledning af General Prior* havde meddelt, at den danske indkaldte Militærstyrke kunde forøges *paa Betingelse af*, at der sendtes et Regiment til Finland til at indtræde i Krigen mod Rusland. Ministeriet tog det Standpunkt, at man ikke *paa dette Tidspunkt* ønskede de indkaldte Styrker forøget, hvorved ogsaa Spørgsmaalet om et Regiment til Finland bortfaldt. Det bør tilføjes, at der forud for General Priors Afsked allerede i Juni samme Aar var gaaet en tysk Forespørgsel om danske Troppers Deltagelse i Bekæmpelsen af engelske Faldskærmsjægeres Angreb *paa tre nærmere bestemte Virksomheder*. Her, hvor det drejede sig om England, havde General Prior foreslaaet blank Afvisning uden at kunne føre det igennem, men alligevel gik han senere ind for Tanken om et Regiment til Finland. I Betragtning af den Uro, der ved disse Planer skabtes i politiske Kredse, var det heldigt, at der netop samme Sommer fandt Chefskifte Sted indenfor begge vore Værn. Den 29. August udnævntes A. H. Vedel til Viceadmiral og Chef for Søværnskommandoen, og samme Dag udnævntes Generalmajor E. Gørtz til Generalløjtnant og Chef for Generalkommandoen, den sidste iøvrigt først efter to Gange at have sagt Nej, og efter at det samlede Ministerium havde henstillet til ham at opgive sin Vægning.

Det danske Officerskorps viste under den nye Situation trods alle Lokketoner om Korstog mod Øst stor Fasthed overfor Frikorpsdannelsen. Da Regeringen som ovenfor nævnt havde bestemt sig til, at Officerer, der indtraadte i Frikorpsset kunde nøjes med at træde udenfor Nummer, viste der sig saa stærk Modstand indenfor ledende Officerskredse, at Krigsministeriet til tjenstlig Brug maatte udsende en Skrivelse til Hærens Afdelinger om, at man ikke maatte modarbejde dem, der meldte sig. Alligevel blev Hvervningen en ynkelig Fiasko, idet der kun meldte sig ca. 1500, saa at Tyskerne for at faa Tallet til at tage sig nogenlunde ud indrullerede omtrent lige saa mange fra det tyske Mindretal i Sønderjylland. Flertallet af de danske, der meldte sig, var Skrabsammen, hvoraf en betydelig Del (som det viste sig ved en senere Undersøgelse) var tidligere straffede Personer. Nogen Korstogsstemning for den forbryderiske Nazisme, der selv fra August 39 til Juni 41 havde været i fortrolig Forstaaelse med det Rusland, de nu angreb, lod sig ikke oparbejde i Danmark.

Det vilde dog være urigtigt deraf at slutte, at der omvendt var Sympati for Rusland; dertil var Tanken om Rusland som Frihedens Forsvarer for ny og Kendskabet til Kolossen i Øst for ringe. Da en engelsk General kom for Skade at udtale, at han haabede, at de to store Rovdyr, Tyskland og Rusland, vilde opæde hinanden, saa at kun Halerne var tilbage, vakte Udtalelsen, tarvelig som den var i en Allierets Mund, mere Munterhed end ægte Forargelse i Danmark. Det var i Virkeligheden først Stalingrad, der herhjemme vendte Stemningen til uskrømtet Beundring for russisk Modstandsvilje.

Amerikanske Tropper i Island.

Det faldt godt i Traad med denne forbeholdne Stemning overfor Rusland, at Spørgsmaalet om de stedfundne Arrestationer af de danske Kommunistere ikke kaldte paa dybere Lidenskaber udover de paagældendes egen Kreds. Tallet paa de arresterede var efter Opgørelse fra Justitsministeriet den 1. September 116, mens 153 paa det Tidspunkt var løsladt. Maksimum skulde altsaa være 269, men det opgives af andre højere.

Den nye Justitsminister Thune Jacobsen, som jo ikke selv havde givet Ordre til Arrestationerne, var i særlig Grad interesseret i, at Tilbageholdelsen af disse Personer, der ikke havde forbrudt sig mod danske Love, blev legaliseret. Heri bestyrkedes han af Højesterets Præsident Troels Jørgensen, der paa den ene Side kraftigt hævdede, at selve Tilbageholdelsen lod sig forsvare efter Nødretsgrundsætningen, men paa den anden Side paa Domstolenes Vegne krævede, at Tilstanden blev lovfæstet. Udfra denne Betragtning mødte Thune Jacobsen den 1. August i et Ministermøde med et udarbejdet Forslag om Forbud mod det kommunistiske Parti, hvilket i Principet blev tiltraadt af Ministeriet, men krævet ændret paa forskellige Punkter.

Mens disse Overvejelser endnu stod paa, udsendte Frits Clausen gennem »Fædrelandet« et bombastisk aabent Brev til Stauning, hvori han med Paabe-
raabelse af »det af Regeringen godkendte Frikorps Danmark« krævede, at det kommunistiske Parti »uopholdelig skulde opløses«, fordi det undergravede det danske Folks etiske Værdier og satte Gudløsheden i System.

Det var iøvrigt netop samme Dag, Frikorpsmændene aflagde Ed til Hitler.

Regeringen fortsatte sine Drøftelser om Ændringer, og den 7. August kom Justitsministeren for anden Gang til Samarbejdsudvalget med Sagen. De politiske Partier var alt andet end begejstrede ved Tanken om at skulle lovfæste et saadant Forbud. Den forhenværende Finansminister H. P. Hansen udtalte som sin Mening, at vi ikke skulde lægge Haand til en saadan Lov, og i den social-demokratiske Gruppe talte I. P. Nielsen stærkt imod. Men heroverfor stod Erkendelsen af, at den bestaaende Tilstand var uholdbar, samt den Omstændighed, at det endelige Brud med Tyskland ikke lod sig tage paa dette Grundlag. Dette er udtrykt saaledes af Per Möller (i Bogen »De reste sig«, p. 56): »Nogen udpræget Lyst til at tage Bruddet med Tyskland i denne Form og paa dette Spørgsmaal havde man i Almindelighed ikke. Dertil kom, at en Del Rigsdagsmænd allerede i Aarene før Besættelsen havde stillet Forslag om Forbud mod Kommunisterne.«

Tilslutningen blev derfor givet, og den 20. August blev Lov om Forbud mod kommunistiske Foreninger og mod kommunistisk Virksomhed baade forelagt og gennemført i Folketinget. I Lovens § 1 bestemmes, at alle kommunistiske Foreninger og Sammenslutninger forbydes, og at saadanne, der bestaar, vil være at opløse.

Det ømmeste Punkt i Loven var § 2 første Stykke, der lyder:

»Personer, hvis Adfærd har givet særlig Grund til at antage, at de vil deltage i kommunistisk Virksomhed eller Agitation, kan efter Justitsministerens Bestemmelse eller med hans Godkendelse tages i Forvaring, naar det skønnes nødvendigt af Hensyn til Statens Sikkerhed eller dens Forhold til fremmede Magter.«

Da der her hverken er Tale om Tilknytning til en Organisation eller om bestemte Handlinger, men om Formodning om, hvad en Person *vil* foretage, maa det erkendes at være i Modstrid saavel med danske Retsgrundsætninger som med Grundlovens Aand. Kendelsen om Forvaringen henlagdes til Københavns Byret med Tilføjelse af, at der kunde rejses Kæremaal til Højesteret. Justitsministeren skulde hver 3. Maaned give Meddelelse til et af Rigsdagens to Ting nedsat Udvalg. Formue, Arkivalia o. l. tilhørende kommunistiske Foreninger skulde tages i Bevarelse af det offentlige.

I sin Forelæggelsestale støttede Thune Jacobsen sig kraftigt paa en Dom, der den 7. Juli 1941 var fældet ved Københavns Byret over den saakaldte Richard Jensen Gruppe i en Sag, der var rejst længe forud som en Udløber af Kommunisten Wollwebers Terroraktioner. Senere er denne Gruppes Handlinger blevet endnu stærkere belyst i Forbindelse med Mordet i Kolonihavehuset og det destruerede Lig af en Mand af fremmed Nationalitet. Dette gav naturligvis en

Hitler paa Besøg hos Mannerheim ved den finske Front Juni 1942. Til højre Præsident Ryti.

antagelig Baggrund for Lovforslaget, men det var dog bekendt, at det kommunistiske Parti allerede den 30. April 1940 havde ekskluderet Rich. Jensen af Partiet, og det er ikke bevist, at Partiet som saadant har staaet bag de nævnte Forbrydelser. Mere holdbar er derfor den Del af Ministerens Motivering, der vedrører Legaliseringen af den Forvaringstagelse, der allerede havde fundet Sted i Kraft af Nødretsgrundsætningen, idet det med Rette kunde siges, at Nødretten kun gælder en øjeblikkelig kritisk Situation og derfor maa falde bort, hvis den ikke godkendes af Lovgivningsmagten. Det var Sagens Kerne; uden Godkendelse kunde de fængslede ikke længere fastholdes.

Dette Synspunkt fremhævedes ogsaa stærkt af Alsing Andersen i hans Ordførelse, idet han udtalte: »Vi er enige med Regeringen i, at den under Opfyldelsen af sin Pligt til at varetage Landets Interesser i denne særlige Situation maatte lade sig lede af Nødretsgrundsætningen. Ud fra denne Erkendelse maa det da ogsaa være vor Opgave at medvirke til, at Regeringen faar fornøden Lovhjemmel til Opretholdelse af de i Øjeblikket paakrævede Foranstaltninger.« Iøvrigt fremhævede Alsing Andersen den givne Adgang til Kæremaal og Midlertidigheden i hele Foranstaltningen.

Medens de andre samarbejdende Partiers Ordførere væsentlig holdt sig til Ministerens Argumentation, gjorde Ole Bjørn Kraft paa de Konservatives Vegne en særlig Betragtning gældende overfor det kommunistiske Parti, idet

Viceadmiral A. H. Vedel.

han udtalte: »Et Parti, der som det kommunistiske lader sin Holdning og sine Meninger bestemme, ikke af Hensynet til dets eget Folk og dets eget Land, men af, hvad et andet Lands Interesser kræver, placerer sig selv paa en ganske bestemt Maade i sine Landsmænds Opfattelse, og det vilde derfor ogsaa kun virke ynkværdigt, om et saadant Parti, naar det kom i Vanskeligheder, pludselig vilde søge Ly bag Landsmandsskabets Lov, som det selv saa tydeligt har tilside-sat gennem sin Holdning. Et saadant Parti vil være dømt i Landsmænds Øjne.«

Naar det konservative Parti saa skarpt tog til Orde mod Kommunistpartiet, laa det naturligvis i, at det var Medlemmer af dette Parti, der allerede tidligere havde krævet Forbud mod Kommunisterne.

At Argumentet blev yderligere udnyttet af Hartel i hans Ordførertale, kan ikke undre, heller ikke at han kom-

plimenterede Justitsministeren til Forslaget. (Faa Uger senere stiftede samme Hartel en antikommunistisk Forening med det særlige Formaal at forfølge Intellektuelle). Frits Clausen valgte en anden Linie, idet han sigtede mod et andet 'marxistisk' Parti, Socialdemokratiet: »Det, der sker i Dag, er i Virkeligheden, at den i Samlingsregeringen siddende Anden Internationale forbyder Tredie Internationale.« Heraf tog Taleren Anledning til at udtale, »at det maaske ikke er umuligt at paavise, hvorledes Traadene fra visse Kræfter løber sammen i begge de to marxistiske Lejre.«

Da Alsing Andersen derefter afkrævede ham Svar paa, hvad han sigtede til, fremkom Frits Clausen med følgende mystiske Udtalelse: »Jeg henviser til, at der indenfor dansk Socialdemokrati den 27. Juni er undertegnet Protokoller, som tyder paa et nært Samarbejde mellem Anden og Tredie Internationale, altsaa af allernyeste Dato,« og trængt endnu haardere af Alsing Andersen udtalte han: »Der skulde dog altsaa være noget om en Protokol, ifølge hvilken det ærede Medlem Hr. Hedtoft-Hansen skulde være gaaet ind for en Aktion mod det Lovforslag, vi her behandler.«

Det, Frits Clausen hermed sigtede til, var de ovennævnte Indiskretioner fra De samvirkendes Forretningsudvalg, der nu i yderligere fordrejet Form fra det tyske Gesandtskab var naaet til Nazisterne. Da han Dagen efter i et aabent Brev

gentog de forblommede Beskyldninger, svarede Alsing-Andersen, at der ikke var Skygge af Sandhed i Paastanden, idet Hedtoft-Hansen netop havde henstillet, at man skulde henholde sig til det Standpunkt, de fem samarbejdende Partier indtog i Sagen. Dette var formelt rigtigt nok, men det var ganske vist paa et Tidspunkt, da der var Tale om, at de samarbejdende Partier skulde protestere imod Fængslingerne.

Da Lovforslaget, som ikke gik i Udvalg, var til 3. Behandling samme Dag, vedtoges det enstemmigt med 116 Stemmer, idet Martin Nielsen sad i Fængsel og Aksel Larsen og Alfred Jensen var eftersøgt af Politiet. I den første Tid efter Fastholdelsen sad Kommunisterne i Vestre Fængsel, men derefter overførtes de til Horserød-Lejren, hvorved de kom til at indvie denne første danske

Højesteretspræsident Troels Jørgensen.

Koncentrationslejr, der senere som tysk Fangelejr fik særdeles celebret Besøg ogsaa af adskillige, der havde stemt for Loven. En direkte Følge af Lovens Vedtagelse blev en Henvendelse fra Justitsministeren til Folketinget om Samtykke til Forvaringstagelse af de tre kommunistiske Medlemmer. Efter Indstilling fra Udvalget for Forretningsorden gik Sagen til Forhandling den 3. September. Der var ikke stillet Ændringsforslag. Indstillingen sattes til Forhandling. Ingen bad om Ordet. Indstillingen vedtoges enstemmigt med 86 Stemmer.

I de Uger, alt dette stod paa, var Stemningen i Rigsdagskredse splittet og irriteret, og selvom denne Stemning tydeligvis stod i Forbindelse med de grundlovsstridige Indgreb, som Medlemmerne med inderligt Ubehag var gaaet med til, var det dog noget andet, der fik denne Stemning til at kulminere. Den 17. August — altsaa faa Dage før Forelæggelsen af Kommunistloven — fremkom i det svenske Nazistorgan »Aftonbladet« paa fremtrædende Plads et Interview med Statsminister Stauning. Dette var i sig selv galt nok, og det blev ikke bedre ved Journalistens indiskrete Skildring af sit Møde med Statsministeren paa Langeliniepavillonen. Men værst var dog Indholdet, idet Stauning her om Stillingen i Danmark skulde have udtalt: »Det har i Danmark gjort et stærkt Indtryk, at de tyske Hære er sat ind i Kampen mod Bolschevismen. Forholdet

Redaktør H. P. Sørensen.

mellem Danmark og Tyskland er blevet paavirket heraf, og der er sket et Omslag i den offentlige Menings Indstilling overfor Tyskland.« Dette smagte af direkte tysk Propaganda, af Korstogslegenden, af hele det forløjede tyske Forsøg paa at placere sig som den europæiske Kulturs Værner. Det vakte en Storm af Indignation i alle de samarbejdende Partier for ikke at tale om Ungdomssamvirket, og selv Staunings nærmeststaaende Venner følte sig ilde berørt af disse Udtalelser, der nok var drejet i ugunstig Retning af Journalisten, men som Stauning dog ikke kunde dementere. Det er senere blevet klart, at Statsministeren paa dette Tidspunkt var udsat for et overordentligt Pres fra tysk Side, og at han saa sin egen Stilling svækket siden Nytaarskrisen i 1941. Han har følt sig

som Manden i Slæden, der har Ulvene efter sig. Vi har set, hvorledes hans nærmeste Medarbejdere en for en blev pillet ud, og den 28. August maatte »Social-Demokraten«s Redaktør H. P. Sørensen vige Pladsen i Anledning af Striden med Harald Bergstedt, der snart efter aabenlyst gik over til »Fædrelandet« som højt betalt Medarbejder. Striden drejede sig om de famøse Kroniker om Tysklandsreisen, hvorom H. P. Sørensen havde udtalt, »at de ikke kom paa med ham som Redaktør«; dette Standpunkt godkendtes ikke af Kontrollkomiteen, men selv efter at Kronikerne var trykt, tog Tyskerne Redaktøren paa Ordet og spurgte ustandselig, hvornaar han saa gik. Skiftet var saaledes uundgaeligt, og Peder Tabor traadte i Stedet som Afløser.

Tyskernes væsentligste Interesse paa dette Tidspunkt var Tilgang til Frikorpsset ikke mindst af Officerer, og de bitre Skuffelser, de her led, er allerede omtalt. Til Gengæld satte de ind paa en Række mindre Omraader: Marineattaché Kjølens krævedes fjernet fra Berlin (14. August); Rødby Autostradaen krævedes forlænget til København og Helsingør (18. August); der krævedes 30.000 Tons Korn til Norge (23. August); et Forlystelsesetablisement »Roxy« i Aalborg krævedes udleveret (29. August), og alt imens udvidedes de tyske Anlæg i Jylland i gigantisk Maalestok.

Alt dette var dog for intet at regne i Sammenligning med et Krav, der blev præsenteret den 8. September gaaende ud paa, at danske Handelsskibe, der gik

i Konvoj i Nordsøen, skulde bevæbnes til Beskyttelse mod Flyverangreb. Her rørtes ved det for Danmark afgørende principielle Spørgsmaal om vor Neutralitet, og Sagen blev derfor i Ministeriet Genstand for langvarige Drøftelser. Udenrigsminister Scavenius ønskede ikke Konflikt med Tyskland paa Spørgsmaalet, men de politiske Ministre vilde for ingen Pris gaa med til Bevæbningen. I første Omgang søgte man en Udvej ved et Svar, der afviste Kravet af praktiske Grunde under Hensyn til manglende Skyts og Ammunition uden dog at udelukke en fornyet Behandling. Senere søgte man Afvisning under Henvisning til Sveriges Stilling, og sluttelig mobiliserede man gennem Handelsministeren Erhvervet. Det vil fremgaa af det følgende, at dette trak sig hen gennem Maaneder, og Resultatet blev i hvert Fald, at Kravet ikke blev gennemført.

Dyrlæge Jens Møller.

I den samme Sommer 1941 gennembrystedes Sønderjylland af en Krise i Forbindelse med en stærkt forøget Aktivitet af Organisationen »Schleswigsche Kameradschaft« kaldet S. K. Kort efter Udbruddet af den tysk-russiske Krig valgtes Overløjtnant Peter Larsen til Fører for S. K., og i sin Tiltrædelsestale udtalte han, at man vilde tilstræbe at gennemføre et Aars Tjeneste for alle unge Tyske i Nordslesvig mellem 18 og 40 Aar. Han tilføjede, at det danske Folk endnu vilde komme til at gennemgaa mange indre Kampe, inden det kunde gaa ind i den nye europæiske Front, og Nordslesvig vilde heller ikke undgaa at blive draget ind i disse Kampe, under hvilke der vilde tilfalde S. K.-Afdelingerne en særlig Opgave »som energiske Repræsentanter for den nye Tid«.

Dette førte hurtigt til, at væbnede Troppe af S. K. ganske aabenlyst prøvede at gennemføre Eksercits i Sønderjylland, hvad der naturligvis fremkaldte en stærk Gæring blandt Danskerne. Truslen mod Landsdelens fredelige Liv blev ikke mindre, efter at Mindretallets Fører, Dyrlægen Jens Møller, paa et Møde i Tinglev havde opridset Programmet for den kommende Tid saaledes:

»1) Vi vil fortsætte Hvervningen til 'Waffen S. S.' og vil styrke dem, der

staar derude. Jeg har overdraget til S. K. varigt at opretholde Forbindelsen med Kammeraterne derude.

2) S. K. skal pleje den soldatermæssige Holdning. Vi bekender os som tysk Mindretal til den tyske Soldat og til hans Egenskaber. Derfor staar S. K.-Arbejdet i Centrum for vort tyske Arbejde. Den 9. November vil der finde en stor Opmarsch af S. K. Sted i Forbindelse med en Heltemindefest.

3) Vi maa forberede os paa Indsatsen efter Krigen. Vort Arbejde maa værdigt staa ved Siden af det tyske Folks store Præstationer, thi efter Krigen vil Opgaverne være uoverskuelige. Til Fremme af Præstationsøgningen tjener en storstilet Skoling i den kommende Vinter. Onsdag Aften maa i hver Uge holdes fri til Skolingen. Peter Petersen faar overdraget Ledelsen af Skolings-Aktionen.

4) Hvervearbejdet for den tyske Sag, fremfor alt for den tyske Skole, maa utrætteligt og systematisk fortsættes.«

Det kan ikke nægtes, at et saadant Program i et Grænseland, der var besat, maatte virke som en direkte Trusel. Allerede saa tidligt som den 14. August begyndte den danske Regering at beskæftige sig med Sagen for navnlig at forhindre den paatænkte Eksercits af S. K. under Vaaben. Først forhandlede Scaenius med den tyske Gesandt, og derefter overdroges Sagen til direkte Forhandling mellem Justitsminister Thune Jacobsen og Præsident Kannstein. Det, man fra tysk Side krævede som et Minimum, var at S. K. maatte sidestilles med de danske Skytteforeninger ogsaa med Hensyn til Opbevaring af Vaabnene, naar disse ikke anvendtes. Sagen slæbte sig flere Maaneder hen, og naar vi kommer til Finanslovsdebatten, vil vi se, at Modsætningerne endnu i Efteraaret var meget skarpe.

Til alle de Vanskeligheder, som den skærpede Krigssituation efter Tysklands Overfald paa Rusland paabyrdede os, herunder Kommunistforfølgelserne, Frikorpsbevægelsen og »Schleswigsche Kameradschaft«, kom i Sommeren 1941 yderligere en fejlslagen Høst, der i særlig Grad ramte Hvedearealerne, og hvorved Grundlaget for Hvedetilskudet til Rugbrødsprisen forrykkedes, saa at det blev nødvendigt at forhøje Statstilskudet til Rugbrød fra 24 til 28 Øre pr. 4 Kilo Rugbrød.

Den daarlige Høst faldt sammen med en yderligere Stigning i Dyrtiden, som gav sig Udtryk ved Offentliggørelsen af Detailpristallet for Juli, der fandt Sted den 6. August. Stigningen var paa 7 Points til 161 (med Priserne 1914 som Grundlag var Pristallet nu 275 og efter 1931 Grundlaget 178; samtidig var Engrospristallet fra Juni til Juli steget fra 202 til 205). Det var heroverfor en ringe Trøst for Lønmodtagerne, at Statistisk Bureau angav, at de 6 Points af Stigningen alene skyldtes Stigning af Skatter, Kontingenter m. v.

Allerede den 8. August besluttede De samvirkendes Forretningsudvalg at anmode Forligsnævnet om at overveje en Forhøjelse af Dyrtidstillægget, hvilket

var i Overensstemmelse med den særlige Tilføjelse i Formandsskabets Kendelse af 3. Marts (sml. ovenfor Side 156). Efter de sædvanlige Forhandlinger og Procedurer naaede Sagen til ny Kendelse den 20. August, men den lød kort og godt paa, at Dyrtidstillægget skulde være uforandret til 1. Marts 1942. Atter stod Arbejderne med tomme Hænder, men dennegang tog Stauning Bladet fra Munden og udtalte til Pressen, at han vilde optage Spørgsmaalet om en Standsning af Prisstigningerne til Behandling i Regeringen, hvortil han føjede, at han nu indsaar, at det var en gal Vej, man var slaaet ind paa med Lønstoppet.

I et Ministermøde den 23. August rejste han Spørgsmaalet og pegede som Midler mod Dyrtiden paa Kronehævning, Regulering paa Grundlag af et

»skrællet« Pristal og eventuel Adgang til Prisstop gennem en Ændring af Prisloven. Sagen blev drøftet baade paa dette og paa et senere Møde, og Ministeriet gav Tilslutning til en Udtalelse, Statsministeren vilde fremkomme med overfor de Samvirkendes Ledelse. Dette var af Vigtighed, da der netop til den 26. August var sammenkaldt Repræsentantskabsmøde i De samvirkende Fagforbund.

Som ovenfor nævnt havde der i Foraaret lydt skarpe Røster navnlig fra Arbejdsmændene mod Rigsdagens forskellige Indgreb paa Arbejdsomraadet. Ganske vist var det lykkedes Arbejdsminister Kjærboel i Juli Maaned at gennemføre Ændringer i Loven om Beskæftigelse af arbejdsløse, hvorved man fremtidig lod Akkordarbejde aflønnes overenskomstmæssigt, og Ændringer i Loven om ekstraordinær Fortsættelseshjælp, hvorved Dagetallet i de særlig haardt ramte Kasser udvidedes med 60 Dage indtil 1. Oktober 1941. Sommeren havde samtidig givet meget udendørs Arbejde, idet den store Beskæftigelsesplan var ved at blive til Virkelighed (hvad der iøvrigt foranledigede Arbejdsministeriet til at foretage en Ændring i Opgørelsen af Arbejdsløshedstallet pr. 10. Juli ved Udeladelse af følgende Kategorier: Invalide- og Aldersrentenydere; Deltagere i Beskæftigelsesarbejderne; Folk, der havde vægret sig ved at tage anvist Arbejde; Personer, der højst havde været ledige 3 Dage af den forløbne Uge, samt Folk, der kun havde været uafbrudt ledige i under 6 Dage m. v.).

Formand for Dansk Arbejdsmands Forbund,
Aksel Olsen.

Men en nok saa saglig Administration kan ikke raade Bod paa en Skævhed i selve Grundlaget, og Arbejderne følte med Rette, at det var de mindrebemidlede, der bar Krigstidens tungeste Byrder. Kommunistforfølgelsen maatte ogsaa efter Sagens Natur sætte særlige Spor i Fagforeningskredse, hvortil yderligere var kommet et Krav fra Tyskerne om Arbejdskraft til Norge, hvortil de Samvirkende den 2. Juli havde svaret, at de ikke vilde være Hververe, men heller ikke modsætte sig, at enkelte Medlemmer rejste. Naar man desuden erindrer »Globus«-Gruppens Forræderi og Overgang til Nazismen og de danske Nazisters brovtende Agitation for højtpændte Arbejderkrav og for D. N. S. A. P.s særlige Arbejdsfront, staar det klart, at Stillingen forud for dette Repræsentantskabsmøde var nok saa anstrengt. I Spidsen for det hele stod selvfølgelig den negative Lønkendelse.

Denne tog Laurits Hansen til Udgangspunkt for sin Redegørelse og sine Krav, og Resultatet af Mødet blev da ogsaa en enstemmig Henvendelse til Regering og Rigsdag, der samlede sig om 7 Punkter (sml. Aktstykker Nr. 15), hvori Hovedsagen var Prisstop, ændret Pristalsberegning og Kronehævning eller med andre Ord det samme Program, Stauning havde skitseret i Regeringen.

Hvad det sidste Spørgsmaal om Kronehævningen angik, var Vejen lang og trang; dog lod det til, at de tyske Økonomer var begyndt at stille sig mere villigt; saaledes kunde Scavenius i Begyndelsen af September meddele Ministeriet, at Dr. Walther havde stillet i Udsigt, at Tyskland var villigt til en Regulering af Prisniveauet i Danmark dels ved en Forhøjelse af Prisen paa Smør til Eksport, dels ved en Regulering af Priserne paa Danmarks Importvarer fra Tyskland og endelig gennem en Kronehævning. Det vigtigste heri var Udtalcelsen om Smørret, da det aabnede Mulighed for at holde de danske Bønder skadesløse, og uden dette var Kronehævning uigennemførlig.

Noget hurtigt Svar paa Kravene i de 7 Punkter fremkom ikke. Stauning gjorde den 29. August i Ministermøde Rede for Resolutionens Indhold, og efter indgaaende Drøftelse overlodes Sagen til nærmere Overvejelse i de respektive Fagministerier. Den 5. September afsagde Arbejds- og Forligsnævnets Formandskab en ny Kendelse vedrørende Arbejderne i Land- og Skovbruget samt Mejerierne, og her aabnedes dog en Sprække paa Klem, idet der tilkendtes Arbejderne en Forhøjelse med 2—3 pCt. At dette ikke var nok til at stemme Arbejdsmændene mildt, kom tydeligt til Orde paa Dansk Arbejdsmands Forbunds Kongres i September, hvor der lød haarde Ord om Lønpolitiken. Ved Kongressens Afslutning talte Laurits Hansen atter og begyndte denne Gang med en Beklagelse af, at Regeringen endnu ikke havde svaret paa Henvendelsen af 26. August med de 7 Punkter. Han tilføjede: »Paa den Maade kan man ikke behandle danske Arbejdere, og hvis der ikke tages fat paa en anden Maade, kommer Samlingsregeringen til paa ny at høre fra De samvirkende Fagforbund.«

Det lød nok saa truende, men i Virkeligheden var Laurits Hansen ganske klar over, hvor trykket Stillingen var; den 17. September havde de Samvirkende faaet Henvendelse fra Justitsministeren om faglige Tillidshverv i Forbundets Afdelinger, der beklædtes af Kommuniste, hvilket Forretningsudvalget besvarede med at rette en Henstilling til Kommuniste, der endnu beklædte Tillidshverv, om at fratræde disse; i Traad hermed kan ogsaa nævnes, at Forretningsudvalget i Oktober paa Forslag af Laurits Hansen tiltraadte Ophævelsen af Hovedorganisationernes Informations- og Propaganda Afdeling (H.I.P.A.). Dette viste klart, hvordan den faktiske Situation var.

I Virkeligheden laa de største Fremstød, der blev gjort for Arbejderne i Aaret

1941, paa et helt andet Felt. Det var Regeringens storstilede Beskæftigelsespolitik. Netop den samme 26. August, da de Samvirkendes Repræsentantskabsmøde blev afholdt, havde Stauning sammenkaldt til et Pressemøde i Rigsdagens Fællessal, hvor baade Statsministeren og enkelte Fagministre gjorde Rede for Beskæftigelsesplanerne. Der var færdigbehandlet Forslag om Statsstøtte til Arbejder til et samlet Beløb af 638 Mill. Kroner fordelt paa Finansaarene 1940—41 og 1941—42. Der maatte regnes med, at ca. 60.000 Tørvearbejdere blev ledige til Efteraaret. Ved Grundforbedringsarbejder kunde beskæftiges 12.000 i Efteraaret og 7.000 i Vintermaanederne. Skovarbejdernes Tal kunde øges med 4.000. Landvindingsarbejder m. v. og offentlige Arbejder kunde yderligere øge Beskæftigelsen, saa der i Oktober—November herved direkte vilde være beskæftiget ca. 30.000 flere Arbejdere. Stauning henpegede paa, at Statsarbejder ikke kunde løse Opgaven, men at i første Række det private og stedlige Initiativ maatte sættes ind, saaledes at Statens Arbejder kunde tjene som en stor Reserve. Hertil føjede Buhl en Oversigt over det finansielle Grundlag, som vilde blive tilvejebragt ved Laan.

Da de fleste af disse Planer vedrørte store udendørs Arbejder, der særlig tog Henblik paa Landkommunerne, var det af Vigtighed, at Indenrigsminister Knud Kristensen i September forelagde en ny Lov om Bygningsstandsættelse og Varmeisoleringsarbejder m. v. i Byerne, hvorved yderligere 15 Mill. Kr. stillede til Raadighed indtil Udgangen af Marts 1942.

Plakat-Reklame for Beskæftigelseslaanene.

Dette store Beskæftigelsesprogram var naturligvis et Hovedpunkt i Statsministerens Tale ved Rigsdagens Aabning den 7. Oktober, og i de forudgaaende Uger havde Ministeriets Medlemmer udfoldet en næsten amerikansk Propaganda ikke mindst i Radioen for de store Beskæftigelseslaan, hvilket førte til, at Finansminister Buhl allerede den 9. Oktober kunde meddele, at Tegningen maatte afsluttes før Tiden, idet der allerede var tegnet 270 Mill. Kr., hvilket var 20 Millioner mere end paaregnet.

Naturligvis maatte ogsaa Ministeren for offentlige Arbejder Gunnar Larsen være en Faktor i Spørgsmaalet om dansk Beskæftigelse, og det lader sig heller ikke nægte, at han har været med til at sætte Arbejder i Gang, men alt, hvad han aabnede Munden om, smagte af tyske Krav, baade naar han den 18. August i Ministeriet ventilerede Spørgsmaalet om Rødbyvejens Forlængelse, naar han den 3. September stillede store Forslag om Havneudvidelser i Frederikshavn og Skagen, og naar han kom med nye Projekter om en Ringvej udenom København.

Den 14. September skulde Gunnar Larsen opleve sit Livs største Øjeblik, idet der var planlagt store Festligheder paa Fehmern og paa Lolland, hvorved de første Spadestik paa Jernbane- og Vejanlægget til Rødby-Fehmern Ruten skulde tages. Foruden de danske Officials: Ministeren selv, Generaldirektør Knutzen og Overingeniør Kayser, var anmeldt Rigsministrene Todt og Dormüller samt Gesandt v. Renthe-Fink til at deltage i Højtideligheden og i en efterfølgende Festmiddag i Nykøbing F. Det hele forløb programmæssigt indtil det Øjeblik, da Gunnar Larsen skulde tage sit Spadestik — saa knækkede Spaden! Det udløste en utøjlet Munterhed hos alle Danskerne helt op til Spidserne, hvad bevaret Billedreportage vidner om. Men for Tyskerne var denne Munterhed ganske uforstaaelig, dels fordi Naturen har nægtet dem den Form for Humor, dels fordi det er dem uforstaaeligt, at man kan le ad en Minister. Endnu værre havde det nok været, om de havde anet Omfanget af Befolkningens Latter i de følgende Dage.

Iøvrigt mødte Gunnar Larsen en nok saa hvas Kritik ved Behandlingen af Havneudvidelserne i Folketinget den 17. September. Det var jo lidt paafaldende, at alle denne Ministers Forslag indeholdt saa grumme meget Cement, og dette Punkt slog Dr. Krag ned paa, idet han udtrykte sin Forbavselse over, at der fremsattes et Forslag, hvorefter de 2/3 af de 20 Millioner, der var Tale om, skulde gaa til Materialer, og kun 1/3 til Arbejds løn; som Beskæftigelsesforslag maatte det siges at rangere meget lavt. Gunnar Larsen tilbageviste den 16. Oktober denne og anden Kritik, der var rettet imod ham, men selvom Forslagene nok sagligt lod sig forsvare, rent cementmæssigt, var den forretningsmæssige Forbindelse jo ikke saadan at komme udenom. Sammenkomsten med Minister Todt gav iøvrigt Anledning til de før nævnte store Ringvejsplaner og

Da Gunnar Larsen knækkede Spaden ved Indvielsen
af Rødby-Fehmern Ruten.

til adskillige nye Rejser til Tyskland for Gunnar Larsen, hvortil han i hvert enkelt Tilfælde søgte og fik Ministeriets Tilslutning tilmed den 24. Oktober ogsaa til at skrive visse Artikler til tyske Publikationer.

Det var hele denne Gunnar Larsens nære og geskæftige Forbindelse med Tyskerne, der var den danske Befolkning saa stærkt imod, længe før den egentlige Modstandsbevægelse havde konkretiseret sig. Danskerne var uhelbredelige Attentister og lurede paa ethvert Haab om en Ændring i Krigens Gang. Al-

sangens Tid var nu forbi, men der var endnu Grøde i de nationale Minder, som det viste sig ved Ringsteds 500 Aars Jubilæum, hvor alle Valdemarerne red i Optog, og Vilh. Andersen som nybagt Æresborger talte. Samtidig stiftedes Foreningen Dansk Sprogøgt, som var et kun svagt maskeret Forsøg paa at udrydde tyske Vendinger af vort Sprog, hvad der jo i hvert Fald hverken kostede Kugler, Krudt eller døde.

Indenfor Skolekredse rejste sig samtidig en Diskussion om Karakteropdragelse — noget Skolen før 9. April skulde have forsømt — og bagved dette laa der ikke saa lidt national Farisæisme, hvad Lærerne heldigvis tog kraftig Afstand fra paa deres Efteraarsmøder, bistaaet heri af Professor Hal Koch. I Studenterforeningen, hvor Nazisterne vilde anmelde særlig Fraktion under D.N.S.A.P., tog man under Ledelse af Professor Johannes Brøndsted som Senior det kraftige Standpunkt at nægte Anerkendelse af antiparlamentariske Fraktioner og holdt det fast, skønt det førte til Retssag, der dog ogsaa endte med Frifindelse. Ogsaa paa et andet Felt kom Johannes Brøndsted til at gøre en kraftig Indsats for Frisindet, dennegang mod den religiøse Farisæisme, som Forfatteren Karl Nielsen i en Tale om »national Vinding og Tab« havde givet Luft for. Efter Foredraget udtalte Brøndsted, at den Del af det danske Folk, der ikke havde nogen Religion, saa med Forstaaelse paa de religiøse, men han vilde bestemt modsige Taleren, naar denne hævdede, at der skal en Religion til, hvis et Folk skal kunne hævde sig i den dybeste Modgang.

Det var for de fleste af os netop *hele* den danske Kultur med alle dens levende og skiftende Drag, som var det stærke og bærende overfor det uafsladelige tyske Pres. Men der var ogsaa Pletter i Billedet for ikke at sige ren Raadenskab. Saaledes overraskedes Hovedstadens Befolkning den 19. September ved, at 11 af de mest kendte af Købbyens Forretningsmænd fængsledes efter Forhør for lukkede Døre i Kriseretten, sigtet for Overtrædelse af Priskontrolloven. Denne Skandale fik mange Udløbere og særlig uappetitligt kompromitterede stod de to nazistiske Brødre Houlberg, men desværre slap heller ikke Veterinærdirektør Gerhard Petersen fra det med uplettet Kittel.

Endnu havde vi dog et offentligt Liv og en Rigsdag, hvor indre Skandaler kunde paatales, hvad Købbyaffæren da ogsaa blev i den efterfølgende Samling. Denne indlededes som ovenfor nævnt den 7. Oktober, og i Aabningstalen kom Stauning kun ganske kort ind paa Danmarks Stilling til fremmede Magter, idet han holdt sig til Formuleringen fra 1940 om Samlivet med vore Naboer og om Tilpasningen til nye Former for Samvirken. Efter udførligt at have dvælet ved Bekæmpelsen af Arbejdsløsheden nævnte han en Række enkelte Lovgivningsomraader: ændret Prislov, forøget Udstedelse af Rabatmærker, Afskaffelse af Bidragene til Arbejdsfordelingen (Lønskatten), ændret Pristalsberegning, Støtte til at holde Smørprisen paa Hjemmemarkedet nede. Det var, som man

Trafikminister Gunnar Larsen sammen med Renthe-Fink, Rigsminister Dormmüller og Todt ved Rødby-Fehmern Rutens Indvielse.

ser, ikke saa lidt af de Samvirkendes 7 Punkter, der var kommet ind i Aabningstalen, og hvad der her er nævnt, naaede ogsaa til Gennemførelse.

Som sædvanlig begyndte Samlingen med Forelæggelse af Finansloven og en Række af de bebudede nye Forslag, og disse sidste kom til første Behandling, før den egentlige Finanslovsdebat begyndte den 28. Oktober. Den væsentlige Del af Ordførertalerne for de fem samarbejdende Partier var præget af en fast Vilje til at fortsætte Samarbejdet én for alle og alle for én. Alsing Andersen, der talte for Socialdemokratiet, hævdede stærkt Nødvendigheden af nu at støtte den mindrebemidlede Del af Befolkningen overfor Dyrtiden, og han anerkendte herunder en nylig fremkommen Udtalelse fra Husmændene om »Hensynet til dem, der har det endnu trangere« og tilføjede: »Jeg anerkender ogsaa de Ord, som Landbrugsraadets Præsident, Landstingsmand Hauch, udtalte paa de jyske Landboforeningers Delegeretmøde om, at de Landsmænd, der er henvist til en beskeden Aarsindtægt, har det slemt og har det værre end dem, der har Tilknytning til Landbrugserhvervet.«

Elgaard fremholdt i sin Omtale af Arbejdsløshedens Bekæmpelse det glædelige i, at Statsministeren i Aabningstalen saa stærkt havde efterlyst det private Initiativ. Taleren efterlyste iøvrigt selv Resultatet af den nedsatte Kommission

Professor Johs. Brøndsted.

til Ændringer i Sociallovgivningen og udtalte, at dens Betydning var en saadan, »at man ikke kan nøjes med et negativt Resultat«.

Ole Bjørn Kraft kom i Slutningen af sin Tale direkte ind paa Spørgsmaalet om Forholdet til Tyskland og om de mange tyske Røster, der efterlyste dansk Vilje til Samvirke, og udtalte: »Jeg synes, det er vigtigt heroverfor at klargøre det danske Synspunkt og vor Holdning. For at vi med fuldt og helt Hjerte og og Vilje kan gaa ind i Forhandlinger om disse Spørgsmaal, maa en Tilstand og Følelse af Frihed være til Stede. Den kan ikke tilvejebringes, saa længe Besættelsen varer og ganske naturligt dagligt øver sit Pres paa alle danske Sind. Vi har som en helt selvfølgelig Reaktion maattet indkapsle os til Værn om Værdier,

som enhver Besættelse af fremmede Tropper rent instinktivt føles som en Fare for. Først den Dag, Besættelsen Tryk ophører, er der Mulighed for, at det Forhold kan tilvejebringes, som er Forudsætningen for, at begge Parter kan se Forløbet af saadanne Overvejelser med Tilfredshed.« Og Bjørn Kraft sluttede med at sige: »Vi har opretholdt og vil fortsat opretholde en værdig, rolig og loyal Holdning overfor Besættelsesmagten, men dermed er under Krigen ogsaa Grænsen naaet for, hvad det er muligt for det danske Folk at yde.«

Dette maa siges i den foreliggende Situation at være modige Ord, talt Roma midt imod, og blandt andet sigtende direkte til den afledne Mønt- og Toldunion. Der er mange Former for Modstand i et Folk, men her viste Janushovedet sit danske Ansigt i Dagens Lys og oven over Jorden.

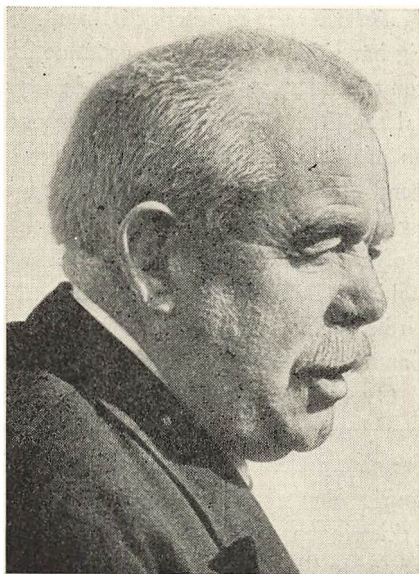
Det vigtigste i Bertel Dahlgaards Tale var en Passus, hvori han kom ind paa Spørgsmaalet om den danske Værnevilje og udtalte: »Der tales somme Tider om Folkets Værnevilje, og der er dem, som har sagt, at det danske Folks Værnevilje var nedbrudt og undergravet. De paagældende har aldrig tænkt igennem, hvor meget Begrebet »Værnevilje« omfatter, og ad hvor mange Veje Landet værnes. Jeg har for min Del aldrig været i ringeste Tvivl om, at naar Fædrelandet kaldte, vilde den overvældende Del af det danske Folk være at finde paa den Plads, som de ansvarlige anviser efter samvittighedsfuld Prøvelse af, hvad der tjener Danmark bedst. Men naar det danske Folk vil være rede til at ofre,

hvad der kræves, saa skyldes det een bestemt Ting: at der i de sidste Generationer var bygget op et Folkehjem, som ingen følte sig udenfor.«

Noget anderledes lød Tonerne fra Ordførerne udenfor Samarbejdet. Valdemar Thomsen klistrede sig saa nær som muligt op ad Stauning og Scavenius og boltrede sig i Bolschevikforskrækkelse, idet han efter Omtale af Stauning-Interviewet udtalte: »Helt uden Indflydelse paa den offentlige Mening er Finlands heltemodige Kamp mod Barbari og Gudløshed selvfølgelig ikke, men forbavsende er det, at ikke enhver kan eller vil forstaa, at et Nederlag for Aksemagterne og dermed for Finland vil medføre for det første, at den asiatiske Pest som en Løbeild vil brede sig over hele det europæiske Kontinent, og for det andet, at Sovietrusland vil faa — eller tage — Herredømmet over Østersøen og de tilstødende Farvande og dermed over hele Danmark.«

Oluf Pedersen for Retsforbundet kom ogsaa ind paa Spørgsmaalet om Fædrelandet, idet han sagde: »Vi lever i en Tid, hvor nogle ter sig drabeligt, og hvor de mere fredelige Folk behandles noget overlegent. Jeg tror, man maa erkende, at ogsaa vi, der ikke vil ud at slaas, fordi vi fornægter Krigen som Middel, elsker vort Fædreland. Ja, det maa ogsaa erkendes, at selv om Danmark blev skaanet for det store Blodbad, saa har vort Folk ikke derved i ringeste Grad forskertset sin Ret til Livet som Nation.«

Frits Clausen lagde mærkeligt nok sin Tale an paa at kræve Regeringen fjernet, fordi den intet havde gjort imod Arbejdsløsheden, skønt denne var kommet ned paa 4,7 %. Efter Omtale af Jøden Karl Marx (som han kaldte Kar Mardochoj) og Liberalismen gik han over i Storrummet, hvorom han patetisk udtalte: »Dette Storrum vil ikke blive regeret ved en magtpolitisk Imperialisme, men blive bestemt af alle de formende Kræfter, der vokser frem i de enkelte Folk, og midtsamles dør, hvor Føringen lægges, og det kan kun være — det har Regeringen ogsaa erkendt i sin Erklæring af 8. Juli 1940 — i den tyske Fører Adolf Hitlers Haand; thi det er ham, der har reddet Europa for den nationale Udslettelse, og det er ham, der har vist Vejen til ny Livsudfoldelse for Europas Folk.«

Rektor Hartvig Møller.

Det vil være mærkeligt i Fremtiden at huske tilbage paa, at Rigsdagen virkelig har siddet og paahørt saadanne Taler; men Frits Clausens Ord var dog kun tomt Bulder, værre blev det, da Dyrlæggen Jens Møller fra det tyske Mindretal tog Ordet i en ejendommelig behersket, men farlig Tale. Han begyndte med en uforbeholden Ros til det danske Folk for den Maade, det var kommet gennem Vanskelighederne paa: »Aarsagerne dertil er blevet nævnt: Forudseenhed og stærk Indsats fra Regering og Rigsdag, store Reserver af Varer og Raastoffer, betydelig Tilpasning i Erhvervene, finansiell Modstandskraft, Sammenholdet i Befolkningen med Vilje til at overvinde Vanskelighederne og endelig en betydelig Sum af de mystiske Kræfter, som findes i det Folk, der har erkendt Sammenholdets store Styrke og retter sig derefter.«

Overfor dette vidste Medlemmerne knap, hvad de skulde tro, men kom dog paa Jorden igen, da Jens Møller gik over til ved Siden af disse Aarsager at fremhæve den tyske Værnemagts Disciplin og korrekte Optræden (hvad der iøvrigt dengang ikke var uden Sandhed). Derfra gled han over til Regeringserklæringen af 26. Juni om Kampen mod Bolschevismen og drog deraf *sine* bestemte Slutninger om de Krav, man maatte stille til Ungdommen. Han roste de frivillige i Kampen mod Rusland og udtalte: »Det er forstaaeligt, at en Indstilling paa en saadan ny Opgave maa have sin Tid til Udfoldelse, men nu maa der stadig drages Omsorg for, at alle staar under den rette Indflydelse. Derfor maa de, der staar i Opdragelsens Tjeneste og ikke vil eller kan øve en Gerning i den af Regeringen anførte Retning, belæres og vejledes eller ogsaa fjernes. Den højtærede Undervisningsminister og den højtærede Kirkeminister har her en betydelig og ansvarsfuld Opgave.«

Med denne Appel til Diktatur over Skole og Kirke gik Taleren til Slut over til at tale om Mindretallets faldne i Krigen mod Øst: »Vi ved, at disse Helte har bragt et Offer for Tysklands Frihed, og i denne Bevidsthed er de gaaet i Kamp og Død. Men de faldt ogsaa for Danmarks Fremtid. Har det danske Folk forstaaet det? *Vi venter, at den danske Rigsdag hædrer disse faldne paa en værdig Maade.*« — Længere kunde man vel næppe spænde Buen i et Land, der var overfaldet og besat af tysk Militær. Den, der som Medlem overværede denne Tale, vil erindre det som en rent fysisk Smerte, som Lyden af Negl paa en Mur eller lodret Griffel paa en Tavle.

Man vidste endda, at v. Renthe-Fink faa Dage i Forvejen havde været paa Turné i Sønderjylland for i Nærværelse af samme Jens Møller at inspicere de eksercerende S. K.

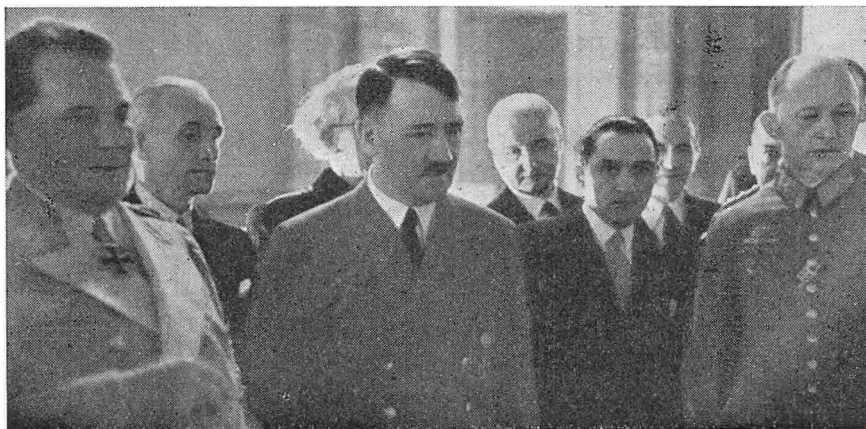
Og det tyske Propaganda-Felttog herhjemme fortsattes. Den 13. Oktober var det Dr. Karl Megerle, der i dansk-tysk Forening talte truende Ord til vor Presse om dens Ansvar; han kritiserede det liberale Systems Pressefrihed og betonede, at Pressen skulde tjene Nationen: »De neutrale Landes Presse kan

ikke overfor andre Lande indtage en anden Holdning end den korrekte neutrale, som det paagældende Lands Regering indtager.«

Den 20. Oktober fejrede Karl Larsens gamle Forening Dansk-tysk Selskab i København 25 Aars Jubilæum, hvor baade v. Renthe-Fink og Gauleiter Lohse, Lybæk, talte om Herligheden ved Tysklands Førerskab.

Og imens gik Tyskerne paa Jagt efter selv de mindste Glimt af dansk Modstand. De havde faaet at vide, at Christmas Møller havde talt paa Gl. Hellestrup Gymnasium og førte herover Klage gennem den danske Udenrigsminister, som krævede, at baade Christmas Møller og Skolens Rektor, Hartvig Møller, skulde formannes; det var ogsaa galt med Kaj Munk, der hyldede Kongen i Studenterforeningen, og det blev udtrykkelig betydet, at Kongen ikke ved Lejligheder, hvor han var til Stede, burde lade sig byde Demonstrationer, der kunde udlægges mod Tyskland.

Tyskerne forstod ikke selv eller vilde ikke forstaa, at de ved disse Naalestik forberedte en Modstand, der en Dag skulde vokse dem selv over Hovedet. Endnu indskrænkede den direkte Modstand sig mest til Slagsmaal med tyske Soldater i Havnene, men den 9. September var Færgen »Fanø« i Esbjerg Havn blevet ødelagt ved regulær Sabotage. Det var et Tegn, som der skulde komme flere af, og hertil tjente den Begivenhed, som i November Maaned 1941 kaldte en flammende Modstandsvilje til Live, og som det er Opgaven at skildre i næste Kapitel: Undertegnelsen af Antikominternpagten.

Fra Undertegnelsen af Antikominternpagten i Berlin i November 1941.
Til højre for Hitler ses Scavenius.

KAPITEL XIII

Antikominternpagten.

Gennem hele Oktober Maaned havde Tyskerne fortsat deres Fremstormen i Rusland og den 23. stod de kun 60 km fra Moskva. Men Moskva holdt ligesom Leningrad, og det blev Ukraine og det sydlige Rusland, som i de følgende Uger blev oversvømmet af tyske Tropper. I en stor Tale den 3. Oktober havde Hitler erklæret, at vel var Omfanget af de russiske Rustninger en Overraskelse for Tyskland, men det kunde allerede nu siges offentligt, at denne Modstander var knækket og aldrig mere vilde rejse sig. Denne uforsigtige Ytring var utvivlsomt talt ud af Vinduet af Hensyn til Japan, der i de samme Uger stod paa Springet til at kaste sig over U. S. A., og et Led i samme store Plan var Genoplivelsen af den saakaldte Antikominternpagt, der 5 Aar i Forvejen var sluttet med Japan og senere tiltraadt bl. a. af Italien og Spanien. Saa længe Ikke-Angrebspagten med Rusland havde bestaaet, havde Antikominternpagten slumret, men nu skulde den med Brask og Bram kaldes til Live ved en Højtidelighed i Berlin, hvorved Tyskland agtede at holde Mønstring over alle sine Vasalstater. Hertil havde Tyskland ogsaa udset sig to nordiske Lande: Finland, som nu var Vaabenbroder i Kampen mod Rusland, og Danmark, som skulde se en Ære i at blive indbudt som »suveræn« Stat.

Som alle nazistiske Propagandanumre skulde ogsaa Antikominternpagtens Genfødselse komme som en stor Overraskelse. Den 20. November, da den første Henvendelse om Sagen fandt Sted under en Samtale mellem v. Renthe-Fink og Scavenius, var der ingen her i Landet, der anede noget om den Rolle, der var tiltænkt os. Folketinget var paa det Tidspunkt beskæftiget med Finanslovdebatten, og netop denne Eftermiddag rettede Dr. Krag et skarpt Angreb paa Udenrigsminister Scavenius for den Maade, hvorpaa han tilsidesatte det udenrigspolitiske Nævn: »Jeg skal ikke gaa i Enkeltheder,« udtalte han, »men jeg vil hævde, at i en Række højst opsigtsvækkende og for danske Forhold betydende udenrigspolitiske Sager har der ikke været etableret nogen Drøftelse med Nævnet; de er forberedt, færdigbehandlet og afgjort, uden at Nævnet har faaet den fjerneste direkte Kundskab derom gennem Forhandling med den højtærede Udenrigsminister, og jeg vil hævde, at dette er klart stridende mod Lovens Ord.«

Udenrigsminister Scavenius sammen med Berlins tidligere Kommandant Paul v. Hase skridter Æreskompagniets Front af under sit Ophold i Berlin i November 1941.

Mens disse skarpe Skud blev affyret i Folketingssalen, sad Udenrigsministeren i sin Salon paa 2. Sal overfor den tyske Gesandt i et for den danske Stat yderst vigtigt Anliggende, hvorom han heller ikke med et Ord underrettede Nævnet. Det er paastaet (Per Möller: »De reste sig« p. 59), at Scavenius umiddelbart tilsluttede sig v. Renthe-Finks Forslag om Danmarks Tilslutning til Antikominternpagten og lovede at anbefale Forslaget hos sin Regering. Dette er næppe rigtigt efter Bogstaven, men da Tyskeren sikkert har fremstillet Sagen som en overordentlig Ære for Danmark (Norge var jo f. Eks. ikke indbudt), er det sandsynligt, at Scavenius ikke har revet Gesandten ud af denne Illusion, hvori reelt laa en Indrømmelse. Klokken 4 samme Eftermiddag refererede Udenrigsministeren Henvendelsen i et Ministermøde, men man udsatte Behandlingen til et Møde Dagen efter.

Dette Møde fandt Sted om Fredagen den 21. Nov. Kl. 14, og det viste sig her, at medens Scavenius og de to andre upolitiske Ministre var stemt for, at Danmark skulde tilslutte sig Pagten, var der Modstand fra de politiske Ministres Side. Forhandlingen i dette Møde blev dog kun kort, da der umiddelbart efter skulde være Møde med 9 Mandsudvalget. I dette deltog Statsministeren og Udenrigsministeren, og det var Scavenius, som forelagde Sagen, der blev mødt med skarp Modstand og stor Betænkelighed fra Udvalgsmedlemmernes

Side, mens Scavenius hævdede, at det var en logisk og naturlig Konsekvens af Regeringserklæringen af 26. Juni.

Klokken 16,30 genoptoges Ministermødet i Nærværelse af Minister Mohr og Udenrigsministeriets Direktør, Svenningsen. Stauning redegjorde for Forhandlingerne i 9 Mandsudvalget, men Meningerne viste sig stadig delte, og da Statsministeren var kaldt til Kongen, blev Mødet hævet, uden at noget Resultat var opnaaet.

Hidtil havde Drøftelserne foregaaet i en Atmosfære, der nok var spændt, men ikke direkte truende, idet det hele syntes et Spørgsmaal om en Ære, der var tiltænkt os, og som vi paa en pæn Maade kunde betakke os for. Men da Ministeriet atter samledes Lørdag Morgen Kl. 10, redegjorde Stauning for et Brev, han havde modtaget fra den tyske Gesandt, hvori denne havde betonet Alvoren i den opstaaede Situation. (Se Aktstykker Nr. 16.) Desuden refererede Scavenius en Samtale, han efter Ministermødet Dagen i Forvejen havde haft med v. Renthe-Fink, der ogsaa var af alvorlig Karakter. Udenrigsministeren insisterede derfor paa, at man enedes om at komme til en Forstaaelse med Tyskland. Herimod opponerede Knud Kristensen skarpt, men da der umiddelbart efter skulde være Statsraad, sluttedes Diskussionen, idet man berammede et nyt Møde efter Statsraadet.

Hvad der er foregaaet i Statsraadet, er ikke tilgængeligt, men det vides af Referater, at adskillige Ministre bl. a. Vilh. Buhl vendte sig skarpt imod Tilslutningen, og i Ministermøde Kl. 14 fortsattes Diskussionen, og det var nu kendeligt, at Stauning var naaet til den Opfattelse, at Presset fra Berlin var saa haardt, at en Modstand ikke lod sig opretholde. (Scavenius har sikkert Ret, naar han formoder, at det, som skærpede Situationen, var Tysklands Forhold til Finland. Intet fornuftigt Menneske kunde jo tillægge det nogen storpolitisk Betydning, om det besatte Danmark var med ved denne Højtidelighed eller ikke; derimod var det kæmpende Finland, der endnu besad en ikke ringe Sympati i U. S. A., en virkelig Faktor, og Tyskland har sikkert i Helsingfors for sikret, at Finland ikke kom til at staa alene, men at et andet nordisk Land var med. Dette vilde forklare, hvorfor Presset fra Fredag til Lørdag blev saa langt stærkere). Under den fortsatte Diskussion stillede Jørgen Jørgensen et Forslag gaaende ud paa, at Regeringen skulde tilslutte sig de *Principper*, der var udtrykt i Pagten, idet den henholdt sig til Erklæringen af 26. Juni 1941, medens man maatte afvise Deltagelse i en Pagt omfattende en Række krigsførende Stater.

Paa dette Grundlag blev det overdraget Scavenius at søge en Samtale med den tyske Gesandt, forinden hele Regeringen i Fællesskab skulde forhandle med 9 Mandsudvalget samme Dag den 22. Nov. Kl. 16. Ved Samtalen med Gesandten viste det sig naturligvis, at det var den officielle Tiltræden, Tyskland

Studenterdemonstrationen den 25. November 1941 paa Vej over Raadhuspladsen.

var interesseret i, mens v. Renthe-Fink var villig til i en Tillægsprotokol at præcisere Danmarks Særstilling, hvilket altsaa var Jørgen Jørgensens Forslag spejlvendt.

I 9 Mandsudvalgets Møde med Regeringen tegnede Billedet sig meget alvorligt, idet Staunings Opfattelse af Stillingen stærkt paavirkede Kjærbøl, der aabent erkendte, at han under en saadan Situation fulgte »sin Værkmester«. Ministeriet var nu til Gavns delt, og en Afvisning syntes at ville medføre en dansk Ministerkrise. Heroverfor bestemte Partiformændene at indkalde Grupperne telegrafisk til Møde Søndag Aften Kl. 20,30 (da alle Nattog under Krigen var inddraget, var det ikke muligt at samle Rigsdagen tidligere).

Denne Indkaldelse af Rigsdagen forblev ikke skjult for den tyske Gesandt, og i Løbet af Natten mellem Lørdag og Søndag henvendte han sig til Udenrigsministeren med et Memorandum af opsigtsvækkende Karakter, hvori det krævedes, at Danmark inden Kl. 17 Søndag Eftermiddag skulde have givet sin Tilslutning. Mundtligt tilføjedes, at hvis Danmarks Svar ikke var imødekomende, *wilde Tyskland ikke vedkende sig Løfterne af 9. April*. Samtidig erklærede Gesandten sig villig til i en Tillægsprotokol at præcisere Danmarks Særstilling som neutral og ikkekrigsførende Stat.

Ved de følgende Møder om Søndagen den 23. saavel i Ministeriet som i Statsraad og med 9 Mandsudvalget erkendte man, at det ikke var muligt at tage det endelige Brud med Tyskland paa et Spørgsmaal af rent ideologisk Natur, hvorom der tilmed var en dybtgaaende Uenighed indenfor Ministeriet, i hvilken Statsministeren stod sammen med Udenrigsministeren. Man hæftede sig derfor ved Tillægsprotokollen, som skulde fastslaa: 1) at Danmark ikke ved Undertegnelsen paatog sig politiske Forpligtelser; 2) at Samarbejdet mod Kommunis-

men kun omfattede Foranstaltninger af rent politimæssig Natur; 3) at Samarbejdet for Danmarks Vedkommende kun skulde gælde dansk Territorium; og 4) at Danmarks Stilling som ikkekrigsførende ikke skulde ændres.

Paa dette Grundlag blev Scavenius bemyndiget til at tage til Berlin. Tyskerne fik Svaret inden Kl. 17, og da Rigsdagsgrupperne mødte Søndag Aften, var Sagen allerede afgjort.

I et Ministermøde Dagen efter forhandlede man kun om et Udkast til en Pressemeldelse om Tiltrædelsen af Pagten. Udkastet blev godkendt, idet Statsministeren paatog sig at forhandle med Direktør Svenningsen om at faa Ordene »logisk og naturlig« taget ud af Udkastets andet Stykke.

Slet saa fredeligt gik det ikke til i Berlin. Ganske vist var Scavenius ved sin Ankomst Mandag den 24. blevet modtaget med stor Anstand og maatte, Ærkecivilist som han er, iført Regnfrakke skridte en hel Front af paraderende Soldater af, men da han ankom til sit Hotel, fik han at vide, at det tyske Udenrigsministerium var ganske uvidende om den Tillægsprotokol, som v. Renthe-Fink havde givet Tilslutning til. Tilmed viste det sig, da Tyskerne præsenteredes for den, at de krævede Ændringer i Grundlaget gaende ud paa, at Kampen mod Kommunismen ogsaa skulde føres paa det kulturelle Omraade (jfr. Hartels nystiftede Forening!).

Overfor dette Brud paa Oprigtighed stod Scavenius i en heldig Stilling, idet han simpelt hen erklærede, at han i saa Fald ikke vilde deltage i Højtideligheden næste Dag, og ingen, der kender hans Personlighed, vil være i Tvivl om, at han ogsaa havde fastholdt denne Vægning. Heroverfor gav Tyskerne efter og vedstod den afsluttede Tillægsprotokol, men det er betegnende for den nazistiske Stats gennemløgnagtige Indstilling til al Publicitet, at man ikke informerede den tyske Presse om denne Danmarks Særstilling. Følgen var, at de tyske ensrettede Blade i deres Kommentarer drog Konsekvenser langt ud over Aftalens Lydende. Følgen var videre, at det tyske Gesandtskab i København gav Udenrigsministeriets Pressebureau Ordre til at forbyde enhver Omtale i danske Aviser baade af de tyske Kommentarer og af den danske Tillægsprotokol.

Paa denne løgnagtige Baggrund maatte Danmarks Udenrigsminister deltage i den højtidelige Statsakt i Berlin den 25. Nov. Side om Side med Repræsentanter for Japan, Italien, Spanien, Ungarn og Manchukuo samt de nytilkomne Finland, Bulgarien, Rumænien, Slovakiet, Kroatien og Nanking-Regeringen. Scavenius' Tale var kort og gentog i Virkeligheden blot Erklæringen af 26. Juni, men selve hans Tilstedeværelse var en Ydmygelse af Danmark, ikke mindst ved den løgnagtige Maade, hvorpaa den blev misbrugt.

Saaledes føltes det ogsaa i Danmark, hvor tilmed Kendskabet til Antikominternpagtens Indhold (se Aktstykker Nr. 17) var saa ringe, at de fleste Menne-

sker troede, det drejede sig om Tilslutning til Aksen, og at dansk Ungdom nu skulde til Østfronten. Forbitrelsen vendte sig særlig mod Scavenius, og for første Gang under Besættelsen slog den antityske Stemning ud i aabne Demonstrationer. Det var Studenter, der begyndte; der kom Opslag paa Universitetet om at samles til Demonstration, og selv om Rektor Bloch foranledigede Opslaget pillet ned, og Studenterraadet søgte at dæmpe Gemytterne, startede dog ved 14-Tiden et Demonstrationstog paa ca. 200 Studenter, som bevægede sig mod Amalienborg Plads under Sang og Raabet »Ned med Scavenius!«

Danske Studenter demonstrerer mod Antikominternpacten i Muslingeskallen den 25. November 1941.

Mange sluttede sig til Toget og i de befærdede Gader standsede Trafikken, men paa dette Tidspunkt skete der dog ingen Indgriben fra Politiet.

Ud paa Aftenen ved 21-Tiden antog Demonstrationerne et større Omfang udgaende fra Raadhuspladsen og Strøget. Raabene blev mere højlydte; ved Siden af »Der er et yndigt Land« og »Kong Christian« lød ogsaa »Tipperary« og »Internationale«, og det blev for første Gang klart, at de danske Kommuniste havde dannet fælles Front med den nationale Ungdom. Tumulterne voksede, og nu greb Politiet ind og foretog en Række Anholdelser (ialt 160, der fordelte sig saaledes paa Aldersklasser: 18 Aar og derunder 40 Personer, mellem 21 og 18 Aar 38 Personer, over 21 Aar 82 Personer. Efter Erhverv saa Listen saaledes ud: 24 Studenter, 6 Skole- eller Kursussøgende, 46 Arbejdere og 84 andre). Disse Demonstrationer var i Sammenligning med, hvad vi senere har oplevet, ganske uskyldige, og de gav virkelig Udtryk for en Stemning, der deltes af store Kredse ogsaa blandt Rigsdagsmændene, hvor man følte Formædelsen og kendte de tyske Trusler, hvorunder Regeringen havde handlet.

For Tyskerne var Demonstrationen en yderst pinlig Overraskelse, som de blev rasende over. Gesandten v. Renthe-Fink, der var i Berlin, blev underrettet om det skete og kaldte den danske Justitsminister Thune Jacobsen til Telefonen, hvor han foreholdt ham, at der i Berlin var en bitter Stemning paa Grund af Demonstrationerne, og at man forlangte haard Afstraffelse. Da Justitsministeren Onsdag den 26. refererede dette i Ministermøde, meddelte han samtidig, at han havde konfereret med Rektorerne paa Universitetet og andre

Læreanstalter, og at disse havde lovet at formane Studenterne til ikke at deltage i videre Uroligheder. Dette var ganske rigtigt, og Rektor Bloch havde i sin Formaningsskrivelse endda truet med Relegation. Alligevel kom det ogsaa om Onsdagen til visse Demonstrationer saaledes paa Kongens Nytorv, hvor der blev pebet ad Hagekorsflaget, da det blev taget ned. Justitsministeren havde iøvrigt med Rette gjort Renthe-Fink opmærksom paa, at en Del af Uroen hidrørte fra, at den danske Presse ikke havde kunnet bringe Oplysning om Tillægsprotokollen. Dette var Sandhed, og det var derfor behjertet af 9 Mandsudvalgets Sekretær Oluf Pedersen, at han under Formanden Elgaards Fraværelse tog Affære og om Aftenen den 28. November i Radioen gav en Redegørelse for hele Sagens Forløb med udtrykkelig Fremhævelse af, at Danmark hverken var tilknyttet Aksen eller draget ind i Krigen.

Scavenius havde i Dagene efter den 25. haft Lejlighed til at føre Samtaler med de førende tyske Personligheder. Hitler havde som sædvanligt holdt storpolitisk Foredrag og herunder udtalt, »at den Dag, Tyskland ikke længere var villigt til at forsvare Europa med den tyske Ungdoms Blod, vilde Tyskland ikke fortjene at være den ledende Stat i Europa.« I en Samtale med Göring havde denne udtalt, at Nationalsocialismen ikke var nogen Eksportartikel, hvad der jo lød beroligende, men dertil føjet, at Jødespørgsmaalet maatte løses. Dette var et ubehageligt Fingerpeg, idet ogsaa tyske Aviser begyndte at skrive om, hvad Danmark i den Henseende havde at gøre efter sin Tiltræden af Antikominternpagten.

Paa den danske Udenrigsminister havde Opholdet i Berlin virket uhyggelig opstrammende. Det viste sig, da han kom hjem, at han var højlig imponeret af det storslaaede Skuespil, han havde oplevet. Han var grebet af den Sejrsvilje og Kampaand, der havde mødt ham ikke blot officielt, men ogsaa hos fremtrædende Tyskere udenfor den nærmeste Partikreds, og alt dette gav sig tydeligt Udtryk i det første Ministermøde den 29. November efter hans Hjemkomst. Han forkyndte her, at vi maatte »følge den tyske Parole«, og at Regeringen maatte gøre sig klart, at det kunde blive nødvendigt, hvis Udviklingen førte dertil, at Danmark maatte tilslutte sig Aksepagten. Herimod vendte Finansminister Buhl og Forsvarsminister Brorsen sig med stor Styrke. I et følgende Statsraad udtalte Scavenius sig om samme Emne, omend i mere afdæmpet Form, og det blev derfor besluttet, at hele Sagen maatte tages op til en Klaring. Der findes herom et af Stauning affattet »Referat«, hvoraf det fremgaar, at Scavenius i de første Dage efter den 29. November utaalmodigt spurgte efter den bebudede Generaldebat om hele vor Udenrigspolitik, men at han den 6. December forud for et Ministermøde udbad sig en Samtale med Statsministeren før Mødet. Her udviklede han sin Misstemning over den Uvilje, der næredes overfor hans Standpunkter i Ministermøder, og erklærede, at hvis man vilde af-

DANMARK BESAT OG BEFRIET

*Under Redaktion af Hartvig Frisch, V. Buhl,
Hedtoft-Hansen og Ejler Jensen*

I omkring et Par Aars Tid har Værkets Medarbejdere, der under hele Besættelsen har været Begivenhederne paa allernærmeste Hold, arbejdet paa dette enestaaende Værk.

„Danmark besat og befriet“ skildrer et af de mest bevægede og dybest gribende Tidsafsnit i vort Lands Historie. Vi har alle i disse fem lange og uhyggelige Aar levet med i Hændelserne og Tildragelserne, og noget er derfor kendt i de ydre Træk, men først nu kan den rette Sammenhæng og den fulde Sandhed komme for Dagen, derfor vil dette Værk, der giver en samlet og indgaaende fri og aaben Skildring af Forholdene under Besættelsen, paakalde den allerstørste Interesse.

Værket indfried fuldtud de Forventninger, man stiller til en Beretning om Besættelsesaarene. Vi hører om det tyske Voldsoverfald den 9. April 1940, hvordan Tyskerne lidt efter lidt kom mere og mere ind paa Livet af de danske Forhold — de tyske Løftebrud — Scavenius' Forhandlinger om en Told- og Møntunion, der vilde have gjort Danmark til en Vasalstat af Tyskland, er ogsaa beskrevet. Videre i Værket følger Beretninger om de danske Nazister og Tyskernes Forsøg paa at styrte Stauning — Ruslands Indtræden i Krigen — Kommunisternes Internering og Afslutningen af Antikominternpagten — Staunings Død i Maj 1942 — Christmas Møllers dramatiske Flugt til England og Buhls Udnævnelse til Statsminister — Krisen i 1942, hvor Buhl trængtes bort og erstattedes af Scavenius — Italiens Sammenbrud — Sabotagerne og Strejkerne, der førte til Danmarks store Dag den 29. August 1943 — Sabotagernes opblussende og voldsomme Omfang — Overfaldet paa Jøderne — Schalburgtagens og de grufulde Clearingmord — Interneringen af Politiet og Tyskernes fuldkomne Kontrol med Presse og Radio. Vi hører om Modstandsbevægelsen — Kontakten mellem det officielle Danmark og det illegale Danmark, indtil vort Land gaar ind i sin store Kamp for Friheden, der slutter med Befrielsen den 5. Maj.

Men det er ikke alene de politiske Begivenheder, der skildres, ogsaa Beskæftigelsesforholdene, den økonomiske Udvikling, Vareforsyningspørgsmaalet, Kirkens, Skolens, Radioens og Pressens Stilling o. s. v. bliver behandlet af Personer, der hver paa sit Felt har ganske særlige Forudsætninger.

Det bliver et Værk, som Fremtidens Historikere ikke kan komme udenom, fordi det er skrevet af nogle af de Mænd, der stod ved Roret, da Skibet „Danmark“ skulde sejles frelst i Havn.

2. Halvbind vil afslutte den politiske Historie indtil 29. August 1943 og udkommer sandsynligvis straks i Begyndelsen af 1946.

Bind II og III er berammet til Udsendelse i Sommeren og Efteraaret 1946.